GREGORII NYSSENI OPERA

AUXILIO ALIORUM VIRORUM DOCTORUM
EDENDA CURAVIT

WERNERUS JAEGER†

VOLUMEN VIII, PARS II
EPISTULAS CONTINENS

GREGORII NYSSENI EPISTULAE

EDIDIT

GEORGIUS PASQUALI

SECOND IMPRESSION WITH
ADDENDA ET CORRIGENDA

BRILL
LEIDEN · BOSTON · KÖLN
1998

This book is printed on acid-free paper.

Library of Congress Cataloging-in-Publication Data

Gregory, of Nyssa. Saint, ca. 335-ca. 394.
[Correspondence]
Gregorii Nysseni epistulae / edidit Georgius Pasquali.— 2nd impression, with addenda et corrigenda.
p. cm. — (Gregorii Nysseni opera ; volumen 8, pars 2)
In Greek, with editorial matter in Latin.
Includes bibliographical references.
ISBN 9004111824 (alk. paper)
1. Gregory, of Nyssa, Saint, ca. 335-ca. 394—Correspondence.
2. Christian saints—Turkey—Correspondence. I. Pasquali, Georgius. II. Title. III. Series: Gregory, of Nyssa, Saint, ca. 335-ca. 394. Works. 1952 : v. 8, pars 2.
BR65.G73 1998
270.2'092—dc21
[B] 98-11450
CIP

Die Deutsche Bibliothek - CIP-Einheitsaufnahme

Gregorius <Nyssenus> :
[Opera]
Gregorii Nysseni opera / auxilio aliorum virorum doctorum edenda curaverunt Wernerus Jaeger ; Hermannus Langerbeck. – Leiden ; Boston ; Köln : Brill
Vol. 8.
ps. 2. Gregorii Nysseni epistulae / ed. Georgius Pasquali. 2. impr. with addenda et corrigenda. – 1998
ISBN 90-04-11182-4

ISBN 90 04 11182 4

PRINTED IN THE NETHERLANDS

PROLEGOMENA

Gregorii Nysseni epistulas edituro difficultates mihi inde oboriebantur, quod parum constabat, quid in hanc editionem admitterem, quid excluderem. ea enim, quae fere omnium scriptorum ecclesiasticorum recentioris saltem aetatis, Gregorii consuetudo fuit, ut certum hominem ipso initio allocutus, interdum etiam temporum et locorum mentione iniecta, disputationem quamlibet theologicam vel vitae narrationem in epistulae speciem et formam redigeret; id quod ipse quodammodo confessus est, cum vitam sororis Macrinae ab his verbis ordiretur (p. 370, vol. VIII 1 Jaeger): τὸ μὲν εἶδος τοῦ βιβλίου ὅσον ἐν τῷ τῆς προγραφῆς τύπῳ — scilicet inscriptionem ait ad Olympium monachum — ἐπιστολὴ εἶναι δοκεῖ· τὸ δὲ πλῆθος ὑπὲρ τὸν ἐπιστολιμαῖον ὅρον ἐστίν, εἰς συγγραφικὴν μακρηγορίαν παρατεινόμενον· ἀλλ' ἀπολογεῖται ὑπὲρ ἡμῶν ἡ σύνθεσις ἧς ἕνεκεν γράψαι παρεκελεύσω, πλείων οὖσα ἢ κατ' ἐπιστολῆς συμμετρίαν. neque vero discrimen ullum arcessi poterat a libris manu scriptis, in quibus idem saepe opusculum modo servato nomine eius ad quem missum esset, inter epistulas, modo inscriptione omissa inter disputationes theologicas recensetur. accedit quod ipsae epistulae maiores, quae speciem illam epistulis propriam ita retinent ut de earum natura nullo pacto ambigi possit, non in litterarum collectionibus Nysseni, sed, ut mox videbimus, in libris miscellaneis traditae sunt; quin etiam prima proclivi errore Gregorii Nazianzeni corpori epistularum est inculcata.

Quae omnia cum perpendissem, constitui in eo delectu adquiescere, qui omnibus quot Gregorium legere consuevimus, ideo familiarissimus est, quod Migneana

PRAEMONITUM

Georgii Pasquali, professoris olim Florentini et viri docti illustrissimi, editio epistularum Gregorii Nysseni primum publici iuris facta est Berolini apud Weidmannos anno 1925. erat pars editionis a Wilamowitzio propositae, ad quam et Pasquali et ego singula volumina contribuimus. quae editio cum numquam ad finem perducta sit, eas eius partes, quae illo tempore in lucem prodierunt, iam in meam recepi editionem et cum exemplaria nondum vendita bello interierint, nunc sumptibus Instituti pro studiis classicis Harvardiani denuo imprimendas curavi. iam ecce apparet Pasqualii volumen (totius editionis vol. VIII 2) paucis emendationibus additis, mea autem librorum Contra Eunomium editio, quae duobus voluminibus constat, statim sequetur (totius editionis voll. I-II).

WERNERUS JAEGER

Cantabrigii Massachusettensium
mense Octobri anni 1958

illa Patrologia Graeca contineatur, quae quidem, quamquam de editionibus vetustioribus nullo iudicio, immo incredibili socordia est expressa, omnium tamen manibus teratur. confirmavit me in proposito, quod in sylloge Migneana, nescio fortuito an editorum priorum aut codicum merito, nulla paene epistula praeteritur quae vera epistula sit, paene nulla apparet disputatio theologica certo homini dedicata et missa, praeter paucas quae minore quidem ambitu epistulam adsimulant. unam tamen epistulam dempsi, aliquot adieci: dempsi epistulam ad Euagrium monachum de divinitate (PG 46, 1101-1108 Migne) non una de causa: utrum enim Nysseno an Nazianzeno sit adsignanda, semper adhuc disputant theologi; cum autem non solum in permultis Nysseni codicibus, verum etiam inter orationes Nazianzeni circumferretur, e bibliothecarum catalogis libri Nazianzeni iam erant excerpendi, id quod qui indicem codicum Nysseni confecerat, Paulus Szlatolawek, suo quidem iure (neque enim illi hoc munus mandatum erat) plane neglexerat, plurimi et indagandi et evolvendi et vel in ipsis bibliothecis conferendi vel lucis ope depingendi, idque hac aetate et peregrinis itineribus et litterarum commercio cum exteris nationibus maxime iniqua. epistulam primam ad Flavianum Antiochenum, in Nazianzeni codicibus pariter traditam, edere non dubitavi, cum inde tantum lucis in vitam, ingenium, mores Nysseni, in historiam ecclesiasticam illorum temporum refulgeret, quamquam non ignorabam aliquos Nazianzeni me codices effugisse, in his unum et alterum melioris fortasse notae quam quos adhibui. epistulam ad Euagrium, quae medium quemdam locum inter epistulam et disputationem obtineret neque ullum certae originis indicium prae se ferret, Nazianzeni editoribus, si qui exsisterent, relinquere malui. adieci epistulas tres quas, priusquam sophistae Stagirio et Nysseno tributas Paulus Maas

in codice P(atmensi) invenit, qui epistularum minorum syllogen praebet unus omnium locupletissimam, inter litteras Libanii et Basilii forma et figura multo minus genuina legebamus. adieci epistulas mutuas Gregorii et Petri Sebasteni fratris (PG 45, 237-244 Migne), quas non recepissem, si, quod exspectaveram, Jaeger totas in fronte librorum contra Eunomium excudendas curasset, quibuscum cohaerent, quibusque nescio an in editione prototypo, at certe inde a saeculo XI plerumque praefixae legebantur, quamquam etiam in uno codice epistularum minorum, F(lorentino), traditae sunt. epistulam contra ad Letoium Melitenensem canonicam (PG 45, 222-236 Migne), cum libris canonum contineatur innumerabilibus, in syllogis vero minorum epistularum omittatur, in canonum editionem reservavi. quae epistulae in sylloge Migneana inerant, harum collocationem non mutavi, cum praesertim eas libri alii alio ordine dispositas praeberent. quas ipse addidi, Migneanis eodem ordine subieci quo nuper recensui; numeros sine ulla dubitatione continuavi, neque scrupuli animo iniecti sunt, quod Stagirii epistula eodem numero XXVI nunc insignitur quo usque ad hunc diem epistula ad Euagrium distinguebatur: confiteor enim me sperare textum meum, cum librorum testimoniis sit stabilitus, paullatim in Migneani locum substitutum iri; commodis tamen eorum qui legunt, in praesentia prospexi, discrepantiis inter numeros Patrologiae et numeros meos in tabella huic praefationi subnexa ante oculos propositis.

Gregorii epistularum editio prototypos fueritne omnino, aut quae scripta amplexa sit, in id tempus quaerere differo, cum de maiorum epistularum exemplis manu scriptis, de minorum syllogis disputavero. nunc ad epistulam primam adgrediar.

DE EPISTULAE I CODICIBUS

Epistulam Nysseni primam codicibus tantum Nazianzeni epistularum nobis servatam esse, supra (p. VIII) occasione oblata in digressu commemoravi, mox contra falsam quamdam speciem pluribus confirmaturus. sed, cum Nazianzeni iusta editio adhuc desideraretur, horum codicum, quot in catalogis bibliothecarum impressis enumerantur, indicem componendum curare, quot in bibliothecis latent vel minimam partem, ut Vaticana, vel omnino non descriptis, conquirere, opus erat infinitum. accedebat quod, cum e descriptionibus sive impressis sive manu scriptis interdum non eluceret, quae epistulae singulis Nazianzeni codicibus traderentur, necesse erat ad ipsos libros accedere iisque manu pervolutatis inspicere num epistula ad Flavianum illic contineretur. quid facerem? decrevi in copiis a Paulo Szlatolawek (v. supra p. VIII) congestis adquiescere, id est iis tantum Nazianzeni litterarum syllogae libris uti, quibus epistulam ad Flavianum praeberi sive eorum qui catalogos composuerunt testimoniis fretus adnotaverat, sive suo ipse Marte concluserat e primis huius epistulae verbis in catalogos relatis. ipse Vaticanos aliquot libros in auxilium vocavi, ex aliis bibliothecis eos quos mihi indicavit Gustavus Przychocki, epistularum Nazianzeni editor futurus. neque timeo ne multum inde detrimenti haec epistula ceperit, nam primo statim conspectu enitet, Nysseni epistulam neque Nazianzeni archetypo epistularum irrepsisse, si ullus umquam fuit, quod non diiudico, neque uni certae familiae inculcatam esse: non enim in universis vel saltem plerisque codicibus invenitur, neque eodem loco in omnibus quibus continetur libris legitur, sed modo hanc modo illam Nazianzeni epistulam antecedit, sequitur. unde efficitur codices, quos quidem novimus, quamquam lectiones varias praebent non multas easque quae non magnum habeant momentum in utramque partem, non interiore quadam affinitate inter se esse coniunctos sed satis longe distare. quae cum ita sint, minus verisimile duco fore ut aliquando liber exsistat, qui simul atque innotuerit, de hac epistula iudicium subito prorsus pervertatur. at confiteor editionem epistulae ad Flavianum omnibus numeris absolutam atque perfectam tunc demum confici posse, cum societas litterarum Cracoviensis eam quam pollicita est Nazianzeni editionem in manus hominum emiserit. in praesentia ad codices me convertam.

M(arcianus) Graecus 79 saeculo XII in membranis scriptura quadrata maiore, litteris erectis, fere nullis compendiis nitidissime scriptus, foliis constat 312 (37 × 23 cm.). quaterniones inde a fol. 3 usque ad fol. 304 duodequadraginta in ora inferiore primi cuiusque folii litteris Graecis numerati, quorum duodequadragesimus septem tantum foliis constat, cum postremum vel iam pridem pessumdatum vel vacuum ab antiquiore bibliopego resectum esse videatur, priusquam numeros Arabicos singulorum foliorum oris superioribus manus saeculi, ut videtur, XV adpinxit; tum postremo sex tantum folia secuntur, quorum primum numerum λθ′ prae se fert. prima quaeque singularum inscriptionum littera auro exarata, aurei numeri marginibus adpicti. fuit hic liber Bessarionis, ut ipse in fol. 2^{v} vacuo et latine et graece testatus est, qui nescio an eum Constantinopoli emerit. codici enim custodiae gratia folium membranaceum praefixum est, in cuius pagella antica scriba saeculi circiter XV Theodoreti epistulam 171 ad Iohannem episcopum Antiochenum (PG 83, 148A-C Migne usque ad μεταρρυθμίζοντα) exaravit, in postica autem monachus quidam filius Iohannis Meliteniotae inde ab anno 1332 usque ad annum 1338 adnotavit quando diem supremum obissent cum pater, alii

propinqui tum Andronicus Angelus imperator et Theodorus Logotheta [has adnotationes edidit Constantinus Sathas, μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη, I p. νη-νθ], quorum utrumque per Nicephorum Gregoram (IX 14, 1 sqq.; IX 13, 3; X 2,1) et Iohannem Cantacuzenum (II 28; II 16) constat Constantinopoli vita defunctos esse, alterum ab omnibus relictum et desertum, in regia tamen, alterum in monasterio, quod renovaverat, τῆς Χώρας. in ipso codicis initio (f. 1-2ᵛ) Gregorii Nazianzeni 138 epistulae ordine et serie et numeris recensentur, quae ipsae (f. 3-79) secuntur. pariter (f. 79-81) index, quo 308 Basilii epistulae enumerantur, ipsas epistulas (f. 82-306) antecedit. quarum postremis alienae admiscentur: f. enim 304ᵛ epistulam Basilii 177, quae illic numero insignitur τλδ', epistula sequitur, ut qui codicem scripsit, ipse testatur Λιβανίου σοφιστοῦ πρὸς Ἀμφιλόχιον ἐπίσκοπον; eamdem Libanii inter epistulas (1226 W, 1543 Foerst.) editores excudendam et curaverunt et curant. utrum ad Libanium an ad Basilium epistulae insequentis voces extremae πρὸς Ὄπτιμον ἐπίσκοπον γενόμενον τοῦ αὐτοῦ pertineant — quae in utriusque editionibus, et Libanii, cui pariter in aliis libris adsignatur (1227 W, 1544 W) et Basilii (260), locum tenet —, cum de eius auctoritate quaerere neque meum sit neque huius loci, non diiudicabo; quamquam et consentaneum est vocabulo τοῦ αὐτοῦ illum significari qui totam syllogen conscripserit, et apparet eumdem scribam Libanium, quotiescumque voluit, nomine designasse: insequenti enim epistulae (f. 305) Ἀριστοφάνει Λιβάνιος praeposuit (ep. 1228 W, 1214 F); sequitur rursus (f. 305ᵛ-306) epistula 115 Basilii genuina ad Simpliciam haereticam numero τλ' insignita; tum (f. 306-308) Γρηγορίου Νύσσης ἀδελφοῦ τοῦ μεγάλου Βασιλείου περὶ τῶν ἀπιόντων εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. tum demum toti collectioni subscribitur τέλος τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἁγίου Βασιλείου.

reliqua pagina vacua est, nisi quod in ora inferiore manus recentissima, saeculi XV vel XVI, adpinxit ζῇ Βασίλειος καὶ θανὼν ἐν Χῶ—ζῇ καὶ παρ' ἡμῖν ὡς λαλῶν ἐκ τῶν βιβλίων. f. 308ᵛ Athanasii Alexandrini epistula ad Iohannem et Antiochum presbyteros (PG 26, 1165 Migne) ita in versus modo breviores modo longiores redigitur ut inde crucis figura exsistat. f. 309-310 eadem, ut videtur, manus quae et Basilii et Gregorii Nazianzeni et Athanasii epistulas scripsit, maiore tamen quadam neglegentia, epistulas mutuas Iuliani et Basilii (205 Bid.-Cum.) exaravit, quas innumeri libri praebent [cf. Bidez et Cumont, Mémoires de l'Acad. de Belgique vol. 57 (Recherches sur la tradition des lettres de l'empereur Julien, p. 61 adn.)]. extremae Basilii epistulae manus saeculi XVI, ut spatium expleret, Iohannis Damasceni κεφάλαιον η', libri scilicet primi περὶ πίστεως (PG 94, 808 Migne), subiecit, quod nunc, custodiae folium cum resectum perierit, f. 311ᵛ in verbis abrumpitur φαμὲν δὲ ἕκαστον (PG 94, 824 Migne).

Nazianzeni epistulis extremis pariter ac Basilii alienae immiscentur, ut f. 73ᵛ-77ᵛ epistulas 79 ad Simpliciam haereticam (cui praecedunt epistulae 56. 223. 222 ad Theclam) et 236 ad Libanium Nysseni epistula I ad Flavianum disiungit, Φλαβιανῶι ἐπισκόπωι nullo auctoris nomine addito inscripta; epistulam 236 ad Libanium epistula ad Eusebium Samosatensem suscipit, quae et in Nazianzeni (nr. 66) et in Basilii (nr. 167) editionibus legitur. tum tres epistulae agmen claudunt, quas tantum in Basilii exemplaribus inveni, 169 et 171 ad Gregorium, 170 ad Glycerium. inde tuo iure colligas eas omnes in hoc libro Nazianzeno tribui. sed manus ne dicam ipsius scribae (id quod non facile distinguitur, cum scholiorum genus scripturae fere semper ab ipso textu differat), at certe coaeva, diorthotae scilicet, epistulae ad Flavianum in margine adnotavit αὕτη ἡ ἐπιστολὴ Γρηγορίου

ἐστὶ τοῦ Νύσσης οὐχὶ τοῦ Θεολόγου; quae doctrina idcirco vel pluris facienda, quod in reliquis vetustioribus libris, ut diximus, haec epistula Nazianzeno adsignatur. eadem manus epistulae ad Eusebium in margine pariter adscripsit: δεῖ γινώσκειν ὅτι αὗται αἱ δ' ἐπιστολαὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου εἰσὶν οὐχὶ τοῦ Θεολόγου. cum eadem item manus Basilii margines talibus adnotatiunculis consperserit, suspicari licebit doctum quemdam virum aetatis Byzantinae utriusque epistulas recensuisse, eumdemque hunc codicem scribendum curasse. atque recensionis ex Alexandrinorum more dispositae epistulae sive dubiae et controversae sive spuriae extremo collectionis loco collocatae indicium quoddam praebere videntur. sed timeo ne vana specie decipiamur; nam unam saltem epistulam ad Celeusium, quae in Gregorii editionibus numero 114 distinguitur, in hoc libro bis et inter Gregorii epistulas (f. 6) et inter Basilii (f. 87^{v}) deprehendimus, altero tamen in exemplo adnotatiuncula in margine adposita Gregorio vindicat; unde equidem concludo has duas syllogas non de eodem fonte manasse, doctrinam sane singularem diorthotae vel ipsi docto scribae tribuo, qui alios et collectionum et singularum epistularum codices (multi enim circumferebantur) dedita opera quaesiverit reppererit hic illic contulerit, inde libro e memoria vulgari deducto nomina auctorum veriora et varias lectiones inculcaverit; ut in epistula ad Flavianum (p. 5, 10) lectioni Ἀνδαμουκηνοῖς, lectionibus codicum AE Ἀνδαμουκινοῖς, Ἀνδουμοκίνοις proximae, lectionem Ἀνδαημονοῖς in margine substituit e codice quales sunt DBG. foliorum quae epistulas Nysseni continent I et II, imaginibus utor photographicis. rogatus totum codicem mihi amice descripsit Almus Zanolli, qui in gymnasio Venetiano adulescentulos lingua Graeca atque Latina instituit, ipse non mediocriter etiam Armeniace doctus.

Quod de codicis M diorthosi suspicati sumus, mirum in modum firmatur libro G pensitato, Laurentiano plut. IV n. 14, in membranis (cm. 24 × 17,4) saeculo X exeunte a manu pertenui sed pereleganti litteris inclinatis exarato. constat nunc foliis 362, cum initio et fine singula certe perierint, ut e medio libro excisa mittamus. continet et Gregorii Nazianzeni (f. 1-85^{v}) et Basilii (86-361^{v} vel potius 360^{v}) corpora epistularum: qua tamen cum M similitudine cave fallaris. nam epistulae Gregorii — ex quibus vel sex vel septem totae, vel septimae vel octavae initium (duplex enim numerorum series adscribitur), cum in primo folio inessent, perierunt — eaedem fere sunt quae iam in M occurrerunt; prorsus eaedem, quas nuper in M enumeravi, epistulam ad Flavianum (f. 81-85^{v}) antecedunt. haec tamen syllogen claudit, neque umquam alia epistula consecuta est: superiorem enim tantum f. 85^{v} partem occupat, atque reliqua pagina contra scribae consuetudinem vacua relicta est. Basilianarum autem corpus epistularum, quod nunc folio ipso initio exciso mutilum est, tam diverso delectu est compositum ut cum M ne comparationem quidem instituere possis. epistulae quae numero insignitur τοζ', quasi epistula legitima tractatus numero τοη' insignitus (f. 360^{v}) subigitur qui πρὸς τοὺς συκοφαντοῦντας ἡμᾶς etc. (PG 31, 1488 Migne) appellari solet, hic contra, ut in aliis libris legisse memini περὶ τοῦ μὴ δεῖν τρεῖς θεοὺς καταλέγειν inscribitur. abrumpitur ille f. 361^{v} in verbis τὸ ἣν περιγράφει τὸ (PG 31, 1493C Migne) folio rescisso. folium denique quod libri mutili iam postremum est, 362, Libanii epistulas illas praebet Libanioque adsignat ad Amphilochium, ad Optimum, ad Aristophanem (abrumpitur haec in verbis καὶ τοῦτο p. 295,3 F), quas in M genuinis Basilii epistulis interpositas legimus. accedit tanto discrimini facies codicum prorsus diversa: cum enim librum M totum coaevus corrector doctus percur-

rerit, nomina auctorum investigata addiderit, lectiones varias adnotaverit, in libro G Gregorii epistularum in marginibus fere nihil adiectum est, nisi, incertum utrum a scriba an a diorthota, aliquot voces vel sententiae in transcribendo per incuriam omissae [1]), ipsam autem ad Flavianum epistulam Nysseni, non Nazianzeni esse nullo indicio colligi potest; Basilii vero in marginibus scholium legitur unum et alterum, variae lectiones etiam multae. unde iam elucet diorthotam codici M sapientiam suam, mirabilem illam quidem, invito inculcasse.

Codicem G, cum eo epistulam ad Flavianum contineri illum qui eum satis diligenter descripsisset, Bandinium (I 539) fugisset, perhumaniter mihi indicavit Gustavus Przychocki Cracoviensis disputatione de Gregorii Nazianzeni epistularum codicibus Laurentianis dono missa [Wiener Studien 23 (1911) p. 251 sqq.]. Nysseni epistulam ipse contuli in editione paranda; his extremis temporibus, cum illa iam excuderetur, saepius pervolutavi.

Librorum pari in quo Gregorii Nysseni ad Flavianum epistula epistulam Nazianzeni ad Simpliciam 79 excipit, tertius accedit B(ritannicus) Musei Britannici Add. 36749 [Catalogue of additions to the mss. in the British Museum in the years 1900-1905, p. 206 sqq.], membranaceus, pollicum Anglicorum $7 \times 5^1/_2$, foliis 331, manu erecta non sine quibusdam compendiis (ut signo litterae ω tachygraphico plerumque utitur) saeculo X exeunte conscriptus. Nazianzeni syllogen epistularum 230 (f. 2-122) nonnulla carmina et eiusdem et Leonis Magistri consecuntur, de cuius vita et aetate cf. quae

[1]) unam tantum correctionem in tota ad Flavianum epistula deprehendimus eamdemque fortasse a coniectura profectam (p. 8, 10) ἀφιλάνθρωπον, ut DBM, pro φιλάνθρωπον. — Basilii epistularum quae hoc libro exhibentur, indiculum nuper composuit, de illius pretio disceptavit Godofredus Coppola (Rivista indo-greco-italica 1923 19 sqq.; Studi italiani NS. III 137 sqq.).

disseruit Ioseph Silvius Mercati [Rivista di studi orientali X 212 sqq.]; tum (f. 135) collectio 130 epistularum initio mutila, quam qui librum descripsit, aetati Constantini Porphyrogeniti (911-959) tribuit; tum (f. 233) Hieroclis commentarius in versus aureos. codex vetus f. 286v in verbis abrumpitur capituli XIV συντίθησι τῶν; reliquos commentarius in foliis chartaceis (f. 287-330) suppletus est ab Angelo Calabro qui ipse subscripsit: ἐγὼ Ἄγγελος Καλαβρὸς τοῦ Φιλέτη ἱερομόναχος τῆς μεγάλης μονῆς τοῦ Σωτῆρος τῆς M[. . .] ἀνεπλήρωσα τὴν ἐξήγησιν τοῦ Ἱεροκλέους εἰς τὰ χρυσᾶ ἔπη τοῦ Πυθαγόρου. cum nomen gentile Calabrò etiam nunc Messanae pervulgatum sit, cumque monasterium Messanense Sancti Salvatoris nobilissimum fuerit, cuius bibliotheca nunc in Universitate studiorum illius urbis custoditur, simul atque illam subscriptionem per catalogum cognovi, suspicatus sum evanuisse nomen urbis M[εσσήνης]; accedebat quod index latinus manu, si fides catalogo est, italica saeculi XVI exaratus (f. 1) codici praeponitur, schedula Hispana (f. 331) subicitur, quae omnia in Messanam quadrare videbantur. atque nesciebam eumdem Angelum Calabrum in inscriptione homiliae quae legitur in Ambrosiano 803 f. 33 abbatem et discipulum Constantini Lascaris appellatum esse [Mercati, p. 220], qui diu Messanae versatus est. atque Gilson, codicum manuscriptorum Musei Britannici custos humanissimus, quocum coniecturam meam communicaveram, confessus est se iam vestigia illius nominis in lacuna despicere. idem Przychockius, qui me monuit in hoc libro epistulam ad Flavianum inesse (f. 114-121v), adfirmat [in actis Academiae Cracoviensis anni 1912, p. 230] hunc librum delectu Gregorii litterarum prorsus eodem uti quo codicem coaevum G; confitetur tamen Nysseni epistula quae numero insignitur σκή (= 228), non corpus Gregorii claudi ut in G, sed post aliam epistulam

quae est 236 ad Libanium, postremo loco sequi, item Nazianzeno tributam, Basilii epistulam ad Simpliciam 115. immo M comparare debuit, in quo epistula 236 epistulam Nysseni pariter contingit. idem dubitat an ipse scriba varias lectiones adscripserit, novas quasdam inscriptiones, scholia perexigua alio codice in subsidium vocato adiecerit. equidem in epistula ad Flavianum, cuius imagine photographica utor, nihil tale offendi, ipsum librum numquam vidi.

Libris usque adhuc enumeratis in quibus epistula ad Flavianum epistulam 79 Nazianzeni excipiat, iam ad eos libros transgrediar in quibus eadem Nysseni epistula varium locum occupat, ita tamen ut in his quoque vel syllogen Gregorianam claudat vel sane ab exitu proxime distet. A(ngelicanus) 13, membranaceus (cm. 18 × 13), in foliis 180 saeculo XI fere nullis compendiis exaratus est; quem egregie descripsit Georgius Muccio [Studii italiani di fil. class. IV 1896, p. 39 sqq.]. corpus scriptorum epistularum christianarum sibi parari voluit is cuius in usum hic codex compositus est: Basilii et Libanii epistulas mutuas (f. 1 sqq.) congeries quaedam quasi infinita epistularum Basilii et Gregorii Nazianzeni inter se commixtarum (f. 10 sqq.) excipit, cui excerpta quaedam e Photii litteris et quaestionibus intercalantur et paene adsperguntur (f. 73 sqq.). deinceps epistularum Nazianzeni iusta collectio inde a f. 110ᵛ consequitur, quarum paene extremae epistulae 242. 164. 188. 222 demum ad Theclam (Θέκλῃ παραμυθητική), quae pariter in M unius tantum epistulae spatio a Gregorio Nysseno disiungitur; denique 64 (Φλαβιανῷ ἐπισκόπῳ). hanc postremo loco (f. 146) Nysseni epistula ad Flavianum τῷ αὐτῷ inscripta insequitur. reliquom codicem occupant aliquot epistulae Theodori metropolitae Niceni, Symeonis Metaphrastae, Nicolai patriarchae Constantinopolitani (primi opinor), Synesii, Isidori Pelusiotae. fuit hic codex, ut plerique graeci bibliothecae Angelicae, Dominici Passionei [quo de cf. Piccolomini, ibd. p. 10 sqq.]. Romae contuli hieme anni 1912.

Liber Laurentianus Conv. Soppr. n. 627, qui fuit olim Abbatiae Florentinae, chartaceus, saeculo XIII in f. 140 (cm. 17,3 × 12,8) litterulis minutissimis, aequabilibus tamen, compendiis neque multis neque ad solvendum difficilibus ab una manu scriptus (nisi quod paginas vacuas 47ᵛ, 140 manus paullo posterior alteram indiculis metrologicis, alteram versibus quibusdam Nazianzeni complevit), eo nomine nobilissimus est, quod Eroticos (unde eum siglo E distinxi) alios unus, alios praecipuus servavit. sed Eroticos (f. 22-79) plurima Byzantina antecedunt, ex qua libri parte Nicolaus Festa Theodori Ducae Lascaris imperatoris epistulas ad filium Georgium Muzalonem LX, non aliunde notas, deprompsit [Theodori Ducae Lascaris epistulae CCXVII p. 214-262]. alia fere cotidie docti viri excerpunt et in lucem edunt. secuntur cum Athanasii epistula ad Antiochum, alia Byzantina, duae Aesopi vitae, plurimae fabellae, tum inde a f. 118 Gregorii Nazianzeni epistulae plurimae, quibus Basilii paucae admiscentur et quasi irrorantur. agmen claudunt epistulae 146 et 154 ad Olympium, 196 ad Hecebolium, 145 ad Uranium (Οὐρανίῳ enim, non Οὐηρανίῳ in hoc libro legimus), 28 ad Amphilochium, 241 ad Abugrium. quam denique (f. 138) nullo auctoris nomine distincta, quasi quaedam Nazianzeni epistula genuina, epistula Nysseni ad Flavianum excipit. periit tamen, uno certe folio rescisso quod olim post f. 139 sequebatur, pars extrema inde ab οὐκ εἶχον (p. 9, 7).

Hunc codicem, postquam multi alii de eo propter fabulas romanenses rettulerant, accuratissime descripsit Nicolaus Festa [St. it. d. fil. class. I 172 sqq.]. huic tamen non successit (neque vero id munus susceperat) ut inveniret unde in Abbatiam Florentinam delatus esset;

forsitan invenerit qui vestigia Demetrii illius Meliteniotae rimatus erit, cuius nomen a manu fere eiusdem aetatis vel non multo recentiore quam quae codicem conscripsit, in pagella extrema (f. 140^{v}) adnotatum est: patet enim istum Demetrium ab eodem Meliteniotarum genere originem duxisse quod exeunte saeculo XIII, ineunte XIV Constantinopoli fama, opibus, honoribus eminuit, cuiusque a gentili aliud Gregorii Nazianzeni exemplum, M, manibus tritum esse nuper (p. XI) commemoravi. atque Meliteniotas in re publica Byzantina non mediocriter versatos Theodori Lascaris epistularum curiositas decet. quisquis ille fuit qui hunc codicem possedit, unum spoponderim, illum non negotiandi causa hunc composuisse ut monasterio venderet, sed propriae doctrinae in usum vel ipsum transscripsisse vel transscribendum curasse. id quod charta membranae praelata [cf. Maas, Griechische Paläographie 73], scripturae genere, delectu admodum vario, curiositate rarae cuiusque scriptionis quodammodo demonstratur. liber, si non speciosus, at maximi pretii propter monachorum incuriam in Abbatia pessime mulcatus est: cum enim, ut certo scio, olim sub fenestra iaceret, propter humorem plurima prorsus evanuerunt, alia ita redacta sunt, ut maxima oculorum acie vix extricari possint. extremae tamen paginae cum multo melius habitae sint, nullo fere negotio Nysseni epistulam identidem legi: libri enim mihi sescenties copiam fecit Henricus Rostagno praefectus.

Vaticanus Graecus nr. 435 (D) foliorum 278 (cm. 38 × 24), maiore ex parte iam saeculo XIII ab una manu in charta scriptus est. sed ingentis voluminis compages mox laxata et dissoluta est, aliquot folia perierunt, aliquot alienum in locum intrusa sunt, id quod iam saeculo XIV accidisse consentaneum est, quandoquidem multorum supplementorum scriptura illam aetatem prodit. foliorum ordo turbatus ex indice

codicis genuini praefixo, neque illo item integro, aliquatenus restitui poterit. nunc haec fere insunt: (f. 1^{v}) (Πίναξ τ)ῶν ἐν τῇ παρούσῃ βίβλῳ ἐγγεγραμμένων; (f. 7) Ἐκ τῶν τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Μαξίμου τοῦ ὁμολογητοῦ· τί ἐστι τὸ Ἀγαλλιάσεται ὡς γίγας δραμεῖν ὁδόν excerpta quaedam brevia (expl. 13^{v} ὁ ὑπερήφανος νοῦς ἢ λογισμὸς πεφυσιωμένος; reliqua pagina vacua); (f. 14) Τοῦ ὑπάτου τῶν φιλοσόφων καὶ ὑπερτίμου τοῦ Ψελλοῦ εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ψαλμῶν excerptum brevissimum: inc. (τ)ῶν ἐν τοῖς ψαλμοῖς ἐπιγραμμάτων τὸ μὲν ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης; des. f. 14^{v} θελήσαντος τοὺς ψαλμούς: reliqua pagina vacua. secuntur (f. 14-16) duae orationes Gregorii Nazianzeni Ἀπολογητικὸς τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ θεολόγου εἰς τὸν αὐτοῦ πατέρα καὶ εἰς τὸν ἅγιον Βα(σίλειον) μετὰ τὴν ἐπὶ τοῖς Σασίμοις χειροτονίαν (PG 35, 820 Migne) et Ἀπολογητικὸς εἰς τὸν αὐτοῦ πατέρα καὶ εἰς τὸν μέγαν ἅγιον Βα(σίλειον) εἰς τὴν χειροτονίαν Δοάρων ὁμιλία ἐκδοθεῖσα Εὐλαλίῳ ἐπισκόπῳ (PG 35, 852 Migne); tum (f. 17) Τοῦ μεγάλου ἁγίου Βασιλείου ἐπιστολαί, quae usque ad f. 126 pertinent, ita tamen ut multorum foliorum ordo turbatus sit, multa, ut 17-22, 27-40, 43-55, manus illa, quam dixi, saeculi XIV suppleverit. atque vel ordo turbatus vel lacuna exinde demonstratur, quod (f. 127) sequitur Ἐκ τῶν εἰρηνικῶν αὐτοῦ λόγων· λόγος ὁ πρὸς Ἀμφιλόχιον, haec vero oratio non ad eumdem Basilium, sed ad Gregorium Nazianzenum (PG 35, 1132 Migne) pertinet; laborat ipsa hiatibus et foliis translatis. tum (f. 132) Ἀπολογητικὸς εἰς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα Γρηγόριον συμπαρόντος καὶ τοῦ μεγάλου ἁγίου Βασιλείου κατὰ τὴν ἐπάνοδον τῆς φυγῆς (PG 35, 828 Migne). tum inde a f. 133 prorsus diversa secuntur: Πέτρου Θεουπόλεως ἤτοι Ἀντιοχείας πατριάρχου λόγος πεμφθεὶς πρὸς τὸν ἁγιώτατον καὶ οἰκουμενικὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως κῦρ Μιχαὴλ τὸν Κηρουλᾶν κτέ (inc. ὅσα ἐπονηρεύσατο ὁ ἐχθρός); (f. 135^{v}) τοῦ αὐτοῦ τῷ σεβασμιωτάτῳ καὶ ἰσαγγέλῳ δεσπότῃ

καὶ πνευματικῷ ἀδελφῷ τῷ ἁγιωτάτῳ ἀρχιεπισκόπῳ Βραδέντζης Ἀπιλεγέντζῃ: inc. πολλῆς εὐφροσύνης ἡμῖν. tum rursus Gregorii Nazianzeni scripta (f. 137^{v}) Εἰς τὸν κατάπλουν τῶν ἀπ' Αἰγύπτου ἐπιδημησάντων λόγος τοῦ μεγάλου ἁγίου Γρηγορίου τοῦ θεολόγου (PG 36, 242 Migne); (f. 141-179^{v}) ea, cuius maxime nostra interest, collectio: Γρηγορίου τοῦ θεολόγου πρὸς διαφόρους καὶ αὐτὸν τὸν μέγαν ἅγιον Βασίλειον. collectionem excipiunt vita Nazianzeni (inc. ὁ δὲ ἅγιος Γρηγόριος ὁ θεολόγος ὥρμητο μὲν ἐκ Ναζιανζοῦ· πόλις δὲ ἦν αὕτη κτέ), τὰ σωματικὰ χαρακτηρίσματα τοῦ ἁγίου θεολόγου (f. 180). tum inde ab eadem pagina excerpta perbrevia, ut περὶ ἰδιότητος φύσεων παραδόξων ἐκ διαφόρων βίβλων συλλογή, e Sexto Empirico scilicet; ἑρμηνεῖαι ὀνομάτων ἐν διαφόροις βιβλίοις κειμένων παρὰ τοῦ Βουλγαρίας ἐκείνου κ̅υ̅ Θεοφυλάκτου συντεθεῖσαι; Ἀπὸ τοῦ Λουκιανοῦ inc. ἰφικρατίδες κρηπῖδες (sic); Ὀνόματα τῶν θέσεων τῶν ὀρῶν; Περὶ τοῦ μήκους τοῦ Πόντου. eadem fere eodem ordine in fragmento saeculi XV, quod Mynoides Mynas ex Oriente in bliblothecam Parisinam attulit, nunc in codice Suppl. Gr. 76 cum aliis frustulis consutum adservatur, invenit atque peculiari disputatione disceptavit Daniel Serruys [Revue de Philologie XXXII 1908, p. 143]. in codice Vaticano sequitur (f. 184) Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου πρὸς παρθενίαν παραινετικός (PG 37, 632 Migne); deinceps Συνεσίου ἐπισκόπου ἐπιστολαί (f. 185-219^{v}). quas illa excerpta excipiunt quae Arnimii Ineditum Vaticanum appellare consuevimus quaeque hinc Arnimius in lucem protraxit [Hermae XXVII 1892, 118], neque usque adhuc in alio codice reperta sunt: in hoc libro inscribuntur Πλουτάρχου ἢ Κεκιλίου ἀποφθέγματα ῥωμαικά. atque, quod Arnimius coniecit, scribam folium avulsum felici quodam casu invenisse et transcripsisse, id etiam eo nomine verisimile est, quod haec apophthegmata Synesii opusculis interponuntur: antecedunt enim Synesii epistulae, secuntur

(f. 221-273) decem orationes, quibus tamen, bibliopegi opinor consueto errore, Themistii una interponitur; duae aliae eiusdem Themistii, quarum altera mutila, agmen claudunt (f. 273^{v}-275^{v}). in codicis calce inde a f. 276 manus saeculi XV vel XVI illas Gregorii Nazianzeni epistulas supplevit quae in ipsa parte vetustiore perierant.

Hic liber speciem quamdam singularis doctrinae prae se fert. charta membranae praelata, scholia pauca marginibus adspersa (exceptis tamen epistulis Nazianzeni), cura litterarum quam maxime variarum demonstrant vel scribam vel eum qui scribae codicem commisit doctum hominem fuisse; conclusionem confirmant apophthegmata maximi pretii non alibi tradita. multa in hunc librum cadunt quae in E; sed neque scriptura tantula est, et multo melius quam in E epistula ad Flavianum tradita est. quae non, ut in codicibus quos iam descripsimus, in calce collectionis Gregorii Nazianzeni legitur, sed in ipsa media sylloga (f. 175^{v}-177). numero distinguitur σ̅κ̅ε̅, cum extrema epistula numero τ̅ι̅ς̅ insigniatur; praecedunt epistulae 66 et 64 ad Eusebium Samosatensem, 238 ad fraternitatem quamdam monachorum et virginum, secuntur 184 ad Amphilochium, 12 ad Nicobulum. epistulam ad Flavianum contuli hieme anni 1912; descriptionem totius codicis accuratam rogatus mihi composuit Ioseph Silvius Mercati.

Libros saeculo XV inferiores, ut sunt Parisiensis 1405, Berolinensis 66 saeculi uterque XVI, Ottobonianus 41, Urbinas 10 etiam XVII, in praesentia consulto neglexi, duos postremos propter inscriptionem mox in censum vocaturus.

Iam de librorum mutua ratione videamus. quos nobis non contigit ut in certas familias distribueremus: ea enim huius epistulae condicio est, quae eadem Gregorii operis contra Eunomium vel adeo Eusebii Historiae Ecclesiasticae, ut mira inconstantia quisque liber cum

quovis alio et in lectionibus genuinis et in erroribus mox concinat, mox dissideat, nullus certorum codicum consensus auctoritate verum spondeat, edendi norma in editoris iudicio omnino posita sit. libri enim vetustissimi horum operum variis lectionibus abundabant, siquidem multae in nostris exemplis, ut apparatum epistulae ad Flavianum subiectum percurrendo facile colligas, servatae sunt. singularem tamen locum tenent (neque hoc periti stupebunt) duo libri recentes, saeculo demum XIII uterque scriptus, uterque parvis litteris, compendiis permultis in charta bombycina vili, a docto scriba vel certe docti possessoris in usum. quorum alter, E, uno minimum loco p. 6, 2-3 (neque vero plus tres partes epistulae continet) versum archetypi ἐπιτείνων τὴν ἀηδίαν (falso pro ἀκηδίαν) καὶ τὸ θάλπος ἰσχυρὸν servat, cum ceteri omittant ab ἐπιτείνων usque ad θάλπος, ἰσχυρὸν, quod iam non intellegitur, in ἰσχυρὸς mutent ut vocibus praecedentibus aptent ὁ ἐκ τῆς ὁδοῦ κόπος; alter, D, multo saepius unus verum tutatur: ut 4, 15 συνδιαγαγὼν ἐκείνοις D, συνδιαγαγόντων vel συνδιαγόντων ἐκείνῳ ceteri; 6, 17-18 προτροπὴν εἰς καθέδραν D, προτροπὴν ἢ καθέδραν ceteri; 6, 21 ταῖς γοῦν ὀφρύσιν ἡμῖν ἐπινεύσειεν, τ. γ. ὀ. ἡμᾶς (λοιπὸν GE) ἐ. ABM, ubi pronomine primae personae omnino carere non possumus, ἡμᾶς autem a falsa compendii lectione natum est; 7, 5 τὴν συντυχίαν ἀφοσιούμενον D, τ. ἡσυχίαν ἀφ. ceteri, nisi B, qui συντυχίαν super linea, quasi lectionem variam praebet; mox τοῦ ante εὖ; quod unice verum, D, τὸ ceteri; 7, 6 τοῦ ante πόθεν D: τὸ ABGM: om. E; 8, 21-22 ὁ νεκροὺς . . . ἀνακαλούμενος D, ὁ omiserunt ceteri, quamquam est prorsus necessarium. addiderim 7, 21 τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγαπητικὴν σχέσιν D, τὴν ἀγαπητικὴν πρὸς ἀλλήλους σχέσιν cett., quamquam clausularum legem Meyerianam, cui hoc loco unus D opitulatur, ipse Gregorius non raro migrat.

Horum tamen librorum diversa est natura, dispar auctoritas: E enim hic illic voces omittit ut 3, 9 οὐκ εἰδότες; 4, 12 Πέτρου; 5, 14 αὐτός τε; 6, 8 πρὸ; 7, 6 τοῦ vel τὸ; 7, 14 λιτή τις; saepius quam ceteri codices et voces sanas corrumpit, ut 5, 25 προεκείμην] πρὸ ἐκείνην, et periodi nexum laxat verbo finito in participii locum substituto, ut 5, 1 συντετύχηκεν pro συντετυχηκὼς, vel particula interpolata, ut 6, 21 ἢ ταῖς pro ταῖς (ἤ τι φιλάνθρωπον videlicet ad φθέγξαιτο potius quam ad ἐπινεύσειεν rettulit): memoriam nimirum repraesentat nescio qua scribendi et cogitandi festinatione obscuratam. neque ubi accedit ad codicum non dico familiam sed conventiculum quoddam vel circulum (circuli enim in multitudine perpetuo congregantur dissolvuntur), illi multum auctoritatis adicit; et corruptelam interdum longius progressam ostendit quae in reliquis libris inchoatur, ut p. 8, 10 ἀφιλάνθρωπον verum est, vocem usitatiorem φιλάνθρωπον substituerunt AG, φιλάνθρωπος E; 5, 14 αὐτός τε plerique libri praebent, particulam omittit A, utramque vocem E. D contra vitia propria habet aut nulla aut sane levissima, ut 4, 10 συλλαβέσθαι pro συμβαλέσθαι; 8, 21 ἀγορασθέντων pro ἐξαγορασθέντων scribit; 5, 6 τῷ post τὸ ἐν, ante μέσῳ per imprudentiam omittit; 5, 11 καὶ post μετὰ addit, pariter per imprudentiam. alia fortasse in exemplari suo iam dispicere non poterat, ut 7, 14 λέγω καὶ omisit, sed spatium vacuum reliquit; unde proclive est paullo post, p. 7, 18, λογιζομένῳ eadem de causa praeterisse. quotiescumque aliis codicibus suffragatur, genuinam plerumque lectionem defendit. quod cum saepe observassem, iam ubi discrimen non in iudicio sed in auctoritate collocatum erat, ad fidem eorum me codicum applicavi a quibus D faciebat, ut in nomine vici Cappadociae cum mihi tum viro illarum regionum uni peritissimo, Friderico Andreae, professori Gottingensi, prorsus ignoti (p. 5, 10) Ἀνδαη-

μονοῖς cum DBG margine libri M scribere malui quam vel Ἀνδαμουκηνοῖς cum M vel Ἀνδαμουκινοῖς cum A vel Ἀνδουμοκίνοις cum E.

A cum M saepe consociatur; qui consensus ipse per se verum prorsus non praestat: ut p. 3, 5 μῖσος, vocabulum necessarium (tertius accedit G), omittunt; p. 3, 6 ἐπινοεῖται pro genuino ὑπονοεῖται praebent (sed ὑπο inter versus M); rursus p. 4, 10 voculam, qua indigemus, τι omittunt; p. 12, 17 ἦν post ἂν transiliunt. atque p. 12, 16 μηδὲ ἔστιν DBG idcirco commendatur quod concinnitate rupta extremum enumerationis membrum mentis aciem legentium in se convertit, cum contra μήτε AM praecedentibus μήτε subiectum acumine et aculeo prorsus careat; accedit quod quomodo μήτε in AM exstiterit, extremo membro prioribus assimilato, nobis nullo negotio repraesentare possumus, non ita quomodo e μήτε deductum sit μηδὲ ἔστιν. 11, 11 καὶ παρ' ἡμῶν προσήκει AM contra clausulam peccat, hanc servat προσήκει καὶ παρ' ἡμῶν DBG; 11, 14 καὶ ante καθ' ὑπόθεσιν abundat; 12 17, τὸ inter ἐπὶ et τῶν etiam est sine sensu. itaque vel in dubiis lectionem librorum AM communem interdum sprevi ut p. 9, 11 τὸν ἐμφύλιον ἡμῖν διαγράφοντα πόλεμον duabus de causis scripsi, et quod dativus nullius praepositionis subsidio ab ἐμφύλιον pendens mihi certe elegantissime sapit, et quod haec lectio consensu librorum DBG, ἐμφύλιον ἐν ἡμῖν libris AM fulcitur; p. 11, 17 ἀπήλεγξεν lectioni in AM traditae ἐξήλεγξεν praetuli; item 10, 17 προσκαθήμενοι cum DBG, non cum AM προσκαθεζόμενοι scripsi. est tamen ubi iudicio iubente illi consensui librorum AM, quem in universum non magni facio, manus dederim, ut p. 12, 5 πρὸς τοὺς ἀρίστους τε καὶ εὐδοκίμους DBG durius est quam ut sit verum, εὐδοκιμωτάτους recte scribunt AM. item p. 9, 22-23 εἰπόν τινας λόγους πρὸς αὐτὸν θεραπευτικούς AM verborum est ordo sollemnis, εἰπ. τιν. πρὸς αὐτὸν λόγους θερ. a consuetudine abhorret, quamquam fateor esse hanc discrepantiam levissimam. 9, 6 ἀξιώματος ὑπεροχή AM maiore proprietate dictum videtur quam, quod in ceteris legimus, ἀξιωμάτων.

A cum E in duobus erroribus consentit, altero autem tam proclivi ut nihil inde certi effici possit: καὶ enim pro κατὰ p. 4, 14 substituunt. prima facie gravius videtur quod 6, 9 αἰτίας pro ἀτιμίας praebent; sed illud vocabulum e vicinia, similitudine decepti, arcessiverunt (ὡς ἐμαυτῷ τῆς ἀτιμίας ἐκείνης παρασχὼν τὴν αἰτίαν), nescio an uterque suo Marte. A quotiescumque innovavit, peccat; uno tamen loco cum reliqui libri multifariam discessissent, verum fortuito servavit; p. enim 8, 13 εἴ γε τὰ τοῦ κόσμου βλέπει τις τούτου recte scribit A; εἴ γε enim indicativum poscit, cum optativo opponatur qui in sequentibus sententiis potentialis vicibus fungitur: εἰ μὲν γὰρ τὰ τῆς σαρκὸς ἐξετάζοι τις . . . εἰ δὲ τὴν ἀληθῆ τις ἐπιζητοίη τῆς ψυχῆς ἐλευθερίαν. ME, ut par erat ρ scribae oculo ad sequentia aberrante, βλέποι τις dederunt, τις βλέποι ordine commutato BG; indicativum servavit, verborum collocationem turbavit D τις βλέπει. sed hoc non tanti est, ut iudicium quod de A tulimus mutare cogamur; neque commovemur, quod 8, 11 οὐδὲ sive servavit sive facili coniectura contra ceteros restituit.

Librorum B et G cognatio fere una perpetuo constat; atque in horum consensu cum D salutem epistulae ad Flavianum positam esse sescenti loci clamant. est tamen ubi hoc par peccet, ut 3, 6 per dittographiam καὶ ante καθάπερ addunt; 4, 15 corruptelam inchoant quam AME cumulant atque perficiunt. est ubi ad inferiores desciscant, ut 6, 21 ἀπεναντίας praebent DM, ἀπεναντίον legitur in M super versu, idem vel ἀπεναντίων (nihil enim interest) in ABGE; 7, 3 ἐναποπαγεὶς servant DM, ἐναποπλαγεὶς novant ABGE; 7, 8-9 τοῦ ὑποδείγματος

DME, τῷ ὑποδείγματι ABG. de forma vero pleniore ἐγεγόνει, quam DA adversus γεγόνει BGM p. 11, 19 exhibent, diiudicare non audeo. sed est B paullo fidelior quam G. quem miramur semel (p. 3, 5) pari AM tertium accedere voce necessaria μῖσος omissa, saepius cum E adulteros nectere amores. levissimum est quod ambo 7, 5 ἀφοσιουμένων pro ἀφοσιούμενον praebent: praecedunt enim genetivi διὰ τῶν κατημαξευμένων τούτων, neque aliter magis peccatur a scribis quam desinentiis aequandis; multo gravius quod p. 6, 21 ἡμῖν in uno D intactum in ceteris libris in ἡμᾶς depravatur (in praecedenti enim versu πρὸς ἡμᾶς legitur). haeserunt GE, neque tamen erroris causam perspexerunt, sed λοιπὸν coniectando inculcaverunt. GE dixi, dicere debui illud exemplum a quo E manavit quodque G hic illic in auxilium vocavit. atqui fatendum est, istos GE semel lectionem genuinam, in reliquis codicibus obscuratam levibus corruptelis, solos vel incolumem servasse vel restituisse (facile enim errorem animadvertere atque corrigere potuit quicumque graece scivit). dico p. 6, 5 ubi ὡς ἀληθεύειν ἐπ' ἐμοῦ τὸ τοῦ προφήτου GE scribunt, ἐμοὶ DA, ἐμὲ — quod scilicet e sequenti Ἠκηδίασεν ἐπ' ἐμὲ τὸ πνεῦμά μου fluxit — BM. videsne nullum fere esse codicum consensum quin aliquando verum praebere possit?

E codice quodam libri E simillimo, nescio per quos rivulos, editio manavit, quae, cum Parisiis anno 1615 ex officina Claudi Morelli prodisset, p(arisiensis) a me appellata est cuiusque, quod ad libros contra Eunomium pertinet, naturam atque originem indagavit, vilitatem notavit Jaeger (p. LVII sqq.). est tamen illius in hac epistula aliquis usus, cum extrema pars in E perierit cumque duobus saltem locis genuinam lectionem una servaverit: καὶ χρόνος διεγένετο οὐκ ὀλίγος καὶ νυσταγμὸς ἐπὶ τούτοις καὶ ἀκηδία καὶ ὁ ἐκ τῆς ὁδοῦ κόπος ἰσχυρός scribunt fere reliqui codices p. 5, 26 sqq.; ἐπιτείνων τὴν

ἀηδίαν καὶ τὸ θάλπος post κόπος addit, ἰσχυρὸν praebet unice verum E, quod in ceteris ad κόπος aptatum est. ἀκηδίαν pro ἀηδίαν p, quod vocibus praecedentibus καὶ ἀκηδία collatis egregie firmatur. nescio tamen an illud vocabulum in p ad editoris coniecturam referamus, quae cuivis in mentem venire poterat. p. 7, 7 τὴν συντυχίαν ἐκείνην τῆς ἐν ᾄδου διαγωγῆς ἐποιούμην εἰκόνα legitur in libris; sed vox συντυχίαν in superba Helladii silentia minime quadrat; ἡσυχίαν, unum legitimum nomen, praebet p. coniectari tamen potest editorem paucis versibus ante (7, 4-5) in sententia quam equidem scripsi διὰ τῶν κατημαξευμένων τούτων τὴν συντυχίαν ἀφοσιούμενον, sive ἡσυχίαν, ut est traditum in AGME, legisse, illa duo nomina locum inter se commutare iussisse, sive duplicem lectionem, ut legitur in B, ἡσυχίαν—συντυχίαν in exemplo offendisse, prius vocabulum recto iudicio ad posteriorem locum rettulisse. atque est p ad coniecturas proclivior, ut p. 3, 9 verbis οὐκ εἰδότες in exemplari librorum E et p communi omissis, particula sequens ὅτι cum iam non intellegeretur, p οὖν in eius locum substituit. 5, 14 αὐτός τε prorsus necessarium omissum erat in illo communi exemplari, ἐγὼ interpolavit p; ὕβριν κατὰ ἐλευθερίας καὶ ἀτιμίαν κατὰ τῶν ὁμοτίμων (p. 11, 20-21) cum et minus perspicuum et inconcinnum iudicaret, κατὰ τῶν ἐλευθέρων scripsit.

Nysseno epistulam ad Flavianum sine ulla dubitatione tribuit p, item Ottobonianus 41, Urbinas 10, uterque saeculi XVII. cave tamen hac de causa istis tribus libris peculiarem quamdam laudem vindices: verisimillimum enim est scribas non indoctos tale scholium in exemplo suo invenisse, quale in M legimus, de auctoritate controversa, quod iam facile erat, recte iudicasse. scripta contra Eunomium in p intercedente codice deperdito Pithoeano ad verbum expressa esse ex Urbinate 11 contendit Jaeger, qui liber pars erat secunda collec-

tionis operum Nysseni locupletissimae Federici ducis Montis Feltrii in usum, ut idem Jaeger verissime demonstravit, compositae, quae quattuor ingentia volumina complectitur, in his U(rbinatem) 10. iudici codicum cognationum peritissimo id quod de libris contra Eunomium disputavit facile credo; spondeo tamen editorem p epistulam ad Flavianum non ex U sed e libro persimili expressisse: cum enim p cum U plerumque consentiat, uno tamen loco (p. 7, 5) vocabula τούτων τὴν συντυχίαν ἀφοσιουμένων servavit in U omissa.

DE EPISTULAE II CODICIBUS

Epistula II sescentis libris traditur, quorum quidem pars multo maior saeculo XVI exarata est, qua aetate, ut infra (p. LXXXIII) pluribus explicaturi sumus, controversia vehementissima de hac epistula atque iurgium inter Calvini sectatores et Catholicos exarsit. talium codicum, ne quid qui hanc praefationem legat, desideret, indicem hic propono, qualem mihi ex catalogis impressis excerpsit Paulus Szlatolawek, ipse e Vaticana auxi: Matritensis palatii regii 13, Lugdunensis Vulcanii 64, Ambrosianus I 16 inf., I 91 inf., Ottobonianus 119, Vallicellianus D 56, Bodleianus Misc. 38, Bodleianus inter Casauboni Adversaria 11, Bodleianus Canonicianus 104, Parisinus 1003, Basileensis A III 8 omnes saeculi XVI; Ottobonianus 41, Urbinas 10 [quo de cf. supra], Vaticanus 1759 adeo XVII. libros certe Italicos pervolutavi atque contuli, Anglicorum imaginibus photographicis usus sum. sed, cum perspexerim nihil his libris exhiberi quod non item vetustiores praeberent, de manibus abieci.

Restant vetustiores, quos, quotquot sunt, ex archetypo fluxisse pauci loci in omnibus pariter corrupti ostendunt. minuta mittimus: ut τὸ pro τοῦ, quod reposuit Wilamowitzius (p. 16, 16) in ποίαν ἀπόδειξιν ἔχει τὸ

πλείονα χάριν εἶναι ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις, proclivi scribarum errore quid demonstraretur requirentium fieri potuit ut vel fortuito in singulos libros irreperet; p. 14, 6 ἑαυτοῦ pro ἑαυτῷ quivis scriba committere potuit, oculo ad sequentem genetivum τοῦ καλοῦ aberrante. sed 15, 3-5 ἡ τῆς ὁδοιπορίας ἀνάγκη ἀεὶ τὴν ἐν τούτοις ἀκρίβειαν καὶ πρὸς ἀδιαφορίαν τῶν παρατετηρημένων ἄγει prior sententiae pars, sive ἀναιρεῖ ante ἀεὶ omissum est sive ipsum ἀεὶ ab ἀναιρεῖ depravatum, certe hiulca est. 17, 4 πρόσταγμα, quod coniecit Jaeger, vel vox alia similis sensus in omnibus codicibus periit. 16, 6 θυσιαστήρια quasi glossema e v. 4 repetitum mihi recte delevisse videor. iam ambigo quomodo 14, 5-6 resarciendum sit quod legitur in libris τί ἐστι τὸ διατεταγμένον, τί θέλει ποιεῖν; spondeo tamen τί ἐστι variam eamdemque faciliorem lectionem in certo codice, sive archetypo seu potius istius patre, illi τί θέλει additum. atque etiam forsitan eruere possimus qua aetate superior hic archetypus non fuerit: siquidem enim Jaeger p. 15, 6 pro illo ὑποσχόμενος καὶ συσκεψάμενος recte, quod minime dubito, ὑπεσχόμην ὡς καὶ συσκεψόμενος coniecit, librum nobis mente effingere possumus illius aetatis qua scribendi norma pessumdata η et ε, ο et ω confundebantur, saeculi VII vel VIII.

Sed, ne statuamus omnes libros de archetypo fluxisse, unum obstare videtur: cum enim hanc epistulam omnes fere codices quasi quamdam disputationem theologicam ipso initio frustra refragrante praebeant, illius ad quem data est nomine presso, plerumque etiam vocabulo ἐπιστολή, duo tamen libri recentioris aetatis interiore adfinitate coniuncti illam testantur κηνσήντορι id est κηνσίτορι inscriptam esse, de cuius appellationis fide non dubito, ambigo tamen quomodo eam accipiam: censitoribus enim Gregorii frater, Basilius, homines pios saepe commendavit (ep. 83, 299, 312-313), quos vecti-

galium onere levarent. contra parum consentaneum est a magistratu tributis praeposito de monachorum et potissimum mulierum sanctimonialium officiis Gregorium interrogatum esse, id quod multo melius in monasterii praefectum quadrat. peropportune vero succurrit, imperatorum aetate appellationes magistratuum, ut Senatorem, Censorem [Pauly-Wissowa II A 1455, III 1902] in nomina versas esse. neque haec consuetudo magis Romana est quam Graeca vel Asiana: nam ut exempla Graeca vetusta mittamus, qualia sunt Ἄρχων Βουλεύτης Φύλαρχος Πρύτανις [multa similia congessit Bechtel, Historische Personennamen p. 514 sqq.], recentiore aetate nobiles Aegyptii vel Asiani Ἀσίαρχος Συρίαρχος Δήμαρχος vocabantur [cf. Lambertz, Glotta V 1914, 113. 139].

At iis locis quos enumeravi peccat haec familia, quam littera Φ designavi, cum ceteris libris. neque igitur dubito quin ea ad idem exemplar redeat quam reliqui, ille autem qui patrem geminorum communem, ipsum codicem Φ, scribendum curavit, nomen ex alio fonte derivarit, id quod nemo mirabitur patrum ecclesiasticorum memoriae vel mediocriter peritus. neque ulla alia propria huic libro deperdito Φ fuit virtus, neque grave est eius testimonium, quotiescumque libri in partes discedunt, nam modo verae modo falsae lectioni suffragatur testis mediocris fidei, mediocris constantiae, quamquam cum certis saepius codicibus facit. quas consensiones dissensiones breviter disceptabimus, cum reliquos codices in censum vocaverimus. cum autem ipse genitor et neglegentia quadam voculas interdum transiluerit (ut 13, 13 τὸν; 15, 2 ἐν ante γυναιξὶ; 15, 10 τὸν post μισθωτὸν) et verba ex libidine transposuerit (17, 1), filii vero vel plura peccaverint, patris culpas in apparatum admisi geminorum sordibus remotis.

Quorum alter est Laurentianus Mediceus plut. LVIII

nr. 16 (f), saeculi XV, chartaceus (cm. 22 × 16), foliorum 103, multo maiore ex parte (inde a f. 29) a manu tenui et compendiosa sed aequabili et perspicua et eleganti exaratus. continet epistulas Phalaridis, Bruti, mutuas Libanii et Basilii, quibus aliae tres epistulae Libanii adiectae sunt, Amphilochio, Optimo, Aristophani missae. sequitur epistula Gregorii Nazianzeni ad Celeusium (ep. 114), tum epistularum Iuliani sylloge omnium quae extant locupletissima, qua una multae nobis epistulae servatae sunt, ut Bidez et Cumont in editionis praefatione testantur (p. XIII); deinceps Philostrati epistulae amatoriae, deinde Gregorii Nazianzeni epistularum collectio, quarum postrema (ep. 77) in medio folio 98ᵛ, etiam in medio versu abrumpitur, deficiente videlicet exemplo. extrema verba sunt υἱῶν Ἰσραὴλ ἀλλ' ἐπη[νέθη] (p. 144B Migne). Gregorii Nysseni epistula de qua disserimus f. 99-101 complet. agmen concludunt Athanasii epistula ad Iohannem et Antiochum et Synesii epistula ad fratrem (105), nullo tamen auctoris nomine, nulla inscriptione addita. hunc librum saepe in bibliotheca Laurentiana evolvi.

Alter est Londinensis Musei Britannici Burneianus (b) 75, chartaceus forma octava, foliorum 328. saeculo XV ineunti adiudicavit qui eum descripsit, Forshall [Catalogue of mss. in the Brit. Mus. New Series II p. 25 sqq.]; unius quam nunc edo epistulae tabella photographica fretus illius iudicium confirmo. hoc ingens volumen multa continet a f aliena: multa quae Byzantina aetate in scholis legi solebant, ut Isocratis orationem ad Demonicum, formas sermonum; multa ipsorum Byzantinorum opuscula, epistulas potissimum, ut Nicolai Cabasilae, Demetrii Cydonii, Bessarionis, Gemistii Plethonis; complura etiam et aetate superiora et rariora, ut Marcelli Sidetae fragmentum, Plutarchi personati proverbia de iis quae fieri non possunt. acce-

dit Libanii epistularum collectio satis ampla, desunt contra Phalaridis, Iuliani, Philostrati epistulae quae in f occurrerant. sed reliqua quae in f leguntur, hic quoque servata sunt, neque tamen continua sed in tria quasi agmina distributa spatio quodam inter se remota: inde a f. 161 Bruti epistulae, tum, paucis interpositis, inde a f. 170 Basilii et Libanii litterae mutuae, quibus eaedem tres epistulae subiunguntur quas supra in f describendo enumeravimus, item Nazianzeni epistula ad Celeusium, Nysseni ad Censitorem, quam nunc edimus (f. 176), Athanasii ad Iohannem et Antiochum, Synesii ad fratrem. haec igitur eodem ordine quo in f disposita sunt. sed in f inter epistulam Nazianzeni ad Celeusium singularem et Nysseni epistulam Iuliani, Philostrati, Nazianzeni epistularum collectiones interponuntur. quarum duae priores hic desunt, voluminis autem in calcem, Demetrii Cydonii epistulis, aliis eiusdem opusculis insertis, Gregorius Nazianzenus reicitur. huius vero epistularum sylloge prorsus eadem est quae in f, prorsus pariter abrumpitur, ut testis oculatus asseverat Gustavus Przychocki [Act. Acad. Cracoviensis L 1912, p. 231]. cum e nullo indicio colligatur aut f e b aut b ex f esse descriptum, restat ut concludamus hos duos libros ex uno fonte manasse, epistolographorum collectione, b ex aliis exemplis auctum esse. huic opinioni favet quod, ut Bidez et Cumont in Iuliani praefatione (p. XIII) monuerunt, paene eadem Photius (cod. 207) quae in f servantur eadem serie legerat. neque magnopere obstat quod iidem adfirmant Iuliani epistulas in f ex diversis exemplaribus coagmentatas esse; nullus enim huius aetatis est liber quin opera plurima colligendi studium doctorum scribarum ostendat, atque scribam doctum ductus litterarum elegans ille quidem, sed tenuis prodit.

Iam ad alios libros transgrediamur, quos totos describere propter unum vel duo folia nihil attinet. Parisiensem 1268 (O), membranaceum, forma minore, saeculi XII, foliorum 304 Omontius descripsit [Inventaire I 282]; ipse imagine lucis ope confecta usus sum. liber ingens, cum multa canonica, tum Nemesii librum de natura hominis, Basilii de virginitate, multa Nysseni opuscula complectitur, quibus Maximi capita intericiuntur. epistulam de iis qui adeunt Hierosolyma (f. 293ᵛ) homilia de psalmo VI antecedit (f. 290ᵛ); ipsa agmen claudit Gregorii operum. subicitur opusculum quod Alexandri Aphrodiensis solutiones (f. 295ᵛ) inscribitur, serioribus autem problematis constat, si credimus Immischio [apud Bruns, praef. in Suppl. Aristotel. II 2 p. XXVI].

T(aurinensis) 71, chartaceus, foliorum 346, saeculi XIV ineuntis, ut visus est Richardo Harder qui eum Jaegeri in usum inspexit [prol. ad ll. contra Eunomium p. LX], collectionem grandem operum Nysseni continet. epistula de qua disputamus (f. 199ᵛ) inter homiliam de iis qui castigationes aegre ferunt et homilias de beatitudinibus medium locum occupat. ante eam autem quam primam nominavimus collocantur sermones de psalmorum inscriptionibus, de psalmo sexto, homilia de illo quando sibi subiecerit omnia, quae in O pariter ab hac epistula non longe distant: disponuntur enim inverso ordine homiliae de illo quando sibi subiecerit omnia, de iis qui reprehensiones aegre ferunt, de inscriptionibus psalmorum, de psalmo sexto Maximi capitibus inter primum et secundum opusculum interpositis. hanc similitudinem, praesertim cum T multa Nysseni opuscula contineat quae in O omittuntur, minime premo, quamquam singularem quamdam deprehendimus in epistula Hierosolymitana horum librorum adfinitatem. T Romam transmissum anno 1911 in bibliotheca Casanatensi contuli.

Parisiensis bibliothèque de l'Arsenal 234, membranaceus, saeculi XI, foliorum 276 (cm. 22,8 × 17, 3) (C) epistularum Basilii syllogam complectitur, quae, cum liber integer erat, 360 epistulis constabat; nunc primae epistulae numerus adponitur κγ'; epistulae Basilii 115 numero τξ' ipsa insignita Gregorii Nysseni epistula de qua disserimus subiungitur, cuius extremi versus folio postremo exciso perierunt: deficit igitur nunc in vocibus ὅτι ἐν συγκρίσει γνῶναι (p. 18, 7-8). nota possessoria testatur hunc librum fuisse „Johannis Sambucii Tirna emptum Lutetiae 7 d. 1561", cuius libros constat plerosque in bibliotheca Palatina Vindobonensi custodiri; hic contra anno 1599 Antwerpiae in collegio Societatis Iesu servabatur, ut pariter a nota possessoria didicimus. ipse tabella photographica usus sum.

Venetus M(arcianus) 79, membranaceus, saeculi XII, quem supra (p. XI sqq.) descripsi, f. 306-308 Nysseni epistulam de iis qui adeunt Hierosolyma in calce epistularum Basilii exhibet; neque tamen interiore adfinitate cum C coniungitur.

H(ierosolymitanus) Sancti Sepulchri 264, foliorum 299, ut e descriptione patet quam confecit Papadopulus Cerameus ['Ιεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη IV 246], e compluribus fragmentis consarcinatus est. Nysseni epistula duo extrema folia, 298-99, chartacea illa quidem, complet. a manu nitida saeculi XIV exarata est quam in nulla alia parte huius libri Papadopulus deprehendit. imagine lucis ope confecta usus sum.

Parisiensis 1335 (X), saeculi XIV, chartaceus, forma minore, foliorum 347, plurima continet, omnia tamen quae continet ad litteras sacras pertinent (descripsit Omont, Inventaire II 14). Gregorii Nysseni epistulam (f. 92) florilegium ex Sanctis Patribus excerptum de ratione sacrae missae adeundae et de haereticis fugiendis

antecedit, secuntur (f. 93ᵛ) Basilii et Gregorii Nazianzeni epistulae variae. praestiterim hunc librum, quantus est, Cypri compositum esse: in eo enim et Neophyti Monachi libellus legitur de calamitatibus insulae Cypri anno 1190 sub Richardo Angliae rege (f. 6) et Germani Constantinopolitani ad Neophytum, Cypri archiepiscopum (f. 304) et ad Cyprios (f. 307) epistulae et historia XI sanctorum Cypri anno 1230 a Latinis rogo impositorum (f. 311), id quod velim memoria teneas, cum de horum librorum necessitudinibus disputabimus. tabellis photographicis usus sum.

Quasi unum librum (Π) tres qui secuntur codices efficiunt. tam similes enim sunt ut, praeter unum locum (p. 13, 14) ubi, cum in partes discedant, singulorum lectiones proposui, uno sigillo eos comprehendere maluerim, corruptelas peculiares — sunt vero perpaucae — prorsus praeterierim, id quod idcirco commodius fieri poterat, quod et Thessalonicensis et Laurentianus fine mutili sunt; unus integer integrum nobis Π repraesentat Vindobonensis (v) theologicus 173, chartaceus, foliorum 325, saeculi XV. quem accurate post Lambecium descripsit Nessel [Cat. Codd. gr. Vindobon. p. 252]. hic maxima ex parte opusculis theologicis et asceticis recentioris aetatis constat. Nysseni epistula (f. 314-316) inter Theodoreti quaestiones in Genesim et excerpta ἐκ Πατερισμοῦ collocata est. in ipso libro Busbeckius testatur se eum Constantinopoli emisse medio scilicet saeculo XVI.

Thessalonicensem gymnasii 1, membranaceum, foliorum 407 (cm. 34,5 × 23) (t) una manus exaravit aequabilis atque elegans saeculi XIII; opera unius Basilii 44 continet, quorum suo quodque numero est distinctum. eadem manus in folio quod nunc est extremum Gregorii Nysseni epistulam addit, nullo tamen, ut consentaneum est, numero adpicto. sed certe unum folium sequebatur:

nunc enim epistula in medio verbo abrumpitur p. 15, 8 καταγο. hunc librum et invenit et descripsit Daniel Serruys [Revue des bibliothèques 1903, 14], qui adfirmat inesse in illo adnotationem coaevam quae testetur eum monasterii Constantinopolitani τοῦ Στουδίου fuisse. imagine photographica usus sum.

Laurentianus pl. IX, nr. 20 (l), chartaceus, foliorum 150, saeculi XV, ex duabus Basilii opusculorum syllogis in unam compactis constat, quarum prior initio et fine mutila, posterior (f. 76 sqq.) peculiari inscriptione praedita est. Basilii epistula 127 Ἀμφιλοχίῳ ὡς περὶ Ἡρακλείου (sic) περὶ ἀσκήσεως καὶ βίου μοναδικοῦ inscripta (f. 74ᵛ) et Nysseni epistula (f. 75ᵛ), quae nunc priorem collectionem claudunt, alia manu scriptae sunt atque quae reliquom librum, prius dico corpus, exaravit. sed Nysseni epistulae, extrema huius codicis parte deperdita, initium tantum exstat usque ad vocem κατορθοῦται (p. 14, 23). in tanta libri l cum vt similitudine mirum est hos eamdem inscriptionem exhibere, minime genuinam sed idcirco refictam quo Nysseni monitorum vis latius pateat (ea enim de causa καὶ εἰς ἄλλους τινὰς τόπους additum est), in l contra, cum idem exstet supplementum, hanc epistulam Gregorio Nazianzeno tributam esse. neque dubito quin scriba nomen nobilioris scriptoris interpolarit ut opusculum auctoritate augeret: in communi enim exemplo Π Nysseni nomen exstabat, quandoquidem hoc in l translatum est ab epistulae scriptore ad eum ad quem epistula missa est.

Iam, uno et altero libro in posterum reiecto, a codicibus enumerandis ad lectiones perpendendas transgrediamur, quamquam in tanta et opusculi brevitate et librorum multitudine memoriaeque inconstantia nullum certum stemma delineari potest. huius epistulae codices agmini quadrato per ignota incedenti similes sunt, quod si quis relinquit, plerumque in avia aberrat, raro gloriam

adipiscitur. rem tamen si crassa Minerva administramus, duae familiae discerni possunt, quarum altera ex OTCΠ, altera ex HMX constat. OTC cum in rectis lectionibus, tum, quod gravius est, in peccatis plerumque consentiunt. neque tamen ita ut C nunquam ad hostilem aciem desciscat, ut statim initio p. 13, 8-9 τὰ σκολιὰ τὰ ἐν χερσὶν OT perperam legunt posteriore articulo prioris casui accommodato, τὰ σκολιὰ τοῦ ἐν χερσὶν recte cum reliquis C; p. 15, 22 γινόμενος OT cum Π, γενόμενος C rectius cum altera familia. cave tamen existimes O cum T interiore cognatione coniunctum esse quam cum C, quamquam p. 18, 9 κύριον, quod Psalmus testatur, pro θεὸν soli servant, p. 19, 6 οὖν ambo omittunt. nam et unam lacunam CT communicant 13, 13 verbis καὶ ἰδιάζοντα inter μονήρῃ et βίον quasi supervacaneis omissis, et est ubi OC proprium peccatum admittant, TΠ cum altera familia verum defendant. locum propono etiam alia de causa singularem, 14, 15 sqq.: ἐπεὶ δὲ καταμανθάνομεν — τὸ γινόμενον καὶ ψυχικὴν προστρίβεσθαι βλάβην nullo negotio ex adnotatione critica reciperamus. utriusque tamen lectionis partes non iisdem testimoniis nituntur; nam καταμανθάνομεν in omnibus libris legitur praeter OC; προστρίβεσθαι contra singuli codices utriusque familiae defendunt ΠX. videsne quantulum valeat familiarum discriptio? atque miram quamdam naturam Π etiam in reliquis ostendit: cum enim quaeque pagina, etiam quisque versus testimonio sit quam multa hic codex deliquerit vocibus transpositis, particulis omissis, non solum articulis sed nominibus et membris, ut p. 14, 22. 18, 18, additis, synonymis substitutis, sententiis ex libidine mutatis (p. 15, 19), plerumque solus, interdum facinoris socio sumpto uno et altero libro, cumque interdum ad aciem adversam desciscat, idque nullo discrimine modo verae lectioni suffragans (ut p. 15, 7 pro ἀναγομένῃ ὑπὸ τὸ ὑποζύγιον, quod exemplum

commune OTC praebebat, rectum ἐπί defendit), modo cum minime deberet (ut paullo infra 15, 9 pro εἴτε OTC(K), quod concinnitate commendatur, εἴπερ substituit), eo tamen carere non possumus. nam p. 14, 20 ἡ σεμνὴ πολιτεία πᾶσι πρόκειται . . . , ἴδιον δὲ τοῦ κατὰ φιλοσοφίαν βίου ἡ εὐσχημοσύνη, αὕτη δὲ etc., prius δέ, quod unus Π testatur, necessarium videtur, neque tamen ambigo quin coniectura restitui potuerit. at πορνεῖαι 16, 10 (K)Π pro πονηρίαι neque ulli in mentem venire poterat et verum est: certum enim peccati genus et requiritur et loco Matthaei qui Gregorio ante mentem obversabatur, commemoratum est. item προβάλοιτο (19, 1) consona falso geminata, extrema tamen syllaba servata Π(K) praebent; quod verbum in προβάλοι ante articulum τὴν in reliquis libris depravatum est. gravius est quod in ipso epistulae exitu p. 19, 11-12 κατὰ τὴν ἐπιδημίαν τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις rursus unus Π ἐπιδημίαν praebet; quod nomen genuinum esse, vocem autem ἀποδημίαν, quam in reliquis codicibus legimus, falsam verborum conformatio et ipsa sententiae vis declarant; adfirmatur enim spiritum dei iam omnibus qui credunt communicari, non illis tantum qui Hierosolymis adsint, ut adfuerunt Apostoli.

Alterius familiae minor est auctoritas in verborum contextu constituendo, multo maior concordia, quamquam semel loco salebroso, p. 17, 7-8, dimidia pars ad hostem descivit, ut mihi videtur, a veritate aberrantem: nam illud quod MΦ cum OTΠC praebent, συσκεψόμενος τοῖς προεστῶσι τῶν ἁγίων ἱεροσολυμιτῶν ἐκκλησιῶν (ἐκκλησίας Π) vix tolerari potest, quoniam ἱεροσολυμίτης ad substantivum femininum pertinere nequit; facili coniecturae ἱεροσολυμιτικῶν consuetudo scribendi Gregorii obstat (cf. p. 17, 5 τῆς κατὰ τὴν Ἀραβίαν ἐκκλησίας); lectio τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἁγίων ἐκκλησιῶν, quam soli HX tuentur, multo praestat (cf. 13, 14-14, 1 τοὺς ἐν Ἱεροσολύμοις τόπους). X saepe peccat, nusquam tamen ut fallat. Φ propriis virtutibus omnino caret, neque illius corruptelas enumeravi nisi ut ostenderem eius laudem uno nomine Censitoris servato contineri.

Adhuc neglеximus testem singularis inconstantiae K, Vaticanum 1455, chartaceum, foliorum 364 (cm. 24 × 19), qui propter ingentem molem nunc in duo volumina divisus est, ut posterius a f. 183 ordiatur. sed fuit cum liber peculiaris iam f. 176 concluderetur, ut subscriptio docet ἐτελειώθη ἡ παροῦσα βίβλος διὰ χειρὸς ἐμοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἱεράκη μηνὶ μαρτίω ἰνδικτιῶνος ιβ' ἔτους, ςωζ, id est a. p. Chr. n. 1299. epistula Nysseni f. 177 sequitur a manu coaeva sed quae antiquam elegantiam adfectet scripta; pertinet usque ad f. 179ᵛ, spatium post eam vacuum relinquitur. subicitur f. 180 epistula adespota, quae incipit a verbis Πάλιν σοι φυλακή, τέκνον ἠγαπημένον, atque fine mutila est. prior liber sive in Armenia seu potius in monasterio monachorum Armeniorum compositus est, ut tales inscriptiones docent: (f. 1) περὶ τῶν γεγονότων ἐν Ἀρμενίᾳ etc.; (f. 7) ἐπιστολὴ πεμφθεῖσα παρὰ τοῦ μακαρίου πάπα Θωμᾶ πατριάρχου Ἱεροσολύμων πρὸς τοὺς κατὰ τὴν Ἀρμενίαν αἱρετίζοντας, (f. 25) τῷ ὑψηλοτάτῳ καθολικῷ πάσης τῆς Ἀρμενικῆς ἐκκλησίας κυρῷ Κωνσταντίνῳ. sed etiam de supplementis coaevis, quae a f. 177 initium capiunt, idem valet, nam f. 292 versus quosdam Armeniacis litteris exaratos exhibet. singulare est eiusdem folii in pagella postica litteras arabicas legi, in f. 299 fidei professionem latinam. suspiceris librum monasterii Armeniaci in usum scriptum esse, quod fuerit in insula Genuensibus vel Venetis subiecta. peropportune vero accidit ut in f. 221ᵛ adnotatum sit Constantino Pogonato imperatore, cum Saraceni Cyprum in suam dicionem potestatemque redegissent, Cypri archiepiscopo sedem Cyzicenam adsignatam esse secundum canonem XXIX concilii Trul-

lani [1]) (a. 680-681). atque Cypri constat multos Armenios habitasse iam anno 1311, plures eodem migrasse anno 1322 [Hackett, A history of the orthodox church of Cyprus, London 1901, p. 523]. pariter librum aliquatenus singularem X Cypri compositum esse nobis effecisse videmur. fuit K cardinalis Sirleti.

Libri K ut origo ita indoles singularis est. nam nullus alius codex tot tantisque lacunulis hiat, nullus tam contumaciter interpolatus est. extremis verbis additam doxologiam facile condonamus: talia enim scriba suo quisque arbitrio fingit, quamquam in verbis οὐ κατὰ τὴν ἀποδημίαν τοῦ χαρίσματος τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις, οὐ μετόχους γενομένους etc. illae voces τοῦ χαρίσματος a praecedenti versu repetuntur, μετόχους quoque inde fluxit. sed monita ut virgines sanctimoniales domibus contineantur prorsus inepte post Παλαιστίνην (18, 19) interpolantur. etiam ille accusativus ἐξαιρέτως τὰς μοναζούσας unde pendeat, haeremus. sentimus monachum monacharum propter licentiam vivendi iratum, neque qua iste natione fuerit dubium est. cum enim legamus (17, 5-6) Gregorium, ut ecclesiam Arabicam corrigeret, μέχρι τῶν τόπων γενέσθαι, sive τούτων cum Jaegero adiungimus sive verba sana existimamus, illud quod est τῶν τόπων nullo negotio ad Arabiam referimus; τῶν ἀρμενικῶν addidit K, ut scilicet patriam gloria augeret. atqui est huius libri aliqua virtus. cum enim plerumque familiam OTCΠ sequatur libro Π vel fidelius, cumque interdum alios cum aliis libris errores communicet (p. 13, 13 καὶ ἰδιάζοντα βίον OMXΠΦ: βίον καὶ ἰδιάζοντα HK; p. 15, 10 τὸν post ἔχει om. KΦ etc.), semel cum Π, quicum etiam vitia communicat (ἐπανηρημένοι 13, 13-14; 14, 2 ἔχει; 18, 13 πλήρεις al.), veram lectionem servavit

[1]) qui paullo aliter comparatus est; neque enim Cyzicus, sed Iustinianopolis Nova Iohanni Salaminae Cypriae praesuli adtribuitur, Cyzicenus episcopus Iustinianopolitano subicitur.

p. 16, 10 πορνεῖαι; bis solus ex omnibus quos adhibuimus: p. 16, 13 enim (μηδαμοῦ τοιαύτην εἶναι ἑτοιμότητα πρὸς τὸ φονεύειν ὅσην ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις) ὅσην unus legit, ὅσον reliqui testantur praeter Π qui hoc verbum omisit; p. 18, 16 (τοσοῦτον ἀπέχεις τοῦ τὸν Χριστὸν δέξασθαι) reliqui illud τοῦ omittunt. sed haec laus exemplo deferenda est a quo K fluxit, non ipsi scribae: nam hic τοσοῦτον ἀπέχεις omisit. videsne ut particulam contextui prorsus necessariam ille liber unus servaverit in quo uno absurda sit?

Item τοσοῦτον ἀπέχεις τοῦ Vaticanus 840 testatur, chartaceus, foliorum 244 (cm. 30 × 21), saeculo XIV a variis scribis exaratus, e quibus unius nomen novimus: f. 39^v enim monocondylon non sine ullo negotio legitur διὰ τοῦ Ἰσαὰκ ἐγράφη. idem in f. 238^v subscripsit ἐτελειώθη διὰ τοῦ ἱερομονάχου Ἰσαάκ. sed ipsi libro quasi quidam fasciculus foliorum 14 praefixus est, quem aperit (f. 1-2) Γρηγορίου Νύσσης ἀδελφοῦ τοῦ μεγάλου Βασιλείου πρὸς τοὺς ἀπιόντας εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα; secuntur (f. 2-3) Βασίλειος Γρηγορίῳ ἑταίρῳ, id est Basilii epistula II; (f. 3-6) Ἰωάννου μητροπολίτου Ῥωσίας ἐπιστολὴ πρὸς Κλήμεντα πάπαν τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης; deinceps mutat manus, secuntur Pselli versus, alia minuta excerpta, theologica plerumque. totum fasciculum in Rossia vel certe sacerdotis graeci in Rossiam missi in usum compositum esse non uno ex indicio colligitur: nam et Iohannis metropolitae Rossiae, ut monui, epistulam continet, et (f. 9) χειροτονίαν διαφόρων ἐπισκόπων καὶ ψήφους, id est qui monachi graeci Theognosto metropolita ecclesiarum Rossicarum episcopi creati sint, quando quisque solium ascenderit. scriptae sunt hae adnotationes inter annos 1328 et 1347, ut demonstravit qui eas in lucem produxit, Regel [Analecta Byzantino-Russica, Petropoli 1891, p. 52-56; 32-37]. fuit hic liber Antonii Augustini episcopi Ilerdensis.

Consentaneum est librum in extrema graecitatis ora scriptum peculiaris memoriae vestigia servasse, id quod item in K deprehendimus. itaque, praeter locum quem laudavimus p. 18, 16, duobus aliis locis cum binis sodalibus rectam lectionem defendit: p. 14, 16 προστρίβεσθαι cum ΧΠ; 17, 8 τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἁγίων ἐκκλησιῶν cum ΗΧ. sed in reliquis iam talis est ut non sit pretium operae inde varias scripturas enotare. totum contuli, paucas lectiones hic propono: 13, 7 οἱ falso ante ἀπευθ. cum ΗΜΧΦ; 13, 9 τοῦ recte cum CHMXKΠΦ; 13, 11 τούτοις recte cum OTCKΠ; 13, 13 καὶ ἰδιάζοντα perperam om. cum HK; 14, 6 αὐτὸς ἑαυτὸν peculiari corruptela; 14, 15 καταμανθάνομεν recte cum THMXKΠΦ; 15, 9 εἴπερ falso cum HMXΠΦ; 15, 22 γενόμενος recte cum CHMXΦ; 16, 7 πλείων recte cum HMXΦ; 16, 10 πονηρίαι falso cum OTCHMXΦ; 16, 13 ὅσον cum omnibus praeter KΠ. iam elucet hunc librum e familia in familiam volitare nullo veri aut falso discrimine. qua re, cum praesertim nollem apparatum innumeris corruptelis obruere quibus nihil proficimus, eum abieci confisus Gregorium nihil inde detrimenti capturum.

Item Vaticanum 713, chartaceum, saeculi XIII (cm. 27 × 19) contuli, collatum abieci. fuit cum hic codex cum codice 712 unum volumen foliorum 374 efficeret, quod aliquando, cum propter ingentem molem dilaberetur, bifariam divisum est. sed iam illa aetate multa exciderant, quae magna ex parte a manu saeculi XVI suppleta sunt; multa in alienum locum intrusa erant. hic liber nunc etiam initio mutilus est. continet epistularum collectionem locupletissimam, inter quas Basilii, Gregorii Nazianzeni, Synesii, Theophylacti Simocattae, Isidori Pelusiotae syllogae eminent; sed accedunt cum plurimae aliae epistulae, quae praesertim cum historia episcopatus Constantinopolitani quovis modo cohaerent, tum excerpta theologica e Chrysostomo, e Nysseno, complura alia eiusdem generis. Nysseni epistula quam edimus (f. 282), ut nunc hic liber se habet, syllogen epistularum Basilii sequitur (f. 201 sqq.), Gregorii Nazianzeni (f. 283 sqq.) antecedit, Athanasii epistula ad Iohannem et Antiochum presbyteros (f. 282ᵛ), cui sescenties occurrimus, interposita. hic liber, nisi quod p. 18, 16 cum K Vat. 840 τοῦ servat, nulla propria laude conspicuus est, sed gregarius quidam: cum plerisque enim semper facit, sive illi vera testantur seu peccant, ut p. 14, 15 καταμανθάνομεν recte, sed insequenti versu προστρίβεται perperam, item v. 17 οὐκέτι falso; 15, 7 ἐπὶ et 22 γενόμενος, utrumque recte; 16, 7 πλέον et 10 πονηρίαι, 17, 8 τοῖς τῶν ἁγίων Ἱεροσολυμιτῶν ἐκκλησιῶν, omnia haec perperam; sed cum plebe ipsis in peccatis timidus est ut singularia et insolentia vitet.

DE EPISTULAE III CODICIBUS

Epistula tertia, nisi specie vana decipimur, uno nobis libro tradita est, Vindobonensi theologico 35, chartaceo (cm. 35 × 26), foliorum 20, saeculo XIII multis compendiis a manu pertenui sed accurata et aequabili scripto. hic codex, quem siglo W distinxi, nihil aliud, qua est exiguitate, continet nisi aliquot Nysseni opuscula hoc ordine: (f. 1) de fato inde a vocibus προσῆγον ἐγώ τινι ἀνδρὶ πεπαιδευμένῳ (PG 45, 148B Migne), prooemio scilicet omisso; (f. 2) de proposito secundum deum; (f. 3ᵛ) contra fornicarios; (f. 4) ad Ablabium, διὰ τί, μίαν θεότητα ἐπὶ Πατρός, Υἱοῦ καὶ Πνεύματος λέγοντες, τρεῖς θεοὺς οὐ λέγομεν; (f. 5) contra Graecos ex communibus notionibus; (f. 6) encomium in fratrem Basilium; (f. 8ᵛ) orationem de mortuis; (f. 12) ad Simplicium tribunum de fide; deinde (f. 13) uno minimum folio exciso vitam Macrinae inde a verbis τῷ ὄντι γὰρ καθάπερ τις δρομεὺς (p. 392, 4, vol. VIII, 1 Jaeger); deinceps

(f. 14v) de infantibus qui praemature abripiuntur; tum (f. 17v) hanc quam edimus epistulam; deinceps (f. 18v) epistulam ad Eustathium de trinitate; (f. 20v) epistulam canonicam ad Letoium Melitenensem. hunc librum Gottingam transmissum a. 1913 examinavi; collationem meam epistulae ad Eustathiam Ambrosiam Basilissam denuo cum imagine photographica contuli: tinearum enim morsus hic illic legenti negotium faciunt.

Ad reliquos venio, quos postquam contuli, prorsus esse inutiles cognovi, nisi ubi novas coniecturas praebent cum faciles tum probabiles. omnes de libro W manasse pro certo habeo. Londinensis Musei Britannici Old Royal 16 D.XI, chartaceus saeculi XVI, forma maxima, ut e descriptione apparet quam composuit Casley [Catalogue of the mss. at the King's Library, Londinii 1734, p. 256] (equidem usus sum imagine lucis ope expressa illius partis cuius mea intererat), post alia Nysseni opuscula eadem scripta continet quae W, eodem ordine disposita inde a disputatione de fato usque ad epistulam ad Eustathium de trinitate (epistula enim canonica ad Letoium omittitur). accedit quod diserte notatur in hoc quoque libro Macrinae vitae partem desiderari priorem quae in W folio exciso periit. qua propter suo quisque iure coniectabit librum Londinensem e W descriptum esse praeter prima folia, haec vero de alio fonte manasse. id quod inde confirmatur, quod oratio de mortuis bis in Londinensi occurrit, et eodem loco quem in W occupat et in parte libri disputationi de fato praemissae. duo igitur exemplaria scribae Londinensis oculis obversabantur, quae transscribendo non tantum contaminavit quantum continuavit.

Parisiensis 583, chartaceus, foliorum 205, saeculi XVI vel XVII, quem horum apographorum unum siglo distinxi (Q), multa multorum continet, in quibus Gregorii

Nysseni opusculum de communibus notionibus et (f. 6v) epistula quam edimus primum locum occupant. sequitur (f. 12) Georgi Hamartoli fragmentum de Heraclio imperatore. cum complures (f. 45 et 173) complecteretur Federici Morelli scripta, quem fratri Claudio typothetae editionis Parisinae anni 1615 auctorem exstitisse nuper in praefatione ad libros contra Eunomium exposuit Jaeger (p. LVII sqq.), suspicatus eram Federicum (neque enim eius manum novi) hunc librum exarasse. sed erroribus scatet e recentiorum Graecorum pronuntiatione ortis quales nemo vel mediocriter litteris imbutus admittere poterat. sed vir doctus — quis nisi Federicus? — hunc librum, si non exaravit, at certe et exarari iussit et relegit: nam margines coniecturis, illis quidem minimi pretii, asperguntur, ut p. 20, 15 κύλην pro κοίλην, quod in W legitur, scripserat Q, κοινὴν in margine adnotavit manus coaeva; item p. 22, 3 ἐχροὺς scriba festinanter pro ἐχθροὺς scripserat, χείρους in margine coniecit eadem manus quae κοινήν. alia coniectura ad p. 23, 4 mox disceptabitur. tabellis photographicis usus sum.

Parisiensis graecus 1026, chartaceus, foliorum 148, saeculi XVI, forma parva, continet Iohannis Chrysostomi libros II de compunctione cordis e codice bavarico depromptos, eiusdem ad Theodorum lapsum, tum Iohannis VIII papae epistulam ad Photium patriarcham, deinceps (f. 142) hanc Nysseni epistulam. imagine photographica usus sum.

Urbinatem 10, saeculi XVII, supra (p. XXIX sq.) tetigi, qui (f. 197) hanc quoque epistulam complectitur. ipse Romae nullo fructu contuli.

Concinunt hi libri omnes mirum in modum et inter se et cum W, sed tamen hic illic ita peccant ut erroris origo nisi e W repeti non possit, ut p. 20, 15 pro recto ὑλικὴν, quod suo Marte restituit Casaubonus, κοίλην

scripserat W, ita tamen, quae est eius consuetudo, ut ο et ι fere conglutinarentur et speciem unius litterae υ efficerent: κύλην legunt omnes apographi praeter Urbinatem. litterae ο et η in W saepius atramento effuso facile confunduntur; ἡ καταλιπὼν 20, 14-15 scripserunt et Q et Londinensis; ὁ ἡμετέρα 24, 18 omnes praeter Urbinatem, in margine tamen Parisini 1026 ἴσως καὶ πάντα δι' ὧν ἡ adnotavit manus aequalis: utrobique sed magis altero loco potius maculam quam lacunam in W dispeximus. 25, 20 περιδρασσόμενος intenta oculorum acie legitur in W, sed litterae μ cauda sinistrorsum producta cum praecedenti ο ita nectitur ut qui festinantius legat, sibi αμ dispexisse videatur: περιδρασσάμενος praebent Parisinus 1026 et Urbinas. στίγματι pro recto στίγμασιν 22, 1 Q et Londinensis scripserunt: -σιν compendio tachygraphico significaverat W.

Atque Q cum Londinensi artiore quodam vinculo coniungi satis declarant quae adnotavimus; sed aliis indiciis idem confirmatur: p. enim 22, 23, quod unum verum est, ἕως ἂν οὖν W servavit atque Urbinati fideliter tradidit; Q et Londinensis in ἕως γὰρ ἂν οὖν corruperunt, quamquam W, quantum video, ansam huic interpolationi praebet nullam. sed operam et oleum perdet qui exemplari communi incolumi apographorum necessitudines persequetur.

Illud paullo gravius est, quod p. 23, 4-5 κατὰ τὴν γνῶσιν ὑπὲρ ὧν οἴονται κατειληφέναι scribit W, quae lectio omnibus perspicua erit praeter tirones attractionis inscios („pro illis quae opinantur se percepisse"), ὑπέρεστιν in locum illius ὑπὲρ ὧν et Q et Londinensis et Parisinus 1026 substituunt sine ullo sensu. quod crimen non diversi singillatim scribae admiserunt sed unus, is scilicet qui librum conscripsit deperditum per quem illi tres apographi de W fluxerunt. eodem pertinet quod 23, 2 βοῶντες apographi pro βοῶντος libri W

substituunt. atqui, quamquam erat haec medela levissima, hoc tamen unum spoponderim, fieri non potuisse ut ea scribae libri Q in mentem veniret, qui stultissimus fuit. propter tales coniecturas nolui apographos, ut artis lex postulabat, omnes abicere, sed unum Q delegi, cuius lectiones paucas selectas in adparatu adnotarem.

Multo et plures et, ut par est, meliores coniecturas praebet editio huius epistulae quae Lutetiae Parisiorum prodiit anno 1606 cura Isaaci Casauboni, qui in praefatione Lutetiae VIII Id. Iun. data narrat sibi accidisse ut hunc libellum sive epistulam aliquot mensibus ante amicorum beneficio nancisceretur. consentaneum igitur est illum codicis qui in alia urbe lateret apographum suum in usum confectum adhibuisse. fuit tamen hic codex non ipse W, quamquam a W sine dubio manavit. nam cum Casaubonus in hac certe editione coniecturas vel levissimas, ut est p. 23, 18 μεθαρμοζομένης illi μεθαρμοζόμενος substitutum, diserte et proponat et defendat, non raro lectiones quae in Q vel in aliis apographis occurrunt nullo verbo adiecto exprimendas curat, ut βοῶντες 23, 2; τὸ 24, 12: invenerat scilicet illas in exemplo. ipsas igitur Casauboni coniecturas nomine Casauboni munivi ut eas a lectionibus exempli c distinguerem, ex quibus paucas proposui; quamquam timeo ut operae pretium fecerim.

Atque suspicor sive exemplum c sive ipsam Casauboni editionem ei in manibus fuisse qui Q correxit. illo enim loco quem iam supra (p. XLVIII) attigimus, p. 23, 4 κατὰ τὴν γνῶσιν ὑπὲρ ὧν οἴονται W tradit, ὑπέρεστιν scribit Q; ἥνπερ αὐτοὶ legimus in editione Parisina nulla adnotatione addita. invenerat scilicet Casaubonus hanc lectionem in exemplo, unde confirmatur istud a W intercedente alio libro pendere; nam cui vel leviter graeca lingua imbuto in mentem venisset ex ὑπὲρ ὧν, quod et sanum et satis perspicuum est, ἥνπερ αὐτοὶ effi-

cere? at qui c exaravit ὑπέρεστιν cum Q legit atque suo Marte mutavit. ἥνπερ αὐτοὶ praebet margo libri Q. quaestiones nullius ponderis iam mittamus, ad epistulas IV-XXVIII transeamus.

DE CODICIBUS EPISTULARUM IV-XXVIII

Hae epistulae non iam singillatim, sed collectionibus traditae sunt, quae, quantum novimus, tres servantur, ita inter se diversae ut nulla nunc quidem omnes epistulas amplectatur, nulla prorsus easdem atque duae reliquae. atque istae syllogae singulis exemplaribus continentur.

P(atmensis) 706, chartaceus, foliorum plus minus 360 quae nullo numero distinguuntur, a manu elegantissima exaratus est. hunc librum ineunte saeculo XIII monasterium Sancti Iohannis Patmense iam possidebat; nam in catalogo anni 1201, quem edidit Carolus Diehl [Byzantinische Zeitschrift I 523), inter βυβλία τὰ βαμβύκινα unum recensetur ἔχον ἐπιστολὰς τοῦ Πηλουσιώτου Ἰσιδώρου, τοῦ Νύσσης καὶ ἑτέρων, quod nullum aliud esse potest. saeculo XII adsignavit Paulus Maas; si quis saeculo XI adtribuerit, illi suffragabitur genus scripturae tenue et minime anxium atque ligatum, sed liberum atque solutum, non repugnabunt neque compendia, tachygraphica pleraque, quibus scatet, neque charta; hanc enim iam ante saeculum XII ad codices componendos adhibitam esse iam constat inter omnes scripturae graecae aetatis mediae peritos, ut Pius Franchi de' Cavalieri et Iohannes Lietzmann [specimina codicum graecorum p. VI] Vaticanum graecum 2200 chartaceum ad saecula VIII-IX referre ausi sunt. ingentis voluminis margines tinearum morsus perpessi sunt, compages labefactata est, ut iam prima folia usque ad quartam fere partem, extrema inde a medio

libro non iam conglutinata sint sed soluta vagent. hic liber multo maiore ex parte epistularum syllogis constat, quas eadem manus numeravit quae verborum contextum scripserat. quattuordecim minimum sunt: (A′) Isidori Pelusiotae initio mutila (epistulae 510); (B′) Alexandri metropolitae Niceni, qui fuit medio saeculo X (20 epistulae, partim ad eosdem datae ad quos epistulae quarum in describendo libro B mentionem iniecimus, ut animadvertit I. S. Mercati, Rivista di Studi Orientali X 219, 2); (Γ′) Theodoreti episcopi Cyrrensis (plus 52 non numeratae; unum folium media e collectione excidit); (Δ′) Gregorii Nysseni; (E′) Theodori πατρικίου καὶ σακελλαρίου; (ϛ′) Symeonis μαγίστρου καὶ λογοθέτου τοῦ δρόμου (81 epistulae); (Z′) Leonis Syncelli Synadorum metropolitae, qui pariter medio saeculo X floruit (epistulae 30, subiungitur eiusdem testamentum). inde a collectione octava (= H′), quae ἐπιστολαὶ διάφοροι inscribitur atque initium capit ab epistula Ἀντωνίου πατριάρχου πρὸς τὸν βασιλέα, cum folia passim errantia in alienum locum irrepsissent, non iam Paulo Maas contigit ut omnia rursus inveniret quae Sakkelion [Πατμιακὴ βιβλιοθήκη, Athenis 1890, p. 274] enumeraverat, ut Φωτίου πατριάρχου (Θ′?), Ἰουλιανοῦ παραβάτου (I′? sunt vero epistulae CLXXXVI et CXCIII, ut Bidez et Cumont testantur, praef. ad Iuliani epistulas p. X, qui hunc librum ad saeculum XI-XII referunt), Ἰωάννου μοναχοῦ ὄρους τοῦ Λάτρους (IA′), ἀδήλου (IB′). numeros certe IΓ′ Procopii Gazaei, IΔ′ γνωστικοῦ τινος epistulis adpositos Maas oculis suis occurrisse ipse narrat; monet gnosticum Φιλητὸν quemdam Συναδηνὸν fuisse, illius epistulas ad Nicephorum Uranum μάγιστρον Ἀντιοχείας missas esse, qui fuit anno circiter 1000. deinde secuntur Romani Lacapeni imperatoris (920-944) epistulae ἀπὸ φωνῆς Θεοδώρου τοῦ Δαφνοπάτου, tum Constantini Porphyrogeniti (912-959) epistulae, multa alia.

Collectio Δ′ Gregorii Nysseni epistulas 6. 21. 7. 26. 27. epistulam Gregorii Nazianzeni 238, genuinam illam quidem, quamquam hic τοῦ αὐτοῦ adponitur. 28. 18. 4. 9. 23. 10. 19. 20 complectitur. duo folia collectionis E′ post folium 14 syllogae Δ′ inculcata epistulam 19 in duas partes ita dividunt ut nihil perierit; epistula 20 in verbis abrumpitur ἐξῆν τῶν βοτρύων (p. 70, 9 editionis nostrae) in fine folii. ζήτει τὰ λείποντα in margine adnotavit eadem manus quae librum conscripsit, unde Maasius recte conclusit iam in exemplo unde P manasset, hanc epistulam mutilam fuisse. eodem spectat quod scriba insequens folium vacuum reliquit, ut scilicet suppeditaret ubi extremam epistulam adiceret, si eam in alio exemplari invenisset. atque, si non certum, at verisimile est, illum, ut Maasius opinatus est, unum vel duos versus post extremum quem transscripsit in exemplo superstites omisisse, ne novum folium inchoaret idemque imperfectum relinqueret; neque enim scriptura in extrema pagina aut coartatur aut dilatatur, ut necesse est fieri, quotiescumque chartae et scriptionis finem eumdem esse volumus.

Hanc libri P descriptionem Paulo Maas acceptam refero; qui, postquam Sakkelion hunc codicem breviter descripserat atque plura inde Byzantina in lucem protulerat, Gregorium tamen ne primoribus quidem labellis attigerat, vere anni 1912 Patmum profectus, mense Aprili totum librum versavit, partem cuius nostra maxime intererat, accuratius exploravit atque etiam quaternionum compagem delineavit, ne ulli dubitationi locus relinqueretur, num in foliis a collectione Δ avulsis iam per librum circumvolitantibus etiam nunc Gregorii aut epistulae aut epistularum fragmenta laterent. idem in actis minoribus Academiae Berolinensis [Sitzungsberichte der preussischen Akademie der Wissenschaften, 1912, p. 988 sqq.] descriptionem delineationemque proposuit; ibidem epistulas 26. 27. 28 primum edidit, quarum forma prisca atque genuina, quae uno P continetur, etiam tum prorsus ignota erat. circumferebatur, Basilii et Libani epistulis mutuis intrusa, recensio quaedam mutila, corrupta, adulterata, quae nulla iam certa aut loca aut tempora saperet. Maasii collationem reliquarum epistularum adhibueram ad hanc editionem adornandam; cum prima duo folia iam dudum a typotheta composita atque expressa essent, fere totius syllogae Δ′ imagines phototypicas accepi, quas Ioseph Silvius Mercati, cum Patmi aestate anni 1923 versaretur, ultro meum in usum, qua est erga me benignitate, confecit mihique dono misit. cum plagulas, ut par erat, cum tabellis contulissem, tum demum perspexi quanta fide Maasius officium quod ei mandatum erat exsecutus esset: nihil enim erat quod corrigerem praeter paucas minutias in adnotatione.

F(lorentinus) Laurentianus plut. LXXXVI nr. 13, membranaceus, in foliis 253 (cm. 25 × 12) ab una manu eleganti saeculi XIII, quae compendiis plerumque solum in inscriptionibus et in fine versuum utitur, totus exaratus est praeter duo folia praevia (1ᵛ-2ᵛ), in quibus, cum vacua relicta essent, excerpta quaedam theologica et ascetica manus coaeva sed multo et minus elegans et compendiosior notavit, neque tamen spatium complevit. nunc in f. 1ᵛ, vetustioris possessoris nomine ita eraso ut vestigia tenuissima supersint, legitur βιβλίον Σκιπίωνος τοῦ Καρτερομάχου, Scipionis scilicet Forteguerri Pistoriensis (1466-1515), cuius libri plerique in Fulvii Ursini possessionem, inde in bibliothecam Vaticanam transierunt. insunt (f. 3-84ᵛ) τῷ ἀδελφῷ δούλῳ θεοῦ Πέτρῳ ἐπισκόπῳ Γρηγόριος ἐπίσκοπος Νύσσης de hominis opificio; (f. 85-151) τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης λόγος περὶ ψυχῆς· πρὸς τὴν ἰδίαν ἀδελφήν. huius disputationis fini (p. 151ᵛ) subicitur τέλος τοῦ

περὶ ψυχῆς λόγου; deinceps nullo spatio interiecto ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοῦ πρός τινα Ἰωάννην περί τινων ὑποθέσεων καὶ περὶ τῆς διαγωγῆς καὶ καταστάσεως τῆς τοιαύτης[1]) ἀδελφῆς αὐτοῦ Μακρίνης = ep. 19. deinceps (f. 155^v) nullo item spatio interiecto epistula 13 Λιβανίῳ inscripta sequitur, quae usque ad finem quaternionis (f. 156^v) ita pertinet ut scriptura sensim coartetur, ne terminum sibi designatum excedat. a f. 157 novam quamdam libri partem initium capere et ornamenta indicant et inscriptio quae rursus a scriptoris nomine orditur: Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης: λόγος περὶ κατηχήσεως. f. 211 concluditur verbis κατὰ τὴν αἰωνίαν ἀντίδοσιν (PG 45, 105B Migne). ἀμήν: τέλος τοῦ κατηχητικοῦ. secuntur nullo spatio relicto τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολαί· ὧν ἡ παροῦσα πρὸς Ἀδέλφιον σχολαστικόν = ep. 20 (f. 211-213^v). secuntur epistulae (f. 213^v-215) 29, (f. 215-216) 30, (f. 216-217) 6, (f. 217-217^v) 7, (f. 217^v-218) 8, (f. 218) 9, (f. 218^v-219) 11, (f. 219-219^v) 12, (f. 220-221) 14, (f. 221-221^v) 15, (f. 221^v-222) 16, (f. 222-223^v) 4, tum (f. 223^v-230^v) duae epistulae quae cum in compluribus aliis libris legerentur longioresque essent atque in theologia totae versarentur, editores eas inter disputationes exprimendas curarunt, qui vero hanc collectionem concinnavit, epistularum loco habuit: (f. 223^v-226^v) τοῦ αὐτοῦ Σιμπλικίῳ περὶ πίστεως (vol. III, 1 p. 61 Jaeger); (f. 226^v-230^v) τοῦ αὐτοῦ πρὸς Θεόφιλον Ἀλεξανδρείας κατὰ Ἀπολιναρίου (vol. III, 1 p. 119 Jaeger); (f. 230-230^v) ep. 21. deinde rursus (f. 230^v-235^v) τοῦ αὐτοῦ πρὸς Ἁρμόνιον περὶ <τοῦ super versu additum est> τί τὸ τῶν χριστιανῶν ὄνομα (PG 46, 237 Migne); tum epistulae (f. 235^v-236) 10; (f. 236) 22; (f. 236^v-239^v) 17; (f. 239^v-241) 18; (f. 241) 23; (f. 241^v-243^v) 24; (f. 243^v-245^v) 25.

[1]) τῆς τοιαύτης nunc quidem „eiusdem" intellego, quam nuper dixerat scilicet.

nihil amplius illo exemplo suppeditabatur a quo F manavit; nam scriba, qui quantum horruerit vacua, nulla fere est huius libri pagina quae non clamet, excerptum quoddam minutum subiunxit, quod inscribitur τοῦ ἁγίου Μαξίμου ἀπολογία ὑπὲρ τοῦ αὐτοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Νύσσης διὰ τὸ γνωματεῦσαι ἀποκατάστασιν τελευταῖον (sic, per compendium sed perspicue) τῶν ψυχῶν γενήσεσθαι ἐν τοῖς αὐτοῦ λόγοις, incipit ἐπειδὴ ὁ ἐν ἁγίοις Γρηγόριος, exit in verba τὸν δημιουργὸν ἀναίτιον τῆς ἁμαρτίας; idem haec multo pluribus compendiis scripsit quam solet, ut excerptum spatio aequaret. iam usque ad finem libri (f. 246-253^v) δημοσθενικὸς λόγος pertinet, id est Epitaphius qui Lysiae tribui solet, quemque mihi persuasum est ea una de causa transscriptum esse, ut extremarum paginarum esset aliquis usus. atque, ut solet, calligraphus spatium tam scite dimensus est ut totam orationem haec folia caperent, ne verbo quidem locus superesset. F bis contuli, primo cum exemplo Mignei, iterum cum plagulis huius editionis.

V(aticanum) 424, membranaceum (cm. 32 × 20), saeculo XIII in foliis 347 binis columnis scriptum diligenter descripsit Wernerus Jaeger [prol. ad libros contra Eunomium p. XXV], a quo pauca quae maxime necessaria essent in meum usum converti. epistulae 29 et 30 (f. 55 et 55^v) Basilii libros contra Eunomium quinque excipiunt, Nysseni Antirrhetico (f. 61-295) praecedunt. hunc consequitur (f. 295^v) nullo auctoris nomine praefixo epistula 238 Nazianzeni, quae pariter in P occurrit, in V inscribitur <τ>ῇ εὐλαβεστάτῃ καὶ διαπαντὸς κεκοσμημένῃ ἀδελφότητι τῇ κατὰ Σαβαδωναὴμ τοῦ τρισμακαρίου Λευκαδίου συνοδίᾳ ἐν μονάζουσι καὶ παρθένοις ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ Γρηγόριος ἐν Κυρίῳ χαίρειν; (f. 295^v) ἐπιστολὴ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου; (f. 296) τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Νύσσης πρὸς Εὐσέβιον, id est epistula 4; (f. 296^v) τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης ὅτι ὁμοού-

σιος ἡ τριὰς καὶ ὅτι μία ἡ θεότης ἐν ταῖς τρισὶν ὑποστάσεσιν; deinde (f. 298) τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Νύσσης εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν ψαλμῶν; iam (f. 340) sequitur epistula 5 ita inscripta ut in apparatu transscribere studui; deinceps inde a f. 340ᵛ epistulae 6-18. sed nomina eorum ad quos datae erant, cum scriba huius codicis vel illius codicis unde V est descriptus, rubricatori supplendas reliquisset, nunc non exstant. multa in textu quoque omittuntur spatiis relictis: fenestris igitur exemplum a quo V derivatus est hiabat. ego vero, cum spatia vacua in meo exemplari singillatim dimensus essem, nolui tamen eas ratiocinationes in editione proponere: intellexi enim libro F collato scribam libri V, ut nobis accidit quotiescumque in plagulis lacunas explendas relinquimus, non semper tanta religione munus administrasse ut ei tuto confideremus.

Quattuor manus Jaeger distinxit. horum primam cum epistulas 29 et 30 tum priorem Nysseni Antirrhetici partem usque ad f. 258ᵛ exarasse; secundam cum posteriorem Antirrhetici partem tum omnia quae secuntur usque ad f. 297ᵛ, in his epistulam Nysseni 4; tertiam tractatus in Psalmos; quartam epistulas Gregorii 5-18. illae igitur epistulae quas tractamus a tribus manibus in hoc libro exaratae sunt.

Iam de mutua codicum ratione videamus. V et F ab una recensione Γ provenisse non primo statim obtutu elucebit; quin etiam epistularum indiculos percurrenti satis diversi videbuntur. sed est tamen nucleus aliquis communis: ut enim numeris utamur editionum, qui ab epistula 5 usque ad 18 V repraesentant, F et epistulas 17-18 et, id quod multo gravius est, epistulas 6-16 eodem ordine exhibet quo V, nisi quod epistulae 10 et 13 alio relegantur. atque cur epistula 10 inter opusculum de professione christiana et epistulam 22 in F inserta sit, candide me profiteor omnino ignorare; cur

epistulas 19 et 13 extra ipsam epistularum collectionem, quae a f. 211 initium capit (τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολαὶ ὧν ἡ παροῦσα etc.), secundum Macrinae vitam collocatae sint, causas satis probabiles mihi rimatus esse videor. qui enim illum codicem composuit, voluit Macriniis epistulam qua Macrinae obitus narrabatur subiungere; epistulam vero 13 addidit, non quod cum Macrina ullo modo cohaereret sed ut quaternionem compleret, quod eius studium etiam alibi apperere iam supra (p. LV) monuimus, hic idcirco vel evidentius est quod, quo magis finis adpropinquat, eo magis increbescunt compendia, scriptura coartatur.

Atque etiam haec collectio Γ, si umquam fuit (sed eam fuisse mox sum demonstraturus), quas epistulas complexa sit, aliquatenus assequi posse mihi videor. cum enim P e Γ non pendeat, incredibile est vel F vel V illas epistulas suo de penore adiecisse quae eaedem in P occurrunt. quo argumento fretus epistulas 19. 20. 21. 23 syllogae Γ vindico. restant epistulae 22. 24. 25, quae uno F traditae sunt. sed quis talem schedulam conquireret qualis est epistula 22, quae sensu fere carebit, nisi quis quando ad quos episcopos data sit eruerit? epistulae vero 24 iam Byzantinos, opinor, pertaesum erat. cum autem F fideliorem se testem praestiterit, quod tres epistulas servarit quas V abiecit, in hoc illi discrimine fidem non recusamus. neque de epistula 5 uno V tradita secus iudicabimus. dubito contra num epistulae 29 et 30 in Γ infuerint, quamquam et in V et in F leguntur. neque enim illud quidem premo quod in V extra collectionem collocatae sunt: nam et istud pariter in epistulam 4 cadit, quae libris PF servatur, neque epistularum sylloge in V tam accurate definitur quam in F. sed in V illae epistulae ante libros contra Eunomium positae sunt, ubi easdem exhibent multa alia huius operis exempla, ut ZSB (cf. infra,

p. LXXIV). suspicor igitur illas ex tali refutationis Eunomii codice in librum V redundasse. de epistulis maioribus iudicium, quae nunc inter disputationes edi solent, in extremam horum prolegomenorum partem reservo.

Sed ad demonstrationem transeo quam iam dudum pollicitus sum. F et V multas lacunas unius vel duarum vocum communicant, ut omittunt p. 28, 9 ἡ; 28, 14 τὴν; 35, 26 ἤειμεν; 35, 27 αὐτῶν; 36, 22 τις; 58, 8 τῆς μορφῆς; 58, 14 καὶ; 58, 19 ὁ κόρος, item 61, 16 παρόντων verbis paullo aliter dispositis. sed etiam paucis maioribus lacunis hiant: ut 39, 22-40, 1 τίς ἐξ ἀμπέλου τοσαύτη χάρις ὅτε κομῶσα διὰ τοῦ ἀέρος καὶ τοῖς φύλλοις κατασκιάζει τὴν κάμακα, quae verba ex P verborum contextui induximus, nullus interpolator efficere potuit, praesertim cum sint corrupta; ita 61, 8-9 μήτε τοῖς ὤμοις τῶν ὀφρύων τὴν ἑτέραν ἐπισπασάμενος, quae in uno P exstant, genuina sunt, quamquam recte μηδὲ pro μήτε Vitellius, ἐπισπάσαιμεν pro ἐπισπασάμενος ego reposuimus. sescentis locis ambo hi libri vel recta vel prava contra P defendunt, quos supervacaneum est enumerare; nam ipsae lacunae ad id demonstrandum sufficiunt quod nobis propositum erat.

Atque videtur liber Γ litteris minusculis exaratus fuisse: nam p. 42, 11 quod V κρατῆρες pro βρωτῆρες legit, ad talem litteraturam redit in qua κ cum β, α cum ω facile confunduntur. nota tachygraphica iam in Γ pro ὡς adhibebatur: neque enim aliter explicatur quod 39, 9 ὡς recte PF legunt, καὶ perperam V. quamquam fatendum est perpaucas ex corruptelis vel libro V vel libro F peculiaribus ortas esse litteris vel apicibus male intellectis, plerasque e studio novandi, quod non mirabitur quicumque Eduardi Schwartz clarissimam illam praefationem ad Eusebii historiam ecclesiasticam legerit (p. CXLVI). cantica fortasse tragicorum a scribis stupide ita propagata sunt, ut litterae, non verba describerentur; iidem scripta patrum, quae vel intellegebant vel se intellegere existimabant, suo arbitrio correxerunt, mutarunt quo speciosiora, ut sibi videbantur, redderent. atque habent istae mutationes nullum periculum, quotiescumque epistula et in P et in FV tradita est, P vel cum F vel cum V consentit. nam quotiescumque alter liber cum P facit, inde et libri Γ et archetypi communis memoriam nullo negotio reciperamus (levissimum enim est quod semel p. 35, 7 P et F in corruptela minima δι' εὐκολίαν pro δι' εὐκολίας contra V consentiunt). tali comparatione instituta illud quoque lucrabimur, quod iam norimus utri libro plus dandum sit in illis epistulis quae in P non leguntur. selecta propono, ordinem verborum mutatum mitto. verba omisit V: p. 34, 12 τοῦ θεοῦ; 34, 14 ὁ ἀὴρ; 34, 16 τε; 39, 4 τὸν; 39, 12 δὲ; 61, 14 τό. synonyma variavit ut 36, 11 καταναγκάζεσθαι PF] προσαναγκάζεσθαι; 39, 14 σεμνοτέρους PF] φαιδροτέρους; 39, 18-19 τῶν ᾠδικῶν PF] μουσικῶν; 39, 20 γαληνιάζουσα PF] γαληνιῶσα; 59, 2 δυνατὸν εἶναι PF] δύναμιν; 60, 7 γράφειν PF] γράψαι. ista fortasse non tam gravia sunt, quamquam quis, nisi alii subsidio essent libri, non φαιδροτέρους, μουσικῶν, γαληνιῶσα sine ulla suspicione et legisset et imprimendum curasset? sed est ubi V ex libidine verborum contextum refingat, ut 36, 2 ἤδη τοῦ ἔνδοθεν (vel ἔνδον, quod non moror) ἐγενόμεθα περιστῴου legebatur in libris, quod Wilamowitzius sanavit τοῦ ante περιστῴου translato. cum praepositio desideraretur, a qua ille genetivus penderet, πλησίον pro ἤδη scripsit V. item 34, 12-13 ὡς γὰρ ἥλιος ἦν ἀνὰ τὸ χωρίον ὃ κατόπιν ἑαυτῶν κατελίπομεν corrupte legebatur in Γ, veram lectionem praebuit P, e qua verbis male divisis, recta scribendi ratione pessumdata, ὃ interpolato illa monstra nata sunt: ὡς γὰρ Κηλόσινα τὸ χωρίον κατόπιν ἑαυτῶν κατελίπομεν. nomen

vici deesse cum perspexisset V, ’Εαρσοῦ, quod qui legerent facile decipere posset, pro ἑαυτῶν refinxit. in dubio sum num item ad interpolationem referam 39, 12 παρασκευάσω voci παρασκευάσας substitutum: fieri enim potuit ut V post αὐτοσχέδιος periodum finiret, παρασκευάσω quamvis inepte ad Gregorium ipsum referri vellet. pariter uno oculo vigilabat, cum 61, 10 pro πολεμούντων πρ. ἡμ. maluit πολέμου τοῦ πρ. ἡμ. scribere. alibi V corruptelam in F, id est in Γ, inchoatam absolvit atque perfecit, ut p. 61, 5-6 καὶ εἰ μὴ συνεκδίδοται στεναγμός τις τῷ ἄσθματι servavit P, συνεχὴς διαδίδοται pro συνεκδίδοται interpolaverunt FV, id est Γ. τις in F omissum fortasse iam praeterierat Γ; V, cum frustra quaesivisset unde dativus penderet, σὺν ante τῷ ἄσθματι interpolavit.

F multo frugalior est: levius enim et quasi innocentius peccat, ut 28, 9 τῶν ἀνθρώπων manus certe prima omisit; 28, 21 οὐδὲ ἴσως verbis male separatis pro οὐδεὶς ὡς scripsit; 28, 28 particulae πρὸς particulam εἰς substituit. quod vero 29, 21 pro ἡμερινοῦ legit ἡμετέρου, id non ad interpolandi animum, sed ad errorem legendi referendum est. neque multo gravius est quod 35, 1 mulos masculos reddidit τοὺς ἡμιόνους, 36, 5 ἀλλήλοις pro ἀλλήλαις scripsit, quamquam hoc pronomen ad virginum chorum pertinet. sed talia congerere nullius fere usus est.

Cum haec ita essent, constitui ubi P defecerat (deficit autem in epistulis 8, 11-17), quotiescumque per sensum vel per consuetudinem scribendi liceret, potius F quam V sequi. neque me huius consilii paenituit. nam, ut a levioribus discrepantiis ordiar, p. 38, 14 τῶν παρόντων F illi τῶν περιόντων V praestat, nam superflua amicis donare minime est liberale. 41, 17-18 in illo ὅτι με διαλαβόντες μέσον ὑμεῖς et μέσον διαλαμβάνειν sollemne est et ὑμεῖς, quoniam sequitur σύ τε καὶ ὁ πατὴρ ὁ σός, requiritur; νυνὶ V pro μέσον ὑμεῖς debile est. paucis versibus infra (v. 21) οὕτως V suo loco (p. 42, 6) omissum falso in sedem quam in F ἐκ τοῦ Πόντου occupat inculcavit. p. 43, 15-16 in illo σφόδρα τῷ κρυμῷ καὶ τῇ πικρίᾳ τῶν ἐπιχωρίων ἠθῶν πεπονήκαμεν V, cum intellexisset κρυμῷ de moribus incolarum tropice dici, quod paullo infra pluribus explicatur, θυμῷ temere substituit. p. 45 oculorum acies eius qui librum V concinnavit verbo διηγήμασιν (v. 25) tam intenta fuit, ut in v. 18-19 τὴν διδασκαλίαν τῶν τοιούτων ἀνδρῶν pro ἀνδρῶν substitueret διηγημάτων, v. 23 pro διεξιόντος item διηγουμένου. pariter p. 46, 6 ἀλλά τινες, cum usum praegnantem illius τινες non perspexisset, ἀλλ’ ἀληθεῖς τινες interpolavit. p. 47, 8 φιλονεικίαν forsitan hominibus bonis litteris eruditis indignam esse censuerit, neque enim aliter explicatur quod τὸ ὅλον ἕκαστος ἔχειν φιλονεικοῦντες in contrarium vertit οὐ pro ἔχειν scripto. item p. 43, 18 V longae similitudinis impatiens οὕτω pro καὶ ἡ mutavit, quamquam apodosis versu demum 20 incipit τοιοῦτόν τι. multa alia praetereo.

Sed est ubi F interpolator sit manifestus, ut 41, 11-12 πεποίηταί τις παρὰ τῷ διδασκάλῳ τῆς ὑμετέρας παιδεύσεως πρεσβυτικῶς εὐφραινόμενος Gregorius scripserat, V servavit; pro τις F Λαέρτης scripsit, sed Gregorius, qua comitate fuit, in epistulis ad scholasticum datis Odysseae personas nominare noluit, sed una vocula innuit, ut facere solemus quotiescumque cum doctis loquimur. iam sequitur in V μετὰ τὴν χρονίαν αὐτοῦ (vel αὑτοῦ, quod hac aetate non moramur) κακοπάθειαν. illud ἐκείνην quod pro αὐτοῦ F praebet, ex eodem studio enatum est ostendendi quam penitus qui scripsit Odysseam norit quantique eam fecerit („diuturnas illas aerumnas“), quod a Gregorii proposito maxime alienum est, qui talia, praesertim cum ad scholasticum scribat, tangit, non premit. atque pariter eiusdem paginae v. 6-7 πρὸς οὐκ εἰδότας τοιαῦτα γράφειν V humanius est quam πρὸς οὐκ

εἰδότα F: reprehensiones enim urbani in universum proferre solemus, etiamsi illas ad certum hominem referri volumus. eiusdem paginae v. 9 perfectum γέγονεν V aptius est aoristo ἐγένετο; item 38, 6 πρὸς ἑαυτὸν V de secunda persona reflexive enuntiatum consuetudinem temporum plus sapit quam πρὸς σεαυτὸν V. 56, 21 facilius et ἱστουργικὴν F ex ἱστουργεῖν V enasci potuit, cum χαλκευτικῇ — ὑφαντικὴν praecederent, quam versa vice, et ἱστουργεῖν V orationem eleganter variat; sed sunt haec minutiae. p. 43, 23-24 post τῷ προκατειργασμένῳ ἕτερον κακὸν ἐπιπήγνυται, κἀκείνῳ ἄλλο legebatur in Γ καὶ πάλιν ἕτερον καὶ τοῦτο συνεχῶς ὑπαντᾷ, recte nisi quod τοῦτο falso pro τούτῳ scribebatur. quod cum F minus intellexisset, ex elegantiore ὑπαντᾷ tritum illud γίνεται effecit. atque 47, 11 ἐναπομαξαμένων vox philosophis Platonicis consueta multo plus Gregorium decet quam pallidum illud ἐναπογραφομένων F. item 47, 18 ἐκκαλεσώμεθα V exquisitius videtur quam ἐκκαλέσωμεν, quamquam utroque genere Attici usi erant. pariter 47, 13 τῶν πολυχρύσων V cum praecedentibus multo melius concinit quam τῶν φιλοχρύσων: Gregorius enim 46, 23 profitetur se aurum possidere, non iam cupere. quid plura? etiam nescio an 47, 16, ubi cum F ἀπόνασθαι scripsi, perspicuum illud quidem et planum, illi ἀπόκροτον V genuini aliquid subsit; nam qui vox tam rara casu aut interpolatione nasci potuit? quam mihi animo lectionem refinxi, in apparatu proposui. atque meo iure in locis corruptis 45, 21 et 46, 4 V non neglexisse mihi videor; quamquam singulare est, fateor, V se meliorem praestare ubi iam P nobis praesto non est, multo vero meliorem in duabus epistulis, 11 et 13, quasi novus improviso fons aperiatur.

Utcumque ista se habent, in aperto iam est nos haesitare et titubare, simul atque nos P defecerit; quid enim scriptum sit in illo libro Γ, iam certo diiudicari

non potest, cum duo tantum apographa supersint eaque saepe inter se dissentiant. accedit quod ipse Γ hic illic corruptus erat, ut in multis epistulis comparatione cum P instituta elucet. in illis igitur paginis quae tantum in V et F traditae sunt crebrescunt et dubitationes et cruces; in illis vero epistulis quae uno F servantur, ut epistulae 20 pars maior, epistulae 22, 24, 25 totae, verisimile est corruptelas quam plurimas nos ne suspicari quidem. id nemo mirabitur quin ignoret operum uni libro mandatorum fidem esse prorsus nullam.

Sed iam ad P revertamur. cuius auctoritas ea de causa augetur, quod unus epistulas 26-28, quae usque adhuc concisae et mutilae inter Basilii et Libanii mutuas circumferebantur, nuper nominibus veris, forma integra nobis reddidit. nam si quis adfirmet Basilio, Patrum ecclesiasticorum in Graecia quidem et Oriente clarissimo, et Libanio, sophistarum uni nobilissimo, has epistulas subreptas esse, quibus Nyssenus, qui multo minus nobilis erat, et Stagirius, qui prorsus erat ignotus, donarentur, manifesto insanit. qua vero de causa p. 84, 8 Osienorum obscuri Cappadociae vici mentionem interpolator intulisset? qua de causa Euagrium 86, 20 pariter ignotum memoriae traditae inculcasset? qua de causa epistulam 28 paene dimidiam finxisset? ut sibi scilicet ipse difficultates pararet. neque nobis facile falsarium repraesentare possumus qui tam apte iter Palaestinense et Arabicum hic (86, 17) inseruerit, quod ab epistulis 2 et 3 comperisset. at contra studium breviandi observamus evidentissimum, ut loca personas tempora certa, ex quibus difficultates sibi cooriri possint, omnino vitet. sed genuinitatem post Maasium, cuius dissertationes in testimoniis ad p. 83, 15 indicavi, peculiari disputatione ipse defendi [Berliner Philologische Wochenschrift 1914, 1516 sqq.], quam nuper paucis mutatis repetivi in appendice libelli mei de his epistulis

[Studi Italiani di Filologia Classica N.S. III 1924, 129 sqq.], ad istamque qui legunt delego.

P epistulas quae ei cum Γ sunt communes prorsus alio ordine exhibet. at nescio an interfuerit inter hos duos libros adfinitatis aliquod vinculum; nam epistula Nazianzeni 238 ut in P ita in V inter Nysseni legitur (quamquam in V extra syllogem collocata est quae proprie dicitur, id quod leve est: cf. supra p. LVII). eodem fortasse spectat quod epistulae 11-17, quas in Γ coniunctas esse supra (p. LVI) demonstrasse nobis certe videmur, in P omnes omittuntur. scio hanc conclusionem prima facie prorsus absurdam videri. sed cum P ab exemplo mutilo se descriptum esse profiteatur, coniectari potest eam exempli partem periisse, in quo eae epistulae congregatae essent. hoc tamen, ut par est, non spoponderim; illud teneo, Nazianzeni epistulam iam in archetypum librorum Γ et P communem irrepsisse.

Nam archetypus communis fuit; p. enim 30, 3 oratio hiat deperdito infinito ab ἔδει pendente; item 29, 26 ἡμῶν ex praecedenti versu falso repetitum est; 36, 2 nonnulla verba inter se sedem mutarunt; 58, 17 γινομένων in archetypo legebatur, ubi πινομένων evidentissime restituit Jaeger. atque haec quidem in epistulis quae omnes in PFV traditae sunt. sed nullius fere momenti est utrum Γ ambobus libris FV an uno F repraesentetur, dummodo P supersit. atque si iam ad epistulas transimus quae in PF servantur, p. 63, 16 lacuna hiat quam ut explerem, mihi non contigit; altera eademque minor p. 67, 7. participium verbi transitivi, unde οὐδεμίαν ἀφορμὴν pendeat, 63, 14 desideratur, ipse ἔχων conieci. 66, 24 δεξάμενος non quadrare, δεξόμενος requiri conspexit Diekampius. 67, 11 βαθεῖς prorsus sensu caret, ἀμαθεῖς, quod substitui, certissimum videtur. minora praetereo, quae fieri potuerit ut in utroque libro fortuito depravarentur, item incertiora.

Atque litteris uncialibus ille archetypus exaratus erat, neque enim aliter singularis discrepantia explicatur, quae p. 29, 7 occurrit: ἐκεῖ P, σκιᾶ FV, id est Γ: ε scilicet cum σ confusum corruptelae ansam praebuit. item p. 69, 21 παρατείνεται recte F, id est Γ legit; παραγίνεται falso P, qui error forsitan e scriptura unciali ortus sit. sed fatendum est plerasque discrepantias ut inter F et V ita inter Γ et P non litteris male intellectis sed scribarum libidine mutandi exstitisse: ut quod p. 40, 21 τιμιότητα in FV, τελειότητα in P legitur, potius ad mentem eius qui scripsit quam ad litteraturam uncialem redire videtur. similiter enim alibi tituli variantur, ut 74, 3 εὐγένειαν scripserat Gregorius, σεμνοπρέπειαν nulla necessitate mutavit falsarius qui epistulam Basilio tribuit. verba in archetypo non separabantur, itacismi inerant, ut discrepantia illa declarat quam supra (p. LIX) tetigi, 34, 12 Κηλόσινα τὸ P: ἥλιος ἦν ἀνὰ τὸ Γ.

Atque nescio an lectiones variae margini adscriptae fuerint; quod unus locus, ille quidem gravissimus, suadere videtur. nam p. 59, 12 sqq. in omnibus libris (PFV enim servantur) legitur προσδοκῶμεν τῇ τῶν ἁγίων εὐχῶν σου ἰατρείᾳ τὰς ἐλπίδας ἑαυτῶν ἐπερείδοντες ὅτι . . . τὸ τοιοῦτον τῆς ψυχῆς ἡμῶν πάθος ἐξιαθήσεται, sed post extrema verba P praebet ὀκλάζουσαν ἤδη τὴν ψυχὴν ἡμῶν ὑπὸ τῆς τῶν κακῶν συνεχείας ὑπερειδόυσ . . . sequitur iam apex forma recti anguli sinistrorsum versi, quem nemo usque adhuc scripturae Graecorum peritus explicavit, forsitan non intellexerit ipse scriba. quod hoc quoque nomine verisimile videtur, quod accentus nusquam in P priori diphthongi vocali superscribitur nisi hic: veteres igitur notas depinxit, cum iam non perspiceret quid significarent. sed, utcumque extremum verbum intellegis, alteram recensionem illius sententiae τὰς ἐλπίδας ἑαυτῶν ἐπερείδοντες tenemus eamque multo

pleniorem, multo evidentiorem, nam et animus multo melius fulcitur quam spes et ἡ τῶν κακῶν συνέχεια optime in Gregorii condicionem quadrat. accedit quod vox vere Gregoriana, quae est ὀκλάζειν, interpolatori in mentem non facile venire potuit. lectionem igitur veriorem hoc loco P in textum recepit; unde nisi e margine? similiter p. 68, 4-5 F sententiam τὸν γὰρ — ἐν εὐκολίᾳ φέρειν omittit, extremis verbis illius sententiae quae antecedit ἐπὶ τοῦ παρόντος παραιτουμένοις planiora eademque breviora substituit νῦν ἀναβαλλομένοις. quae P exhibet, in margine archetypi scripta erant. atque pariter e margine provenisse suspicor illa lacunarum maiorum in Γ obviarum supplementa (p. 39, 22-40, 1; 61, 8-9) quae paullo superius (p. LVIII) disceptavimus. interpolationis vero crimen eo facilius P effugiet, quod haec supplementa ipse explicare non potuit, ea enim leviter corrupta praebet, id est parum intellecta. quod contra in p. 62 bis aliquot versus (11-13 καὶ ἡ —φίλον; 22-25 ἀλλ' ὁ — κατὰ) F transiluit, qui ex P nunc demum innotuerunt, e studio comprehensiones verborum implicatas et tardas extricandi, membra abundantia circumcidendi, quae contra tali scribendi generi apta sunt, facilius explicatur.

Librum tam spectatae probitatis atque paene integritatis, quotiescumque potui, libro Γ protuli, sive iste codicibus FV sive uno F repraesentabatur. sed ut lacunas mittam sive unius voculae (36, 1 καὶ; 37, 4 τὴν; 37, 10 μεθ'; 58, 19 σου; 59, 10 τοῖς; 65, 19 καὶ; multas alias) sive paullo maiores (ut 67, 2-3 προσπτώσεις φυλακαὶ in enumeratione praeteriit, item 63, 16 νομίζων et 67, 14 οὕτως ἐξήσκηνται, quae prorsus necessaria sunt) — talia enim non magnopere premo, cum nullus sit liber in quo non occurrant —, ut item vitia neglegam leviora, quae abundant, ut mendum praeteream memorabile p. 34, 24-35, 1 ubi τὴν μέχρις Οὐεστηνῆς ὁδὸν in Γ lege-

batur (eamdem lectionem leviter obscurat F), Οὐγκανῶν scripsit P, qui sequenti pronomine singulari ἐν ᾗ mendacii convincitur; ut haec omnia sileam, hic illic P, si non interpolatoris partes gerit, at tamen traditam memoriam libidine refingit, ut interpolatori quidem proxime accedat. 59, 8 ὢν οὗτος P pro τοιοῦτος ὢν FV falsum est, nam οἷος εἶ sequitur; sed leve illud quidem. neque id premo, quod 63, 11-12 pro voce recondita et exquisita φιλάγαθον vulgare illud φιλάνθρωπον scribit. gravius quod 59, 19-60, 8 comprehensionem verborum satis perplexam, quam ipse interpretatus sum [Studi italiani di filologia classica, N.S. III 78, adn. 1], quo facilius decurreret, mutavit. cum enim Gregorius scripsisset ὅταν ... ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ... ἃ μὲν καταλιπεῖν ἐβιάσθημεν τέκνα ἐστὶν ἃ ταῖς πνευματικαῖς ἡμῶν ὠδῖσι τῷ θεῷ γεννῆσαι κατηξιώθημεν, σύμβιος νόμῳ συνηρμοσμένη ..., alia multa enumeravisset, tum adiunxisset ἃ ὥς ἐστι γλυκέα ..., οὐδὲν δεήσομαι ... γράφειν, deinde, structura mutata, quasi propositio primaria antecessisset, τὰ δὲ ἀντὶ ἐκείνων ... ὡς ἄλλως ἔχει σκόπησον; P, cum δὲ desideraret quod illi μὲν (ἃ μὲν) responderet, illam particulam in locum articuli ταῖς (ταῖς πνευματικαῖς) intrusit. voluit igitur interpungi et intellegi: „cum consideramus illa quae deserere coacti sumus, liberos esse; quae vero in deo genuimus, coniugem (vel vitae sodalem)", prorsus inepte scilicet: τέκνα enim ad πνευματικὰς ὠδῖνας pertinet, sequentia, in quibus ἑστία τράπεζα similia enumerantur, quo iure in deo generata esse dicas? ἃ vero ante ὡς praeteriit, quod consulto factum esse credo, ut coniungeretur: „quae vero in deo genuimus (haec autem enumerantur), quam dulcia sint, minime opus erit tibi scribere". optime fluit periodus, sensus periit. hoc studium iuncturarum laxandarum cum iam pateret, malui p. 63, 16 cum F δι' ὃ quam cum P διὰ τοῦτο scribere. quamquam non ignorabam fore ut

audacius videretur secundum lacunam a melioris testis fide discedere. sed quam sententiam illa lacuna hauserit, mihi videbar certo restituisse, ipsis verbis, ut consentaneum erat, neglectis. item 65, 8-9 τὴν διὰ τῶν λόγων γραφὴν F illi τ. διὰ τοῦ λόγου γρ. P praetuli, cum Gregorii consuetudini scribendi melius responderet.

DE MEMORIA EPISTULAE XXI BASILIANA

Haec fere habui quae de syllogis epistularum minorum dissererem, sed ad aliquas recensendas exstant alia subsidia: ut epistulam 21, quam pluribus alibi disceptavi [Studi italiani N. S. III p. 99 sqq.], falsarius ad viduam datam esse mentitus Basilii epistulis inseruit, neque curavit quam sanctum episcopum non deceret monachum (cuius nomen Διονύσιον τόν ποτε Διομήδην ita finxit ut non longe ab illo Βασίλειον τόν ποτε Διογένην discederet) ad viduam mittere, quam in monasterium comitaretur. peropportune vero accidit ut haec epistula et in P et in F (qui nobis Γ oculis repraesentat) legatur. nam tertium testem nacti illumque maximae auctoritatis (epistularum enim Basilii codices servati sunt et plurimi et antiquissimi) diiudicare iam possumus quot quantae corruptelae in archetypo librorum P et Γ communi haeserint. neque scrupuli iniciuntur, quod Basilii epistularum editio totis numeris perfecta atque absoluta adhuc desideratur: nam Garneri exemplum, quod a Migneo expressum est, satis esse accuratum inter omnes constat. hac lege et comparationem institui et verborum contextum constitui, ut codicum Basilianorum lectiones (β) Gregorio non intruderem, nisi prorsus esset necesse; nam consentaneum est falsarium multo effrenatius memoriam genuinam refinxisse, synonyma substituisse, quam solent probae recensiones PΓ. atqui nescio an nimium Gregorio e β frustra reluctantibus PF inculcarim.

Falsarius, ut interpolationes protervas omittam (velut p. 73, 11; 73, 13-74, 1), ex animi libidine variare videtur sequentibus locis: 73, 7 τοῦ μύρου ἐκείνου εὐωδίᾳ pro τοῦ μύρου τῇ εὐωδίᾳ; 73, 8 ἐκείνην pro ταύτην; 73, 10-11 ἄρχομαι τοῦ γράμματος pro προοιμιάζομαι; 74, 1-2 ἐπήξατο ὁ προειρημένος pro ὁ προειρημένος ἐπήξατο; 74, 3 σεμνοπρέπειαν pro εὐγένειαν; quae lectiones si in Gregorii codice occurrerent, illas accurate disceptaremus; cum vero in apocrypho tradantur, subter paginam relegare non dubitavimus. p. 73, 7-8 autem τὴν αὐτόνομον ταύτην (vel ἐκείνην, quod nunc non moror) ἀγέλην κτῆμα ποιεῖται τῷ κεκτημένῳ τὴν τιθασόν pro τ. αὐ. τ. ἀ. τιθασὸν ποιεῖται τῷ προεμένῳ PF non toleraremus, etiamsi in libris Gregorianis traderetur. nam et illud τὴν ante τιθασὸν contra sermonis leges peccat — cicur enim tum demum columbarum turma dicitur, cum ab uncta comite allicitur, non antea —, et τῷ κεκτημένῳ multo minus aptum est quam τῷ προεμένῳ, acumen enim in eo positum est, quod qui columbam unctam demittit, demittendo columbarum agmen cicur reddit, non retinendo. at qui κτῆμα interpolavit, figuram etymologicam quoque modo quaesivit. ἐὰν cum optativo consociatum β p. 74, 2 est mendum grammaticum, quamquam hoc sane loco de lectione Basilii codicum par est dubitare. 73, 6 ὑποχρίσαντες PF accuratius et quaesitius est quam χρίσαντες; accedit quod saepissime in transscribendo verba simplicia compositis substitui solent. 73, 4 τῆς ante μιᾶς elegantius cum PF additur quam omittitur.

Contra 73, 5 χειροήθη τε ταύτην καὶ ὁμόσιτον ἑαυτοῖς ἀπεργάσωνται β multo exquisitius est quam χειροήθη ταύτην καὶ ὁμόσιτον ἀπεργάσωνται PF. nam et καὶ praecedebat et voluit qui scripsit χειροήθη et ὁμόσιτον artiore vinculo inter se iungi quam cum sententia antecedenti; cum vero nullus esset in memoria codicum cum omnium tum potissimum Gregorianorum crebrior error quam

verba omissa, ἑαυτοῖς e β adiciendum erat, etiamsi abundare videretur. at est necessarium: nam ὁμόσιτον de columbis una pascentibus intellegi debuit [1]). atque eadem de causa, quod voces in describendo potius praetereuntur quam adiciuntur, 73, 12 cum β contra Gregorii libros αὐτοῦ scripsi, quamquam fateor hic certe illud omitti potuisse; item p. 73, 10 τί δὲ βουλόμενος; 74, 2-4 ἴδοιμι ... καὶ τὴν σὴν εὐγένειαν ... μεταθεμένην. hi tamen loci aliter comparati sunt, nam eas particulas nisi legeremus, non dubito quin requireremus: 73, 10-11 enim qui scripsit, se ad propositum revocat (cf. p. 41, 10-11); 74, 2-4 Ablabium quoque, ut ante eum innumerabiles alios, ad vitam monasticam transgredi cupit. 74, 4 utrum cum β μεταθεμένην an cum PF μετατεθεῖσαν legendum sit, ipse iam ambigo. gravius est quod extrema comprehensio corrupta est; quamquam non dubito quin γένοιτο καὶ genuinum Gregorii sit, non in PF interpolatum; nam ἐὰν (vel potius εἰ) οὖν ταῦτα ἴδοιμι ... καὶ τὴν σὴν σεμνοπρέπειαν πρὸς τὸν ὑψηλότερον βίον μεταθεμένην, ut legitur in β, inconcinnum atque adeo absurdum est. quid enim ταῦτα significat nisi καὶ τὴν σὴν σεμνοπρέπειαν ... μεταθεμένην, quod nescio quomodo non subiungatur sed quasi aliud quid adiungatur? sed restant scrupuli: nam, quod β praebet πολλῶν προσώπων ἀξίων τοῦ θεοῦ δεηθήσομαι τὴν κεχρεωστημένην τιμὴν ἀποπληρῶσαι αὐτῷ, neque apte cum futuro protasis εἰ ἴδοιμι coniungitur et ipsa sententia perplexa est. τὴν χρεωστουμένην παρ' ἐμοῦ τῷ θεῷ εὐχαριστίαν ἀποπληρώσαιμι adversus grammaticam ipsum peccat; sin autem cum Jaegero ἂν post εὐχαριστίαν restituimus, incolumi grammatica sententia hebescit („gratiam referre possim"), idque in clausula cui hac aetate acumina ple-

[1]) τιθασεύουσι χειροήθεις αὐτοῖς ποιοῦντες legerat Gregorius apud Demosthenem III 31.

rumque adhibentur. malui <πῶς ἂν> τὴν ... εὐχαριστίαν ἀποπληρώσαιμι; temptare, cum iam appareret archetypum codicum Gregorii nulli crimini magis obnoxium fuisse quam lacunulis.

β semel libro P contra F suffragatur: 73, 5 ὁμόσιτον Pβ, ὁμότιμον F; semel libro F contra P: 73, 3 ὅταν Fβ: ὅτε P. 73, 9 εὐπνοούσας — εὐπνούσας non curamus.

DE MEMORIA EPISTULARUM XXVI-XXVIII LIBANIANA

Paulo Maas harum epistularum formam et figuram genuinam primum edituro cum iusta Libanii editio nondum praesto esset, necesse fuit e libris manuscriptis lectiones ipsum conquirere quas cum P compararet. ego contra Foersteri exemplo Teubneriano uti potui [Libanii opera rec. Richardus Foerster, vol. XI, p. 582. 587. 588], cuius tamen fructus ea de causa minor fuit, quod, cum prolegomena nondum in lucem emissa essent, ignorabamus quanti quemque librum quibusque argumentis confisus editor fecisset. atque tam accurate Maasius munere suo functus est, ut non multa Foerstero corrigenda augenda relinqueret. ipse quae Maas sigla introduxerat, plerumque servavi, ut Λ consensum codicum Libanii significaret, Λ^{var} lectionem aliquot codicum quos enumerare nihil adtineret. singulos tamen libros non distinxi praeter unum (Λ^{R}) Vaticanum Reginensem 18 saeculi XI, singularis illum quidem virtutis, nisi uno loco Monacensem 497 saeculi XI (Λ^{Mon}) et Baroccianum 121 saeculi XI (Λ^{Bar}) in subsidium vocavi. idem Maasius eam mihi normam praeivit ut in verbis constituendis a P non discederem nisi omnino necesse esset, ne falsarii arbitrio memoriam traditam permitteremus eamdemque prorsus perderemus. recensionis tamen negotium multo facilius erat quam in epistula 21: qui enim epistulis mutuis Basilii et Libanii Gregorianas intrusit, non multa interpolavit (ut 84, 2-3 οὐ χρήζων ἀλλά), sed plura variavit,

plerumque, quantulo fuit ingenio, sana amputavit et mutilavit, ne certae res loca personae fraudem detegerent, vel fortasse ne nimium operae in scribendo ipse consumeret.

Atque paucis locis Λ voculas servavit quae in P exciderunt: 83, 18 καὶ; 84, 13 τὴν; 84, 17 τὸ ante τελωνεῖν; 85, 8 σοὶ; bis tantum longiores sententias: 85, 9-10 τοῖς ἐν Θερμοπύλαις ἀγωνιζομένοις στρατιώταις; 86, 1 ἢ τάχα που καὶ σπουδάζοντος. hoc extremo loco scribae P oculus verbis similiter cadentibus deceptus est. item 84, 14 Λ pro falso νῦν verum σου tradidit; 86, 5 pro falso ἐπισυναγόμενον verum ἐπεισαγόμενον; 86, 8 pro falso τῇ εὐγλωττίᾳ verum τῆς εὐγλωττίας. multo plura Foersterus, quamquam formam Libanianam genuinam, Gregorianam interpolatam esse sibi persuaserat, contra legem quam ipse sibi dederat e P in contextum recepit. iam confirmatur quod supra e comparatione epistulae 21 cum Basilio effecimus, cum aechetypum tum P nulla graviore macula foedari quam lacunulis.

Unus ex Libanii libris, Λ^{R}, medium quemdam locum tenet inter P et reliquos. in illo enim uno semel verba leguntur prorsus necessaria quae in Libanii memoria evanuerunt, 85, 11-12 μοι σώους; illo uno semel sententia sana praebetur quae in memoria Libaniana turpiter corrupta est 86, 1 sqq. καθάπερ ἐρωτικά τινα κνίσματα τοῖς ἐρασταῖς τοῦ ἄνθους ἡ φύσις τὰς λεπτὰς ἐκείνας ἀκάνθας προσέφυσεν PΛ^{R}: κ. ἐρ. τ. κν. τ. ἐ. τὰς λεπτὰς ἐκείνας ἀκάνθας ἡ φύσις τῷ ἄνθει πρ. reliqui, ubi dativus non intellegitur. inde concluditur ceteros Libanii codices ab uno exemplo manasse; neque obstat quod 85, 12 Λ^{R} cum P peccare videtur, duo Libanii codices rectam, si Wilamowitzio credimus, lectionem δεῖνα per compendium expressam servaverunt. utcumque enim de eo loco iudicas, tibi facile repraesentare potes δ' et in Gregorii editione prototypo et in archetypo reliquorum

codicum communi scriptum esse, cui singulos scribas quodcumque iis in mentem venerat nomen ex libidine substituisse; Λ^{R} vero sive in idem Δῖος (Διὸς scribit) fortuito incidisse in quod P, sive illud nomen ex alio Gregorii libro recepisse. nam quam saepe aetate Byzantina libri inter se collati sint, Eusebii historiae ecclesiasticae memoria, etiam memoria epistulae Gregorii secundae satis superque declarant. sed fatendum est Wilamowitzii coniecturam ut elegantissimam, quippe qua tanta lectionis varietas facillime explicetur, ita minime certam esse; in lubrico autem niti incauti est.

DE MEMORIA EPISTULARUM XXIX-XXX IN ANTIRRHETICI CODICIBUS

Has epistulas exspectabam Jaegerum editurum esse: plerumque enim in codicibus manuscriptis libros contra Eunomium antecedunt, quibuscum pro certo habeo eas inde ab origine conexas esse. iam si in illos duos epistularum libros quibus continentur, F et V dico, a communi exemplari Γ redundassent, consentaneum iam esset illos et in lacunis et in lectionibus conspirare. at contra, si exempla operis contra Eunomium in duas familias discernimus, alter alteram sequitur. accedit quod V illas non in epistularum sylloga, sed eodem loco exhibet ubi reliqui praeter F, ante libros in Eunomium: unde efficitur F ab exemplo Antirrhetici eas descripsisse, quo studio fuit Gregorii collectionis augendae, ut complures disputantiunculas certo homini dedicatas inter epistulas collocaret, quae plerumque inter tractatus leguntur (p. LIV).

Sed iam ad codices librorum contra Eunomium enumerandos nos convertamus, quibus eae epistulae contineantur; quos mihi roganti indicavit Jaeger. idem liberalissime lectiones a se enotatas suppeditavit. sunt vero hi: L(aurentianus) Mediceus plut. VI nr. 17 sae-

culi XI sive X exeuntis, membranaceus; ipse contuli.

Lesbicus Mytilenensis (B) 6 saeculi XI-XII, membranaceus. epistulam 30 Petri ad Gregorium fratrem praebent tabellae photographicae Jaegeri in usum a Carolo Jantsch confectae (lectiones mecum communicavit Jaeger). epistulam contra 29 recensuit is qui catalogum composuit, Maurogordatas (p. 147), Jantschius depingere supersedit.

P(atmensis) 46, saeculi X-XI, membranaceus, quem qui anno 1912 inspexit et descripsit, Paulus Maas, adnotavit f. 75 epistulam 29 ad Petrum exhiberi, de epistula Petri tacuit. sed ambas exhibet liber Patmensi simillimus, Vaticanus 1773 (Z), saeculi XVI, chartaceus; quem, cum mihi non contigisset ut Patmensis lectiones nanciscerer, in eius locum invitus substitui. ipse eum contuli.

Vaticanus 1907 (S) saeculi XIII, chartaceus, qui omnia Nysseni opera continet. lectiones a Jaegero enotatas rursus ipse cum codice contuli neque sine fructu, nam plurimis compendiis scriptus est; accedit quod a restauratore omnia folia charta perlucida obducta sunt. de S Burneianum Musei Britannici 52 saeculi XIII-XIV derivatum esse cum adfirmasset Jaeger (p. XXXIX), eum neglexi.

BV maxime inter se cohaerere, quasi ab uno exemplari pendeant, iam animadvertit Jaeger (p. XXXIII), qui librum V siglo T designat, idem apparatu ad epistulam 30 confirmatur: nam et titulum pariter conformant, et in pravis consentiunt, ut 89, 23 δόγμασι pro δούλοις, 90, 12 φράξασθαι pro φρυάξασθαι. atque non multo longius a B abest L: errorem enim ridiculum, qui tamen editiones obtinet, 91, 4 μυστικωτέροις pro ἀμυκτικωτέροις LBV communicant. in epistula 29, ubi B non novimus, LV et verba pariter disponunt 88, 8, et rectam lectionem 88, 23 πάντῃ adversus παντὶ tutantur, et, quod multo gravius est, extremam valedictionem 89, 13-14 omittunt. libro F contra cum L non multum commune inest: nam prosodica (87, 4) et orthographica (87, 5) ad librorum cognationem definiendam nihil valent; et quod 90, 6 ἐν utrobique omittitur, fortuito factum esse potest. cum V, ut diximus (p. LXXIII), vel minus: semel enim 90, 21 in recto defendendo FBV τὴν κεφαλὴν contra τῇ κεφαλῇ LZS consentiunt. F vero cum S saepius in veris, semel in pravis 88, 5 μὲν pro μόνον conspirat; Z cum S et in verbis disponendis 88, 8 et in titulo epistulae 30 conformando.

DE EPISTULAE V MEMORIA PECULIARI

De epistula 5 desperandum erat, dum eius salus uno libro V continebatur, quem, quotiescumque cum F vel cum FP comparare licuit, lacunulis et erroribus laborare apparuit cum non gravibus tum non ita facilibus ad detegendum. lux et incolumitatis spes illi epistulae adfulsit, simul atque alterum exemplum necopinato invenimus, quod ad id tempus nos fugerat, cum illa epistula in eo falso ad Flavianum episcopum inscripta esset. in illud tum demum incidimus, cum folium huius editionis quo epistula V continetur, typis expressum erat. sed, cum non licere nobis videretur scriptorem quem non speraremus post nostram operam fore ut brevi denuo excuderetur, minus emendatum proponere quam poteramus, in appendice illam epistulam iterum imprimi iussimus, Gregorii studiosiores quam sumptus parciores.

Barberinianus 291, quem siglo N designavi, est codiculus (cm. 13 × 10) chartaceus ineunte saeculo XV vel potius exeunte XIV in foliis 296 ab una manu neque eleganti neque constanti exaratus, ut docti scribere solemus; scribam enim theologia doctum prodit studium rarissima quaeque excerpendi et colligendi. folium primum abscissum est; f. 3v ἐκ τῶν κανονικῶν ἀποκρι-

σεων τοῦ ἁγίου Τιμοθέου; f. 4 τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου πρὸς Ἀββᾶν μονάζοντα. tum spatio interiecto disputatio subiungitur de processione Sancti Spiritus inscripta ὅτι οὐκ ἔστι μαθητὴς τοῦ Χριστοῦ οὔτε πρόβατον αὐτοῦ, ὅτι ὡς κατακεκριμένος καὶ ἀπειθὴς οὐκ ὄψεται τὴν ζωὴν ὁ μὴ ἐμμένων τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ καὶ ταύτην παντελῶς φυλάττων ἀπαραίτητον; incipit ἐὰν ὑμεῖς μένητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ; plurimae sententiae e Patribus excerptae inseruntur. iam secuntur excerpta ex Nysseno: (f. 31) Εἰς τὰς μαρτυρίας τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, ἃς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἴρηκεν (inc. ἤρκει μὲν οὖν τὸ διατετρανωμένον ὑπ' αὐτοῦ προηγουμένως); (f. 31ᵛ) τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Νύσσης ἐν τῷ πρὸς Ἀβλάβιον λόγῳ (inc. τὸ ἀπαράλλακτον τῆς φύσεως); (f. 34) ἐκ τοῦ εἰς τὸν πρωτομάρτυρα Στέφανον ἐγκωμίου (inc. Στέφανος δὲ πλήρης Πνεύματος ἁγίου). deinde excerpta quaedam perbrevia ex opere contra Eunomium, quae Jaegerum fefellerunt, neque tamen arbitror inde quam ille in lucem dedit editionem ullum detrimentum cepisse (inc. τῷ γὰρ Πατρὶ κατὰ τὸ ἄκτιστον; des. τοῦ Υἱοῦ πεφηνέναι); (f. 34ᵛ) Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου (inc. πῶς ἔσται δυνατὸν ὅπερ ἐπὶ τῶν κάτω; des. ἢ τοῦ Υἱοῦ ἀποτέμνεσθαι).

Subiungitur excerptum ex Theognosia (inc. Πνεῦμα δὲ τὸ τῆς κτἑ; expl. προσοῦσαν πιστώσηται); deinde (f. 35) τοῦ αὐτοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἐν τῷ πρὸς τὸν Πέτρον τὸν ἴδιον ἀδελφὸν περὶ θείας οὐσίας καὶ ὑποστάσεως λόγῳ (inc. πᾶν ὅπερ ἂν εἰς ἡμᾶς ἐκ θείας δυνάμεως; expl. καὶ αὐτὸς ἰδιαζόντως ἐπιγινώσκεται); deinceps (f. 35ᵛ) τοῦ αὐτοῦ ἐν οὕτω ἐπιγεγραμμένῳ λόγῳ ἐκλογὴ μαρτυρίων πρὸς Ἰουδαίους ἀπὸ τῆς παλαιᾶς μετά τινος ἐπεξεργασίας περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος (inc. ὅτι λόγον καὶ πνεῦμα ὁ θεὸς ἔχει κατὰ τὰς γραφάς; des. καὶ Πνεῦμα ὡσαύτως). iam sequitur (f. 36) λέγει Δαυὶδ καὶ ἐν β' καὶ λ' ψαλμῷ (des. εἶπε κατὰ τὴν συντήρησιν). tum rursus excerpta ex Antirrhetico secuntur: τοῦ αὐτοῦ ἐν τῷ α' τῶν κατ' Εὐνομίου ἀντιρρητικῶν (inc. ἡ γὰρ ἐπιθεωρουμένη ἑκάστῃ; des. τοῦ Υἱοῦ πεφηνέναι); (f. 36ᵛ) τοῦ αὐτοῦ ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ (inc. εἰ οὖν ἐν τῇ ἀκτίστῳ φύσει νοεῖται; expl. Πατρὸς ἀποτέμνεται). subiunguntur excerpta e Gregorio Nazianzeno, Iohanne Chrysostomo, Cyrillo, aliis patribus; hoc florilegium usque ad f. 74ᵛ pertinet. id excipiunt Νικολάου ἐπισκόπου Μεθώνης συλλογισμοὶ περὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος; tum (f. 90ᵛ) Οὔγωνος ἀντιρρητικά. folia 93ᵛ-103ᵛ occupat aliud florilegium περὶ τοῦ ὅτι δεῖ ἀπέχεσθαι τῆς τῶν αἱρετικῶν κοινωνίας; folium 103ᵛ vacuum est. f. 104 legitur ἔφη πρὸς τὸν Κλήμεντα ὁ μέγας Πέτρος κτἑ. f. 104ᵛ tertium vel quartum florilegium (quamquam quis in tali colluvie fines inter florilegia diversa, fragmenta patrum brevissima describet?) orditur, in quo fragmentum e Gregorii epistula canonica ad Letoium legitur τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου Νύσσης πρὸς Λητώιον ἐπίσκοπον περὶ τῶν ὅρων τῶν ἐπιτιμίων (inc. εἴ τις ἠρνήσατο τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν; des. ἐπιστροφῇ συνεμετρήθη). post alia secuntur denuo excerpta theologica minuta. f. 236ᵛ in medio florilegio epistula Gregorii occurrit ita inscripta: ἐπιστολὴ τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου Νύσσης πρὸς Φλαβιανὸν ἐπίσκοπον. praecedit excerptum breve τοῦ ἁγίου Ἰσαάκ (inc. χρὴ δὲ καὶ τοῦτο γινώσκειν, ἀγαπητοί, ὅτι πᾶσα ἡ ἐν τῷ κρυπτῷ γενομένη ὁμιλία; des. δύναται τῇ καρδίᾳ προσεύχεσθαι); tum aliud item brevissimum (inc. πάντα τὰ συμφέροντα ὁ θεὸς ἡμῖν βούλεται; des. ἐν οἷς ἐστιν ἡ σωτηρία τῆς ἡμετέρας ψυχῆς). epistulam Gregorii inseritur (f. 238ᵛ) περὶ τοῦ μὴ δεῖν προστιθέναι: τῆς ϛ' συνόδου (inc. τούτων τοίνυν μετὰ ἀκριβείας πιστωθέντων; des. πρὸς ἀνατροπὴν τῶν νυνὶ διορισθέντων). volumen claudunt disputationes contra Gregorium Palamam. hunc libellum cum iis qui Byzantinorum theologiam indagantur, tum iis qui in florilegiorum patristicorum historiam incumbunt, commendatum

velim; ipse vereor ne in describendo longior fuerim, quamquam multa scio me intacta reliquisse.

Memoria libri N non indigeremus, si vel F vel P praesto essent; nam quotiescumque Paulus vel Iohannes afferuntur (95, 5. 7-8. 15), comparatione instituta elucet N longius a Scriptura distare quam librum V; et cum singula verba tum incisa N saepius omittit quae V servat, ut 92, 10 τῶν; 93, 1 περὶ; 94, 6 τῆς ζωῆς; 94, 12 ὅς — ζωῆς; clausulis adsimilatis (93, 6) vel quovis modo perperam mutatis (93, 5-6) peccat. sed semel verba servavit 94, 23 εἰς ἡμᾶς prorsus necessaria; saepius compendia quibus casus obliqui vocum πατὴρ et πνεῦμα indicantur, recte distinguit, ubi V confuderat (p. 94, 3. 4. 6. 7; errorem detexerat, nisi ipsa verba, at sensum felici iudicio restituerat Vitellius), semel rectum tempus (p. 94, 23), semel rectum et tempus et genus (p. 92, 11) tuetur; semel (92, 9) desinentiam in V pessumdatam αὐτοῦ emendat; unam comprehensionem aptius conformat (95, 8-9). utrum 93, 7 ἀπολογίαν cum V an ὁμολογίαν cum N scribas, in dubio est.

V de exemplo manasse litteris minusculis scripto, supra (p. LVIII) aliis argumentis fretus adfirmavi. idem compendia πρς-πνς confusa, id est littera ν cum ρ confusa indicare videtur. N ex libro Gregorii epistularum fluxit in quo epistula prima ad Flavianum inerat: ab illa enim epistula inscriptio, inepte illa quidem, repetita est. nescimus utrum in eo libro epistula ad Flavianum primum an epistulae 5 proximum locum tenuerit.

DE EDITIONE PROTOTYPO

Quaestionem quam in hunc locum reieceram de editione prototypo, imprudentibus nobis et invitis accidit ut non modo attingeremus, verum etiam paene profligaremus. id quod clarius elucebit, simul atque, quae codicibus pensitatis et inter se comparatis sive effecimus sive nobis effecisse videmur, iam sub uno conspectu proposuerimus.

Epistulae libris V et F communes ex uno libro fluxerunt, non sine ulla nota tachygraphica minusculis litteris, scilicet non ante IX saeculum, scripto, quem siglo Γ designavi (p. LVIII). qui et lacunulis hic illic hiabat et erroribus scatebat non iis tantum quos scribae per imprudentiam admisissent, sed etiam qui a studio memoriae traditae variandae vel emendandae originem caperent (v. p. LVIII-LIX). quas epistulas praeter communes Γ complexus sit, adhuc ignoramus. nam horum codicum alter certe, F, patrimonium divitiis aliunde arcessitis augere studet, ut disputationibus illis theologicis certo homini dedicatis, quas ex hac editione exclusimus. unum spondeo collata memoria in libris contra Eunomium obvia, epistulas 29 et 30 afuisse: haec enim in F et V a diversis exemplis, non ab uno Γ, redundarunt (p. LXXV). accedit quod V non in epistularum sylloga sed ante ipsum Antirrheticum has epistulas collocat; unde concludendum est F eas e codice huius operis hausisse. contra verisimile est Γ multo plures epistulas complexum esse quam unum V: cum enim tertio exemplo arcessito, P, eluceat eamdem rationem intercedere inter hunc et F in epistulis quas unus F continet, quam inter eumdem et FV in epistulis quae in utroque occurrunt, iam constat Γ omnia, praeter epistulas 29 et 30 quarum condicio singularis est, amplexum esse quae libro P vel cum FV vel cum uno F sunt communia.

Libro V in una et altera epistula alium fontem praesto fuisse suspicati sumus (p. LXII), neque tamen ultra suspicionem progredi licet.

Γ et P, cum in illis epistulis quae in utroque occurrunt, complures et lacunas et corruptelas communicent (v. p. LXIV), ad unum librum redire necesse est,

quem uncialibus litteris, id est ante finem saeculi IX, scriptum esse demonstravi (p. LXV). atque iam in illud commune exemplum, quod x vocare soleo, epistula spuria irrepserat, Gregorii Nazianzeni 238 (cf. supra p. LXIV). utrum epistulas libro P peculiares, id est epistulas quae epistulis mutuis Basilii et Libanii inculcatae sunt, in x infuerint, an aliunde deductae sint, eo magis ignoramus, quod P a libro mutilo se descriptum esse confitetur (p. LII). sed nobis facile fingere possumus eum qui librum Γ scribendum curavit, etiamsi illas in x invenisset, omisisse: facile enim fieri potuit ut, cum nosset easdem Basilii et Libanii nominibus circumferri, his auctoribus neque diffideret neque invideret.

Epistula 21 cum Basilii libris comparata elucet quam probus x fuerit, alium terminum ante quem scriptus sit, non lucramur. qua enim aetate vetustissimi Basilii libri quibus ea continetur, scripti sint, nondum compertum est. Libanii autem librorum in quibus epistulae 26-28 occurrunt, vetustissimus, Vindobonensis, saeculo vel XI ineunti vel X exeunti tribuitur: non multo igitur ipso libro P aetate superior est quem saeculo XI-XII adsignavimus. sed tot et tantae discrepantiae inter singulos Libanii libros intercedunt, e quibus Reginensis (Λ^{R}) saepissime cum P contra fratres facit, ut necesse sit credere falsarium aliquot saeculis ipsum ante fuisse quam libros quos nunc manibus terimus. an vero falsarius illas epistulas ex ipso x aut e libro libri x simillimo, quod discrimen neglegimus, prompserit, dubitamus; id vero pro certo venditare quis animum induxerit?

Unam ampliorem syllogam epistularum Gregorii Nysseni aliquando fuisse, 4-28 dico, usque adhuc nos suspicari confessi sumus, illud tamen in opinatione et coniectura positum esse quis negaverit? sed accedit nunc liber N, qui cum epistulae 5 inscriptionem ab epistula 1 repetitam praemittat, invitus quodammodo

testatur se a libro deductum esse quo et epistula 1 et epistula 5 continerentur. at epistula 1 peculiari memoria tradita est inter epistulas Nazianzeni, neque illa Nysseno vindicatur nisi scholiis quibusdam marginalibus. at hinc nihil aliud elici potest, nisi N, librum sane recentem, saeculi scilicet XIV, sed qui doctrinam quamdam reconditam atque exquisitam sapiat (cf. p. LXXI), neque a Γ neque ab x manasse, sed nescio per quos rivulos a recensione ipso x ampliore. nam fuit aliquando liber qui et epistulam 1 maiorum praecipuam et epistulam 5 unam ex minoribus amplecteretur. sed ut epistula 1, ita epistulae 2 et 3 suae quaeque memoriae commissae sunt. has igitur universas coniectura illi libro reddo quem y appello.

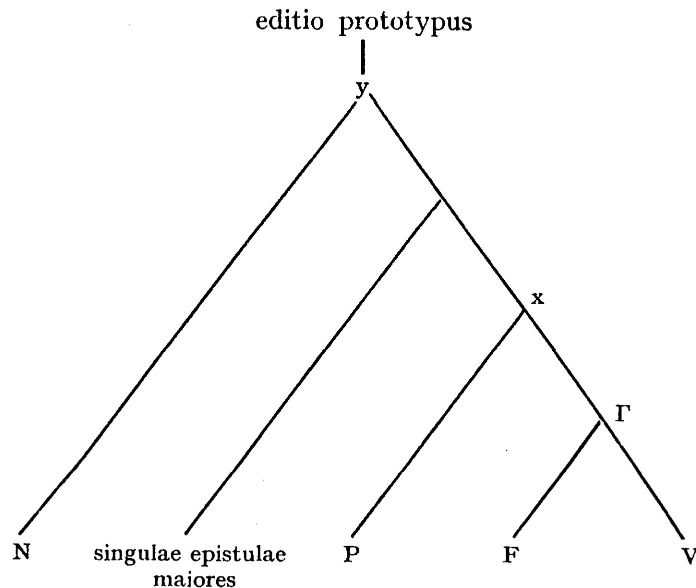
Ab hac sylloga y epistulae maiores 1-3 singillatim quaeque descripta, tum cum aliis operibus consociata, brevi dispersae et dissipatae sunt; epistulae minores diutius in acie manserunt.

Neque dubitationibus ansam praebebit quod V et N non multum inter se discrepant: epistulam enim mere theologicam scribae, quamvis essent protervi, se continebant quin corrigerent; neque quisquam mirabitur quod y iam lacunulis hiabat, quarum duas in uno versu (p. 93, 4) deprehensas explevi. nam nullum adhuc novi librum huius vitii immunem: quin etiam quis nostrum non pariter peccat voculis omissis? at tamen nostro iure concludimus y non ipsam editionem prototypum fuisse, sed illum editionem prototypum quodammodo nobis repraesentare.

Quae utrum alias epistulas complexa sit necne, diiudicare non possumus; id praesto, eam vel ab ipso Gregorio compositam esse vel ab eo cui librorum copia facta esset in quos Gregorius epistulas, priusquam tabellariis traderet, referre soleret, atque vel Gregorio vivo vel brevi post eius mortem in lucem editam esse.

quis enim posteriore aetate epistulam 22 intellexisset, cuius sententiam nemo ante Diekampium perspexerat? quis epistulam 23 vel potius schedulam commendaticiam curasset? non refragatur neque quod et epistulae 24 cum prooemium tum clausula nunc desiderantur, neque quod perierunt nomina eorum ad quos epistulae 23 et 28 datae sunt, neque quod nomen eius ad quem epistula 21 missa erat, interpolatum est. epistula enim 24 uno F servata est; epistula 28 uno P, si quidem formam genuinam spectamus, non a falsario depravatam; ante epistulam 21 unus F 'Αβλαβίῳ testatur; epistula tantum 23 et in P et in F (id est Γ) legitur. invidiosum vero esset sive singulorum librorum culpas sive archetypi editioni prototypo crimini dare.

Stemma non singulorum librorum sed universae memoriae subiungere decrevi:

DE EDITIONIBUS IMPRESSIS

Editione operum Gregorii Nysseni, quae anno 1615 Parisiis ex officina Claudii Morelli typothetae regii in lucem emissa est cuiusque historiam nuper Jaeger (p. LVII) enarravit, nullae aliae epistulae continentur nisi primae tres. quae e diversis fontibus fluxerunt: primam enim ad Flavianum Fabricius [Fabricius-Harles, Bibliotheca Graeca IX 120) auctor est primum Parisiis apud Guilelmum Morellum anno 1551 prodisse, deinde ibidem bis repetitam esse annis 1554 et 1558. nobis autem non contigit ut ullum harum editionum exemplar adsequeremur, quod eo magis dolemus, quia, ut supra (p. XXVIII) et adfirmavimus et demonstravimus, Claudii Morelli editio, cum plerumque cum libro E concinat, aliquot locis veram lectionem praebet, quae cum in reliquis libris tum in E oblitterata erat. epistulae primae interpretatio latina Iohanni Lewenklaio in editione Parisiensi tribuitur.

Epistulam II ediderat Petrus Molineus, minister Calvinianus, Parisiis anno 1605; repetiverat Hanoviae anno 1607. ille libro usus erat ab eodem stipite orto a quo OTC, tali tamen ut amisso in tanta testium multitudine facile careremus. meliorem quam librum se praestitit editor; qui, quamquam, ut erant viri docti illius aetatis in codicibus transscribendis vel in plagulis emendandis minus curiosi, hic illic non paucas voculas praeteriit, quae hac demum editione Gregorio redduntur, officio tamen plerumque optime functus est. recte enim interpretatus est, recte interpunxit, unam et alteram scitam coniecturam protulit. Gregorii libello duas dissertationes de peregrinationibus atque de altaribus et sacrificiis subiecit: editionis enim id fuit consilium ut demonstraretur peregrinationes ad loca sancta, quas Catholici summis laudibus efferre solerent, a Patre Ec-

clesiae pro nihilo habitas atque etiam damnatas esse. neque alia de causa nisi ut Iesuitis stomachum moveret, Robertus Stephanus nepos illum libellum Gallice vertit. si spatium suppeteret, suave esset persequi quam vehementes et quam vanae controversiae de hac epistula exarsissent. idem Iacobus Gretserus (Gretscher) S.I., natione Suebus, qui postea anno 1618 editionis Parisiensis appendicem ornavit (cf. Jaeger, p. LXI), peculiari libello Ingolstadtiae anno 1608 edito epistulam II a Gregorio abiudicavit, eamdem tamen, cum ipse perspiceret nullum esse argumentum satis idoneum quo athetesin fulciret, non gravatus est interpretari: quisquis enim epistulam scripsisset, eum non peregrinationes ipsas damnasse, sed monere voluisse, quae pericula virgines sanctimoniales subirent quae tantum iter ingrederentur, quae interpretatio a Gregorii proposito minime abest. innumerabiles alii illa aetate huic epistulae et defensores et obtrectatores exstiterunt; nemo contra tradito verborum contextui opitulatus est. quem de Molinei editione Gretseri adnotationibus subiunctis Claudius Morellus expressit.

Epistulam III anno post secundam, Parisiis 1606, Isaac Casaubonus ediderat, repetiverat Hanoviae anno 1607, apographo, ut supra (p. XLIX) exposuimus, codicis W usus, ex quo uno huius epistulae memoria pendet. rem ille vel maiore sagacitate, ut par est, administravit quam Molineus, non maiore tamen cura. eum quoque Gretserus non sine quodam livore refutare studuit. pariter et Casauboni textus et Gretseri commentarii a Claudio Morello expressi sunt.

Anno 1638 Aegidius Morellus typotheta regius Parisiis editionem primam denuo expressit iteratis curis auctam, sed illae tres epistulae cum Claudiana ad verbum concinunt. de hac editione, quam Morellianam appellare solent, Mignei textus expressus est non sine multis operarum erroribus. atqui collationem epistulae III cum libro W satis accuratam iam anno 1728 vulgaverat Lambecius in descriptione istius codicis Commentariis de augustissima bibliotheca Caesarea Vindobonensi inserta [V, p. 176 sqq.]. non multum contra profecit vir theologiae non indoctus, πρεσβύτερος καὶ οἰκονόμος τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου Constantinus ὁ ἐξ Οἰκονόμων, qui in libello perraro et, quantum scio, omnibus adhuc ignoto qui in Gregorium incubuerunt, editiones epistularum II Molinianam et III Casaubonianam rursus proposuit, commentarium adiunxit. inscribitur ille liber Σιωνίτης Προσκυνητής, in lucem prodiit Athenis anno 1850, τύποις Φ. Καραμπίνη καὶ Κ. Βαφά; exemplar mihi in manus cecidit alia in bibliotheca Vaticana rimanti.

Epistulas IV-XVIII primus e codice V edidit Iohannes Laurentius Zaccagni, praefectus bibliothecae Vaticanae, in Collectaneorum monumentorum veterum ecclesiae Graecae volumine primo, immo unico, quod prodiit Romae anno 1698. idem de epistularum temporibus non indocte in praefatione disseruit, interpretationem Latinam et summaria non inepta addidit, sed neque V talis liber erat e quo quis opus ignotum commode primum edere posset — erroribus enim scatet et spatiis vacuis hiat et epistularum inscriptiones plerasque rubricatori supplendas reliquit —, neque Zaccagnius graece ita sciebat ut vires proposito pares essent: multa enim per incuriam omittendo peccavit, multa, quae praesertim per compendia scripta essent, perperam legit, lacunas pessime plerasque explevit.

Epistulas septem, XIX-XXV, quae in V desunt, ex F primum Florentiae anno 1731 typis Magni Ducis in lucem protulit Iohannes Baptista Caracciolus, in lyceo Pisano philosophiae professor publicus, apographo usus Antonii Cocchi medici Florentini. interpretatio, ad-

notatio, summaria adduntur, subiunguntur variae lectiones libri F ad illas epistulas quae e V per Zaccagnium editae erant quaeque in F quoque occurrunt. F aliquanto melior testis est quam V et multo minus compendiose exaratus est, fenestris autem hiat nullis; Cocchius vero multo oculatior erat, Caracciolus graece paullo doctior quam Zaccagnius. utraque tamen editio talis est ut quispiam litterulis graecis vel mediocriter eruditus nullum aliud nactus subsidium, iisdem codicibus rectius lectis, diligentius inter se comparatis quibus illi usi erant, discrepantiis subtilius pensitatis novam epistulis faciem induere possit. at Antonius Gallandi, qui in Bibliothecae veterum patrum volumine VI Venetiis 1770 epistulas IV-XXV excudendas curavit, non F et V recensendo conflavit, sed hunc modicum laborem gravatus editionem ita instituit ut, quoad posset, Zaccagnii textum exprimeret, lectiones veras libri F e Caracciolo haustas in inferiorem oram relegaret. Zaccagnii igitur supplementa fenestrarum libri V, quae iam F invento refutata et explosa erant, in ipso textu legimus, inscriptiones a V omissas in mantissa quaerere cogimur. de Gallandio Mignei textus ad verbum expressus est, nisi quae typothetae peccaverunt.

Anno tandem 1912 lux his epistulis adfulsit, cum libro P a Paulo Maas collato, lectionibus mecum communicatis, novae recensionis fundamenta iacta sunt; nam, dum in solis FV insistebamus, plurimis locis quid Gregorius scripsisset diiudicari omnino non poterat. idem Maasius eodem anno ex eodem codice epistularum XXVI-XXVIII formam et figuram genuinam reciperavit [Berliner Sitzungsberichte 993-995].

Epistulas XXIX-XXX Gretserus primum ante librum I contra Eunomium anno 1618 ediderat in appendice editionis Gregorii Parisinae. inde earum fata cum libris contra Eunomium coniuncta sunt [Jaeger p. LXII sqq.].

DE RATIONE EDENDI

In hoc libello ornando meum erat apparatum ita disponere ut qui legerent, facillime quid in libris scriptum esset, cognoscerent. id quod in epistulis magis necessarium est quam in scriptis contra Eunomium, ubi Jaeger eamdem normam secutus est: in epistulis enim multo saepius in opinione positum est quid ipsi Gregorio reddendum sit, quid a librariorum libidine ortum. sive codices inter se dissidebant, sive ego contra codicum auctoritatem aliquid novavi, ita notavi ut plerumque lectioni verae falsam in apparatu opponerem; hic illic tamen, sive unus codex a reliquo grege in lectione non tam gravi recedebat, sive in minutiis libri inter se discrepabant, unam lectionem quam aspernatus essem adscripsi: malui enim inconstantiae crimine teneri quam longior esse. in singulis paginis, item ante singulas epistulas primo quoque mantissae versu codices enumeravi quibus textus niteretur. duabus primis epistulis apparatum minus plenum subposui quam sequentibus: neque enim illic testium paucitate premimur ut necesse sit memoriae antiquae vestigia quam minima observare.

Editionis Parisiensis lectiones in epistula I enotavi: illam enim e libro libri E simili fluxisse, in quo tamen aliqua recte tradita essent quae in ceteris codicibus obscurata essent, identidem exposui. in sequentibus epistulis ab hac norma discedere non dubitavi: in epistula enim II editio Moliniana nihil probi exhibet quod non item in libris superstitibus legatur. reliquarum editiones de libris manaverunt iisdem quos etiam nunc manibus terimus.

Numeros paginarum Patrologiae Migneanae adscripsi; editionum Morellianarum non addidi, quippe quae tres tantum epistulas complecterentur. Zaccagnium, Caracciolum, Gallandium quis iam evolvit? epistulas in

paragraphos divisi. sententias vel a Sacra Scriptura derivatas vel ab Homero vel ab aliis scriptoribus profanis, sive Gregorius auctorem nominaverat sive minus, dummodo ne in transferendo nimium immutasset, diductis litteris imprimi iussi [1]; quamquam nescio an interdum terminos, quos mihi constituissem, ipse migraverim, id quod erunt qui reprehendant. in testimoniis significationes quae illo saeculo et in illo litterarum genere, quo magis tectae erant, eo elegantiores videbantur, omnes certe indicare studui; neque tamen, ut par est, spondeo me id effecisse quod vellem. ibidem commentariolum addidi, quo personae ad quas epistulae datae essent, epistularum tempora, similia, quotiescumque et satis certo constare videbantur et paucis verbis comprehendi poterant, illustrarentur. dubia vel implicatiora singulari commentatione explicaveram [Le lettere di Gregorio di Nissa, Studi Italiani di Filologia Classica, N.S. III 1924, 75-136], ad quam qui legant, delegatos volo.

Textum constitui qualem interpretari possem. qua de causa certam lectionem praetulerim, in apparatu interdum brevissime significavi; saepius fecissem, nisi angustiis impeditus essem; plures locos in his Prolegomenis disceptavi. item raro sive in apparatu sive in ea mantissa quae a testimoniis nomen capit, locos obscuros explicavi. multo saepius tacitum illis interpretationis genus interpunctione mutata adhibui. quam quomodo constituerim, in apparatu plerumque non indicavi, brevitati potius consulens quam meae famae. ita prorsus sescentos locos in editionibus pessumdatos e codicibus tacite correxi, similiter omnia quae in hac editione unius P fidei atque auctoritati obsecutus FV invitis sanavi.

[1]) [diductis litteris cum in ceteris huius editionis voluminibus non usi simus ubi verba S. Scripturae vel auctorum classicorum afferuntur, id in hoc quoque volumine ita fecimus (Jaeger).]

Si mihi Jaegeri editio praesto fuisset, ad illius exemplum hanc accomodassem, velut eosdem saltem libros eodem siglo designassem. sed velim memoria teneas hunc libellum multis annis ante Jaegeri volumina typis describi coeptum esse. nam cum plerumque talibus operibus festinatio nocere soleat, huic contra obfuerunt morae. prima folia a typothetis composita erant, antequam bellum exarsit. bello exorto, mense Augusto anni 1914 primas plagulas crure fracto, a libris meis remotus, in lecto emendare coactus sum. aliquot annis post bellum Eduardi Norden amici coniunctissimi rogatu opus intermissum denuo suscepi. sed interdum, ut morbum gravissimum praetercam e quo nuper tandem convalui, alia studia capessiveram. accedebat quod et munere academico distinebar satis gravi et saepenumero ceteris curis in posterum reiectis Romam vocabar ut ministris Instructionis Publicae Regis Italiae in consilio adessem. textus iam aestate anni 1923 typis expressus erat; prolegomena non ante hiemem anni 1925 absolvere potui. neque in proposito perseverassem, nisi animo constitisset quod opus Gottingae inchoassem, cum adulescens universitatis Georgiae Augustae hospitio exceptus litteras antiquas privatim docerem, illud quovis modo consummare, cum Florentiae professoris publici munere iam fungerer. hoc enim opusculo, qualecumque id est, gratiam magistris sodalibus discipulis Germanis referre constitui, iam Quiris dis patriis Italoque caelo redonatus. inconstantias, erroresque temporis diuturnitas, casus adversi excusabunt; ipse in indiculo his prolegomenis subnexo pro virili parte emendare conatus sum.

Restat iucundum officium ut gratias agam viris de hac editione bene meritis, primum Udalrico de Wilamowitz-Moellendorff, qui me et adulscentulum et peregrinum Eduardi Schwartz hortatu elegit qui codices

manuscriptos Nysseni primus investigarem, unum et alterum opusculum ederem; huius editionis adumbrationem primam perlegit, interpretationes et coniecturas acutissimas mecum communicavit; ut incepta perficerem, perpetuo incitavit. tum Eduardo Norden, professori Berolinensi, qui Paulo Maas ut Patmum profectus codicem P conferret, auctor fuit, aliis sociis huius operis iter stipendiis munivit, consilio mihi numquam defuit. Wernero Jaeger, nunc professori Berolinensi, sodali coniunctissimo, quo quindecim iam annos familiarissime utor, qui mihi, qua est ingenii quasi divinitate, coniecturas suppeditavit palmares, in recensendo anxio et titubanti saepe subvenit; idem epistularum XXIX-XXX quas sibi comparaverat collationes dono dedit. Paulo Maas, cuius in me merita iam identidem commemoravi. Hieronymo Vitelli, decessori meo in munere Florentino, qui, ut sermonis graeci doctrina unus inter omnes qui nunc sunt eminet, multa in plagulis legendis felicissime emendavit. Ioseph Silvio Mercati qui anno 1923 Patmum profectus ultro codicem P lucis ope depinxit, ultro tabellas mihi donavit; idem mihi de multis libris Vaticanis interroganti numquam defatigatus est comiter respondere. praefectis bibliothecae Laurentianae Henrico Rostagno, Vaticanae Francisco Ehrle, Achilli Ratti, qui nunc est pontifex maximus, praecipue vero Iohanni Mercati; eiusdem bibliothecae scriptori Pio Franchi de' Cavalieri, qui nobis rogantibus non solum numquam defuerunt, sed timidis et tacitis sponte auxilium obtulerunt, compendia difficilia solverunt, codicum aetates perite aestimaverunt. Emanueli Loewy, magistro meo Romano, nunc professori Vindobonensi, quo intercedente de aetate et condicione duorum librorum Vindobonensium certior factus sum; Hermanno Fraenkel Gottingensi, quicum me hos sedecim annos amicitia coniunctum esse gaudeo, cui saepe plagulas

ultimas corrigendas commisi; Godofredo Coppola et Ioseph Ugolini discipulis, qui me rusticantem de aliquot locis libri F certiorem fecerunt; Almo Zanolli, qui librum M meum in usum descripsit; denique Ernesto Vollert bibliopolae, cuius et liberalitatem et patientiam expertus sum.

Florentiae, 7. II. 1925.

CONSPECTUS SIGLORUM

M codex Marcianus Venetus 79 membr. saec. XII
G codex Laurentianus Mediceus plut. IV 14 membr. saec. X exeuntis
B (in epistulis I-II) codex Londinensis Musei Britannici Add. 36749 membr. saec. X exeuntis
A codex Romanus Angelicanus 13 membr. saec. XI
E codex Laurentianus Conv. Soppr. 627 chart. saec. XIII
D codex Vaticanus graecus 435 chart. saec. XIII
p editio Gregorii Nysseni Parisiensis anni 1615 (ad I tantum epistulam laudatur)
O codex Parisiensis graecus 1268 membr. saec. XII
T codex Taurinensis bibliothecae nat. C I 11 (71) chart. saec. XIV ineuntis (Jaegero audit Q)
C codex Parisiensis bibliothecae de l'Arsenal 234 membr. saec. XI
H codex Hierosolymitanus Sancti Sepulchri 264, miscellaneus, epistulam Gregorii II continet in charta scriptam saec. XIV
X codex Parisiensis graecus 1335 chart. saec. XIV
K codex Vaticanus graecus 1455 chart. saec. XIII-XIV
f codex Laurentianus Mediceus plut. LVIII, 16 chart. saec. XV
b codex Londinensis Musei Britannici Burneianus 75 chart. saec. XV ineuntis
Φ exemplar codicum f et b commune
v codex Vindobonensis theologicus graecus 173 Nessel, chart. saec. XV
t codex Thessalonicensis gymnasii 1 membr. saec. XIII

l	codex Laurentianus Mediceus plut. IX 20 chart. saec. XV
Π	exemplar codicum v et t et l commune
W	codex Vindobonensis theologicus graecus 35 Nessel, chart. saec. XIII
Q	codex Parisiensis graecus 583 chart. saec. XVI-XVII
c	apographus codicis W ignotus quo usus est Casaubonus
P	codex Patmensis Monasterii Sancti Iohannis 706 chart. saec. XI-XII
F	codex Laurentianus Mediceus plut. LXXXVI, 13 membr. saec. XIII
V	codex Vaticanus graecus 424 membr. saec. XIII (Jaegero audit T)
N	codex Barberinianus graecus 291 chart. saec. XIV-XV
L	codex Laurentianus Mediceus plut. VI, 17 membr. saec. X-XI
B (in epistula XXX)	codex Lesbicus Mytilenensis monasterii Sancti Iohannis 6 membr. saec. XI-XII
Z	codex Vaticanus graecus 1773 chart. saec. XVI
S	codex Vaticanus graecus 1907 chart. saec. XIII
β	Basilii editio Garneriana
Λ	Libanii codicum consensus
Λ^{var}	pars Libanii codicum
Λ^{R}	Libanii codex Vaticanus Reginae 18 membr. saec. XI
Λ^{Mon}	Libanii codex Monacensis 497 membr. saec. XI
Λ^{Bar}	Libanii codex Oxoniensis Baroccianus 121 membr. saec. XI

1000M.

I

Φλαβιανῷ ἐπισκόπῳ

Οὐκ ἐν καλοῖς, ὦ ἄνθρωπε τοῦ θεοῦ, τὰ ἡμέτερα· προϊ-
όντα γὰρ τὰ κακὰ ἐν τοῖς τὸ ἄδικόν τε καὶ ἀπροφάσιστον
καθ' ἡμῶν κινήσασι μῖσος οὐκέτι διὰ στοχασμῶν τινων
ὑπονοεῖται, ἀλλ' ἐν παρρησίᾳ σπουδάζεται, καθάπερ τι
2 τῶν ἀγαθῶν κατορθωμάτων. ὑμεῖς δὲ οἱ τέως ἔξω ὄντες
τοῦ τοιούτου κακοῦ καταρρᾳθυμεῖτε τοῦ παῦσαι νεμο-
μένην ἐν τῇ γειτονίᾳ τὴν φλόγα, ὥσπερ οὐκ εἰδότες ὅτι
οἱ καλῶς περὶ τῶν ἰδίων βουλευσάμενοι τὸν τῶν γειτόνων
ἐμπρησμὸν ἐν πολλῇ τῇ σπουδῇ καταστέλλουσι, δι' ὧν
τοῖς πλησίον βοηθοῦσι τὸ μὴ δεηθῆναι τῆς ἐπὶ τοῖς ὁμοίοις
3 βοηθείας πραγματευόμενοι. τί οὖν ἐστιν ὃ λέγω; ἐπιλέ-
λοιπεν τὸν βίον ἡ ὁσιότης, πέφευγεν ἀφ' ἡμῶν ἡ ἀλήθεια·
τῆς δὲ εἰρήνης πρότερον μὲν τὸ γοῦν ὄνομα εἴχομεν περι-
φερόμενον ἐν τοῖς στόμασιν, νῦν δὲ οὐ μόνον ἐκείνη οὐκ
ἔστιν, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ὄνομα αὐτῆς ἡμῖν ὑπολέλειπται. ὡς δ' ἂν
εἰδείης σαφέστερον ὑπὲρ ὧν σχετλιάζω, δι' ὀλίγων σοι
τὴν τραγῳδίαν ἐκθήσομαι.

2 Flavianus Antiochiae episcopus intellegendus est: ex p 11, 25 concluditur hanc epistulam non ante annum 381 scriptam esse; ex Helladii mentione eamdem ante a. 394 datam esse (cf quae ad p 4, 1 adnotavi)

DABGMEp 2 φλαβιανῷ ἐπισκόπω BGMD (praecedit in BGM Nazianzeni ep 79, at αὕτη ἡ ἐπιστολὴ γρηγορίου ἐστὶ τοῦ νύσης, οὐχὶ τοῦ θεολόγου in mrg manu coaeva M; in D Nazianzeni ep 238): φλαβιανῷ E (praecedit Nazianzeni ep 241) τῷ αὐτῷ A (praecedit Nazianzeni ep 64 φλαβιανῷ ἐπισκόπω inscripta) γρηγόριος ὁ νύσσης φλαβιανῷ p 5 κινήσασι Jaeger: τιμήσασι codd cf p 67, 5 μῖσος DBEp: om AGM 6 ὑπονοεῖται DBGEp: ἐπινοεῖται (ὑπο super lineam) M ἐπινοεῖται A ἀλλ' — σπουδάζεται om A καθάπερ DAMEp: καὶ καθάπερ BG 9 οὐκ εἰδότες ὅτι DABGM: ὅτι E οὖν p 10 βουλευόμενοι p 11 δι' ὃν E 15-17 εἴχομεν — ὄνομα om M 17 ὡς δ' ἂν] ὡς ἂν οὖν A 18 ὧν (ὦ A) σχετλιάζω DABGM: ὧν σχετλιάζομεν Ep

4 Ἠσάν τινες οἱ τὸν αἰδεσιμώτατον Ἑλλάδιον δυσμε-
νῶς πρὸς ἡμᾶς ἔχειν καταμηνύοντες καὶ πρὸς πάντας διεξ-
ιέναι ὡς τῶν μεγίστων αὐτῷ κακῶν αἴτιος εἴην ἐγώ. οὐκ
ἐπειθόμην τοῖς λεγομένοις, πρὸς ἐμαυτὸν καὶ τὴν ἐν τοῖς
πράγμασιν ἀλήθειαν βλέπων· ὡς δὲ παρὰ πάντων ὁμοφώ-
1001M. νως τὰ αὐτὰ πρὸς ἡμᾶς ἀπηγγέλλετο καὶ συνέβαινεν ταῖς
φήμαις τὰ πράγματα, πρέπειν ᾠήθην μὴ περιιδεῖν ἀθερά-
πευτον τὴν ἄρριζόν τε καὶ ἀφύτευτον ταύτην δυσμένειαν.
5 διὸ καὶ πρὸς τὴν σὴν ἐπέστειλα θεοσέβειαν, καὶ πολλοὺς
ἄλλους τοὺς δυναμένους συμβαλέσθαι τι πρὸς τὸ προκεί-
μενον ἐπὶ τὴν σπουδὴν ταύτην παρώρμησα· καὶ τέλος, τὴν
μνήμην τοῦ μακαριωτάτου Πέτρου παρὰ Σεβαστηνοῖς πρώ-
τως ἀγομένην ἐπιτελέσας, καὶ τὰς συνήθως παρ' αὐτῶν
ἐπιτελουμένας τῶν ἁγίων <μ'> μαρτύρων μνήμας κατὰ τὸν αὐ-
τὸν χρόνον συνδιαγαγὼν ἐκείνοις, ἐπὶ τὴν ἐμαυτοῦ πάλιν
6 ἐκκλησίαν ὑπέστρεφον. καί τινος μηνύσαντος κατὰ τὴν ὀρει-
νὴν αὐτὸν ἐνορίαν διάγειν μαρτύρων ἐπιτελοῦντα μνήμας,
τὰ μὲν πρῶτα τῆς ὁδοῦ εἰχόμην, εὐπρεπέστερον εἶναι κρί-
νων ἐπὶ τῆς μητροπόλεως γενέσθαι τὴν συντυχίαν· ὡς δέ

1 Helladius episcopus Caesariensis a. 394 iam mortuus erat: concilio enim Constantinopolitano cum Flavianus Antiochenus et Gregorius Nyssenus tum Palladius Caesareae Cappadociae episcopus adfuit (Mansi III 852) 12 neque constat hunc Petrum Gregorii Nysseni fratrem intellegendum esse (nam et potuit fieri ut hac demum aetate Petri Alexandrini memoria apud Sebastenos primum celebraretur et singulare esset Gregorium reticere illum Petrum suum fratrem fuisse), neque si constaret, ad huius epistulae aetatem constituendam inde quicquam lucraremur; neque enim constat, quando Petrus Sebastenus mortuus sit 14 quadraginta martyrum Sebastenorum festum nunc die IV mensis Martii celebratur

DABGMEp 1 τὸν αἱ evanuit E 3 αὐτῷ om A ἦν p (εἴην iam non legitur E) 6 ἐπηγγέλλετο G 8 τε om p 9 ἐπιστείλας p 10 συλλαβέσθαι D τι DBGEp: om AM 12 Πέτρου om E, ubi ad ἐπιτελέσας in mrg τὴν ἁγίαν τεσσαρακοντάδα 13 συνήθους G 14 μ' add Jaeger κατὰ DBGM: καὶ AE om p 15 συνδιαγαγὼν ἐκείνοις D: συνδιαγαγόντων ἐκείνω BG συνδιαγαγόντων ἐκείνῃ p συνδιαγόντων (α supra lin.) ἐκείνω AME συνδιαγαγὼν ἐκείνῳ Robinson 17 ἐπιτελοῦντων E

τις τῶν γνησίων κατὰ σπουδήν μοι συντετυχηκὼς ἀρρωστεῖν
αὐτὸν διεβεβαιώσατο, καταλιπὼν ἐν τῷ τόπῳ τὸ ὄχημα, ἐν
ᾧ παρὰ τῆς τοιαύτης κατελήφθην φήμης, ἵππῳ τὸ μεταξὺ
διῆλθον διάστημα, κρημνῶδες καὶ ὀλίγου ἀπόρευτον ταῖς
7 τραχυτάταις ἀνόδοις. ἦν δὲ πεντεκαίδεκα σημεῖα, ὡς παρὰ
τῶν ἐγχωρίων ἠκούσαμεν, οἷς τὸ ἐν τῷ μέσῳ διεμετρεῖτο
διάστημα. τούτων τὰ μὲν ἐκ ποδὸς τὰ δὲ διὰ τοῦ ἵππου
μόλις διελθών, ὄρθριος, μέρει τινὶ καὶ τῆς νυκτὸς συγχρη-
σάμενος, κατὰ τὴν πρώτην τῆς ἡμέρας ὥραν ἐφίσταμαι τοῖς
Ἀνδαημονοῖς· οὕτω γὰρ ὀνομάζεται τὸ χωρίον, ἐν ᾧ ἦν ἐκ-
8 κλησιάζων ἐκεῖνος μετὰ ἄλλων ἐπισκόπων δύο. ἄποθεν δὲ
κατιδόντες ἐξ αὐχένος τινὸς ὑπερκειμένου τῆς κώμης τὴν
ἐν τῷ ὑπαίθρῳ τῆς ἐκκλησίας συνδρομήν, βάδην τὸν με-
ταξὺ διήλθομεν τόπον, ἐκ ποδός τε προϊόντες αὐτός τε
καὶ ἡ μετ' ἐμοῦ συνοδία καὶ τοὺς ἵππους διὰ χειρὸς ἐφελ-
κόμενοι· ὥστε φθάσαι ὁμοῦ τὰ δύο γενέσθαι, ἐκεῖνόν τε
ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τὴν οἰκίαν ὑποστρέψαι καὶ ἡμᾶς πλη-
9 σιάσαι τῷ μαρτυρίῳ. μηδεμιᾶς δὲ γενομένης ἀναβολῆς
ἐπέμφθη παρ' ἡμῶν ὁ μηνύσων αὐτῷ τὴν παρουσίαν· καὶ
μικροῦ διαγεγονότος διαστήματος ὁ ὑπηρετούμενος αὐτῷ
διάκονος συνέτυχεν ἡμῖν, ὃν παρεκαλέσαμεν διὰ τάχους
μηνῦσαι, ὥστε ἐπὶ πλεῖον αὐτῷ συνδιαγαγεῖν, ἐφ' ᾧ τε
καιρὸν εὑρεῖν πρὸς τὸ μηδὲν περιοφθῆναι τῶν ἐν ἡμῖν
10 ἀθεράπευτον. μετὰ τοῦτο ἐγὼ μὲν ἐκαθήμην κατὰ τὸ ὕπαι-
θρον ἀναμένων τὸν εἰσκαλοῦντα καὶ προεκείμην ἄκαιρον
θέαμα τοῖς ἐπιδημοῦσι κατὰ τὴν σύνοδον. καὶ χρόνος

DABGMEp 1-2 συντετυχηκὼς ἀρρωστεῖν αὐτὸν DBGM: συντετύχηκεν ἀρρωστεῖν αὐτὸν E συντετύχηκε καὶ ἀρρωστεῖν αὐτὸν p συντετυχηκὼς A 4 καὶ DMp: om ABGE 5-6 ὡς — ἠκούσαμεν om p 6 τῷ om D 8 ὄρθιος A 10 ἀνδαημονοῖς DBG, γρ mrg M: ἀνδαμουκηνοῖς M ἀνδουμοκίνοις E ἀνδαμουκινοῖς A 11 καὶ post μετὰ add D ἄπωθεν Bp 14 αὐτός τε DBGM: αὐτὸς A om E ἐγὼ p 17 ἐπιστρέψαι B 18 δὲ om A 21 διάκων A 22 πλέον p 24 κατὰ DBGMEp: ἐπὶ A 25 προεκείμην] πρὸ ἐκείνην E

διεγένετο οὐκ ὀλίγος, καὶ νυσταγμὸς ἐπὶ τούτοις καὶ ἀκη-
δία καὶ ὁ ἐκ τῆς ὁδοῦ κόπος ἐπιτείνων τὴν ἀκηδίαν καὶ
τὸ θάλπος ἰσχυρὸν καὶ οἱ πρὸς ἡμᾶς ἀποβλέποντες καὶ
ἀλλήλοις διὰ τῶν δακτύλων ὑποδεικνύοντες — καὶ ἅπαντα
τὰ τοιαῦτα οὕτω μοι βαρέα ἦν, ὡς ἀληθεύειν ἐπ' ἐμοῦ τὸ
11 τοῦ προφήτου ὅτι Ἠκηδίασεν ἐπ' ἐμὲ τὸ πνεῦμά μου. καὶ
πρὸς μεσημβρίαν ἤδη προελθούσης τῆς ὥρας εἰσηνέχθην,
πολλὰ μεταμεληθεὶς καὶ πρὸ τῆς συντυχίας ὡς ἐμαυτῷ
1004M. τῆς ἀτιμίας ἐκείνης παρασχὼν τὴν αἰτίαν· καὶ χαλεπώτερον
τῆς παρὰ τῶν ἐχθρῶν μοι γινομένης ὕβρεως ὁ ἐμός με
λογισμὸς ἠνία, μαχόμενος τρόπον τινὰ πρὸς ἑαυτὸν καὶ
μεταγινώσκων ἐν ὑστεροβουλίᾳ ὑπὲρ ὧν προέθετο.
12 Ὡς δ' οὖν μόλις ἠνοίγη ἡμῖν τὰ ἀνάκτορα καὶ τῶν ἀδύ-
των ἐντὸς ἐγενόμεθα, οἱ μὲν πολλοὶ απεκλείσθησαν τῆς
εἰσόδου, ὁ δὲ ἐμὸς συνεισῆλθε διάκονος, ὃς τῇ χειρὶ τὸ
σῶμα ὑπήρειδεν πεπονηκὸς ἐκ τοῦ κόπου. ἐγὼ δὲ προσει-
πὼν αὐτὸν καὶ ἐπ' ὀλίγον σταθεὶς ὥστε μοι γενέσθαι προ-
τροπὴν εἰς καθέδραν, ὡς οὐδὲν τούτων ἐγίνετο, ἐπί τινος
τῶν πόρρωθεν βάθρων διατραπεὶς ἀνεπαυσάμην, ἀναμένων
εἰ ἄρα τι φθέγξαιτο πρὸς ἡμᾶς εὐμενὲς ἢ τι φιλάνθρωπον
ταῖς γοῦν ὀφρύσιν ἡμῖν ἐπινεύσειεν. ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας τῇ
ἐλπίδι τὰ πάντα· σιωπὴ γὰρ ἦν τὸ ἀπὸ τούτου νυκτερινὴ
καὶ κατήφεια τραγικὴ καὶ θάμβος καὶ ἔκπληξις καὶ παντε-

1-2 reminiscitur Ps 118 (119), 28 ἐνύσταξεν ἡ ψυχή μου ἀπὸ ἀκηδίας   6 Ps 142 (143), 4

DABGMEp 2-3 ἐπιτείνων τὴν ἀκηδίαν (ἀηδίαν E) καὶ τὸ θάλπος ἰσχυρὸν Ep: ἰσχυρὸς DABGM   4 πολλοὶ post ὑποδεικνύοντες add M, quod probat Wilamowitz   5 ἐμοῦ GEp: ἐμοὶ DA ἐμὲ BM   7 εἰσενέχθην E   8 πρὸ DABGM: om Ep   9 ἀτιμίας DBGMp: αἰτίας AE   10 γινομένης BGMp: γενομένης DAE   με om A   12 προετέθειτο propter clausulam ci Wilamowitz   15 διάκων A   17 αὐτὸν DABGM: αὐτῷ Ep   18 εἰς καθέδραν Dp: ἢ καθέδραν ABGM ἢ καθέδρας (ν super lineam) E   19 ἀναμένων DBGEp: om A οἰόμενος M   21 ταῖς DABGM: ἢ ταῖς Ep   ἡμῖν D: ἡμᾶς ABM λοιπὸν GEp   ἀπεναντίας D: ἀπεναντίας (ον super lineam) M ἀπεναντίον BE ἀπεναντίων AGp   22 τὸ ἀπὸ τούτου νυκτερινὴ DAMEp: νυκτερινὴ τὸ ἀπὸ τούτου BG

λῆς ἀφωνία καὶ χρόνος οὐκ ἐν μικρῷ διαστήματι καθάπερ
13 ἐν μελαίνῃ νυκτὶ δι' ἡσυχίας παρατεινόμενος. ἐγὼ δὲ τού-
τοις ἐναποπαγεὶς τὴν διάνοιαν διὰ τὸ μηδὲ τῆς κοινῆς
αὐτὸν θελῆσαι μεταδοῦναι φωνῆς διὰ τῶν κατημαξευμένων
τούτων τὴν συντυχίαν ἀφοσιούμενον, οἷον τοῦ εὖ ἥκεις
ἢ τοῦ πόθεν ἥκεις; ἢ ὑπὲρ τίνος; αὐτόματος, ἢ τίς ἡ τῆς
παρουσίας σπουδή; τὴν ἡσυχίαν ἐκείνην τῆς ἐν ᾅδου δια-
14 γωγῆς ἐποιούμην εἰκόνα. μᾶλλον δὲ καταγινώσκω τοῦ
ὑποδείγματος· ἐν ᾅδου γὰρ ἰσονομία πολλή, μηδενὸς τῶν
ὑπὲρ γῆς τὴν περὶ τὸν βίον τραγῳδίαν ἐργαζομένων κἀ-
κείνην τὴν διαγωγὴν διοχλοῦντος· οὐ γὰρ συγκαταβαίνει,
καθά φησιν ὁ προφήτης, τοῖς ἀνθρώποις ἡ δόξα, ἀλλὰ
καταλιποῦσα ἡ ἑκάστου ψυχὴ τὰ νῦν σπουδαζόμενα τοῖς
πολλοῖς, ὕβριν λέγω καὶ ὑπερηφανίαν καὶ τῦφον, λιτή τις
καὶ ἀκατάσκευος ἐπιχωριάζει τοῖς κάτω, ὡς μηδὲν τῶν
15 τῇδε μοχθηρῶν καὶ παρ' ἐκείνοις εἶναι. πλὴν ἀλλ' ἐμοὶ
ᾅδης ἢ δεσμωτήριον ἀφεγγὲς ἢ ἄλλο τι σκυθρωπὸν κολα-
στήριον ἐδόκει τὰ παρόντα εἶναι, λογιζομένῳ ὅσων ἀγαθῶν
ἐγενόμεθα παρὰ τῶν πατέρων ἡμῶν διάδοχοι καὶ οἷα διη-
16 γήματα τοῖς μεθ' ἡμᾶς καταλείψομεν. τί δὲ λέγω τῶν
πατέρων τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγαπητικὴν σχέσιν; θαυμαστὸν
γὰρ οὐδὲν ἀνθρώπους ὄντας ἐν ὁμοτίμῳ τῇ φύσει μηδὲν
ἐθέλειν πλέον ἀλλήλων ἔχειν, ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ

11-12 Ps 48 (49), 18

DABGMEp 1 μακρῷ G, fuerat in D   3 ἐναποπαγεὶς DM: ἐναποπλαγεὶς ABGEp   4 θελῆσαι DABGM: ἐθελῆσαι Ep   5 συντυχίαν Dp: ἡσυχίαν (συντυχίαν super lineam) B ἡσυχίαν AGME   ἀφοσιουμένων GEp   τοῦ ante εὖ D: τὸ ABGMEp   6 τοῦ ante πόθεν D: τὸ ABGM om Ep   αὐτόματος om p   7 ἡσυχίαν p: συντυχίαν codd   8-9 τοῦ ὑποδείγματος DMEp: τῷ ὑποδείγματι ABG   10 τὴν p: om codd   ἐργαζομένων p: ἐργαζομένου codd   10-11 ἐκείνην p   14 λέγω καὶ om post sp D   καὶ τῦφον om A   λιτή τις DABGM: ἁπλῆ p om E   18 λογιζόμενοι A om D   21 τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγαπητικὴν σχέσιν D: τὴν ἀγαπητικὴν πρὸς ἀλλήλους σχέσιν contra clausulam ABGMEp   22 τῇ φύσει DGEp: τὴν φύσιν ABM   23 ἐθέλῃ G   23-p 8, 1 ἀλλὰ — ὑπερέχειν om A

ἀλλήλους ἡγεῖσθαι ἑαυτῶν ὑπερέχειν· ἀλλ' ἐκεῖνο μάλιστά
μου τῆς διανοίας καθήπτετο, ὅτι ὁ πάσης κτίσεως δεσπότης,
ὁ μονογενὴς υἱὸς ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ πατρός, ὁ ἐν
ἀρχῇ ὤν, ὁ ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων, ὁ τὰ σύμπαντα φέρων
τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, οὐκ ἐν τούτῳ μόνον ἐτα-
πείνωσεν ἑαυτόν, ἐν τῷ διὰ σαρκὸς ἐπιδημῆσαι τῇ ἀν-
θρωπίνῃ φύσει, ἀλλὰ καὶ τὸν προδότην ἑαυτοῦ Ἰούδαν
τῷ ἰδίῳ στόματι διὰ φιλήματος προσεγγίζοντα δέχεται καὶ
εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν Σίμωνος τοῦ λεπροῦ τὸ μὴ φιλη-
θῆναι παρ' αὐτοῦ ὡς ἀφιλάνθρωπον ὀνειδίζει· ἐγὼ δὲ
17 οὐδὲ ἀντὶ λεπροῦ ἐλογίσθην. τῷ τίνι ὁ τίς; τὴν διαφο-
ρὰν εὑρεῖν οὐκ ἔχω· τῷ πόθεν καταβεβηκότι ὁ ποῦ κεί-
μενος; εἴ γε τὰ τοῦ κόσμου βλέπει τις τούτου. εἰ μὲν γὰρ
τὰ τῆς σαρκὸς ἐξετάζοι τις, τοσοῦτον ἴσως ἀνεπαχθές ἐστι
λέγειν, ὅτι ὁμότιμον ἐπ' ἀμφοτέρων τὸ εὐγενὲς καὶ ἐλεύ-
18 θερον· εἰ δὲ τὴν ἀληθῆ τις ἐπιζητοίη τῆς ψυχῆς ἐλευθε-
1005 M. ρίαν τε καὶ εὐγένειαν, ἐπ' ἴσης δοῦλοι τῆς ἁμαρτίας ἀμ-
φότεροι, ἐπ' ἴσης τοῦ αἴροντος τὰς ἁμαρτίας δεόμεθα. ἄλλος
ἐστὶν ὁ τῷ ἰδίῳ αἵματι τοῦ θανάτου καὶ τῶν ἁμαρτιῶν
ἡμᾶς λυτρωσάμενος, ὃς καὶ ἐξηγόρασεν ἡμᾶς καὶ ὑπερη-
φανίαν τινὰ κατὰ τῶν ἐξαγορασθέντων οὐκ ἐπεδείξατο, ὁ
νεκροὺς εἰς ζωὴν ἀνακαλούμενος, ὁ πᾶσαν ἐξιώμενος ἀρρω-
στίαν καὶ ψυχῶν καὶ σωμάτων.

2 III Macc 2, 2   3 Joh 1, 18   3-4 Joh 1, 1. 2   4 Phil 2, 6   4-5 Hebr 1, 3   5-6 Phil 2, 8   7 sqq potius Luc 22, 47. 48 (ἤγγισεν τῷ Ἰησοῦ φιλῆσαι αὐτὸν . . . φιλήματι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδίδως;) quam locos parallelos respicit   9 sqq Luc 7, 44. 45; Simonem hunc leprosum dicunt Matth 26, 6, Marc 14, 3   17 Joh 8, 34; Rom 6, 17. 20   18 Joh 1, 29; I Joh 3, 5   18 sqq I Petr 1, 18. 19 respicit οὐ φθαρτοῖς . . . ἐλυτρώθητε . . . , ἀλλὰ τιμίῳ αἵματι   20 Gal 4, 5   21-22 cf Rom 4, 17

DABGMEp 5 μόνον DBGEp: μόνῳ AM   8 δέχεσθαι p   10 ἀφιλάνθρωπον DBM manus coaeva in G: φιλάνθρωπον AG φιλάνθρωπος Ep   ὀνειδίζειν p   11 οὐδὲ A: οὔτε DBGMp (incertum E)   ἀντὶ τοῦ λεπροῦ p   τῷ τίνι καὶ ὅ τις A   13 βλέπει τις A: βλέποι τις MEp τις βλέπει D τις βλέποι BG   14 ἐξετάζει p   15 ὁμότιμα p   16 τις om D   20 καὶ ante ἐξ. om B   21 ἀγορασθέντων D   ὁ ante νεκρ. D: om ABGMEp

19 Ἐπεὶ οὖν ὁ καθ' ἡμῶν τῦφος καὶ ὁ τῆς ὑπερηφανίας
ὄγκος μικροῦ δεῖν τῷ οὐρανίῳ ὕψει στενοχωρούμενος ἦν,
ὕλην δέ τινα καὶ ἀφορμὴν πρὸς τὴν νόσον οὐδεμίαν ἑώ-
ρων, ὅθεν συγγνωστὸν γίνεται τὸ τοιοῦτον πάθος ἐπὶ τῶν
ἐκ περιστάσεώς τινος ταύτην ἀναλαμβανόντων τὴν νόσον,
ὅταν ἢ γένος ἢ παίδευσις ἢ ἀξιώματος ὑπεροχὴ τὰ χαυνό-
τερα ἤδη διαφυσήσῃ, οὐκ εἶχον ὅπως ἐμαυτὸν ἀτρεμεῖν
νουθετήσω, διοιδούσης μοι πρὸς τὴν ἀλογίαν τῶν γινομένων
ἔνδοθεν τῆς καρδίας καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς ὑπομονῆς λογισμοὺς
20 διαπτυούσης. ὅτε καὶ μάλιστα τὸν θεῖον ἠγάσθην ἀπόστολον
οὕτως ἐναργῶς τὸν ἐμφύλιον ἡμῖν διαγράφοντα πόλεμον,
λέγοντα εἶναί τινα ἐν τοῖς μέλεσι νόμον ἁμαρτίας τὸν ἀντι-
στρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοὸς καὶ ποιοῦντα πολλάκις
ἑαυτῷ τὸν νοῦν αἰχμάλωτόν τε καὶ ὑποχείριον, ταύτην ἐν
ἐμαυτῷ βλέπων τῶν δύο λογισμῶν τὴν ἐξ ἐναντίου παρά-
ταξιν, τοῦ τε χαλεπαίνοντος πρὸς τὴν ἐξ ὑπερηφανίας ὕβριν
21 καὶ τοῦ τὸ διοιδοῦν καταστέλλοντος. ἐπεὶ δὲ κατὰ θεοῦ
χάριν ἐπεκράτησεν ἡ κρείττων ῥοπή, τότε πρὸς αὐτὸν εἶπον
ἐγώ· ,,Μή ἄρα τί σοι τῶν περὶ τὴν θεραπείαν τοῦ σώ-
ματος σπουδαζομένων τῇ παρουσίᾳ μου βλάπτεται, καὶ
22 ὑπεξελθεῖν ἐστιν εὔκαιρον;'' τοῦ δὲ εἰπόντος μὴ χρῄζειν
τοῦ θεραπευθῆναι τὸ σῶμα, εἶπόν τινας λόγους πρὸς αὐτὸν
θεραπευτικούς, ὡς οἷόν τε ἦν· κἀκείνου δι' ὀλίγων τὸ
ἐπὶ πολλοῖς ἀδικήμασιν τὴν καθ' ἡμῶν ἔχειν λύπην ἐνδει-
ξαμένου, ταῦτα πρὸς αὐτὸν ἀπεκρινάμην ἐγώ, ὅτι ,,Ἐν
ἀνθρώποις πολλὴν ἔχει δύναμιν πρὸς ἀπάτην τὸ ψεῦδος,

12 sqq Rom 7, 23

DABGMEp, inde ab οὐχ 7 **DABGMp**   6 ἀξιώματος AM: ἀξιωμάτων DBGE   7 διαφυσήσῃ desinit E   8 ἀναλογίαν M   11 ἐμφύλιον DBG: ἐμφύλιον ἐν AMp   13 καὶ ex μὲν man rec in A   14 ἐν om p   16 ἐξ] ἐκ τῆς p   17 ἐπεὶ δὲ ABG: ἐπειδὴ Mp ἐπεὶ (sed sequitur rasura) D   18 οὐκ ἐκράτησεν ἡ χείρων p fortasse recte   19 τὴν θεραπείαν om A   22-23 λόγους πρὸς αὐτὸν θεραπευτικοὺς AM: πρὸς αὐτὸν λόγους θεραπευτικοὺς DBG λόγους θεραπευτικοὺς πρὸς αὐτὸν p   24 εἶχε BG (ἔχει man rec in B)

τὸ δὲ θεῖον κριτήριον τὸν ἐξ ἀπάτης παραλογισμὸν οὐ
προσδέχεται. ἐμοὶ δὲ τοσοῦτον πέποιθεν ἐν τοῖς πρός σὲ
πράγμασιν ἡ συνείδησις, ὡς εὔχεσθαι τῶν μὲν ἄλλων ἁμαρ-
τιῶν γενέσθαι μοι τὴν συγχώρησιν, εἰ δέ τι κατά σου πέ-
πρακταί μοι, τοῦτο μεῖναι εἰς τὸ διηνεκὲς ἀσυγχώρητον".
23 σχετλιάσας δὲ τῷ λόγῳ, οὐκέτι προστεθῆναι τὰς ἀποδείξεις
τοῖς εἰρημένοις ἐδέξατο.
24 Ὥρα ἦν πλείων ἢ κατὰ τὴν ἕκτην, καὶ τὸ λουτρὸν εὐ-
τρεπὲς καὶ ἐν παρασκευῇ ἡ ἑστίασις καὶ σάββατον ἡ ἡμέρα
καὶ μαρτύρων τιμή· καὶ πάλιν ὁ μαθητὴς τοῦ εὐαγγελίου
πῶς μιμεῖται τὸν τοῦ εὐαγγελίου δεσπότην; ὁ μὲν μετὰ
1008 M. τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἐσθίων καὶ πίνων ἀπελογεῖτο τοῖς
ὀνειδίζουσιν ὡς κατὰ φιλανθρωπίαν τοῦτο ποιῶν, ὁ δὲ
25 ἄγος κρίνει καὶ μίασμα τὴν ἐπὶ τραπέζης κοινωνίαν. μετὰ
τὸν κόπον ἐκεῖνον ὃν ἐκ τῆς ὁδοιπορίας ὑπέστημεν, μετὰ
τὸ θάλπος τὸ τοσοῦτον ἐν ᾧ ὑπαίθριοι ταῖς θύραις αὐτοῦ
προσκαθήμενοι κατεφρύγημεν, μετὰ τὴν σκυθρωπὴν ἐκεί-
νην κατήφειαν ἣν ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ γεγονότες ἀνέτλη-
μεν, ἀποπέμπεται ἡμᾶς πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ διάστημα διὰ
τῆς αὐτῆς ὁδοῦ ταλαιπωροῦντας ἐν ἐκλελοιπότι ἤδη καὶ
καταπεπονημένῳ τῷ σώματι· ὥστε μόλις ἡμᾶς περὶ δείλην
ὀψίαν, πολλὰ διὰ μέσου κακοπαθήσαντας, καταλαβεῖν τὴν
συνοδίαν· καὶ γάρ τι καὶ νέφος ἐκ λαίλαπος κατὰ τὸ ἀθρόον
ἐν τῷ ἀέρι γενόμενον αὐτῶν τῶν μυελῶν ἡμῶν λάβρῳ
τῷ ὄμβρῳ καθίκετο· ἀπαράσκευοι γὰρ ἦμεν διὰ τὸ ὑπερ-
26 βάλλον θάλπος ὡς πρὸς ὑετοῦ φυλακήν. πλὴν ἀλλὰ κατὰ
θεοῦ χάριν, ὡς οἱ ἀπὸ κλύδωνος ἢ ναυαγίου περισωθέν-

11 sqq Matth 9, 12 sqq; Marc 2, 15 sqq; Luc 5, 29 sqq

DABGMp 2 τοσοῦτο p πέποιθεν ABGp: πέπονθεν DM πρὸς σὲ om A (add man rec) 8 πλείων DBMp (cf Marc 6, 35 ὥρα πολλή): πλεῖον AG fortasse ante correcturam B καὶ ante τὸ om A 8-9 εὐτρεπὲς DAG: εὐτρεπὲς ex εὐπρεπὲς B εὐπρεπὲς Mp 9 ἡ ἑστίασις ἐν παρασκευῇ D 17 προσκαθή-μενοι DBG: προσκαθεζόμενοι AMp 19 ἀποπέμπεται DABG: ἀποπέμπεται οὖν M καὶ ἀποπέμπεται p 21 τῷ om D 23 νέφους D 24 γινόμενον A ἡμᾶς p 26 πλὴν om G 27 ναυαγίοις A

τες, ἄσμενοι τὴν συνοδίαν ἡμῶν κατελάβομεν, καὶ ἀνα-
παυσάμενοι τὴν νύκτα μετὰ ἀλλήλων, ζῶντες μέχρι τῶν
ἡμετέρων διεσώθημεν τόπων, τοῦτο προσλαβόντες ἐκ τῆς
συντυχίας, ὅτι πάντων τῶν πρότερον γεγονότων ἡ ἔναγχος
γενομένη καθ' ἡμῶν ὕβρις τὴν μνήμην ἀνενεώσατο.
27 Καί τι ἀναγκαζόμεθα λοιπὸν καὶ ὑπὲρ ἡμῶν βουλεύ-
σασθαι, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐκείνου· τὸ γὰρ μὴ ἀνα-
κοπῆναι αὐτοῦ τὴν προαίρεσιν ἐν τοῖς πρότερον γεγενη-
μένοις, εἰς ταύτην αὐτὸν ἤγαγε τὴν τύφουσαν ἀμετρίαν·
οὐκοῦν ὡς ἂν κἀκεῖνος ἑαυτοῦ γένοιτο κρείττων, τάχα τι
προσήκει καὶ παρ' ἡμῶν γενέσθαι, ὡς ἂν μάθοι ἄνθρωπος
ὢν καὶ οὐδεμίαν κατὰ τῶν ὁμοφρόνων τε καὶ ὁμοτίμων
28 ὕβρεως καὶ ἀτιμίας τὴν αὐθεντίαν ἔχων. ἰδοὺ γὰρ ἀληθὲς
εἶναι δεδόσθω (λέγω δὲ καθ' ὑπόθεσιν) γεγενῆσθαι παρ'
ἐμοῦ τι λυπηρὸν κατ' ἐκείνου· ποῖον συνέστη καθ' ἡμῶν
ἐπὶ τοῖς γενομένοις ἢ ὑπονοουμένοις κριτήριον; τίς ἀπό-
δειξις τὴν ἀδικίαν ἀπήλεγξεν; τίνες κανόνες καθ' ἡμῶν
ἀνεγνώσθησαν; ποία ἔννομος ἐπισκόπου ἀπόφασις τὴν καθ'
29 ἡμῶν κρίσιν ἐκύρωσεν; εἰ δέ τι καὶ ἐγεγόνει τούτων ἐν-
νόμως, πάντως ἂν περὶ τὸν βαθμὸν ὁ κίνδυνος ἦν· ὕβριν
δὲ κατὰ ἐλευθερίας καὶ ἀτιμίαν κατὰ τῶν ὁμοτίμων ποῖοι
30 κανόνες ἐνομοθέτησαν; Κρίμα δίκαιον κρίνατε οἱ πρὸς
θεὸν ὁρῶντες, ἐν τίνι συγγνωστὴν ἡγεῖσθε τὴν καθ' ἡμῶν
31 ἀτιμίαν; εἰ κατὰ τὴν ἱερωσύνην τὸ ἀξίωμα κρίνοιτο, ἴση
παρὰ τῆς συνόδου καὶ μία γέγονεν ἀμφοτέροις ἡ προνο-

22 Zach 7, 9 25 sqq concilii Constantinopolitani a. 381

DABGMp 4 συντυχίας DBMp: ἡσυχίας A 5 γινομένη p 6 καί τι] καίτοι p 7 ὑπερεαυτοῦ A ἐκείνου om B 8 τὴν αὐτοῦ p 9 τὴν τύφουσαν] τοῦ τύφου τὴν p 11 προσήκει καὶ παρ' ἡμῶν DBGp: καὶ παρ' ἡμῶν προσήκει contra clausulam AM μάθη p 13 ὕβρεώς τε καὶ p ἔχων τὴν αὐθεντίαν propter clausulam ci Wilamowitz 14 δὲ καθ' DBG: δὲ καὶ καθ' AM καθ' p 16 γενομένοις DBGM: γινομένοις Ap 17 ἀπήλεγξεν DBGp: ἐξέλεγξεν AM 19 ἐγεγόνει DAp: γεγόνει BMG 21 ἐλευθερίας] τῶν ἐλευθέρων p 23 συγγνωστὸν p 24-25 ἴση ἐστὶ παρὰ (ἐστὶ per compendium in ras e καὶ) A 25 ἀμφοτέροις] ἀμφοτέρων ἡμῶν p

μία, μᾶλλον δὲ ἡ φροντὶς τῆς τῶν κοινῶν διορθώσεως,
32 <ὡς> ἐν τούτῳ τὸ ἴσον ἔχειν. εἰ δέ τινες ἡμᾶς γυμνοὺς
τοῦ κατὰ τὴν ἱερωσύνην ἀξιώματος ἐφ' ἑαυτῶν βλέποιεν,
τί τοῦ ἑτέρου πλέον ἔχει ὁ ἕτερος; γένος; παίδευσιν; ἐλευ-
θερίαν πρὸς τοὺς ἀρίστους τε καὶ εὐδοκιμωτάτους; γνῶ-
σιν; ταῦτα ἢ ἐν τῷ ἴσῳ καὶ παρ' ἡμῖν ἔστιν εὑρεῖν ἢ πάν-
33 τως οὐκ ἐν ἐλάσσονι. ἀλλὰ πλοῦτον λέγει; μὴ γένοιτο
εἰς ἀνάγκην ἐλθεῖν ταῦτα περὶ αὐτοῦ διηγήσασθαι. ἢ το-
σοῦτον ἀρκεῖ μόνον εἰπεῖν, ὅσος ἦν τὸ κατ' ἀρχὰς καὶ
νῦν ὅσος ἐγένετο, καὶ καταλιπεῖν ἄλλοις ἀναζητῆσαι τῆς
αὐξήσεως τοῦ πλούτου τὰς ἀφορμὰς τοῦ μέχρι τοῦ παρ-
1009 M. όντος καθ' ἑκάστην μικροῦ δεῖν ἡμέραν διὰ τῶν καλῶν
34 ἐπιτηδευμάτων αὐξομένου τε καὶ τρεφομένου. τίς οὖν
τῆς καθ' ἡμῶν ὕβρεως ἡ ἐξουσία, εἰ μήτε γένους ὑπεροχὴ
μήτε ἀξιώματος περιφάνεια μήτε δύναμις ὑπερβάλλουσα
35 λόγων, μηδὲ ἔστιν εὐεργεσία τις προϋπάρξασα; ὁπότε
καὶ εἰ ταῦτα ἦν, καὶ οὕτως ἂν ἦν τὸ κατὰ τὴν ὕβριν ἐπὶ
τῶν ἐλευθέρων ἀσύγγνωστον· μηδενὸς δὲ τούτων ὄντος οὐκ
οἶμαι καλῶς ἔχειν τὴν τοσαύτην τοῦ τύφου νόσον περιιδεῖν
ἀθεράπευτον. θεραπεία δέ ἐστιν τὸ ἐπικλῖναι τὴν ὑπερη-
φανίαν καὶ διαστεῖλαι τὸν διάκενον ὄγκον, μικρὸν δια-
πνευσθέντος τοῦ κατὰ τὸν τῦφον φυσήματος· ὅπως δ' ἂν
γένοιτο τοῦτο, θεῷ μελήσει.

decretum dicit, quo ecclesiae episcopis tradi iubentur, quos constet certorum praesulum communioni sociatos esse, in horum numero et Helladius Caesariensis et Gregorius Nyssenus commemorantur (cf Cod Theod XVI 1, 3); at reticet Gregorius Helladium suum metropolitanum esse

DABGMp 2 ὡς add Pasquali τούτῳ τὸ Pasquali: τῷ τοῦτο DBGM (τῷ τοῦ A τῷ τὸ p) 3 ἑαυτοὺς p 4 πλέον ἔχει DBG: πλεῖον ἔχει p ἔχοι πλεῖον AM 5 εὐδοκιμωτάτους AM: εὐδοκίμους DBGp 6 ἡμῶν A 8 ἢ codd 12 καὶ ante καθ' add p 13 αὐξανομένου p 14 ἡμᾶς p 16 μηδὲ ἔστιν DBG: μήτε AMp 17 ἦν ante τὸ DBG: om AMp 17-18 ἐπὶ τῶν DBGp: ἐπὶ τὸ τῶν AM

II

Περὶ τῶν ἀπιόντων εἰς Ἱεροσόλυμα, Κηνσίτορι

Ἐπειδήπερ ἠρώτησας, ὦ φίλε, διὰ τοῦ γράμματος,
πρέπειν ᾠήθην περὶ πάντων σοι καθεξῆς ἀποκρίνασθαι.
ἐγὼ τοὺς ἅπαξ ἀνατεθεικότας ἑαυτοὺς τῇ ὑψηλῇ πολιτείᾳ
καλῶς ἔχειν φημὶ πρὸς τὰς τοῦ εὐαγγελίου διὰ παντὸς
ἀποβλέπειν φωνάς, καὶ ὥσπερ οἱ τῷ κανόνι τὸ ὑποκείμενον
ἀπευθύνοντες κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ κανόνος εὐθεῖαν τὰ σκολιὰ
τοῦ ἐν χερσὶν εἰς εὐθύτητα μεταβάλλουσιν, οὕτως προσή-
κειν ἡγοῦμαι οἷόν τινα κανόνα ὀρθὸν καὶ ἀδιάστροφον,
τὴν εὐαγγελικὴν λέγω δὴ πολιτείαν, τούτοις ἐπιβάλλοντας
2 κατ' ἐκείνην πρὸς τὸν θεὸν ἀπευθύνεσθαι. ἐπεὶ τοίνυν
εἰσί τινες τῶν τὸν μονήρη καὶ ἰδιάζοντα βίον ἐπανῃρημέ-
νων, οἷς ἐν μέρει εὐσεβείας νενόμισται τὸ τοὺς ἐν Ἱεροσο-

2 Κηνσίτορα nomen proprium, non magistratum existimo [eratne monasterio praepositus? Jaeger, cf p 18, 17-18] 3-4 Luc 1, 1. 3

OTCHKMXΠΦ (**C** usque ad γνῶναι p 18, 8 pertinet; **Π** = vtl usque ad κατορθοῦται p 14, 23, vt usque ad καταγο 15, 8 hinc v; **Φ** = fb) 2 ἐπιστολὴ τοῦ ἁγίου γρηγορίου τοῦ νύσης (τοῦ ἁγ. γρ. νύσ. ἐπισκόπου b) περὶ τῶν ἀπιόντων εἰς ἱεροσόλυμα κηνσήτορι Φ: τοῦ αὐτοῦ (λόγος add T) περὶ τῶν ἀπ. εἰς ἱερ. OT γρηγορίου νύσης (sive νύσσης; τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρ. νύσ. X) ἀδελφοῦ τοῦ μεγάλου (τ. μ. eras C, om X) βασιλείου (ἐπιστολὴ add X) περὶ τῶν ἀπ. εἰς τὰ ἱερ. CHMX τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἐπισκόπου νύσης λόγος πρὸς τοὺς ἀπιόντας εἰς τὰ ἱερ. K ἐπιστολὴ τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου νύσσης περὶ τῶν ἀπ. εἰς ἱερ. καὶ εἰς ἄλλους τινὰς τόπους (vt: ἐπιστ. τοῦ θεολόγου πρὸς τὸν ἐν ἁγ. γρηγόριον τὸν νύσσης περὶ κτέ l) Π 3 γράμματος] πράγματος T 4 πρέπειν OTCHMXΦ: om K πρέπον Π καὶ περὶ X ἀποκρίνασθαι] διηγήσασθαι Π 7 ἀποβλέπων Π οἱ ante τῷ OTK: ante 8 ἀπευθ. HMXΦ om CΠ τῷ ὑποκειμένῳ K 8 ἀπευθύνοντες] ἀπογράφοντες Π κατὰ om K κατὰ δὲ τὴν τοῦ κανόνος Π τοῦ om K 9 τοῦ CHMXKΠΦ: τὰ OT 10 οἷόν τινα] οἱονεὶ Π 11 τούτοις OTCKΠ: τούτους HMXΦ 12 κατ'] ὥστ' X τὸν ante θεὸν om K θεὸν καὶ ἀπευθύνεσθαι καὶ ἐπεὶ Π τοίνυν] νῦν Φ 13 τὸν ante μονήρη om Φ καὶ ἰδιάζοντα βίον OMXΠΦ: βίον καὶ ἰδιάζοντα HK βίον CT 13-14 ἐπανῃρημένοι KΠ 14 ἐνομίσθη v εὐνομεῖσθαι tl

λύμοις τόπους ἰδεῖν, ἐν οἷς τὰ σύμβολα τῆς διὰ σαρκὸς
ἐπιδημίας τοῦ κυρίου ὁρᾶται, καλῶς ἂν ἔχοι πρὸς τὸν
κανόνα βλέπειν, καὶ εἰ ταῦτα βούλεται ἡ παρὰ τῶν ἐντο-
λῶν χειραγωγία, ποιεῖν τὸ ἔργον ὡς πρόσταγμα κυρίου·
εἰ δὲ ἔξω ἐστὶ τῶν ἐντολῶν τοῦ δεσπότου, οὐκ οἶδα τί
θέλει [τί ἐστι] τὸ διατεταγμένον ποιεῖν, αὐτὸν ἑαυτῷ τοῦ
3 καλοῦ νόμον γινόμενον. ὅπου προσκαλεῖται πρὸς τὴν κλη-
ρονομίαν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ὁ κύριος τοὺς εὐλο-
γημένους, τὸ ἀπελθεῖν εἰς Ἱεροσόλυμα ἐν τοῖς κατορθώ-
μασιν οὐκ ἀπηρίθμησεν· ὅπου τὸν μακαρισμὸν διαγγέλλει,
τὴν τοιαύτην σπουδὴν οὐ περιέλαβεν. ὃ δὲ μήτε μακάριον
ποιεῖ μήτε πρὸς τὴν βασιλείαν εὔθετον, ἀντὶ τίνος σπου-
4 δάζεται, ὁ νοῦν ἔχων ἐπισκεψάσθω. καὶ εἰ μὲν ἐπωφελὲς
ἦν τὸ γινόμενον, οὐκ ἦν οὐδὲ οὕτως καλὸν παρὰ τῶν τε-
λείων σπουδάζεσθαι· ἐπεὶ δὲ καταμανθάνομεν δι' ἀκρι-
1012 M. βείας τὸ γινόμενον καὶ ψυχικὴν προστρίβεσθαι βλάβην τοῖς
τὸν ἀκριβῆ βίον ἐνστησαμένοις, οὐκ ἔστι τῆς μακρᾶς σπου-
δῆς ἄξιον ἀλλὰ τῆς μεγίστης φυλακῆς, ὡς μηδενὶ τῶν
καταβλαπτόντων ὁ κατὰ θεὸν προῃρημένος ζῆν περιπείροιτο.
5 τί οὖν ἐστιν ἐν τούτοις τὸ βλάπτον; ἡ σεμνὴ πολιτεία
πᾶσι πρόκειται καὶ ἀνδράσι καὶ γυναιξίν· ἴδιον δὲ τοῦ
κατὰ φιλοσοφίαν βίου ἡ εὐσχημοσύνη, αὕτη δὲ ἐν τῷ
ἀμίκτῳ καὶ ἰδιάζοντι [βίῳ] τῆς ζωῆς κατορθοῦται, ὡς ἀνε-

7 sqq Matth 25, 34 sqq 10 Matth 5, 1 sqq; Luc 6, 20 sqq
12 Luc 9, 62 13 Apoc 13, 18 19 I Tim 6, 10

OTCHKMXΠΦ 2 τοῦ κυρίου ἐπιδημίας Π καθορᾶται K
ἔχει KΠ 3 παρὰ] περὶ H 5 δεσπότου] $\overline{κυ}$ K 5-6 τί θέλει
τὸ διατεταγμένον ποιεῖν Pasquali: τί ἐστι τὸ διατεταγμένον, τί θέλει
(θέλεις X) ποιεῖν codd 6 τὸ <μὴ> διατεταγμένον forsitan recte
Molineus αὐτὸν ἑαυτῷ Pasquali: αὐτὸν ἑαυτοῦ OTCHMXΠΦ:
ἑαυτὸν ἑαυτοῦ K 7 νόμον OTCHMXKΠ: νόμου Φ 9 εἰς τὰ ἱερ.
K 11 περιέβαλεν Π μήτε] μήτι Π 14 παρὰ] περὶ M
15 καταμανθάνομεν THMXKΠΦ: καταμανθανόμενον OC 16 ὡς
καὶ K προστρίβεσθαι XΠ: προστρίβεται OTCHMKΦ 17
τὸν om X οὐκ ἔστι OTKΦ: οὐκέτι CHMXΠ μικρᾶς K
18 μεγάλης K μηδὲν K 19 περιήρητο sive περιείρητο Π
21 καὶ ἐν ἀνδράσι Π δὲ Π: om cett 22 $\overline{θν}$ post κατὰ add Π
23 βίῳ del Jaeger ὡς] καὶ δεῖ K

μικτον καὶ ἀσύγχυτον εἶναι τὴν φύσιν, μήτε τῶν γυναι-
κῶν ἐν ἀνδράσι μήτε τῶν ἀνδρῶν ἐν γυναιξὶ πρὸς τὰ παρα-
6 τετηρημένα τῆς ἀσχημοσύνης ὁρμώντων. ἀλλ' ἡ τῆς ὁδοι-
πορίας ἀνάγκη ἀναιρεῖ τὴν ἐν τούτοις ἀκρίβειαν καὶ πρὸς
ἀδιαφορίαν τῶν παρατετηρημένων ἄγει· ἀμήχανον γὰρ γυ-
ναικὶ τοσαύτην ὁδὸν διαδραμεῖν, εἰ μὴ τὸν διασῴζοντα
ἔχοι καὶ διὰ τὴν φυσικὴν ἀσθένειαν ἀναγομένη ἐπὶ τὸ
ὑποζύγιον κἀκεῖθεν καταγομένη καὶ ἐν ταῖς δυσχερείαις
παρακρατουμένη. ὅπερ δ' ἂν ὑποθώμεθα, εἴτε γνώριμον
ἔχει τὸν τὴν θεραπείαν ἀποπληροῦντα εἴτε μισθωτὸν τὸν
τὴν διακονίαν παρεχόμενον, καθ' ἑκάτερον μέρος οὐ δια-
φεύγει τὴν μέμψιν τὸ γινόμενον· οὔτε γὰρ τῷ ξένῳ ἑαυ-
τὴν προσαναπαύουσα οὔτε τῷ ἰδίῳ τὸν τῆς σωφροσύνης
7 φυλάττει νόμον. τῶν δὲ κατὰ τοὺς ἀνατολικοὺς τόπους
πανδοχείων καὶ καταλυμάτων καὶ πόλεων πολλὴν τὴν
ἄδειαν καὶ πρὸς τὸ κακὸν τὴν ἀδιαφορίαν ἐχόντων, πῶς
ἔσται δυνατὸν τὸν διὰ καπνοῦ παριόντα μὴ δριμυχθῆναι
τὰς ὄψεις, ὅπου μολύνεται μὲν ἀκοή, μολύνεται δὲ ὀφθαλ-
μός, μολύνεται δὲ καρδία δι' ὀφθαλμῶν καὶ ἀκοῆς δεχο-
μένη τὰ ἄτοπα; πῶς ἔσται δυνατὸν ἀπαθῶς παρελθεῖν
8 τοὺς ἐμπαθεῖς τόπους; τί δὲ καὶ πλέον ἕξει ὁ ἐν τοῖς
τόποις ἐκείνοις γενόμενος, ὡς μέχρι τοῦ νῦν σωματικῶς
τοῦ κυρίου ἐν ἐκείνοις τοῖς τόποις διάγοντος ἡμῶν δὲ
ἀποφοιτῶντος, ἢ ὡς τοῦ ἁγίου πνεύματος παρὰ τοῖς
Ἱεροσολυμίταις πλεονάζοντος πρὸς δὲ ἡμᾶς διαβῆναι ἀδυ-

OTCHKMXΠΦ 2 ἐν ante γυν. om Φ 3 ἀσχημοσύνης] αἰσ-
χύνης Π ὁρμῶν X 4 ἀναιρεῖ Pasquali: ἀεὶ codd <ἀναιρεῖ> ἀεὶ
Casaubonus 7 ἔχει Π ἐπὶ HMXKΠΦ: ὑπὸ OTC 9 παρα-
κρατουμένην K ὑπεθώμεθα Π εἴτε OTCK: εἴπερ HMXΠΦ
10 τὸν post ἔχ. om KΦ τὸν post μισθ. om Φ 10-11 εἴτε —
παρεχόμενον om Π 11 ἑκάτερον] ἕκαστον Π 11-12 διαφεύ-
γει] διαφέρει T 12-14 οὔτε γὰρ — νόμον om K 15 πολλὴν]
πολλὰ O 17 ἔστι K δριμυθῆναι ΠΦ 18 ὅπου δὲ K μολύ-
νεται δὲ ὀφθαλμὸς om Φ 19 δὲ καρδία δι' ὀφθ. καὶ ἀκ. δεχ.] καρδία
καὶ ἀκοὴ δεχομένη Π καὶ om H 20 προελθεῖν K 21 ὁ om T
22 γενόμενος CHMXΦ: γινόμενος OTKΠ τοῦ νῦν] τοίνυν K 23
ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις Π 24 ἀποφοιτώντων K 25 δὲ om K

9 νατοῦντος; καὶ μὴν εἰ ἔστιν ἐκ τῶν φαινομένων θεοῦ παρ-
ουσίαν τεκμήρασθαι, μᾶλλον ἄν τις ἐν τῷ ἔθνει τῶν Καπ-
παδοκῶν τὸν θεὸν διαιτᾶσθαι νομίσειεν ἤπερ ἐν τοῖς ἔξω
τόποις· ὅσα γάρ ἐστιν ἐν τούτοις θυσιαστήρια, δι' ὧν
τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου δοξάζεται, οὐκ ἄν τις τὰ πάσης σχεδὸν
10 τῆς οἰκουμένης ἐξαριθμήσαιτο [θυσιαστήρια]. ἔπειτα καὶ
εἰ ἦν πλείων ἡ χάρις ἐν τοῖς κατὰ Ἱεροσόλυμα τόποις,
οὐκ ἂν ἐπεχωρίαζε τοῖς ἐκεῖ ζῶσιν ἡ ἁμαρτία· νῦν μέντοι
οὐκ ἔστιν ἀκαθαρσίας εἶδος ὃ μὴ τολμᾶται παρ' αὐτοῖς,
καὶ πορνεῖαι καὶ μοιχεῖαι καὶ κλοπαὶ καὶ εἰδωλολατρεῖαι
καὶ φαρμακεῖαι καὶ φθόνοι καὶ φόνοι· καὶ μάλιστά γε τὸ
τοιοῦτον ἐπιχωριάζει κακόν, ὥστε μηδαμοῦ τοιαύτην ἑτοι-
μότητα εἶναι πρὸς τὸ φονεύειν ὅσην ἐν τοῖς τόποις ἐκεί-
νοις, θηρίων δίκην τῷ αἵματι τῶν ὁμοφύλων ἐπιτρεχόντων
ἀλλήλοις ψυχροῦ κέρδους χάριν. ὅπου τοίνυν ταῦτα γίνεται,
ποίαν ἀπόδειξιν ἔχει τὸ πλείονα χάριν εἶναι ἐν τοῖς τόποις
ἐκείνοις;
11 Ἀλλ' οἶδα τὸ ἀντιλεγόμενον τῶν πολλῶν πρὸς τὰ παρ'
1013 M. ἐμοῦ εἰρημένα· λέγουσι γάρ· „Διὰ τί ταῦτα καὶ ἐπὶ σεαυ-
τὸν οὐκ ἐνομοθέτησας; εἰ γὰρ μηδὲν ἦν κέρδος τῷ κατὰ
θεὸν ἐκδημήσαντι ἀντὶ τοῦ γενέσθαι ἐκεῖ, ὑπὲρ τίνος μάτην

10 sqq vitiorum catalogum e Matth 15, 19, Marc 7, 22, Gal 5, 19 sqq concinnat 15 Tit 1, 11

ΟΤCΗΚΜΧΠΦ 1 καὶ εἰ μέν ἐστιν Π 4 ἐστὶν post θυσιαστήρια Κ 4-6 δι' ὧν — θυσιαστήρια om Κ 5 τὰ] τοσάδε editiones 6 θυσιαστήρια del Pasquali καὶ om Π 7 πλείων ΗΜΧΦ: πλέον ΟΤCΚΠ 9 αὐτῶν Κ 10 πορνεῖαι ΚΠ: πονηρίαι ΟΤCΗΜΧΦ 11 καὶ φθόνοι καὶ φόνοι ΟΤCΠ: καὶ φόνοι καὶ φθόνοι ΗΜΧΚΦ καὶ μάλιστά γε] μάλιστα μὲν Κ τὸ om ΚΠ 12-13 τοιαύτην ἑτοιμότητα εἶναι] ἑτοιμότητα ἔχειν τοιαύτην Κ 13 ὅσην Κ: om Π ὅσον cett 14-17 θηρίων — ἐκείνοις om Π 14-15 τῷ αἵματι — ἀλλήλοις Wilamowitz: τῶ αἵματι — ἀλλήλων ΟΤCΗΜΧΠΦ ἐπιτρεχόντων τῶ αἵματι τῶν ὁμοφύλων ἀλλήλοις Κ possis τῷ αἵματι τῶν ὁμοφύλων propinquorum sanguine intellegere (τῶν ὁμ. τῷ αἵμ. Jaeger) 15 ψυχροῦ codd: αἰσχροῦ Tit 1, 11 ταῦτα τοίνυν Κ 16 τὸ Wilamowitz: τοῦ codd 19 ταῦτα διὰ τί Π 19-20 σεαυτὸν] σοῦ Π 21 ἀντὶ om Κ ἐκεῖ γενέσθαι Π παραγενέσθαι Κ σοι post μάτην add Κ

12 ὑπέστης τὴν τοσαύτην ὁδόν;" ἀκουσάτωσαν οὖν τῆς ὑπὲρ
τούτων παρ' ἐμοῦ ἀπολογίας. ἐμοὶ διὰ τὴν ἀνάγκην ταύ-
την, ἐν ᾗ ζῆν ἐτάχθην παρὰ τοῦ οἰκονομοῦντος ἡμῶν τὴν
ζωήν, ἐγένετο <πρόσταγμα> τῆς ἁγίας συνόδου, διορθώσεως
ἕνεκεν τῆς κατὰ τὴν Ἀραβίαν ἐκκλησίας, μέχρι τῶν τόπων
γενέσθαι· καὶ ἐπειδὴ ὅμορός ἐστιν ἡ Ἀραβία τοῖς κατὰ
Ἱεροσόλυμα τόποις, ὑπεσχόμην ὡς καὶ συσκεψόμενος τοῖς
προεστῶσι τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἁγίων ἐκκλησιῶν διὰ
τὸ εἶναι αὐτῶν ἐν ταραχῇ τὰ πράγματα καὶ χρῄζειν τοῦ
13 μεσιτεύοντος. ἔπειτα δὲ καὶ τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως
παρασχομένου τὴν εὐκολίαν τῆς ὁδοῦ διὰ δημοσίου ὀχή-
ματος, οὐδεμία ἡμῖν ἀνάγκη ἐγένετο ταῦτα πάσχειν ἃ καὶ
ἐπὶ τῶν ἄλλων κατενοήσαμεν· τὸ γὰρ ὄχημα ἡμῖν ἀντὶ
ἐκκλησίας καὶ μοναστηρίου ἦν, διὰ πάσης τῆς ὁδοῦ συμ-
14 ψαλλόντων πάντων καὶ συννηστευόντων τῷ κυρίῳ. τὸ οὖν
ἡμέτερον μηδένα σκανδαλιζέτω, μᾶλλον δὲ πιθανὴ γενέσθω
ἡ συμβουλία ἡμῶν, ὅτι περὶ ὧν τὼ ὀφθαλμὼ ὑπεβάλομεν,
15 περὶ τούτων καὶ συμβουλεύομεν. ἡμεῖς γὰρ τὸν ἐπιφα-
νέντα Χριστὸν εἶναι θεὸν ἀληθινὸν ὡμολογήσαμεν καὶ πρὶν

4 fortasse inde a concilio Antiocheno a. 379 (cf vit Macr p 394 Vol VIII, 1 Jaeger), certe inde a Constantinopolitano a. 381 (cf p 11, 25, Nazianzeni ep 81) munus in ecclesiis singulare Nysseno delatum erat 10 βασιλέως] erat Theodosius I imperator

ΟΤCΗΚΜΧΠΦ 1 τὴν τοσαύτην ὑπέστης ὁδὸν Φ 2 τούτων] τῆς Π τούτου Κ ἀπολογίας] ἀντιλογίας Κ ἐμοὶ διὰ] ἐμοῦ δὲ Η 3 οἰκονομοῦντος] νομοθετοῦντος Κ 4 πρόσταγμα suppl Jaeger 5 τῶν ἀρμενικῶν post τόπων add Κ <τούτων> Jaeger 6 γενέσθαι καὶ om Κ καὶ om Π τὰ post κατὰ add Π 7 ἱεροσολύμων Κ ὑπεσχόμην ὡς καὶ συσκεψόμενος Jaeger: ὑποσχόμενος καὶ συσκεψάμενος codd 8 τῶν ἐν ἱεροσολύμοις ἁγίων ἐκκλησιῶν ΗΧ: τοῖς (τοῖς eras C) τῶν ἁγίων ἱεροσολυμιτῶν ἐκκλησιῶν ΟΤCΜΦ τοῖς τῶν ἁγίων ἱεροσολυμιτῶν ἐκκλησίας Π τοῖς τῶν ἁγίων ἱεροσολύμων ἐκκλησίας Κ 10 δὲ om Κ 12 ἐγέν. τ. π.] ἐγένετο πάσχειν ταῦτα Κ, ἐγένετο ταῦτα πάντα πάσχειν Π ἃ om Π 16 συννηστευόντων τῶ κῶ iterum post πιθανὴ add, mox exp Π γινέσθω Κ 17 τῶ ὀφθαλμῶ codd ὑπερβάλομεν Κ 19 ὡμολογήσαμεν] ὁμολογοῦμεν Κ

ἐπὶ τοῦ τόπου γενέσθαι καὶ μετὰ ταῦτα, οὔτε τῆς πίστεως
ἐλαττουμένης οὔτε μετὰ ταῦτα προσαυξηθείσης, καὶ τὴν
διὰ τῆς παρθένου ἐνανθρώπησιν καὶ πρὸ τῆς Βηθλεὲμ
ἠπιστάμεθα, καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἐξανάστασιν καὶ πρὸ τοῦ
μνήματος ἐπιστεύσαμεν, καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάβασιν καὶ
δίχα τοῦ τὸ ὄρος ἰδεῖν τῶν Ἐλαιῶν ἀληθῆ εἶναι ὡμολογήσα-
μεν· τοσοῦτον δὲ μόνον ἐκ τῆς ὁδοιπορίας ὠφελήθημεν, ὅσον ἐν
συγκρίσει γνῶναι ὅτι τὰ ἡμέτερα τῶν ἔξω πολὺ ἁγιώτερά ἐστιν.
16 Ὅθεν Οἱ φοβούμενοι τὸν κύριον, ἐν οἷς ἐστε τόποις, αἰνέ-
σατε αὐτόν· θεοῦ γὰρ προσεγγισμὸν τοπικὴ μετάστασις οὐ
κατεργάζεται, ἀλλ' ὅπουπερ ἂν ἧς, πρὸς σὲ ἥξει ὁ θεός, ἐάν
γε τὸ τῆς ψυχῆς σου καταγώγιον τοιοῦτον εὑρεθῇ, ὥστε ἐνοι-
17 κῆσαι τὸν κύριον ἐν σοὶ καὶ ἐμπεριπατῆσαι. εἰ δὲ πλήρη ἔχεις
τὸν ἔσω ἄνθρωπον λογισμῶν πονηρῶν, κἂν ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ
ἧς κἂν ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν κἂν ὑπὸ τὸ μνῆμα τῆς
Ἀναστάσεως, τοσοῦτον ἀπέχεις τοῦ τὸν Χριστὸν δέξασθαι ἐν
18 ἑαυτῷ ὅσον οἱ μηδὲ τὴν ἀρχὴν ὁμολογήσαντες. συμβούλευσον
οὖν, ἀγαπητέ, τοῖς ἀδελφοῖς ἐκδημεῖν ἀπὸ τοῦ σώματος πρὸς
τὸν κύριον καὶ μὴ ἀπὸ Καππαδοκίας εἰς Παλαιστίνην. εἰ δέ

9-10 Ps 21 (22), 24 11 Exod 20, 24 12-13 II Cor 6, 16
14 Rom 7; 22; Eph 3, 16 18-19 II Cor 5, 8

1-8 **OTCHKMXΠΦ**, inde ab ὅτι 8 **OTHKMXΠΦ** 1 ἐπὶ τόπου ex ἐπὶ τούπου K 2 προσαυξηνθείσης Π προαυξηθείσης K 3 παρθενίας X 6 δίχα τοῦ τὸ OTHMX: δίχα τοῦ (τὸ sup lin) C δίχα τὸ KΠΦ ἰδεῖν τῶν ἐλαιῶν HMXΦ: τῶν ἐλαιῶν ἰδεῖν OTCKΠ 7 μόνον OTCΠ: om HMXKΦ 8 συγκρίσει] κρίσει MΦ εἶναι post συγκρίσει add Π γνῶναι] desinit C πολὺ om K πολὺ ἁγιώτερα] παγιώτερα Φ 9 κ̅ν̅ OTPsalm: θ̅ν̅ HMXKΠΦ 10 μετάβασις K 10-11 οὐ κατεργάζεται OHMXΠΦ: οὐκ ἐργάζεται TK 11 ὅπου δ' ἂν εἴης K 12 γε om K καὶ post ὥστε add K 13 πλήρεις KΠ 14 πεπληρωμένον post ἄνθρωπον add K καὶ ῥυπαρῶν post πον. add K 14-15 prius κἂν — ἧς om K 15 ὑπὸ] ἐπὶ Π 16 τοσοῦτον ἀπέχεις om K τοῦ K Vat 840, qui τοσ. ἀπ. habet: om cett Χριστὸν] θ̅ν̅ e correctura Π 18 καὶ ἐνδημεῖν post σώματος add Π 19 ἐξαιρέτως τὰς μοναζούσας· δεῖ δὲ ἐκ φόρων καὶ παννυχίδων ἀπείργειν τὰς παρθένους· οἶδε γὰρ οἶδεν ὁ πολυμήχανος ὄφις ἐκεῖνος· καὶ διὰ χρηστῶν πράξεων τὸν αὐτοῦ παρασπείρας ἰόν· καὶ χρὴ τὰς παρθένους πανταχόθεν τειχίζεσθαι, καὶ ὀλιγάκις τοῦ παντὸς ἐνιαυτοῦ προβαίνειν τῆς οἰκίας ὅταν

τις τὴν τοῦ κυρίου φωνὴν προβάλοιτο τὴν παραγγείλασαν
τοῖς μαθηταῖς μὴ χωρίζεσθαι ἀπὸ Ἱεροσολύμων, νοησάτω
τὸ εἰρημένον. ἐπειδήπερ ἡ τοῦ ἁγίου πνεύματος χάρις καὶ
διανομὴ οὔπω ἐπεφοίτησε τοῖς ἀποστόλοις, προσέταξεν
αὐτοῖς ὁ κύριος ἐπὶ τὸ αὐτὸ μένειν, ἕως ἂν ἐνδύσωνται δύναμιν
19 ἐξ ὕψους· εἰ μὲν οὖν ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ἐγίνετο μέχρι τοῦ νῦν,
τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐν εἴδει πυρὸς τῶν χαρισμάτων οἰκονο-
μοῦντος ἕκαστον, ἔδει πάντας εἶναι ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ ἐν
ᾧ ἡ διανομὴ τοῦ χαρίσματος ἐγίνετο· εἰ δὲ τὸ πνεῦμα ὅπου
θέλει πνεῖ, καὶ οἱ ἐνταῦθα πιστεύσαντες μέτοχοι γίνονται τοῦ
1016 M. χαρίσματος κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως, οὐ κατὰ τὴν
ἐπιδημίαν τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις.

III

Ταῖς κοσμιωτάταις ἀληθῶς καὶ εὐλαβεστάταις ἀδελφαῖς Εὐσταθίᾳ καὶ Ἀμβροσίᾳ καὶ τῇ κοσμιωτάτῃ καὶ σεμνοτάτῃ θυγατρὶ Βασιλίσσῃ Γρηγόριος ἐν κυρίῳ χαίρειν.

Ἡ μὲν τῶν ἀγαθῶν καὶ καταθυμίων μοι συντυχία καὶ

2 Act 1, 4 5 Act 2, 1 5-6 Luc 24, 49 7-8 Act 2, 3 9-10 Joh 3, 8 11 Rom 12, 6 16 Basilissae piae sive mulieri sive virgini Gregorii Nazianzeni ep 244 inscripta est; secundum illud iter Hierosolymitanum, quo de plura ep II rettulit, scripta est haec epistula

ἀπαραίτητοι καὶ ἀναγκαῖαι αἱ πρόοδοι γίνονται post παλαιστήνην add K
OTHKMXΠΦ 1 προβάλλοιτο (sic) KΠ: προβάλοι OTHMXΦ 2 νοησάτω] ποιήσατε Π 4 ἡ ante διαν. add K 5 αὐτοὺς K ἕως ἂν] ἑωσοῦ K cf Test ἐνδύσωται M τὴν ante δύναμιν add Φ 6 οὖν HMXKΠΦ: om OT ἐγίνετο OTHMXΦ: ἐγένετο KΠ 7-8 οἰκονομούντων TK 9 ἐγίνετο OTHMXΦ: ἐγένετο KΠ 10 πάντως ante καὶ add K 11 καὶ ante οὐ add Π 12 ἐπιδημίαν Π: ἀποδημίαν cett τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις] τοῦ χαρίσματος τὴν ἐν ἱεροσολύμοις οὗ μετόχους γενομένους γένοιτο πάντας ἡμᾶς καὶ τῆς οὐρανίου βασιλείας ἐπιτυχεῖν ἐν χ̅ω̅ ι̅υ̅ τῶ κ̅ω̅ ἡμῶν· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν K

W (Qc) 14 τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολὴ ταῖς W

τὰ γνωρίσματα τῆς μεγάλης τοῦ δεσπότου ὑπὲρ ἡμῶν φιλ-
ανθρωπίας τὰ ἐν τοῖς τόποις δεικνύμενα τῆς μεγίστης
ἐγένετό μοι χαρᾶς τε καὶ εὐφροσύνης ὑπόθεσις· δι' ἀμφο-
τέρων γὰρ ἐδηλώθη μοι ἡ κατὰ θεὸν ἑορτή, διά τε τοῦ
ἰδεῖν τὰ σωτήρια σύμβολα τοῦ ζωοποιήσαντος ἡμᾶς θεοῦ
καὶ διὰ τοῦ ψυχαῖς συντυχεῖν ἐν αἷς τὰ τοιαῦτα τῆς τοῦ
κυρίου χάριτος σημεῖα πνευματικῶς θεωρεῖται, ὥστε πι-
στεύειν ὅτι ἀληθῶς ἐν τῇ καρδίᾳ ἐστὶ τοῦ τὸν θεὸν ἔχοντος
2 ἡ Βηθλεὲμ ὁ Γολγοθᾶς ὁ Ἐλαιὼν ἡ Ἀνάστασις. ᾧ τε γὰρ
διὰ τῆς ἀγαθῆς συνειδήσεως ὁ Χριστὸς ἐμμορφωθῇ, καὶ ὁ
καθηλώσας τῷ θείῳ φόβῳ τὰς σάρκας αὐτοῦ καὶ συσταυ-
ρωθεὶς τῷ Χριστῷ καὶ ἀποκυλίσας ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν βαρὺν
τῆς βιωτικῆς ἀπάτης λίθον καὶ ἐξελθὼν τοῦ σωματικοῦ
μνημείου ὡς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσῃ, καὶ ὁ κατα-
λιπὼν τὴν ὑλικὴν καὶ χαμαίζηλον τῶν ἀνθρώπων ζωήν,
ἀναβὰς δὲ διὰ τῆς ὑψηλῆς ἐπιθυμίας εἰς τὴν ἐπουράνιον
πολιτείαν καὶ τὰ ἄνω φρονῶν, οὗ ὁ Χριστός, καὶ μὴ βα-
ρούμενος τῷ ἄχθει τοῦ σώματος ἀλλ' ἐξελαφρύνας διὰ
τῆς καθαρωτέρας ζωῆς, ὥστε αὐτῷ νεφέλης δίκην συμμετ-
εωροπορεῖν ἐπὶ τὰ ἄνω τὴν σάρκα, οὗτος κατά γε τὴν
ἐμὴν κρίσιν ἐκείνων ἐστὶν τῶν κατωνομασμένων, ἐν οἷς
τὰ ὑπομνήματα τῆς τοῦ δεσπότου ὑπὲρ ἡμῶν φιλανθρω-
πίας ὁρᾶται.
3 Ἐπειδὴ τοίνυν εἶδον μὲν καὶ αἰσθητῶς τοὺς ἁγίους
τόπους, εἶδον δὲ καὶ ἐν ὑμῖν τῶν τοιούτων τόπων ἐναργῆ
τὰ σημεῖα, τοσαύτης ἐπληρώθην χαρᾶς, ὥστε ὑπὲρ λόγον
4 εἶναι τοῦ ἀγαθοῦ τὴν διήγησιν. ἀλλ' ἐπειδὴ ἔοικεν ἄνθρω-

1-2 Tit 3, 4 5 I Tim 6, 13 10 Gal 4, 19 11-12 Gal 2, 19 12-13 Matth 28, 2; Marc 16, 3. 4 13-14 Marc 16, 8 ἐξελθοῦσαι (mulieres) ἔφυγον ἀπὸ τοῦ μνημείου Rom 6, 4 ἵνα ... ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν 17 Coloss 3, 1 19-20 cf Plato Phaedr 246c 21 κατωνομασμένων non τόπων, ut existimavit Casaubonus, sed hominum

W (Qc) 4 ἑορτή suspectum 9 ὅτε W: corr Pasquali 11 αὐτοῦ W 14 περιεπάτησε W: corr Wilamowitz 15 ὑλικὴν Casaubonus: κοίλην W

πον ὄντα δύσκολον εἶναι, ἵνα μὴ εἴπω ὅτι ἀδύνατον, ἀμιγὲς
τοῦ κακοῦ τὸ ἀγαθὸν καρποῦσθαι, διὰ τοῦτό μοι τῇ γεύσει
τῶν γλυκέων συγκατεμίχθη τι καὶ τῶν πικραινόντων τὴν
αἴσθησιν. ἐφ' οἷς, μετὰ τὴν ἀγαθὴν τῶν εὐφραινόντων ἀπό-
λαυσιν, πάλιν ἐπὶ τὴν πατρίδα σκυθρωπάζων ἐπορευόμην,
λογιζόμενος ὅτι ἀληθὴς ὁ τοῦ κυρίου λόγος ὁ εἰπὼν ὅλον τὸν
κόσμον ἐν τῷ πονηρῷ κεῖσθαι, ὡς μηδὲν τῆς οἰκουμένης
μέρος ἐλεύθερον εἶναι τῆς μοίρας τοῦ χείρονος· εἰ γὰρ ὁ τὸ
ἅγιον τῆς ὄντως ζωῆς ἴχνος ὑποδεξάμενος τόπος τῆς πονηρᾶς
ἀκάνθης οὐ καθαρεύει, τί χρὴ περὶ τῶν λοιπῶν ἐννοεῖν τό-
πων, οἷς ἡ τοῦ ἀγαθοῦ μετουσία κατεσπάρη διὰ ψιλῆς ἀκοῆς
5 καὶ κηρύγματος; ταῦτα δὲ πρὸς ὅ τι βλέπων φημί, πάντως
1017M. οὐδὲν χρὴ γυμνότερον διὰ τῶν λόγων ἐκτίθεσθαι, αὐτῶν τῶν
πραγμάτων πάσης φωνῆς γνωρίμου γεγωνότερον διαβοώντων
6 τὰ λυπηρά. μίαν ἔχθραν ἐνομοθέτησεν ἡμῖν ὁ τῆς ζωῆς ἡμῶν
νομοθέτης, τὴν πρὸς τὸν ὄφιν λέγω, πρὸς οὐδὲν ἄλλο τὴν τοῦ
μισεῖν δύναμιν ἐνεργεῖσθαι προστάξας εἰ μὴ πρὸς τὴν ἀπο-
στροφὴν τῆς κακίας· Ἔχθραν γὰρ θήσω, φησίν, ἀνὰ μέσον
σου καὶ ἀνὰ μέσον ἐκείνου. ἐπειδὴ δὲ ποικίλη τις καὶ πο-
λυειδής ἐστιν ἡ κακία, διὰ τοῦ ὄφεως ὁ λόγος ταύτην αἰ-
νίσσεται, τῇ πυκνῇ τῶν φολίδων θέσει τὸ πολύτροπον τῆς
7 κακίας χαρακτηρίζων. ἡμεῖς δὲ πρὸς μὲν τὸν ὄφιν ἔνσπονδοι
διὰ τοῦ τὰ θελήματα τοῦ ἀντικειμένου ποιεῖν ἐγενόμεθα, τὸ
δὲ μῖσος κατ' ἀλλήλων ἐτρέψαμεν, τάχα δὲ οὐδὲ καθ' ἡμῶν
ἀλλὰ κατὰ τοῦ τὴν ἐντολὴν δεδωκότος· ὁ μὲν γάρ φησιν
Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου,
τὸν τῆς φύσεως ἡμῶν πολέμιον μόνον ἐχθρὸν ἡγεῖσθαι προσ-
τάξας, πάντα δὲ τὸν κοινωνοῦντα τῆς φύσεως πλησίον ἑκάστου
εἶναι εἰπών· ἡ δὲ βαρυκάρδιος ἡμῶν γενεὰ τοῦ πλησίον ἡμᾶς
διαστήσασα θάλπειν τὸν ὄφιν ἐποίησε καὶ τοῖς τῶν φολίδων

5 Ps 41 (42), 10; 42 (43), 2 6-7 I Joh 5, 19 8 sqq easdem discordias in ecclesia Hierosolymitana respicit quas in ep II exprobravit 10 Matth 13, 7; Marc 4, 7; Luc 8, 7 18-19 Gen 3, 15 26 Matth 5, 43 29 Ps 4, 3

W (Qc) 9 ὄντος W: corr Qc

8 αὐτοῦ στίγμασιν ἐπιτέρπεσθαι. ἐγὼ γὰρ τὸ μὲν τοὺς ἐχθροὺς
τοῦ θεοῦ μισεῖν ἔννομον εἶναί φημι καὶ ἀρέσκειν τῷ δεσπότῃ
τὸ τοιοῦτον μῖσος, ἐχθροὺς δὲ λέγω τοὺς κατὰ πάντα τρό-
πον τὴν τοῦ δεσπότου δόξαν ἀπαρνουμένους, εἴτε τοὺς Ἰου-
δαίους εἴτε τοὺς φανερῶς εἰδωλολατροῦντας εἴτε τοὺς διὰ
τῶν Ἀρείου δογμάτων εἰδωλοποιοῦντας τὴν κτίσιν καὶ τὴν
Ἰουδαϊκὴν πλάνην ἀναλαμβάνοντας. εἰ δὲ πατὴρ καὶ υἱὸς
καὶ ἅγιον πνεῦμα εὐσεβῶς δοξάζοιτο καὶ προσκυνοῖτο παρὰ
τῶν πεπιστευκότων ἐν ἀσυγχύτῳ καὶ διακεκριμένῃ τῇ ἁγίᾳ
τριάδι μίαν εἶναι καὶ φύσιν καὶ δόξαν καὶ βασιλείαν καὶ δύ-
ναμιν καὶ τὴν εὐσεβῆ λατρείαν καὶ τὴν ἐπὶ πάντων ἐξουσίαν,
9 ἐνταῦθα ὁ πόλεμος τίνα εὔλογον αἰτίαν ἔχει; ὅτε ἐπεκράτει
τὰ τῆς αἱρέσεως δόγματα, καὶ τὸ παρακινδυνεῦσαι πρὸς τὰς
ἐξουσίας, δι' ὧν ἐδόκει τὸ τῶν ἀντικειμένων δόγμα κρατύ-
νεσθαι, καλῶς εἶχεν, ὡς ἂν μὴ καταδυναστεύοιτο ταῖς
ἀνθρωπίναις δυναστείαις ὁ σωτήριος λόγος· νυνὶ δὲ κατὰ
πᾶσαν τὴν οἰκουμένην Ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἕως
ἄκρου τοῦ αὐτοῦ ἴσως κηρυσσομένης ἐν φανερῷ τῆς εὐσεβείας
ὁ τοῖς κηρύσσουσι τὴν εὐσέβειαν πολεμῶν οὐκ ἐκείνοις μά-
χεται ἀλλὰ τῷ παρ' αὐτῶν εὐσεβῶς κηρυσσομένῳ· τίς γὰρ
εἶναι σκοπὸς ἄλλος ὀφείλει τῷ τὸν θεῖον ἔχοντι ζῆλον, εἰ
μὴ τὸ παντὶ τρόπῳ τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ καταγγέλλεσθαι;
10 ἕως ἂν οὖν ἐξ ὅλης καρδίας τε καὶ ψυχῆς καὶ διανοίας προσ-
κυνῆται ὁ μονογενὴς θεός, ἐκεῖνο εἶναι πεπιστευμένος ἐν
πᾶσιν ὅπερ ἐστὶν ὁ πατήρ, ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ
ἅγιον ἐν ὁμοτίμῳ τῇ προσκυνήσει δοξάζηται, οἱ τὰ περισσὰ
σοφιζόμενοι ποίαν τοῦ πολεμεῖν εὐπρόσωπον ἔχουσιν ἀφορ-
μήν, σχίζοντες τὸν χιτῶνα τὸν ἄρρηκτον καὶ πρὸς Παῦλον καὶ
Κηφᾶν τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου καταμερίζοντες καὶ τὸν προσ-

17-18 Deuter 30, 4; Ps 18 (19), 7 22 Phil 1, 18 23 Marc 12, 30 24 Joh 1, 18 28 Joh 19, 23 ἦν ὁ χιτὼν (Jesu) ἄρραφος . . . 24 εἶπον οὖν πρὸς ἀλλήλους (milites)· μὴ σχίσωμεν αὐτὸν 28-29 I Cor 1, 12 sq ἕκαστος ὑμῶν λέγει· ἐγὼ μέν εἰμι Παύλου, . . . ἐγὼ δὲ Κηφᾶ . . . μεμέρισται ὁ Χριστός

W (Qc) 18 τοῦ ἄκρου W: transp Pasquali αὐτοῦ: οὐρανοῦ LXX

1020 M. εγγισμὸν τῶν τὸν Χριστὸν προσκυνούντων βδελυκτὸν ἀπο-
φαίνοντες, μόνον οὐ φανερῶς ἐκεῖνο βοῶντες τοῖς ῥήμασι,
11 Πόρρω ἀπ' ἐμοῦ· μὴ ἐγγίσῃς μοι, ὅτι καθαρός εἰμι; δεδόσθω
δὲ καὶ πλέον τι αὐτοῖς κατὰ τὴν γνῶσιν, ὑπὲρ ὧν οἴονται
κατειληφέναι, προσεῖναι· μὴ πλέον τοῦ πιστεύειν ἀληθινὸν
12 εἶναι θεὸν τὸν τοῦ θεοῦ ἀληθινὸν υἱὸν ἔχουσι; τῇ δὲ τοῦ
ἀληθινοῦ θεοῦ ὁμολογίᾳ πάντα συμπεριλαμβάνεται τὰ εὐσεβῆ
καὶ σῴζοντα ἡμᾶς νοήματα, ὅτι ἀγαθός, ὅτι δίκαιος, ὅτι
δυνατός, ὅτι ἄτρεπτός τε καὶ ἀναλλοίωτος καὶ ἀεὶ ὁ αὐτός,
οὔτε πρὸς τὸ χεῖρον οὔτε πρὸς τὸ βέλτιον τραπῆναι δυνάμενος·
τὸ μὲν γὰρ οὐ πέφυκεν, τὸ δὲ οὐκ ἔχει· τί γὰρ <τοῦ> ὑψίστου
13 ὑψηλότερον; τί τοῦ ἀγαθοῦ ἀγαθώτερον; ὥστε ὁ ἐν πάσῃ
τοῦ ἀγαθοῦ τελειότητι θεωρούμενος κατὰ πᾶν εἶδος τροπῆς
τὸ ἀναλλοίωτον ἔχει, οὐ κατὰ καιρούς τινας τὸ τοιοῦτον ἐν
ἑαυτῷ δεικνύς, ἀλλ' ἀεὶ ὡσαύτως ἔχων καὶ πρὸ τῆς κατὰ
ἄνθρωπον οἰκονομίας καὶ ἐν ἐκείνῳ καὶ μετὰ τοῦτο, οὐδὲν
τῆς ἀτρέπτου καὶ ἀναλλοιώτου φύσεως ἐν ταῖς ὑπὲρ ἡμῶν
14 ἐνεργείαις πρὸς τὸ ἀπεμφαῖνον μεθαρμοζομένης. τὸ γὰρ φύσει
ἄφθαρτον καὶ ἀναλλοίωτον ἀεὶ τοιοῦτόν ἐστιν, οὐ συναλλοιού-
μενον τῇ ταπεινῇ φύσει ὅταν ἐν ἐκείνῃ κατ' οἰκονομίαν γέ-
νηται, κατὰ τὸ τοῦ ἡλίου ὑπόδειγμα, ὃς ὑποβαλὼν τὴν ἀκτῖνα
τῷ ζόφῳ οὐ τὸ φῶς τῆς ἀκτῖνος ἠμαύρωσεν, ἀλλὰ τὸ σκότος
διὰ τῆς ἀκτῖνος εἰς φῶς μετεποίησεν· οὕτως καὶ τὸ ἀληθινὸν
φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ ἡμῶν λάμψαν οὐκ αὐτὸ ὑπὸ τοῦ σκότους
15 κατεσκιάσθη, ἀλλὰ δι' ἑαυτοῦ τὸν ζόφον ἐφώτισεν. ἐπειδὴ
τοίνυν ἐν σκότῳ τὸ ἀνθρώπινον ἦν, καθὼς γέγραπται ὅτι
Οὐκ ἔγνωσαν οὐδὲ συνῆκαν, ἐν σκότει διαπορεύονται, ὁ ἐλ-
λάμψας τῇ ἐσκοτισμένῃ φύσει, διὰ παντὸς τοῦ συγκρίματος
ἡμῶν τῆς θεότητος τὴν ἀκτῖνα διαγαγών, διὰ ψυχῆς λέγω
καὶ σώματος, ὅλον τὸ ἀνθρώπινον τῷ ἰδίῳ φωτὶ προσῳ-
κείωσε, τῇ πρὸς ἑαυτὸν ἀνακράσει ὅπερ ἐστὶν αὐτός, κἀκεῖνο

3 Esai 65, 5 21 sqq Joh 1, 5 respicit 27 Ps 81 (82), 5

W (Qc) 2 βοῶντος W: corr Qc 4 ὑπὲρ ὧν W: ὑπέρεστιν (ἥνπερ αὐτοὶ in marg alia manus) Q ἥνπερ αὐτοὶ c 11 τοῦ add Jaeger 18 μεθαρμοζόμενος W: corr Casaubonus

ἀπεργασάμενος· καὶ ὡς οὐκ ἐφθάρη ἡ θεότης ἐν τῷ φθαρτῷ
σώματι γενομένη, οὕτως οὐδὲ εἰς τροπὴν ἠλλοιώθη τὸ τρε-
πτὸν τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἰασαμένη· καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς ἰατρι-
κῆς τέχνης ὁ θεραπεύων τὰ σώματα, ἐπειδὰν ἅψηται τοῦ
πεπονθότος, οὐκ αὐτὸς ἐμπαθὴς γίνεται ἀλλὰ τὸ νοσοῦν
16 ἐξιάσατο· μηδεὶς δὲ διὰ τοῦτο τὸ τοῦ εὐαγγελίου μὴ δεόν-
τως ἐκλαμβάνων ἡγείσθω κατὰ προκοπήν τινα καὶ ἀκο-
λουθίαν κατ' ὀλίγον πρὸς τὸ θειότερον μεταποιεῖσθαι τὴν
ἡμετέραν φύσιν ἐν τῷ Χριστῷ· τὸ γὰρ Προκόπτειν ἡλικίᾳ
καὶ σοφίᾳ καὶ χάριτι εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ἀληθῶς ἐν τῷ ἡμε-
τέρῳ φυράματι γεγενῆσθαι τὸν κύριον παρὰ τῆς γραφῆς
ἱστόρηται, ὡς ἂν μή τινα χώραν ἔχοι <τὸ> τῶν ἀντὶ τῆς ἀλη-
θοῦς θεοφανείας δόκησίν τινα γεγενῆσθαι δογματιζόντων ἐν
17 σωματικῇ μορφῇ κατεσχηματισμένην. διὰ τοῦτο ὅσα τῆς
φύσεως ἡμῶν ἴδια, ἀνεπαισχύντως καὶ περὶ αὐτὸν ἱστορεῖ ἡ
γραφή, τὴν βρῶσιν τὴν πόσιν τὸν ὕπνον τὸν κόπον τὴν τροφὴν
τὴν προκοπὴν τῆς σωματικῆς ἡλικίας τὴν αὔξησιν, πάντα
δι' ὧν ἡ ἡμετέρα χαρακτηρίζεται φύσις, πλὴν τῆς κατὰ
ἁμαρτίαν ὁρμῆς· ἡ γὰρ ἁμαρτία ἀπότευγμα φύσεώς ἐστιν,
οὐκ ἰδίωμα, ὡς καὶ ἡ νόσος καὶ ἡ πήρωσις οὐκ ἐξ ἀρχῆς ἡμῖν
1021 M. συμπέφυκεν, ἀλλὰ παρὰ φύσιν συμβαίνει· οὕτως καὶ ἡ κατὰ
κακίαν ἐνέργεια καθάπερ τις πήρωσις τοῦ ἐμπεφυκότος ἡμῖν
ἀγαθοῦ νοεῖται, οὐκ ἐν τῷ αὐτὴν ὑφεστάναι καταλαμβα-
18 νομένη, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ ἀπουσίᾳ θεωρουμένη. ὁ οὖν
τὴν φύσιν ἡμῶν πρὸς τὴν θείαν δύναμιν μεταστοιχειώσας
ἄπηρον αὐτὴν καὶ ἄνοσον ἐν ἑαυτῷ διεσώσατο, τὴν ἐξ
ἁμαρτίας γινομένην τῇ προαιρέσει πήρωσιν οὐ προσδεξά-
μενος· Ἁμαρτίαν γάρ, φησίν, οὐκ ἐποίησεν οὐδὲ εὑρέθη

3 sqq cf Greg Nyss adv Apollin p 171, 21 sqq (vol III, 1 Jaeger) 6 sqq cf Apollinaris 168, 16 Lietzmann εἰ δέ τινες . . . τῇ θεότητι τὰ ἀνθρώπινα προσιδιοποιοῦντες, προκοπάς τε καὶ πάθη καὶ δόξαν τὴν ἐπιγινομένην, κτέ; 238, 3 υἱὸς Μαρίας . . . σοφίᾳ προκόπτων 9-10 Luc 2, 52 28-25, 1 I Petr 2, 22

W (**Qc**) 2 γινομένη W: corr Pasquali οὐδὲ Jaeger: οὔτε W 8 μεταπεποιῆσθαι Casaubonus 12 τὸ om W: add Qc

19 δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. τοῦτο δὲ οὐ μετά τι χρονικὸν
διάστημα περὶ αὐτὸν θεωροῦμεν, ἀλλ' εὐθὺς ὁ ἐν Μαρίᾳ
ἄνθρωπος, ἐν ᾧ ᾠκοδόμησεν ἡ σοφία τὸν ἴδιον οἶκον, τῇ μὲν
ἑαυτοῦ φύσει ἐκ τοῦ ἐμπαθοῦς φυράματος ἦν, ὁμοῦ δὲ τῇ
ἐπελεύσει τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ τῇ ἐπισκηνώσει τῆς τοῦ
ὑψίστου δυνάμεως, ὅπερ τὸ ἐπισκηνῶσαν ἦν φύσει τῇ
ἰδίᾳ, εὐθὺς ἐκεῖνο ἐγένετο· Χωρὶς γὰρ πάσης ἀντιλογίας τὸ
20 ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται. ἐπεὶ οὖν ἄπειρόν τί
ἐστι καὶ ἀμέτρητον ἡ τῆς θεότητος δύναμις, βραχὺ δὲ καὶ
οὐτιδανὸν τὸ ἀνθρώπινον, ἅμα τε ἐπῆλθε τὸ πνεῦμα τῇ
παρθένῳ καὶ ἡ τοῦ ὑψίστου ἐπεσκίασε δύναμις, τὸ διὰ τῆς
τοιαύτης ἀφορμῆς πηγνύμενον σκήνωμα οὐδὲν τῆς ἀνθρωπί-
νης σαπρίας συνεπεσπάσατο· ἀλλ' ὅπερ ἦν ἐν τῷ συστήματι,
εἰ καὶ ἄνθρωπος, ἦν, πλὴν ἀλλὰ καὶ πνεῦμα καὶ χάρις καὶ
δύναμις ἦν, ἐν τῇ ὑπερβολῇ τῆς θείας δυνάμεως τῆς κατὰ τὴν
21 φύσιν ἡμῶν ἰδιότητος ἐκλαμπούσης. καὶ ἐπειδὴ δύο πέρατα
τῆς ἀνθρωπίνης ἐστὶ ζωῆς, ὅθεν ἀρχόμεθα καὶ εἰς ὃ κατα-
λήγομεν, ἀναγκαίως ὁ πᾶσαν ἡμῶν τὴν ζωὴν θεραπεύων
διὰ τῶν δύο ἄκρων ἡμᾶς περιπτύσσεται, καὶ τῆς ἀρχῆς ἡμῶν
καὶ τοῦ τέλους περιδρασσόμενος, ἵνα ἐξ ἀμφοτέρων ὑψώσῃ
22 τὸν κείμενον. ὅπερ οὖν ἐπὶ τοῦ κατὰ τὸ τέλος μέρους κατα-
λαμβάνομεν, τοῦτο καὶ περὶ τῆς ἀρχῆς λογιζόμεθα. ὡς γὰρ
ἐκεῖ τὸ μὲν σῶμα τῆς ψυχῆς διαζευχθῆναι κατ' οἰκονομίαν
ἐποίησεν, ἡ δὲ ἀμέριστος θεότης, ἅπαξ ἀνακραθεῖσα τῷ
ὑποκειμένῳ, οὔτε τοῦ σώματος οὔτε τῆς ψυχῆς ἀπεσπάσθη,
ἀλλὰ διὰ μὲν τῆς ψυχῆς ἐν τῷ παραδείσῳ γίνεται ὁδοποιοῦσα
διὰ τοῦ λῃστοῦ τοῖς ἀνθρώποις τὴν εἴσοδον, διὰ δὲ τοῦ σώ-
ματος ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς ἀναιροῦσα τὸν τὸ κράτος ἔχοντα
τοῦ θανάτου, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ σῶμα κύριος λέγεται, διὰ

3 Prov 9, 1 4-6 et 10-12 Luc 1, 35 7-8 Hebr 7, 7 15-16 II Cor 4, 7 18 locos evangelii respicit, ut Matth 4, 23 26 sqq cf Greg adv Apollin p. 153, 8 sqq (vol III 1 Jaeger) 26-27 Luc 23, 43 (Iesus ad latronem) σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ 28 Matth 12, 40 28-29 Hebr 2, 14

W (**Qc**) 11 ‹καὶ› ante τὸ Vitelli

τὴν ἐγκειμένην θεότητα· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς λογιζόμεθα
ὅτι ὅλῃ τῇ φύσει ἡμῶν ἡ τοῦ ὑψίστου δύναμις διὰ τῆς ἐπε-
λεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐγκραθεῖσα, καὶ ἐν τῇ ψυχῇ
ἡμῶν γίνεται, καθὸ εἰκὸς ἐν ψυχῇ γενέσθαι, καὶ τῷ σώματι
καταμίγνυται, ὡς ἂν διὰ πάντων ὁλοτελὴς ἡμῖν ἡ σωτηρία
γένηται, φυλασσομένης τῇ θεότητι καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἀνθρω-
πίνης ζωῆς καὶ ἐν τῷ τέλει τῆς θεοπρεποῦς τε καὶ ὑψηλῆς ἀπα-
1024 M. θείας. οὔτε γὰρ ἡ ἀρχὴ κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀρχὴν οὔτε τὸ
τέλος κατὰ τὸ ἡμέτερον τέλος, ἀλλ' ἔδειξε κἀκεῖ καὶ ὧδε
τὴν θεϊκὴν ἐξουσίαν, μήτε τῆς ἀρχῆς ἐν ἡδονῇ μολυνθείσης
μήτε τοῦ τέλους εἰς φθορὰν καταλήξαντος.
23 Εἰ οὖν ταῦτα βοῶμεν καὶ διαμαρτυρόμεθα, ὅτι Χριστὸς
θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία, ἀεὶ ἄτρεπτος ἀεὶ ἄφθαρτος,
κἂν ἐν τῷ τρεπτῷ καὶ φθαρτῷ γένηται, οὐκ αὐτὸς μολυνό-
μενος ἀλλὰ τὸ μολυνθὲν καθαρίζων, τί ἀδικοῦμεν καὶ ὑπὲρ
τίνος μισούμεθα; καὶ τί βούλεται ἡ τῶν καινῶν θυσιαστηρίων
24 ἀντεξαγωγή; μὴ ἄλλον Ἰησοῦν καταγγέλλομεν; μὴ ἕτερον
ὑποδεικνύομεν; μὴ ἄλλας γραφὰς ἐκτιθέμεθα; μὴ τὴν ἁγίαν
παρθένον τὴν θεοτόκον ἐτόλμησέ τις ἡμῶν καὶ ἀνθρωποτόκον
εἰπεῖν, ὅπερ ἀκούομέν τινας ἐξ αὐτῶν ἀφειδῶς λέγειν; μὴ
τρεῖς ἀναστάσεις μυθοποιοῦμεν; μὴ χιλίων ἐτῶν γαστριμαρ-
γίας ἐπαγγελλόμεθα; μὴ τὴν Ἰουδαϊκὴν ζωοθυσίαν πάλιν
ἐπαναληφθήσεσθαι λέγομεν; μὴ περὶ τὴν κάτω Ἱερουσαλὴμ
τὰς ἐλπίδας τῶν ἀνθρώπων κλίνομεν, ἀνοικισμὸν αὐτῆς διὰ
τῆς εὐφανεστέρας τῶν λίθων ὕλης ἀναπλάσσοντες; τί

12-13 I Cor 1, 24 17-p 25, 2 Apollinarem dicit: cf Basil ep 263, PG 32, 980C (Migne); Apollin 266, 17 sqq Lietzmann 18 cf Greg Naz ep 101, PG 37, 193A (Migne) 19 sqq non Apollinaris sed Theodorus Mopsuestenus PG 66, 992, (Migne) virginem ἀνθρωποτόκον dixit, cui fortasse praeierat Diodorus Tarsensis PG 33, 1560C, (Migne) 22 sqq Basil ep 265, PG 32, 988B (Migne); Greg Naz ep 101, 192A; 102, 197B (Migne)

W (Qc) 1 ἀρχῆς Casaubonus: ψυχῆς W 6 γίνηται fuerat W 13 ἄφθαρτος Casaubonus: ἄφραστος W 17-18 μὴ ἄλλον Ἰησοῦν καταγγέλλομεν, [μὴ] ἕτερον ὑποδεικνύομεν malit Pasquali 21-22 γαστριμαργίαν Vitelli 25 διαφανεστέρας ci Wilamowitz (Apoc 21, 11 coll)

τοιοῦτον ἔχοντες ἐγκαλεῖσθαι φευκτοὶ ἐνομίσθημεν, καὶ ἄλλο
παρά τινων ἀντεγείρεται ἡμῖν θυσιαστήριον ὡς ἡμῶν βεβη-
λούντων τὰ ἅγια;
25 Ὑπὲρ τούτων ἐν φλεγμονῇ καὶ λύπῃ τὴν καρδίαν ἔχων,
ὁμοῦ τῷ ἐπιβῆναι τῆς μητροπόλεως ἀποκενῶσαι τῆς ψυχῆς
τὴν πικρίαν διὰ τοῦ γράψαι πρὸς τὴν ἀγάπην ὑμῶν προεθυ-
μήθην. ὑμεῖς δὲ ἐφ' ὅπερ ἂν ὑμᾶς χειραγωγήσῃ τὸ πνεῦμα τὸ
ἅγιον, ἐν ἐκείνῳ ἴτε, ὀπίσω τοῦ θεοῦ πορευόμεναι, σαρκὶ δὲ
καὶ αἵματι μὴ προσανέχουσαι μηδὲ ἀφορμὴν παρασκευάζουσαί
τισι καυχήματος, ἵνα μὴ ἐν ὑμῖν καυχήσωνται διὰ τοῦ ὑμετέ-
ρου βίου τῆς φιλοδοξίας αὐτῶν ἐπαυξανομένης. ἀλλὰ ἀναμνή-
26 σθητε τῶν ἁγίων πατέρων, οἷς παρὰ τοῦ μακαρίου πατρὸς ὑμῶν
ἐνεχειρίσθητε, ὧν καὶ ἡμεῖς κατὰ θεοῦ χάριν τὴν διαδοχὴν
ἔχειν κατηξιώθημεν· καὶ μὴ μεταίρετε <τὰ> ὅρια, ἃ ἔθεντο οἱ
πατέρες ὑμῶν, μηδὲ ἀτιμάζετε τὸν ἰδιωτισμὸν τοῦ ἁπλουστέρου
κηρύγματος, μηδὲ ταῖς ποικίλαις διδαχαῖς τὸ πλέον νέμετε·
ἀλλὰ στοιχεῖτε τῷ ἀρχαίῳ κανόνι τῆς πίστεως, καὶ ὁ θεὸς τῆς
εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν. ἐρρωμένας ψυχῇ καὶ σώματι ὁ
κύριος φυλάσσοι ὑμᾶς ἐν ἀφθαρσίᾳ, καθὼς εὐχόμεθα.

IV

1025 M. ***Εὐσεβίῳ***

Ὅτε πλεονάζειν ἄρχεται τὸ ἡμερήσιον μέτρον κατὰ τὴν

2 Lev 19, 8; 22, 15; Num 18, 32, Ezech 22, 26 etc 7-8 Joh 16, 13 variat 8 Deuteron 13, 4; I Reg 12, 14 etc 8-9 Gal 1, 16 9 sqq II Cor 11, 12 ἐκκόψω τὴν ἀφορμὴν τῶν θελόντων ἀφορμήν, ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται εὑρεθῶσι καθὼς καὶ ἡμεῖς; I Cor 3, 21; Gal 6, 13. 14 14-15 Prov 22, 28 15 I Cor 1, 21 διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος variat 16 Hebr 13, 9 17 Gal 6, 16 17-18 Hebr 13, 20 19 Eph 6, 24 22 cf ep XIV, p 46, 15 sqq

W (Qc) 8 ἴτε Pasquali: εἴητε W: εἶετε i. e. ἴετε Wilamowitz (Lobeck Phryn 16, Kaibel epigr 1138 coll) 14 τὰ add Jaeger 16 διαδοχαῖς W: corr Pasquali

PFV 21 τοῦ αὐτοῦ εὐσεβίω F: τοῦ ἁγίου γρηγορίου τοῦ νύσσης πρὸς εὐσέβιον V (ubi haec epistula aliis Gregorii operibus inserta est) τοῦ αὐτοῦ P 22 ὅτε — ἄρχεται P: ὅταν — ἄρχεται FV

χειμέριον ὥραν τοῦ ἡλίου πρὸς τὸν ἄνω δρόμον ἀναποδίζοντος, τὴν τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς θεοφάνειαν τοῦ διὰ σαρκὸς ἐπιλάμψαντος τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ ἑορτάζομεν· νυνὶ δὲ μεσουρανήσαντος ἤδη τοῦ φωστῆρος κατὰ τὸν κύκλον, ὡς νύκτα τε καὶ ἡμέραν πρὸς ἴσον ἀλλήλαις ἀντιμετρεῖσθαι διάστημα, ἡ ἐκ τοῦ θανάτου πρὸς τὴν ζωὴν ἐπάνοδος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπόθεσις ἡμῖν γίνεται τῆς μεγάλης ταύτης καὶ καθολικῆς ἑορτῆς, ἣν σύμπασα κατὰ ταὐτὸν ἑορτάζει ἡ τῶν ἀνθρώπων ζωὴ τῶν τὸ μυστήριον ἀναδε-
2 ξαμένων τῆς ἀναστάσεως. τί μοι βούλεται τῆς ἐπιστολῆς ἡ ὑπόθεσις; ἐπειδὴ σύνηθές ἐστιν ἐν ταῖς πανδήμοις ταύταις ἱερομηνίαις διὰ πάντων ἡμᾶς ἐπιδείκνυσθαι τὴν ἐγκειμένην ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν διάθεσιν, καί πού τινες τοῖς ἰδίοις δώροις δωροφοροῦντες τὴν εὐφροσύνην ἐπισημαίνουσι, καλῶς ἔχειν ἐνομίσαμεν μὴ παραδραμεῖν σε τῶν ἡμετέρων δώρων ἀγέραστον, ἀλλά σου τὴν ψυχὴν τὴν ὑψηλήν τε καὶ μεγαλόφρονα τοῖς πενιχροῖς ξενίοις ἐκ τῆς πτωχείας
3 ἡμῶν δεξιώσασθαι. ξένιον δὲ ἡμέτερον τὸ διὰ τοῦ γράμματός σοι προσαγόμενον αὐτὸ τὸ γράμμα ἐστίν, ἐν ᾧ λόγος μέν τις περιηνθισμένος ταῖς καλλιφώνοις τε καὶ εὐσυνθέτοις τῶν λέξεων ἔστιν οὐδείς, ὡς διὰ τοῦτο δῶρον τὴν ἐπιστολὴν τοῖς φιλολόγοις νομίζεσθαι, ἀλλ' ὁ μυστικὸς χρυσὸς ὁ τῇ πίστει τῶν Χριστιανῶν οἷόν τινι ἀποδέσμῳ ἐνειλημμένος γένοιτο ἄν σοι δῶρον, ἐξαπλωθεὶς ὡς οἷόν τε διὰ τῶν γραμμάτων καὶ τὴν κεκρυμμένην λαμπηδόνα προδείξας.

4 Οὐκοῦν ἐπανακλητέον ἡμῖν τὸ προοίμιον. τί δήποτε προελθούσης μὲν πρὸς τὸ ἀκρότατον τῆς νυκτός, ὅτε οὐκ-

13 sqq cf ep XIV, p 46, 21-47, 2

PFV 4 κύκλον P: δρόμον FV 8 κατ' αὐτὸν F 9 ἡ P: om FV τῶν ἀνθρώπων PVF²: om F 12 ἱδρομηνίαις V 13 τινὲς Zaccagni: τιμαῖς codd 14 δώροις del Vitelli τὴν P: om FV 16 δώρων om P 21 οὐδεἱς ὡς PV: οὐδὲ ἴσως F 25-26 προδείξας PF: προσδείξας V 27 ἐπανακλητέον P: ἐπαναληπτέον FV δήποτε FV: δὴ τότε P 28 πρὸς PV: εἰς F

ἔτι προσθήκην ἡ νυκτερινὴ ἐπαύξησις δέχεται, τότε ἡμῖν
1028M. διὰ σαρκὸς ἐπιφαίνεται ὁ τοῦ παντὸς περιδεδραγμένος καὶ κρατῶν ἐν τῇ ἰδίᾳ δυνάμει τὸ πᾶν, ὁ μηδὲ ὑπὸ πάντων τῶν ὄντων χωρούμενος, ἀλλὰ τὸ πᾶν περιέχων καὶ τῷ βραχυτάτῳ εἰσοικιζόμενος, οὕτω τῆς μεγάλης δυνάμεως τῷ ἀγαθῷ θελήματι συνδιεξιούσης καὶ κατὰ τὸ ἴσον, ὅπου περ ἂν ῥέψῃ τὸ θέλημα, ἐκεῖ ἑαυτὴν δεικνυούσης, ὡς μήτε ἐν τῇ κτίσει τῶν ὄντων ἀτονωτέραν τῆς βουλήσεως εὑρεθῆναι τὴν δύναμιν, μήτε ὁρμήσαντα τῷ ταπεινῷ τῆς φύσεως ἡμῶν ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῶν ἀνθρώπων συγκαταβῆναι, πρὸς αὐτὸ τοῦτο ἀδυνατῆσαι, ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ γενέσθαι
5 καὶ μὴ διαφεῖναι τὸ πᾶν ἀκυβέρνητον; ἐπεὶ οὖν πάντως τις λόγος ἐπ' ἀμφοτέρων ἐστὶ τῶν καιρῶν, πῶς τότε μὲν διὰ σαρκὸς ἐπιφαίνεται, τῇ δὲ ἰσημερίᾳ τὸν εἰς γῆν ἀναλυθέντα διὰ τῆς ἁμαρτίας ἄνθρωπον τῇ ζωῇ πάλιν ἀποκαθίστησι, ταῦτα διὰ βραχέων ὡς ἂν οἷός τε ὦ παραστήσας τῷ λόγῳ, δῶρον τὸ γράμμα ποιήσομαι.

6 Ἦ πάντως προέλαβες ἀπὸ ἀγχινοίας τὸ ὑποπτευόμενον ἐν τούτοις μυστήριον, ὅτι ἐγκόπτεται τῆς νυκτὸς ἡ πρόοδος τῇ τοῦ φωτὸς προσθήκῃ καὶ συστέλλεσθαι τὸ σκότος ἄρχεται αὐξομένου ταῖς προσθήκαις τοῦ ἡμερινοῦ διαστήματος. τοῦτο γὰρ καὶ τοῖς πολλοῖς ἴσως ἂν γένοιτο φανερόν, ὅτι συγγενῶς ἔχει πρὸς τὴν ἁμαρτίαν τὸ σκότος, καὶ οὕτω τὸ
7 κακὸν παρὰ τῆς γραφῆς ὀνομάζεται. οὐκοῦν ἑρμηνεία τίς ἐστι τῆς ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν οἰκονομίας ὁ καιρὸς ἐν ᾧ τὸ μυστήριον [ἡμῶν] ἄρχεται· ἔδει γὰρ πρὸς ἄπειρον ἤδη

22 sqq cf in nat Chr PG 46, 1129B-D, Migne

PFV 1 προσθήκην ἡ νυκτερινὴ ἐπαύξησις P: προσθήκη νυκτερινὴ ἐπαύξησιν FV τότε FV: ὅτε P 3 κρατῶν P: περικρατῶν FV μηδὲ Jaeger: μήτε codd 4 ὄντων Jaeger: νοητῶν codd cf τὸ ὑπ' οὐδενὸς τῶν ὄντων περιειργόμενον Vol II p 275, 19 sq; III 1, 143, 30 (Jaeger); de an 96, 29 (Migne) 6 τὸ ante ἴσον PF: om V ὅποι Jaeger 7 ἐκεῖ P: σκιᾶ FV 8 κτήσει V 9 ὁρμήσαντα, scilicet τὸν θεὸν 11 πρὸς P: πρὸς τὸ FV 18 ὑπὸ Vitelli 21 αὐξουμένου P ἡμερινοῦ PV: ἡμετέρου F 22 καὶ τοῖς πολλοῖς ἴσως PF: ἴσως καὶ τοῖς πολλοῖς V 26 ἡμῶν del Wilamowitz

τῆς κακίας ἐκχυθείσης τὴν διὰ τῶν ἀρετῶν ἡμῖν λαμπομένην ἡμέραν παρὰ τοῦ τὸ τοιοῦτον φῶς ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐντιθέντος <ἐπιφανῆναι>, ὥστε τὸν μὲν φωτεινὸν βίον εἰς ὅτι μήκιστον παρατείνεσθαι ταῖς ἀγαθαῖς προσθήκαις αὐξανόμενον, τὴν δὲ ἐν τῇ κακίᾳ ζωὴν διὰ τῆς κατ' ὀλίγον ὑφαιρέσεως εἰς ἐλάχιστον συσταλῆναι· ἡ γὰρ τῶν ἀγαθῶν
8 ἐπαύξησις τοῦ κακοῦ μείωσις γίνεται. ἡ δὲ ἰσημερία τὴν ἀναστάσιμον ἑορτὴν δεξαμένη τοῦτο δι' ἑαυτῆς ἑρμηνεύει, ὅτι οὐκέτι πρὸς ἀντίπαλον τάξιν ἀντικαταστήσεται, ἰσοπαλῶς τῷ ἀγαθῷ τῆς κακίας συμπλεκομένης, ἀλλ' ὁ φωτεινὸς ἐπικρατήσει βίος, τοῦ ζόφου τῆς εἰδωλολατρείας ἐν
9 τῷ πλεονασμῷ τῆς ἡμέρας δαπανωμένου. οὗ χάριν καὶ τοῦ σεληναίου δρόμου τὸ κατὰ τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην ἡμέραν ἀντιπρόσωπον δείκνυσιν αὐτὴν ταῖς τοῦ ἡλίου βολαῖς, πληθύνουσαν παντὶ τῷ πλούτῳ τῆς λαμπηδόνος καὶ μηδεμίαν τοῦ σκότους διαδοχὴν ἐν τῷ μέρει γενέσθαι παρασκευάζουσαν· δυόμενον γὰρ διαδεξαμένη τὸν ἥλιον οὐ πρότερον αὐτὴ καταδύεται, πρὶν ταῖς ἀληθιναῖς αὐγαῖς τοῦ ἡλίου τὰς ἰδίας συμμίξειεν, ὥστε ἓν φῶς κατὰ τὸ συνεχὲς διαμεῖναι, κατὰ τὸ διάστημα τοῦ ἡμερινοῦ τε καὶ νυκτερινοῦ δρόμου τῇ παρεμπτώσει τοῦ σκότους μηδαμοῦ διαιρούμενον.
10 Ταῦτά σοι, ὦ φίλη κεφαλή, τῇ πενιχρᾷ ἡμῶν χειρὶ τοῦ
1029 M. λόγου δωροφοροῦμεν, καί σοι πᾶς ἔστω ὁ βίος ἑορτὴ καὶ ἡμέρα μεγάλη, τοῦ νυκτερινοῦ ζόφου καθαρεύων ὅτι μάλιστα.

7 sqq cf I in resurr PG 46, 620C-621A (Migne), de an et res PG 46, 32B sqq (Migne); Basil Hexah PG 29, 124D-125A (Migne); Anatol ap Euseb hist eccl VII 32, 17 sqq

PFV 1 ἐγχυθείσης 1-2 λαμπομένην P: λαμβανομένην FV 3 ἐπιφανῆναι add Pasquali: <ἐπίδοσιν δέχεσθαι> Zaccagni 9-10 ἰσοπάλως FV 13 τὸ Wilamowitz: τοῦ codd ιδ FV 14 δείκνυσιν, scil ἡ ἰσημερία αὐτὴν V, at αὐτὴν lunam dicit 20-21 ἡμερινοῦ τε καὶ νυκτερινοῦ δρόμου P: ἡμερινοῦ τε δρόμου καὶ νυκτερινοῦ F νυκτερινοῦ τε καὶ ἡμερινοῦ δρόμου V 22-23 τοῦ λόγου non expedio [cf p 90, 20. Jaeger]

V

ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἀπιστοῦντας τῇ ὀρθοδόξῳ <αὐτοῦ πίστει, παρὰ τῶν> κατὰ Σεβάστειαν αἰτηθεῖσα

Ἐγνώρισαν ἡμῖν τινες τῶν ὁμοψύχων ἀδελφῶν περὶ τῆς κατασκευαζομένης καθ' ἡμῶν δυσφημίας παρὰ τῶν μισούντων τὴν εἰρήνην καὶ καταλαλούντων λάθρᾳ τῶν πλησίον αὐτῶν καὶ μὴ φοβουμένων τὸ φοβερὸν καὶ μέγα κριτήριον τοῦ ἐπαγγειλαμένου καὶ περὶ τῶν ἀργῶν ῥημάτων ἀπαιτεῖσθαι τὸν λόγον ἐν τῇ προσδοκωμένῃ τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐξετάσει, λέγοντες τὰ περιθρυλούμενα καθ' ἡμῶν ἐγκλήματα εἶναι τοιαῦτα, ὅτι ἡμεῖς ὑπεναντία φρονοῦμεν τοῖς κατὰ Νίκαιαν ἐκθεμένοις τὴν ὀρθὴν καὶ ὑγιαίνουσαν πίστιν καὶ ὅτι τοὺς ἐν Ἀγκύρᾳ ἐπ' ὀνόματι Μαρκέλλου ποτὲ τὴν σύναξιν ἔχοντας ἀκρίτως καὶ ἀνεξετάστως εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς καθολικῆς
2 ἐκκλησίας παρεδεξάμεθα. ἵν' οὖν μὴ κατακρατῇ τῆς ἀληθείας τὸ ψεῦδος, δι' ἑτέρων γραμμάτων αὐτάρκη ἐποιησάμεθα τὴν ὑπὲρ τῶν ἐπενεχθέντων ἡμῖν ἐγκλημάτων ἀπολογίαν, καὶ ἐπὶ τοῦ κυρίου διεβεβαιωσάμεθα μήτε τῆς πίστεως τῶν ἁγίων πατέρων ἐκβεβηκέναι μήτε περὶ τῶν προσθεμένων ἐκ τῆς Μαρκέλλου συνάξεως εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν ἀκρίτως καὶ ἀνεξετάστως τι πεποιηκέναι· ἀλλὰ τῶν κατὰ

1 potius quam epistula, expositio fidei est, idcirco composita ut eam in concilio recitaret 6-7 Ps 119 (120), 6 7-8 Ps 100 (101), 5 9-10 Matth 12, 36 πᾶν ῥῆμα ἀργὸν ὃ λαλήσουσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀποδώσουσιν περὶ αὐτοῦ λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως 22 sqq hinc apparet hanc epistulam ante concilium Constantinopolitanum a. 381 scriptam esse; illud enim omnibus episcopis canone VII praecepit ut Sabelliani (cum his Marcelliani can I confunduntur; accedit quod can VII potissimum haeretici com-

V 2-4 τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἐπισκόπου νύσης ἐπιστολὴ — τῇ ὀρθοδόξ (ξ super lineam, accentus cum ξ coniunctus, ut incertum sit quo spectet) κατὰ σεβάστειαν (ειαν per compendium) αἰτηθ (θ super lineam, tum compendii nota) V αὐτοῦ πίστει, παρὰ τῶν add Pasquali possis τῇ ὀρθοδοξίᾳ <αὐτοῦ, τοῖς> 8 αὐτῶν Wilamowitz: αὐτοῦ V 11 περιθρυλλούμενα V

<τὴν> Ἀνατολὴν ὀρθοδόξων <ἀδελφῶν> καὶ συλλειτουργῶν
ἐπιτρεψάντων βουλεύσασθαι τὰ περὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ
3 τοῖς γεγενημένοις συναινεσάντων, πάντα ἐπράξαμεν. ἐπειδὴ
δὲ τὴν ἀπολογίαν ἐκείνην ἔγγραφον ἡμῶν ποιησαμένων,
πάλιν τινὲς τῶν ὁμοψύχων ἀδελφῶν ἰδίως ἐκ τῆς ἡμετέρας
φωνῆς ἐπεζήτησαν γενέσθαι τὴν τῆς πίστεως ἔκθεσιν καθ'
ἣν πεπληροφορήμεθα, ταῖς θεοπνεύστοις φωναῖς καὶ τῇ
παραδόσει τῶν πατέρων ἀκολουθοῦντες ἀναγκαῖον ἐλογι-
σάμεθα καὶ περὶ τούτων βραχέα διαλεχθῆναι.
4 Ἡμεῖς τὴν τοῦ κυρίου διδασκαλίαν, ἣν πρὸς τοὺς μαθητὰς
ἐποιήσατο παραδιδοὺς αὐτοῖς τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον,
1032M. θεμέλιον εἶναι καὶ ῥίζαν τῆς ὀρθῆς καὶ ὑγιαινούσης πίστεως
ὁμολογοῦμεν, καὶ οὔτε ὑψηλότερον τῆς παραδόσεως ἐκείνης
οὔτε ἀσφαλέστερον ἄλλο τι εἶναι πιστεύομεν. ἡ δὲ τοῦ
κυρίου διδασκαλία ἐστὶν αὕτη· Πορευθέντες, φησί, μαθητεύ-
σατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ
5 πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. ἐπειδὴ
τοίνυν ἡ ζωοποιὸς δύναμις ἐπὶ τῶν ἐκ τοῦ θανάτου πρὸς
τὴν αἰώνιον ζωὴν ἀναγεννωμένων διὰ τῆς ἁγίας τριάδος
παραγίνεται τοῖς μετὰ πίστεως καταξιουμένοις τῆς χάριτος,
καὶ ὁμοίως ἀτελὴς ἡ χάρις ἑνός τινος οἵου δήποτε τῶν ἐκ
τῆς ἁγίας τριάδος ὀνομάτων παραλειφθέντος ἐν τῷ σωτη-
ρίῳ βαπτίσματι — οὐ γὰρ χωρὶς πνεύματος ἐν μόνῳ υἱῷ
καὶ πατρὶ τὸ μυστήριον τελεῖται τῆς ἀναγεννήσεως, οὔτε
υἱοῦ σιωπηθέντος ἐν πατρὶ καὶ πνεύματι τὸ τέλειον τῆς
ζωῆς παραγίνεται τῷ βαπτίσματι, οὔτε ἐν πνεύματι καὶ
υἱῷ παρεθέντος τοῦ πατρὸς ἐκτελεῖται ἡ τῆς ἀναστάσεως

memorantur οἱ ἀπὸ Γαλατῶν χώρας ἐρχόμενοι) non aliter in ecclesiam reciperentur atque gentiles; hinc contra patet nondum ullum certum praeceptum fuisse. ita prorsus Basilius ep 265, 3 nihil aliud Marcellianos poscit, nisi ut opinionem suam pravam anathematizent, priusquam ad communionem admittantur, de baptismate silet   11 I Tim 3, 16   15-17 Matth 28, 19   17 sqq I Petr 1, 3; Joh 6, 40 variat

V 1 τὴν et ἀδελφῶν add Pasquali   26 πνεύματι Vitelli: πατρὶ   27 πατρὸς Vitelli: πνεύματος

χάρις —, διὰ τοῦτο πᾶσαν τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν πεποίθησιν
τῆς τῶν ψυχῶν ἡμῶν σωτηρίας ἐν ταῖς τρισὶν ὑποστάσεσιν
ἔχομεν διὰ τῶν ὀνομάτων τούτων γνωριζομένην· καὶ πι-
στεύομεν εἴς τε τὸν πατέρα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ, ὅς ἐστιν ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, καὶ εἰς τὸν μονογενῆ
υἱὸν τοῦ πατρός, ὅς ἐστιν <ὁ> ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς, καθά
φησιν ὁ ἀπόστολος, καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ θεοῦ,
περὶ οὗ εἶπεν ὁ κύριος ὅτι Τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιοῦν.
6 καὶ ἐπειδὴ τοῖς λυτρωθεῖσιν ἡμῖν ἀπὸ τοῦ θανάτου ἡ χάρις
τῆς ἀφθαρσίας διὰ τῆς εἰς πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα
πίστεως ἐν τῷ σωτηρίῳ βαπτίσματι, καθὼς εἰρήκαμεν,
παραγίνεται, ἐκ τούτων ὁδηγούμενοι οὐδὲν δοῦλον οὐδὲ
κτιστὸν οὐδὲ τῆς μεγαλειότητος τοῦ πατρὸς ἀνάξιον τῇ
ἁγίᾳ τριάδι συναριθμεῖσθαι πιστεύομεν, ἐπειδὴ μία ἐστὶν
ἡ ζωὴ ἡμῶν ἡ διὰ τῆς εἰς τὴν ἁγίαν τριάδα πίστεως παρα-
γινομένη, ἐκ μὲν τοῦ θεοῦ τῶν ὅλων πηγάζουσα, διὰ δὲ τοῦ
7 υἱοῦ προϊοῦσα, ἐν δὲ τῷ ἁγίῳ πνεύματι ἐνεργουμένη. ταύ-
την οὖν ἔχοντες τὴν πληροφορίαν βαπτιζόμεθα μὲν ὡς
προσετάχθημεν, πιστεύομεν δὲ ὡς βαπτιζόμεθα, δοξά-
ζομεν δὲ ὡς πιστεύομεν, ὥστε ὁμοφώνως τὸ βάπτισμα καὶ
τὴν πίστιν καὶ τὴν δόξαν εἰς πατέρα εἶναι καὶ υἱὸν καὶ
8 πνεῦμα ἅγιον. εἰ δέ τις δύο ἢ τρεῖς θεοὺς ἢ τρεῖς θεότητας
λέγει, ἀνάθεμα ἔστω· καὶ εἴ τις κατὰ τὴν Ἀρείου διαστροφὴν
ἐκ μὴ ὄντων λέγει τὸν υἱὸν ἢ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον γεγενῆσθαι,
9 ἀνάθεμα ἔστω. ὅσοι δὲ τῷ κανόνι τῆς ἀληθείας στοιχήσουσι
καὶ τὰς τρεῖς ὁμολογοῦσιν ὑποστάσεις εὐσεβῶς ἐν τοῖς
ἑαυτῶν ἰδιώμασι γνωριζομένας καὶ μίαν πιστεύουσιν εἶναι
θεότητα μίαν ἀγαθότητα μίαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν καὶ δύ-
ναμιν, καὶ οὔτε τὸ τῆς μοναρχίας ἀθετοῦσι κράτος οὔτε

5-6 Joh 3, 16. 18   6 Act 3, 15   7 non Paulum sed Petrum dicit   8 Joh 6, 63   9 Hos 13, 14   17 II Cor 4, 12 ὁ θάνατος ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται, ἡ δὲ ζωὴ ἐν ὑμῖν   25 Gal 6, 16 ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσιν   28-29 I Cor 15, 24 πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν

V 6 ὁ add Pasquali

εἰς πολυθεΐαν ἐκπίπτουσιν οὔτε τὰς ὑποστάσεις συγχέουσιν οὔτε ἐξ ἑτερογενῶν καὶ ἀνομοίων τὴν ἁγίαν τριάδα συντίθενται, ἀλλ' ἐν ἁπλότητι δέχονται τὸ τῆς πίστεως δόγμα πᾶσαν τὴν ἐλπίδα τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας ἐν πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι καταπιστεύοντες, οὗτοι κατὰ τὴν ἡμετέραν κρίσιν τὰ αὐτὰ φρονοῦσι μεθ' ὧν καὶ ἡμεῖς ἔχειν ἐν κυρίῳ μέρος εὐχόμεθα.

1033 M.

VI

Ἀβλαβίῳ ἐπισκόπῳ

Διέσωσεν ἡμᾶς ὁ κύριος, ὡς εἰκὸς ἦν ὑπὸ τῶν σῶν
προπεμφθέντας εὐχῶν, καί σοι τεκμήριον τῆς εὐμενείας
2 τοῦ θεοῦ σαφὲς διηγήσομαι. ὡς γὰρ ἤδη Κηλόσινα τὸ
χωρίον κατόπιν ἑαυτῶν κατελίπομεν, ἀθρόον ἐγένετο νεφῶν συστροφὴ καὶ εἰς βαθὺν ζόφον ὁ ἀὴρ ἐξ αἰθρίας μετέπεσεν. ψυχρὰ δέ τις αὔρα τῶν νεφῶν διαπνέουσα, δροσώδης τε καὶ ὑγροτάτη τοῖς σώμασιν ἡμῶν προσπίπτουσα, ὅσον οὐδέπω τὸν ὑετὸν ἠπείλει, καὶ κατὰ τὸ εὐώνυμον βρονταὶ συνεχεῖς ὑπερρήγνυντο, καὶ ἀστραπαὶ ὀξεῖαί τε καὶ ἐπάλληλοι τῶν βροντῶν προηγοῦντο, τά τε ὄρη πάντα πρόσω τε καὶ ὀπίσω καὶ καθ' ἑκάτερα τῶν πλαγίων κατη-
3 ρεφῆ τοῖς νέφεσιν ἦν. καὶ ἤδη ὑπὲρ κεφαλῆς ἡμῶν βραχεῖα νεφέλη πνεύματι βιαίῳ ὑποληφθεῖσα τὸν ὑετὸν ὤδινε, καὶ ἡμεῖς κατὰ τὸ Ἰσραηλιτικὸν θαῦμα, μέσοι πανταχόθεν τῶν ὑδάτων διειλημμένοι, ἄβροχοι τὴν μέχρις Οὐεστηνῆς

3-4 I Thess 5, 8 6-7 Joh 13, 8 οὐκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ 9 Ablabio Gregorius opusculum 'quod non sint tres di' dedicavit; ad alium Ablabium Gregorii Nazianzeni ep 233, Libanii ep 839. 935 datae 23-24 respicit Exod 14, 22

PFV 9 Ἀβλαβίῳ ἐπισκόπῳ Pasquali: πρὸς ἀβλάβιον ἐπίσκοπον P τοῦ αὐτοῦ ἀβλαβίω F om V 12 τοῦ θεοῦ PF: om V κηλόσινα τὸ P: ἥλιος ἦν ἀνὰ τὸ FV 13 κατόπιν P: ὃ κατόπιν FV ἑαυτῶν PF: ἐαρσοῦ V 14 ὁ ἀὴρ PF: om V 16 τε PF: om V 20 καθ' ἑκάτερα FV: καθέτερα P 24 οὐεστηνῆς V: οὐεστινὴν F οὐγκανῶν P (locus mihi ignotus, sed ἐν ᾗ (p 35, 1) formae plurali non favet)

ὁδὸν ἐπεράσαμεν· ἐν ᾗ καταχθέντων ἡμῶν ἤδη καὶ τὰς
ἡμιόνους ἀναπαυσάντων, τότε παρὰ τοῦ θεοῦ ἐδόθη τῷ
4 ἀέρι τοῦ ὄμβρου τὸ σύνθημα. τριῶν δὲ ὡρῶν ἢ καὶ τεσσάρων ἐκεῖσε διαγαγόντων ἡμῶν, ὡς ἱκανῶς εἴχομεν
τῆς ἀναπαύσεως, πάλιν διέσχεν ὁ θεὸς τὸν ὄμβρον, καὶ
τὸ ὄχημα εὐδρομώτερον ἑαυτοῦ [ἢ πρόσθεν] ἦν, ἐν ὑγρῷ
τε καὶ ἐπιπολαίῳ τῷ πηλῷ τοῦ τροχοῦ δι' εὐκολίας ἐνολι-
5 σθαίνοντος. ἔστι δὲ ὁδὸς ἀπ' ἐκείνου ἐπὶ τὴν πολίχνην
ἡμῶν πᾶσα ἐπιποτάμιος, κατὰ ῥοῦν συγκατιοῦσα τῷ ὕδατι,
χωρία τε συνεχῆ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ, παρόδια
τὰ πάντα καὶ οὐ πολλῷ τῷ μέσῳ ἀπ' ἀλλήλων διῳκισμένα.
6 πᾶσα τοίνυν ἡ ὁδὸς ἐκ τῆς ἐπαλλήλου ταύτης οἰκήσεως,
τῶν μὲν ὑπαντώντων τῶν δὲ παραπεμπόντων κατὰ τὸ συν-
εχές, ἀνθρώπων ἐπεπλήρωτο πολὺ τῇ ἡδονῇ καταμιγνύν-
7 των τὸ δάκρυον. ἦν δὲ ψεκὰς ἀνεπαχθὴς τὸν ἀέρα ὑπονοτίζουσα· μικρὸν δὲ πρὸ τῆς πολίχνης εἰς βιαιότερον ὄμβρον τὸ ὑπερκείμενον συνεθλίβετο νέφος, ὥστε καθ' ἡσυχίαν ἡμῖν γενέσθαι τὴν εἴσοδον, μηδενὸς προαισθομένου
8 τῆς παρουσίας. ὡς δὲ ἤδη τῆς στοᾶς ἐντὸς ἐγενόμεθα,
ἐπειδὴ διὰ ξηροῦ τοῦ ἐδάφους κατεκτύπει τὸ ὄχημα, οὐκ
1036 M. οἶδα ὅθεν ἢ ὅπως, ὡς ἐκ μηχανῆς τινος ἀθρόον ἀνεφάνη
δῆμος κύκλῳ περὶ ἡμᾶς πεπυκνωμένοι, ὡς μηδὲ κατελθεῖν
τοῦ ὀχήματος εὔπορον εἶναι· οὐ γὰρ ἦν εὑρεῖν τόπον κε-
9 νὸν ἀνθρώπων. μόγις δὲ πείσαντες ἡμῖν τε δοῦναι καιρὸν
πρὸς τὴν κάθοδον καὶ ταῖς ἡμιόνοις ἐπιτρέψαι τὴν πάροδον, ᾔειμεν παρὰ τῶν περιρρεόντων ἡμᾶς κατὰ πᾶν μέρος συνθλιβόμενοι, ὥστε τὴν ὑπερβάλλουσαν αὐτῶν φιλοφρο-

19 plateae porticibus cinctae erant, ut in multis urbibus orientalibus

PFV 1 τὰς PV: τοὺς F 4 διαγαγόντων PF: διαγόντων V 6 ἑαυτοῦ PF: ἑαυτῷ V ἢ πρόσθεν del Pasquali 7 εὐκολίας V: εὐκολίαν LP 10 παρὰ P: περὶ FV 14 πεπλήρωτο P 17 συνεθλίβετο P: ἐθλίβετο FV 20 κατεκτύπει FV: κατεκτυπεῖτο P 21 ἀθρόον P: ἀθρόως FV 22 πεπυκνωμένοι F: πυκνώμενοι P πεπυκνωμένος V 24 δὲ PV: τὲ F 26 ᾔειμεν P: om FV περιρρεόντων PF: παραρρεόντων V 27 αὐτῶν P: om FV

10 σύνην μικροῦ δεῖν καὶ λειποθυμίας γενέσθαι αἰτίαν. ὡς
δὲ ἤδη ἔνδοθεν ἐγενόμεθα τοῦ περιστῴου, ὁρῶμεν ῥύακα
πυρὸς ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν εἰσρέοντα· ὁ γὰρ τῶν παρθένων
χορὸς τὰς ἐκ κηροῦ λαμπάδας διὰ χειρὸς φέρουσαι στοιχη-
δὸν ἀλλήλαις κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς ἐκκλησίας προήεσαν,
11 τοῖς πυρσοῖς διόλου καταλαμπόμεναι. ἐντὸς δὲ γενόμενος
καὶ συνησθεὶς τῷ λαῷ καὶ συνδακρύσας (ταῦτα γὰρ ἦν
ἀμφότερα πάσχειν τῷ κἀν τῷ πλήθει βλέπειν τὰ δύο πάθη),
ὁμοῦ τε τῶν εὐχῶν ἐπαυσάμην καὶ ταύτην τῇ ὁσιότητί σου
τὴν ἐπιστολὴν διεχάραξα, ἐπισπεύδων ὡς οἷόν τε, τῷ τῇ
δίψῃ καταναγκάζεσθαι προσασχοληθῆναι μετὰ τὸ γράμμα
τῇ θεραπείᾳ τοῦ σώματος.

VII

Ἱερίῳ ἡγεμόνι

Νόμος τίς ἐστιν ἡμέτερος κλαίειν μετὰ κλαιόντων νο-
μοθετῶν καὶ συγχαίρειν τοῖς χαίρουσιν, ἀλλὰ τούτων,
ὡς ἔοικε, τὸ ἕτερον ἐφ' ἡμῶν τῆς νομοθεσίας ἐνεργόν ἐστι
μόνον· πολλὴ γὰρ τῶν εὐθηνούντων ἡ σπάνις, ὡς μὴ ἔχειν
εὑρεῖν ῥᾳδίως, τίσι τῶν ἀγαθῶν συμμετάσχωμεν, τῶν
2 δ' ὡς ἑτέρως πραττόντων ἀφθονία πολλή. ταῦτα προοι-
μιάζομαι διὰ τὴν δυστυχῆ τραγῳδίαν, ἣν πονηρός τις δαί-
μων ἐν τοῖς πάλαι γνησίοις ἐδραματούργησεν. νέος τις

14 Hierius nescio an is fuerit, qui a. 364 Aegypti praefectus fuerat (cf Cantarelli, Mem d Linc XIV 341); Hierio Gregorius librum de infantibus qui praemature abripiuntur dedicavit   15-16 Rom 12, 15

PFV 1 καὶ FV: om P   2 ἤδη PF: πλησίον V   ἔνδοθεν ἐγενόμεθα τοῦ Wilamowitz: τοῦ ἔνδοθεν ἐγενόμεθα P τοῦ ἔνδον ἐγενόμεθα FV   5 ἀλλήλαις PV: ἀλλήλοις F   6 δὲ om P, add P[2]   8 τῷ κἀν FV: διὰ τὸ ἐν P   9 τε FV: om P   10 τῷ FV: διὰ τὸ P   11 καταναγκάζεσθαι PF: προσαναγκάζεσθαι V

PFV 14 τοῦ αὐτοῦ ἱερίω ἡγεμόνι F: (πρ)ὸς (ἡγε)μόνα ἱέρι(ον) in marg P om V   17 ἀφ' P   ἓν ἔργον P   18 εὐθηνούντων P: εὐθυμούντων FV   19 τίσι FV: τίνι P   22 πάλαι P: πά (λ super versum) V πάνυ F   τις P: om FV

τῶν εὐπατριδῶν, Συνέσιος ὄνομα αὐτῷ, οὐκ ἔξω τοῦ ἐμοῦ
γένους, ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας, οὔπω σχεδὸν τοῦ ζῆν ἀρξά-
μενος ἐν μεγάλοις κινδύνοις ἐστίν· ὃν ἐξελέσθαι μόνος ὁ
θεὸς ἰσχὺν ἔχει, καὶ μετὰ τὸν θεὸν σὺ ὁ τὴν περὶ θανάτου
3 καὶ ζωῆς ψῆφον πεπιστευμένος. δυστύχημα γέγονεν ἀκού-
1037M. σιον· τίς δ' ἂν ἑκὼν δυστυχήσειε; καὶ νῦν ἔγκλημα τὴν
δυστυχίαν πεποίηνται οἱ κατ' αὐτοῦ τὴν ἐπιθανάτιον ταύ-
4 την δίκην συστήσαντες. ἀλλ' ἐκείνους μὲν ἰδίοις γράμ-
μασι καθυφεῖναι τῆς ὀργῆς δυσωπῆσαι πειράσομαι, τὸ δὲ
σὸν εὐμενὲς μετὰ τοῦ δικαίου καὶ μεθ' ἡμῶν γενέσθαι παρα-
καλῶ, ὅπως ἂν τὴν ἀθλιότητα τοῦ νέου ἡ σὴ φιλανθρωπία
νικήσειε, πᾶσαν μηχανὴν ἐξευροῦσα, δι' ἧς ἔξω κινδύνων ἔσται
ὁ νέος, τὸν πονηρὸν κατ' αὐτοῦ δαίμονα διὰ τῆς σῆς συμμαχίας
5 νικήσας. πάντα εἶπον ἐν κεφαλαίῳ ἃ βούλομαι· τὸ δὲ καθ'
ἕκαστον ὑποτείνεσθαι ὅπως ἂν κατορθωθείη τὸ σπουδαζόμε-
νον, οὔτε ἐμὸν ἂν εἴη τὸ λέγειν οὔτε σὸν τὸ διδάσκεσθαι.

VIII

Ἀντιοχιανῷ

Ἐφ' ᾧ μάλιστα παρὰ τῶν σοφῶν ὁ βασιλεὺς τῶν Μα-
κεδόνων θαυμάζεται — θαυμάζεται γὰρ οὐ τοσοῦτον τοῖς
Μηδικοῖς τροπαίοις οὐδὲ τοῖς Ἰνδικοῖς τε καὶ περὶ τὸν
Ὠκεανὸν διηγήμασιν, ὅσον ἐπὶ τῷ εἰπεῖν τὸν θησαυρὸν ἐν
τοῖς φίλοις ἔχειν —, τολμῶ καὶ αὐτὸς ἐν τῷ μέρει τούτῳ

18 ad Antiochianum Libanii ep 788 data, ad Antiochianum Const Sirm 8 (cf Seeck, Libanius 75)   22-23 apophthegmatis in scholis illius aetatis nobilissimi exempla collegit Sternbach, Wiener Studien X 7

PFV 1 ὄνομα αὐτῷ PV: τοὔνομα F   4 τὴν FV: om P   10 μεθ' ἡμῶν FV: ἡμῶν (μεθ' om) P, ἡμῖν P[2]   11 ὅπως FV: οὕτως P   ἀθλιότητα in textu om, add in marg P   13 καθ' αὐτοῦ F   15 ὑποτείνεσθαι P: ὑποτίθεσθαι FV   ὅπως FV: ὅποι P

FV 18 τοῦ αὐτοῦ ἀντιοχιανῷ F: om V   21 τροπαίοις F: τρόποις V

τοῖς ἐκείνου θαύμασιν ἐμαυτὸν ἀντεπᾶραι, καί μοι προσήκει
τὸν τοιοῦτον μᾶλλον λόγον εἰπεῖν, ὅτι [δὲ] πλουτῶ τῇ φιλίᾳ
καὶ ὑπεραίρω τῷ τοιούτῳ κτήματι τάχα καὶ αὐτὸν ἐκεῖνον
2 τὸν ἐπὶ τούτῳ μεγαλαυχούμενον. τίς γὰρ ἐκείνῳ τοιοῦτος
φίλος, οἷος ἐμοὶ σύ, διὰ πάντων ἐν ἑκάστῳ τῆς ἀρετῆς εἴδει
3 πρὸς ἑαυτὸν ἁμιλλώμενος; πάντως γὰρ οὐκ ἄν τις ἐμοὶ ταῦτα
λέγοντι κολακείαν ἐπικαλέσειε, πρός τε τὴν ἡλικίαν τὴν ἐμὴν
καὶ πρὸς τὸν σὸν βίον βλέπων· ἔξωρός τε γὰρ ἤδη πρὸς
κολακείαν ἡ πολιά, καὶ τὸ γῆρας εἰς θωπείαν ἀνεπιτήδειον,
σοί τε, καὶ εἰ ἐν ὥρᾳ τοῦ κολακεύειν ἤμην ποτέ, ὁ ἔπαινος
πρὸς ὑπόληψιν κολακείας οὐκ ἂν κατέπιπτε, τοῦ βίου πρὸ τῶν
4 λόγων δεικνύντος τὸν ἔπαινον. ἀλλ᾽ ἐπειδὴ τῶν καλῶς πλουτούντων ἴδιον τὸ εἰδέναι κεχρῆσθαι οἷς ἔχουσιν, ἀρίστη δὲ
χρῆσις τῶν παρόντων τὸ κοινὰ προτιθέναι τοῖς φίλοις ἃ
ἔχουσι, φίλος δέ μοι πάντων μάλιστα διὰ πάσης γνησιότητος
συνηρμοσμένος ὁ ποθεινότατος υἱὸς Ἀλέξανδρος, παρακλήθητι δεῖξαι αὐτῷ τὸν ἐμὸν θησαυρόν, καὶ μὴ δεῖξαι μόνον
ἀλλὰ καὶ δαψιλῶς παρασχεῖν ἐμφορηθῆναι, τῷ προστῆναι
5 αὐτοῦ ὑπὲρ ὧν ἥκει τῆς σῆς προστασίας δεόμενος. λέξει δὲ
δι᾽ ἑαυτοῦ τὰ πάντα· οὕτω γὰρ εὐπρεπέστερον ἢ τὰ καθ᾽
ἕκαστον ἐμὲ διεξιέναι τῷ γράμματι.

1040 M.

IX

Σταγειρίῳ

Τοιοῦτόν τι θέαμά φασιν ἐν τοῖς θεάτροις τοὺς θαυματοποιοῦντας τεχνάζεσθαι· μῦθον ἐξ ἱστορίας ἤ τινα τῶν ἀρχαίων διηγημάτων ὑπόθεσιν τῆς θαυματοποιΐας λαβόντες

23 ad Stagirium sophistam Gregorii Nazianzeni epp 165. 166. 188. 192 datae, in ep 190 commemoratur; cf Gregorii et Stagirii litteras mutuas infra XXVI-XXVII

FV 1 προσήκειν codd: corr Wilamowitz   2 τὸν τοιοῦτον μᾶλλον Pasquali: μᾶλλον τὸν τοιοῦτον F τὸν τοιοῦτον μέλλει V   δὲ del Wilamowitz: δὴ ci Vitelli   6 ἑαυτὸν V: σεαυτὸν F   7 λέγοντι F: λέγων V   10 ἤμην Jaeger: εἶ codd   11 οὐκ ἂν Jaeger: οὐ codd   13 ἔχουσιν F: ἔχει V   14 παρόντων F: περιόντων V

PFV 23 σταγειρίῳ F: πρὸς σταγείριον P om V   24 θέαμα P: θαῦμα FV

ἔργῳ τοῖς θεαταῖς διηγοῦνται τὴν ἱστορίαν. διηγοῦνται δὲ
οὕτως τὰ κατάλληλα τῶν ἱστορουμένων· ὑποδύντες σχήματά τε καὶ πρόσωπα καὶ πόλιν ἐκ παραπετασμάτων ἐπὶ
τῆς ὀρχήστρας δι᾽ ὁμοιότητός τινος σχηματίσαντες καὶ τὸν
τέως ψιλὸν τόπον τῇ ἐναργεῖ μιμήσει τῶν πραγμάτων
οἰκειώσαντες, θαῦμα τοῖς θεωμένοις γίνονται αὐτοί τε οἱ
μιμηταὶ τῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ πραγμάτων καὶ τὰ παραπετά-
2 σματα, ἡ πόλις δή. τί οὖν μοι τὸ διήγημα βούλεται; ἐπειδὴ
χρεία ἡμῖν τὴν μὴ οὖσαν πόλιν ὡς οὖσαν δεῖξαι τοῖς συνιοῦσι, παρακλήθητι γενέσθαι τῆς πόλεως ἡμῶν οἰκιστὴς
αὐτοσχέδιος, αὐτῷ τῷ φανῆναι μόνον τὸ πόλιν εἶναι δοκεῖν
3 τὸν ἔρημον χῶρον παρασκευάσας. ἔστι δέ σοι καὶ ἡ ὁδὸς
οὐ πολλὴ καὶ ἡ χάρις, ἣν δώσεις, σφόδρα πολλή· βουλόμεθα γὰρ σεμνοτέρους ἑαυτοὺς δεῖξαι τοῖς συνιοῦσιν, ἀντ᾽
ἄλλου τινὸς κόσμου τῇ φαιδρότητι ὑμῶν καλλωπιζόμενοι.

X

Ὀτρηΐῳ ἐπισκόπῳ Μελιτηνῆς

Ποῖον τοιοῦτον ἄνθος ἐν ἔαρι, τίνες τοιαῦται τῶν ᾠδικῶν ὀρνίθων φωναί, ποία λεπταῖς καὶ προσηνέσι ταῖς αὔραις καταγλυκαίνεται γαληνιάζουσα θάλασσα, τίς ἄρουρα τοῖς γεηπόνοις οὕτως ἡδεῖα, ἢ εὐθηνουμένη ληΐοις ἢ τοῖς καρποῖς ἤδη τῶν ἀσταχύων ὑποκυμαίνουσα, τίς ἐξ ἀμπέλου τοσαύτη χάρις, ὅτε κομῶσα διὰ τοῦ ἀέρος * καὶ τοῖς

17 ad Otreium data Basilii ep 181, illi a concilio Constantinopolitano idem munus impositum quam Gregorio

PFV 4 ὁμοιότητος FV: ὁμοιότητα P   τὸν PF: om V   9 ὡς PF: καὶ V   12 παρασκευάσας PF: παρασκευάσω V   ἔστι P: ἔτι F ὅτι V   δὲ PF: om V   14 σεμνοτέρους PF: φαιδροτέρους V   συνιοῦσιν P: συνοῦσιν FV

PFV 17 ὀτρηΐω ἐπισκόπω μελιτηνῆς F: ὀτρείῳ ἐπισκόπῳ (μελ. om) P om V   18-19 τῶν ᾠδικῶν PF: μουσικῶν V   19 ποία P: ποίαις FV   20 γαληνιάζουσα PF: γαληνιῶσα V   21 prius ἢ FV: om P   22 τῶν ἀσταχύων FV: σταχύων (τῶν om) P   22-23 ἀμπέλων P: corr Pasquali   22-p 40, 1 τίς — κάμακα P: om FV   23 hiat oratio

φύλλοις κατασκιάζει τὴν κάμακα, ὅσον τὸ πνευματικὸν
ἔαρ ἐκ τῆς εἰρηνικῆς σου ἀκτῖνος διὰ τῆς ἐν τοῖς γράμ-
μασι λαμπηδόνος τὴν ζωὴν ἡμῶν ἐκ κατηφείας ἐφαίδρυνεν;
2 οὕτω γὰρ ἡμῖν τάχα τὸ προφητικὸν ἁρμόζει, ὅτι Κατὰ
τὸ πλῆθος τῶν ὀδυνῶν τῶν ἐν τῇ καρδίᾳ αἱ τοῦ θεοῦ πα-
ρακλήσεις διὰ τῆς σῆς ἀγαθότητος τὴν ψυχὴν ἡμῶν εὔ-
1041 M. φραναν, ἀκτίνων δίκην κεκακωμένην τῇ πάχνῃ τὴν ζωὴν
ἡμῶν ἐπιθάλπουσαι· ἴση γάρ ἐστιν ἐν ἀμφοτέροις ἡ ἀκρό-
της, τῆς τε τραχύτητος λέγω τῶν λυπηρῶν καὶ τῆς
3 γλυκύτητος τῶν σῶν ἀγαθῶν. καὶ εἰ μόνον εὐαγγελισά-
μενος ἡμῖν τὴν παρουσίαν σου τοσοῦτον ἐφαίδρυνας, ὥστε
πάντα ἡμῖν ἐκ τῆς ἐσχάτης ἀλγηδόνος εἰς φαιδρὰν μετα-
βληθῆναι κατάστασιν, τί ποτε ἄρα ποιήσει καὶ ὀφθεῖσα
μόνον ἡ τιμία σου καὶ ἀγαθὴ παρουσία; πόσην δὲ δώσει
ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν παράκλησιν ἡ γλυκεῖά σου φωνὴ ταῖς
4 ἀκοαῖς ἐνηχήσασα; ἀλλὰ γένοιτο ταῦτα διὰ τάχους κατὰ
θεοῦ συνεργίαν τοῦ διδόντος ὀλιγοψύχοις ἄνεσιν καὶ τοῖς
συντετριμμένοις ἀνάπαυσιν. ἡμᾶς δὲ γίνωσκε, ἐὰν μὲν
εἰς τὸ ἡμέτερον βλέψωμεν, περιαλγεῖν τοῖς παροῦσι καὶ
δυσφοροῦντας μὴ παύεσθαι, ἐὰν δὲ πρὸς τὴν σὴν ἀπ-
ίδωμεν τιμιότητα, πολλὴν ὁμολογεῖν τῇ οἰκονομίᾳ τοῦ
δεσπότου τὴν χάριν, ὅτι ἔξεστιν ἡμῖν ἐκ γειτόνων ἀπο-
λαύειν τῆς γλυκείας σου καὶ ἀγαθῆς προαιρέσεως καὶ
ἐμφορεῖσθαι κατ' ἐξουσίαν μέχρι κόρου τῆς τοιαύτης τρο-
φῆς, εἰ δή τις κόρος τῶν τοιούτων ἐστίν.

4 sqq Ps 93 (94), 19 7 respicit Homer ζ 137 κεκακωμένος ἅλμῃ 17-18 Esai LVII 15 ὀλιγοψύχοις διδοὺς μακροθυμίαν καὶ διδοὺς ζωὴν τοῖς συντετριμμένοις τὴν καρδίαν

PFV 4 οὕτω FV: ὄντως P 7 κεκακωμένην τῇ πάχνῃ P: κεκαυμένην τῇ πάχνῃ F τῇ πάχνῃ κεκαυμένην V 9 τραχύτητος P: παχύτητος FV λέγω τῶν FV: λέγω καὶ τῶν P 11 ante τὴν rasura 6 syllabarum P 14 σου post τιμία P post παρουσία FV 15 ταῖς ψυχαῖς PF: τῆς ψυχῆς V 17-18 καὶ — ἀνάπαυσιν FV: om P 18 μὲν om, add super versum V 21 τιμιότητα FV: τελειότητα P

XI

Εὐπατρίῳ σχολαστικῷ

Ζητῶν τι προσφυὲς καὶ οἰκεῖον τῷ γράμματι δοῦναι
προοίμιον, ἀπὸ μὲν τῶν ἐμοὶ συνήθων, λέγω δὴ τῶν γρα-
φικῶν ἀναγνωσμάτων, οὐκ εἶχον ὅτῳ καὶ χρήσομαι, οὐ τῷ
μὴ εὑρίσκειν τὸ συμβαῖνον, ἀλλὰ τῷ περιττὸν κρίνειν πρὸς
οὐκ εἰδότας τοιαῦτα γράφειν· ἡ γὰρ περὶ τοὺς ἔξωθεν λό-
γους σπουδὴ τοῦ μηδεμίαν τῶν θείων μαθημάτων ἐπιμέ-
λειαν ἔχειν ἀπόδειξις ἡμῖν γέγονεν. οὐκοῦν ἐκεῖνα μὲν
σιωπήσομαι, ἐκ δὲ τῶν σῶν πρὸς τὴν λογιότητά σου προ-
2 οιμιάσομαι. πεποίηταί τις παρὰ τῷ διδασκάλῳ τῆς ὑμετέ-
ρας παιδεύσεως πρεσβυτικῶς εὐφραινόμενος, μετὰ τὴν χρο-
νίαν αὐτοῦ κακοπάθειαν ἐν ὀφθαλμοῖς ἔχων τὸν ἑαυτοῦ
παῖδα καὶ τοῦ παιδὸς ἅμα τὸν παῖδα· ὑπόθεσις δὲ αὐτῷ
τῆς εὐφροσύνης ἡ περὶ τῶν πρωτείων τῆς ἀρετῆς Ὀδυσσεῖ
3 πρὸς τὸν Τηλέμαχον μάχη. [εἰς] τί οὖν ἡ μνήμη τῶν Κε-
1044 M. φαλλήνων πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ λόγου συμβάλλεται; ὅτι με
διαλαβόντες μέσον ὑμεῖς, σύ τε καὶ ὁ τὰ πάντα θαυμάσιος
ὁ πατήρ ὁ σός, ὥσπερ τὸν Λαέρτην ἐκεῖνοι, φιλοτίμως
πρὸς ἀλλήλους ἐν τῇ πρὸς ἡμᾶς τιμῇ τε καὶ φιλοφροσύνῃ
περὶ τῶν πρωτείων διαγωνίζεσθε, ὁ μὲν ἐκ τοῦ Πόντου,

2 ad Eupatrium virum profecto gravem et pium Bas ep 159 data; fortasse illius filius hic fuit 14 sqq Homer ω 514 sq 16-17 de Homer ω 378 Κεφαλλήνεσσιν ἀνάσσων cogitat

FV 2 Εὐπατρίω σχολαστικῷ F: om V 3 οἰκεῖον V: οἷον F 7 εἰδότας V: εἰδότα F (sententiam in universum profert Gregorius) 7-8 ἔξωθεν λόγους Pasquali (ἔξω λόγους Zaccagni, at cf in laud Bas PG 46, 809A): ἔξω λόγων V, ἔξωθεν τῶν λόγων F 9 γέγονεν V: ἐγένετο F 11 τις V: λαέρτης F 13 αὐτοῦ V: ἐκείνην F hic et v 11 mutavit F, cum non perspiceret, quanta arte Gregorius nomina clarissima primum reticeret, facinora, quasi ignota essent, exponeret 14 ὑπόθεσις δὲ αὐτῷ F: ὑπόθεσιν δόντος V 16 εἰς τί οὖν ἡ F: εἰ καὶ τῇ V εἰς del Wilamowitz 18 μέσον ὑμεῖς F: νυνὶ V 19-20 φιλοτίμως πρὸς ἀλλήλους F: φιλοτίμους ὅλους V 21 ἐκ τοῦ πόντου F: οὕτως V (scilicet hoc verbum in p 42, 6 omissum et in margine exemplaris additum, a quo V exscriptus est, huc irrepsit genuina lectione expulsa)

4 σὺ δὲ ἀπὸ Καππαδοκίας τοῖς γράμμασι βάλλοντες. τί οὖν ὁ
γέρων ἐγώ; μακαριστὴν τίθεμαι τὴν ἡμέραν, ἐν ᾗ βλέπω τοι-
5 αύτην παιδὶ πρὸς πατέρα τὴν ἅμιλλαν. μή ποτε οὖν παύσαιο
χρηστοῦ καὶ θαυμαστοῦ πατρὸς εὐχὴν δικαίαν ἀποπληρῶν καὶ
τοῖς ἀγαθοῖς προτερήμασι τὴν πατρικὴν δόξαν ὑπερβαλλό-
μενος· οὕτω παρ' ἀμφοτέροις ὑμῖν ἔσομαι κεχαρισμένος κρι-
τής, σοὶ μὲν τὰ πρωτεῖα πρὸς τὸν πατέρα νέμων, τῷ πατρὶ δὲ
6 πρὸς σέ. ἡμεῖς δὲ οἴσομεν τὴν τραχεῖαν Ἰθάκην, οὐ λίθοις
τοσοῦτον ὅσον τοῖς ἤθεσι τῶν οἰκητόρων τραχυνομένην, ἐν ᾗ
πολλοὶ <οἱ> μνηστῆρες καὶ τῶν κτημάτων τῆς μνηστευομένης
βρωτῆρες, οἱ καὶ αὐτῷ τούτῳ τὴν νύμφην ὑβρίζοντες, τῷ ἐπα-
πειλεῖν τὸν γάμον τῇ σωφρονούσῃ, Μελανθοῦς, οἶμαι, τινὸς ἢ
ἄλλης τοιαύτης ἀξίως πράττοντες, οὐδαμοῦ δὲ ὁ σωφρονίζων
7 τῷ τόξῳ. ὁρᾷς ὅσον πρεσβυτικῶς ἐπὶ τὰ μηδὲν προσήκοντα
ἡμῖν παρεληρήσαμεν; ἀλλά μοι πρόχειρος ἔστω διὰ τὴν πο-
λιὰν ἡ συγγνώμη· ἴδιον γὰρ αὐτῆς, ὥσπερ τὸ κορυζοῦσθαι
τὰ ὄμματα καὶ τὰ μέλη πάντα ὑπὸ τῆς τοῦ γήρως ἀτονίας
8 βαρύνεσθαι, οὕτω καὶ τὸ ἀδολεσχεῖν ἐν τῷ λόγῳ. σὺ δὲ
ἡμᾶς τοῖς τροχαλοῖς τε καὶ διεγηγερμένοις τῶν λόγων νεανι-
κῶς δεξιούμενος ἀνανεώσῃ τὸ γῆρας, τῇ καλῇ καὶ πρεπούσῃ
γηροκομίᾳ ταύτῃ τὸ κεκμηκὸς τῆς ἡλικίας ἐπανορθούμενος.

XII

τῷ αὐτῷ

Οὐδὲ τοῦ ἔαρος ἡ χάρις διαλάμπειν κατὰ τὸ ἀθρόον

8 τρηχεῖα Ithaca dicitur Homer ι 27; κ 417. 463; ν 242   12 Homer σ 325 ἀλλ' ἥ γ' Εὐρυμάχῳ μιγέσκετο καὶ φιλέεσκε potissimum respicit

FV 6 οὕτω F: om V   7-8 τῷ — σέ V: om F   10 οἱ add Pasquali   11 βρωτῆρες F: κρατῆρες V   16 αὐτῆς V: αὐτῇ F   17 ἀτονίας F: ἀπονοίας V   21 γηρωκομία codd

FV 23 τῷ αὐτῷ in marg F: om V titulus genuinus, nam ex epistula praecedenti (p 41, 7 sqq) elucet Eupatrium Christianum esse, quamquam, ut scholasticum, Scripturae minus studiosum

πέφυκεν, ἀλλὰ προοίμια τῆς ὥρας γίνεται ἀκτίς τε προση-
1015 M. νῶς τὸ πεπηγὸς τῆς γῆς ἐπιθάλπουσα καὶ ἄνθος ἡμιφανῶς
τῇ βώλῳ ὑποκρυπτόμενον καὶ αὖραι τὴν γῆν ἐπιπνέουσαι,
ὡς διὰ βάθους τὸ ἐκ τοῦ ἀέρος γόνιμόν τε καὶ ζώφυτον
εἰς αὐτὴν διαδύεσθαι. ἔστι καὶ νεοθαλῆ πόαν θεάσασθαι
καὶ ὀρνίθων ἐπάνοδον, οὓς ὁ χειμὼν ἀπεξένωσε, καὶ πολλὰ
τοιαῦτα, ἃ σημεῖα μᾶλλόν ἐστι τοῦ ἔαρος, οὐκ αὐτὸ τὸ
ἔαρ· πλὴν ἀλλ' ἡδέα καὶ ταῦτα, διότι καὶ τῶν ἡδίστων
2 μηνύματα γίνεται. τί οὖν ὁ λόγος μοι βούλεται; ἐπειδὴ
πρόδρομος τῶν ἐν σοὶ θησαυρῶν ἡ διὰ τῶν γραμμάτων
σου φιλοφροσύνη πρὸς ἡμᾶς ἐλθοῦσα, καλῷ προοιμίῳ τὸ
παρὰ σοῦ προσδοκώμενον ἡμῖν εὐαγγελίζεται, καὶ τὴν ἐν
τούτοις χάριν δεχόμεθα ὥς τι πρωτοφανὲς ἄνθος τοῦ ἔαρος,
καὶ ὅλης ἀπολαῦσαι τῆς ὥρας ἐν σοὶ διὰ τάχους εὐχόμεθα.
3 σφόδρα γάρ, εὖ ἴσθι, σφόδρα τῷ κρυμῷ καὶ τῇ πικρίᾳ τῶν
ἐπιχωρίων ἠθῶν πεπονήκαμεν. καὶ ὥσπερ τοῖς δωματίοις
ἐκ τῶν ἐπεισρεόντων ὑδάτων ὑποτρέφεται κρύσταλλος (χρή-
σομαι γὰρ ἐκ τῶν ἡμετέρων τῷ ὑποδείγματι), καὶ ἡ καταρ-
ρέουσα νοτίς, εἰ τῷ πεπηγότι ἐπιπολάσειε, λιθοῦται περὶ
τὸν κρύσταλλον καὶ προσθήκη τοῦ ὄγκου γίνεται, τοιοῦτόν
τι βλέπω <ἐνὸν> τοῖς πολλοῖς τῶν κατὰ τὸν τόπον ἐπιχωρια-
ζόντων τὸ ἦθος· ἀεί τι προσεπινοεῖται παρ' αὐτῶν εἰς πι-
κρίαν καὶ ἐφευρίσκεται, καὶ τῷ προκατειργασμένῳ ἕτερον
κακὸν ἐπιπήγνυται, κἀκείνῳ ἄλλο, καὶ πάλιν ἕτερον καὶ
τούτῳ συνεχῶς ὑπαντᾷ, καὶ οὐδεὶς αὐτοῖς ὅρος τοῦ μίσους
καὶ τῆς τῶν κακῶν ἐπαυξήσεως· ὥστε πολλῶν ἡμῖν εὐχῶν

FV 1 γίνεται F: γίνονται V   7 ἔαρος V: ἀέρος F   8 ἡδῆ codd (cf ἡμίση Kühner-Blass I § 126, 11, at talia apud Gregorium non toleranda, cum praesertim in operibus multo melius traditis non inveniantur)   14 εὐχόμεθα (β super lineam) διὰ (α super lineam) τάχους V   15 κρυμῷ F: θυμῷ V   17 ἐπεισρεόντων V: ἀπορρεόντων F   18 καὶ ἡ F: οὕτω V   21 βλέπω F: βλεπέτω V aliquid post βλέπω deesse velut ἐν vel ἐνὸν suspicatur Jaeger   22 ὡς post ἦθος V: om F   25 τούτῳ Pasquali: τοῦτο codd   ὑπαντᾷ V: γίνεται F   αὐτοῖς F: αὐτῷ V   26 ἡμῖν εὐχῶν Pasquali: ὑμῖν εὐχῶν V εὐχῶν ἡμῖν F

εἶναι χρείαν, ἐπιπνεῦσαι διὰ τάχους τὴν χάριν τοῦ πνεύ-
ματος καὶ διαχέαι τὴν πικρίαν τοῦ μίσους καὶ διαθρύψαι
4 τὸν ἐκ τῆς πονηρίας αὐτοῖς πηγνύμενον κρύσταλλον. διὰ
ταῦτα γλυκὺ τὸ ἔαρ καὶ κατὰ φύσιν ὑπάρχον, ἑαυτοῦ πο-
θεινότερον γίνεται τοῖς ἀπὸ τοιούτων σε προσδεχομένοις
5 χειμώνων. μὴ οὖν βραδυνέτω ἡ χάρις, ἄλλως τε καὶ <διότι>
τῆς ἁγίας ἡμῖν ἡμέρας πλησιαζούσης εὐλογώτερον ἂν εἴη
τὴν ἐνεγκοῦσαν τοῖς ἰδίοις μᾶλλον ἢ τὸν Πόντον τοῖς ἡμετέ-
ροις σεμνύνεσθαι. ἐλθὲ οὖν, ὦ φίλη κεφαλή, φέρων ἡμῖν
ἀγαθῶν πλῆθος, σαυτόν· τοῦτο γὰρ ἔσται τῶν ἀγαθῶν
τῶν ἡμετέρων τὸ πλήρωμα.

1048 M.

XIII

Λιβανίῳ

Ἤκουσά τινος ἰατρικοῦ παράλογόν τι φύσεως πάθος
διηγουμένου, τὸ δὲ διήγημα τοιοῦτον ἦν· κατείχετό τις,
φησίν, ἀρρωστήματί τινι τῶν δυστροπωτέρων καὶ τὴν
τέχνην διήλεγχεν ἔλαττον τῆς ἐπαγγελίας ἰσχύουσαν· πᾶν
γὰρ τὸ ἐπινοούμενον εἰς θεραπείαν ἄπρακτον ἦν· εἶτά
τινος ἀγγελίας τῶν καταθυμίων παρ' ἐλπίδας αὐτῷ μηνυ-
θείσης, ἀντὶ τῆς τέχνης ἡ συντυχία γίνεται λύουσα τῷ
ἀνθρώπῳ τὴν νόσον, εἴτε τῆς ψυχῆς τῷ περιόντι τῆς ἀνέ-
σεως καὶ τὴν τοῦ σώματος ἕξιν ἑαυτῇ συνδιαθείσης, εἴτε
καὶ ἄλλως, οὐκ ἔχω λέγειν· οὔτε γὰρ ἐμοὶ σχολὴ τὰ τοι-
αῦτα φιλοσοφεῖν, καὶ τὴν αἰτίαν ὁ εἰπὼν οὐ προσέθηκεν.
2 ἐπὶ καιροῦ δὲ νῦν ἐμνήσθην, ὡς οἶμαι, τοῦ διηγήματος·
διακείμενος γάρ, ὡς οὐκ ἂν ἐβουλόμην (τὰς δὲ αἰτίας οὐ-
δὲν δέομαι νῦν ἀκριβῶς καταλέγειν τῶν ἀφ' οὗ γέγονα
παρ' ὑμῖν καὶ μέχρι τοῦ νῦν συμπεπτωκότων μοι λυπη-
ρῶν), μηνύσαντος ἀθρόως μοί τινος περὶ τῶν γραμμάτων

FV 6 διότι post καὶ add Pasquali

FV 13 Λιβανίω F: om V 14 ἰατροῦ ex ἰατρικοῦ F φύσεως πάθος V: πάθος φύσεως F 15 διηγουμένου e διηγημένου V 27 νῦν ἀκριβῶς F: ἀκριβῶς νῦν V

τῆς μονογενοῦς σου παιδεύσεως, ἐπειδὴ τάχιστα τὴν ἐπι-
στολὴν ἐδεξάμην καὶ τοῖς γεγραμμένοις ἐπέδραμον, εὐθὺς
μὲν τὴν ψυχὴν διετέθην ὡς ἐπὶ τοῖς καλλίστοις ἐπὶ πάν-
των ἀνθρώπων ἀνακηρυσσόμενος· τοσούτου τὴν σὴν μαρ-
τυρίαν ἐτιμησάμην, ἣν διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἡμῖν κεχάρισαι·
ἔπειτα δέ μοι καὶ ἡ τοῦ σώματος ἕξις εὐθὺς πρὸς τὸ κρεῖτ-
τον μετεποιεῖτο, καί σοι τὸ ἴσον παράδοξον καὶ αὐτὸς
διήγημα δίδωμι, ὅτι τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς τὰ μὲν ἀρρωστῶν
3 τὰ δὲ καθαρῶς ὑγιαίνων ἐπέδραμον. καὶ ταῦτα μὲν εἰς
τοσοῦτον· ἐπεὶ δέ μοι τῆς χάριτος ταύτης ὁ υἱὸς Κυνήγιος
ὑπόθεσις γέγονεν, οἷός <τ'> εἶ τῷ περιόντι τῆς εἰς τὸ εὐεργε-
τεῖν ἐξουσίας οὐχ ἡμᾶς μόνον ἀλλὰ καὶ τοὺς εὐεργέτας
ἡμῶν καλῶς ποιεῖν, εὐεργέτης δὲ ἡμῶν οὗτος, καθὼς εἴρη-
ται, τῶν παρὰ σοῦ γραμμάτων ἀφορμὴ γενόμενος ἡμῖν καὶ
4 ὑπόθεσις, καὶ διὰ τοῦτο εὖ παθεῖν ἄξιος. διδασκάλους δὲ
τοὺς ἡμετέρους, εἰ μὲν ὧν τι δοκοῦμεν μεμαθηκέναι ζη-
τοίης, Παῦλον εὑρήσεις καὶ Ἰωάννην καὶ τοὺς λοιποὺς
ἀποστόλους τε καὶ προφήτας, εἴ γε μὴ τολμηρὸν ἡμῖν τὴν
διδασκαλίαν οἰκειοῦσθαι τῶν τοιούτων ἀνδρῶν· εἰ δὲ περὶ
τῆς ὑμετέρας λέγοις σοφίας, ἣν οἱ κρίνειν ἐπιστήμονές
φασιν ἀπὸ σοῦ πηγάζουσαν ἐν μετοχῇ τοῖς λοιποῖς γίνεσθαι
πᾶσιν οἷς τινος καὶ μέτεστι λόγου (ταῦτα γὰρ ἤκουσα
1049 M. πρὸς πάντας διεξιόντος τοῦ σοῦ μὲν μαθητοῦ, πατρὸς δὲ
ἐμοῦ καὶ διδασκάλου τοῦ θαυμαστοῦ Βασιλείου), ἴσθι με μη-
δὲν ἔχειν λαμπρὸν ἐν τοῖς <περὶ> τῶν διδασκάλων διηγήμασιν,
ἐπ' ὀλίγον τῷ ἀδελφῷ συγγεγονότα καὶ τοσοῦτον παρὰ τῆς
θείας γλώττης ἐκκαθαρθέντα, ὅσον ἐπιγνῶναι μόνον τὴν
ζημίαν τῶν ἀμυήτων τοῦ λόγου· ἔπειτα μέντοι τοῖς σοῖς,

FV 10 υἱὸς F: om V 11 τ' add Jaeger 15-17 „si quaeris illarum disciplinarum magistros, in quibus aliquid profecisse videmur" 19 ἀνδρῶν· εἰ δὲ F: διηγημάτων οἷς V 20 οἱ F: om V 21 ἐν μετοχῇ τοῖς λοιποῖς γίνεσθαι dubitans Vitelli: ἐν μετοχῇ τοῦ λοιποῦ γίνεσθαι V: καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς γενέσθαι F 23 διεξιόντος F: διηγουμένου V (aberravit ad διηγήμασιν v 25 oculus scribae) 25 ἔχειν λαμπρὸν P: ἔχοντα λυπρὸν V ἔχειν susp περὶ add Pasquali 28 ζημίαν F: om sp 4 litt rel V μέντοι τοῖς σοῖς F: μέντοι γε καὶ τούτου V

εἴ ποτε σχολὴν ἄγοιμι, κατὰ σπουδὴν πᾶσαν ἐνδιατρίβοντα
ἐραστὴν γενέσθαι τοῦ ὑμετέρου κάλλους, τυχεῖν δὲ μηδέπω
5 τοῦ ἔρωτος. εἰ μὲν οὖν, ὥσπερ αὐτὸς ἐγὼ κρίνω, τὰ καθ'
ἡμᾶς ἐστιν οὐδέν, οὐδαμοῦ ὁ διδάσκαλος ἡμῶν· εἰ δὲ τὴν
σὴν ὑπόληψιν, ἣν ἐφ' ἡμῖν ἔσχες, μὴ ἀληθεύειν οὐ θέμις,
ἀλλά τινες ἐν τῷ λόγῳ [καὶ ὑμεῖς] καὶ ἡμεῖς οὐκ ἀπόβλητοι
παρά σοί γε κριτῇ, δὸς τολμῆσαι σοὶ τῶν ἡμετέρων ἀνα-
6 θεῖναι τὴν αἰτίαν. εἰ γὰρ Βασίλειος μὲν τοῦ ἡμετέρου
προστάτης λόγου, ἐκείνῳ δὲ ὁ πλοῦτος ἐκ τῶν σῶν ἦν θη-
σαυρῶν, τὰ σὰ κεκτήμεθα καὶ εἰ δι' ἑτέρων ὑπεδεξάμεθα·
εἰ δὲ ὀλίγα ταῦτα, ὀλίγον ἐν τοῖς ἀμφορεῦσι τὸ ὕδωρ, ἀλλ'
ἐκ τοῦ Νείλου ὅμως.

XIV

Λιβανίῳ σοφιστῇ

Ἑορτὴν ἄγειν σύνηθες τοῖς Ῥωμαίοις περὶ τὴν χειμέ-
ριον τροπὴν κατά τι πάτριον, ὅτε τοῦ ἡλίου πρὸς τὴν ἄνω
χώραν ἀναποδίζοντος, πλεονάζειν ἄρχεται τὸ ἡμερήσιον
μέτρον· ἱερὰ δὲ νενόμισται τοῦ μηνὸς ἡ ἀρχή, καὶ διὰ
ταύτης τῆς ἡμέρας τὸ πᾶν ἔτος οἰωνιζόμενοι δεξιάς τινας
2 συντυχίας καὶ εὐφροσύνας καὶ πότους ἐπιτηδεύουσι. τί
βουλόμενος ἐντεῦθεν τοῦ γράμματος ἄρχομαι; ὅτι καὶ
αὐτὸς διήγαγον τὴν ἑορτὴν ταύτην παραπλησίως ἐκείνοις
χρυσοφορήσας· ἦλθε γὰρ τότε καὶ εἰς τὰς ἐμὰς χεῖρας
χρυσός, οὔ τοι κατὰ τὸν πάνδημον τοῦτον χρυσόν, ὃν ἀγα-
πῶσιν οἱ ἄρχοντες καὶ δωροφοροῦσιν οἱ ἔχοντες, τὸ βαρὺ
καὶ αἰσχρὸν καὶ ἄψυχον κτῆμα, ἀλλ' ὃ παντὸς πλούτου
1052 M. τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν ὑψηλότερόν ἐστι, τὸ κάλλιστον ὄν-

FV 2 κάλλους· τυχεῖν F: κάλλους καὶ τυχεῖν V 4 οὐδέν, οὐδαμοῦ ὁ Pasquali: οὐδαμοῦ ὁ (οὐδὲν om) V οὐδέν, ὅδε ὁ F 6 ἀλλά τινες F: ἀλλ' ἀληθεῖς τινες V καὶ ὑμεῖς del Pasquali 7 ἡμετέρων F: τοιούτων V 7-8 τὴν αἰτίαν (β super lineam) ἀναθεῖναι (α super lineam) V 12 ὅμως in fine paginae om F

FV 14 τοῦ αὐτοῦ Λιβανίω σοφιστῇ F: om V 20 πόρους codd: corr Pasquali (cf Lib VIII 475, 10)

τως δεξίωμα κατὰ Πίνδαρον, τὰ σὰ φημὶ γράμματα καὶ
3 ὁ πολὺς ἐν ἐκείνοις πλοῦτος. οὕτω γὰρ συνέβη κατὰ τὴν
ἡμέραν ἐκείνην ἐπιφοιτήσαντά με τῇ μητροπόλει τῶν
Καππαδοκῶν ἐντυχεῖν τινι τῶν ἐπιτηδείων, ὅς μοι τὸ δῶ-
ρον τοῦτο, τὴν ἐπιστολήν, οἷόν τι σύμβολον ἑορτῆς προε-
4 τείνατο. ἐγὼ δὲ περιχαρὴς τῇ συντυχίᾳ γενόμενος κοινὸν
προὔθηκα τοῖς παροῦσι τὸ κέρδος, καὶ πάντες μετεῖχον τὸ
ὅλον ἕκαστος ἔχειν φιλονεικοῦντες, καὶ οὐκ ἠλαττούμην
ἐγώ· διεξιοῦσα γὰρ τὰς πάντων χεῖρας ἡ ἐπιστολὴ ἴδιος
ἑκάστου πλοῦτος ἐγίνετο, τῶν μὲν τῇ μνήμῃ διὰ τῆς συνε-
χοῦς ἀναγνώσεως τῶν δὲ δέλτοις ἐναπομαξαμένων τὰ ῥή-
ματα, καὶ πάλιν ἐν ταῖς ἐμαῖς ἦν χερσί, πλέον εὐφραίνουσα
5 ἢ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν πολυχρύσων ἡ ὕλη. ἐπειδὴ τοίνυν
καὶ τοῖς γεωργοῖς (χρήσομαι γὰρ ἐκ τῶν οἰκείων τῷ ὑπο-
δείγματι) πολλὴν δίδωσι πρὸς τοὺς δευτέρους τῶν πόνων
τὴν προθυμίαν τὸ τῶν πονηθέντων ἀπόνασθαι, σύγγνωθι
καὶ ἡμῖν ἅπερ αὐτὸς δέδωκας καταβαλλομένοις καὶ διὰ τοῦτο
γράφουσιν, ἵνα σε πάλιν πρὸς τὸ γράφειν ἐκκαλεσώμεθα.
6 Αἰτοῦμαι δὲ χάριν ὑπὲρ τοῦ βίου κοινήν, ὅσα δι' αἰ-
νίγματος ἡμῖν τὰ τελευταῖα τῆς ἐπιστολῆς ὑπηπείλησας,
μηκέτι διανοεῖσθαι· οὐδὲ γὰρ καλῶς ἔχειν φημὶ κρίσεως,
εἴ τινες ἁμαρτάνουσι πρὸς τὴν βάρβαρον γλῶσσαν ἀπὸ τῆς
Ἑλληνίδος αὐτομολοῦντες καὶ μισθοφόροι στρατιῶται γινό-
μενοι καὶ τὸ στρατιωτικὸν σιτηρέσιον ἀντὶ τῆς ἐν τῷ λέ-
γειν δόξης αἱρούμενοι, διὰ τοῦτό σε καταδικάζειν τῶν λό-
γων καὶ ἀφωνίαν τοῦ βίου καταψηφίζεσθαι· τίς γὰρ ὁ
φθεγγόμενος, εἰ σὺ τὴν βαρεῖαν ταύτην ἀπειλὴν κατὰ τῶν

1 immo secundum Euripidem fr 326

FV 3 ἐπιφοιτήσαντα F: προσφοιτήσαντα V 5-6 προετείνατο V: προετείνετο F 8 ἔχειν F: οὐ V 10 ἐγίνετο F: ἐστί V τὴν μνήμην F 11 ἐναπομαξαμένων V: ἐναπογραφομένων F 13 πολυχρύσων V: φιλοχρύσων F 16 ἀπόνασθαι F: ἀπόκροτον V (fuerit τὸ τῶν πονηθέντων ἀποκρότων ἀπόνασθαι: cf Plut Mor 2 E) 18 ἐκκαλεσώμεθα V: ἐκκαλέσωμεν F 20 ἡμῖν F: ἡμῶν V 22 εἰ F: om V 23-24 γινόμενοι F: γενόμενοι V

7 λόγων κυρώσειας; ἀλλὰ καλῶς ἔχει τάχα μνημονεῦσαί τινος τῶν ἐκ τῆς ἡμετέρας Γραφῆς· κελεύει γὰρ ὁ ἡμέτερος λόγος τοὺς δυναμένους εὖ τι ποιεῖν μὴ πρὸς τὰς γνώμας τῶν εὐεργετουμένων βλέπειν, ὡς φιλοτιμεῖσθαι μὲν τοῖς εὐαισθήτοις, ἀποκλείειν δὲ τοῖς ἀχαρίστοις τὴν εὐποιΐαν, ἀλλὰ μιμεῖσθαι τὸν τοῦ παντὸς οἰκονόμον, ὃς κοινὴν προτίθησι τῶν ἐν τῇ κτίσει καλῶν τὴν μετουσίαν ἀγαθοῖς τε
8 καὶ μὴ τοιούτοις. πρὸς ταῦτα βλέπων, ὦ θαυμάσιε, δὸς ἀεὶ τοιοῦτον τῷ βίῳ σαυτόν, οἷος ὁ παρελθὼν ἔδειξε χρόνος· οὐ γὰρ τὸν ἥλιον οἱ μὴ βλέποντες κωλύουσιν ἥλιον εἶ-
1053M. ναι· οὐκοῦν οὐδὲ τὴν ἀκτῖνα τῶν σῶν λόγων ἀμαυροῦσθαι καλῶς ἔχει διὰ τοὺς μεμυκότας τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια.
9 Τὸν δὲ Κυνήγιον εὔχομαι μὲν ὡς μάλιστα μὲν πόρρω τῆς κοινῆς εἶναι νόσου, ἣ νῦν τοὺς νέους κατείληφε, προσέχειν δὲ κατὰ τὸ ἑκούσιον τῇ περὶ τοὺς λόγους σπουδῇ· εἰ δὲ ἄλλως ἔχοι, δίκαιόν ἐστι καὶ μὴ βουλόμενον αὐτὸν ἐκβιάζεσθαι, * ἐν ᾧ νῦν ὄντες οἱ πρὸ τούτου τῶν λόγων ἀποστατήσαντες ἐλεεινοί τινές εἰσιν ὑπ' αἰσχύνης καταδυόμενοι.

XV

'Ιωάννῃ καὶ Μαξιμιανῷ

Καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων μικροῦ δεῖν, ὅσα ποιεῖ τοὺς κεκτημένους εὐδαίμονας, πένητες οἱ Καππαδόκαι ἡμεῖς,
2 πλέον δὲ πάντων πένητες τῶν γράφειν δυναμένων. τοῦτό τοι καὶ τῆς πολλῆς τοῦ λόγου βραδυτῆτος αἴτιον· πρὸ πλείονος γάρ μοι χρόνου πεπονημένης τῆς πρὸς τὴν αἵρε-

2 sqq respicit Matth 5, 43-45, Luc 6, 27. 35   25-p 49, 1 librum I contra Eunomium dicit ubi refutationi theologicae obiurgationes in vitam et mores praecedunt (cf infra 49, 13): haec epistula igitur anno 380 scripta

FV 3 ποιεῖν F: om sp 3 litt rel V   7 μετουσίαν F: μετάνοιαν V   13 ὡς Jaeger: ὥστε codd   15 ἑκούσιον F: ἀκούσιον V   περὶ V: πρὸς F   17 hiat oratio ante ἐν ᾧ   de certo adulescentulorum carcere intellegit Wilamowitz

FV 20 τοῦ αὐτοῦ ἰῶ καὶ μαξιμιανῶ F: om V

σιν ἀντιρρήσεως, ὁ μεταγράφων οὐκ ἦν, καὶ τῶν ὑπογραφέων ἡ ἀπορία ῥαθυμίας ἡμῖν κατὰ τὸ εἰκὸς ἢ τῆς περὶ
3 τὸν λόγον ἀσθενείας προσετρίψατο ἂν ὑπόνοιαν. ἀλλ' ἐπειδὴ νῦν γοῦν κατὰ θεοῦ χάριν ὅ τε γράφων καὶ ὁ δοκιμάζων τὰ γεγραμμένα εὑρέθησαν, ἀπέσταλκα ὑμῖν οὐ, καθώς φησιν ὁ 'Ισοκράτης, δῶρον τὸν λόγον (οὐδὲ γάρ τι τοιοῦτον ἐν τούτῳ λογίζομαι, ὡς ἀντὶ κτήματος τῷ δεξομένῳ γενέσθαι), ἀλλ' ὡς ἂν γένοιτο ὑμῖν προτροπή, ὥστε σφριγῶντας τῇ ἀκμῇ τῆς νεότητος καταθαρσῆσαι τῆς πρὸς τοὺς ἐναντίους μάχης, ἐν τῇ τοῦ γέροντος προθυμίᾳ τὸ τῆς
4 νεότητος εὐθαρσὲς ἀνεγείροντας. εἰ δὲ φανείη τι τῶν ἐκ τοῦ
1056M. λόγου καὶ τῆς ἀκοῆς τοῦ σοφιστοῦ ἄξια, δοκιμάσαντες μέρη τινά, τὰ πρὸ τῶν ἀγώνων μάλιστα, ὅσα τῆς ἐπιλεκτικῆς ἐστιν ἰδέας, ἀνενέγκατε· ἴσως δέ τινα καὶ τῶν δογματικῶν φανήσεται ὑμῖν οὐκ ἀχαρίστως ἡρμηνευμένα. ἅπερ δ' ἀναγινώσκοιτε, δῆλον ὅτι ὡς διδασκάλῳ καὶ διορθωτῇ ἀναγνώσεσθε.

XVI

Στρατηγίῳ

Οἷόν τι ποιοῦσιν οἱ τῇ σφαίρᾳ παίζοντες, ὅταν τριχῇ διαστάντες ἀντιπέμπωσιν ἀλλήλοις ἐν εὐστοχίᾳ τὴν βολὴν ἄλλος παρ' ἄλλου διαδεχόμενοι, διαπαίζουσι δὲ τὸν ἐν τῷ

6 Isocr ad Demon 1   12 τοῦ σοφιστοῦ, Libanii scilicet   18 Strategius presbyter complures Basilii litteras portavit circiter annum 375 (Basil ep 244 p 376; 245 p 382; 250 p 385); ad alium fortasse Nazianzenus ep 169 misit

FV 1 καὶ τῶν ὑπο om sp rel V   3 τρίψατο ἂν ὑπόνοιαν om sp rel V   5 εὑρέθησαν F: om sp rel V   6 δῶρον F: εὗρον V   τι F: τοι V   7 τοιοῦτον ἐν τούτῳ F: om sp rel V   8 ὑμῖν F: ἡμῖν V   προτροπὴ ὥστε F: om V   10 γέροντος προθυμίᾳ F: om sp rel V   12 ἀκοῆς τοῦ σοφιστοῦ F: om sp rel V   13 ἐπιλεκτικῆς ἐστι („generis obtrectatorii") Pasquali (nolui ἐπιδεικτικῆς): ἐπιλεκτῆς ἐστι F, om sp rel V   14 ἀνενέγκατε F: ἀνενέγκατο V   15 ἡρμηνευμένα F: om sp rel V   15 ἂν γινώσκοιτε codd: corr Pasquali

FV 18 τοῦ αὐτοῦ στρατηγίῳ F: om V   20 ἀλλήλοις F: om sp rel V   21 ἄλλος F: ἄλλο V

μέσῳ πρὸς αὐτὴν ἀναπηδῶντα, τῇ ἐσχηματισμένῃ τοῦ προσώ-
που ὁρμῇ καὶ τῇ ποιᾷ τῆς χειρὸς ἐνδείξει κατὰ τὸ δεξιὸν ἢ
εὐώνυμον τὴν βολὴν προδείξαντες, ἐφ' ὅπερ <δ'> ἂν ἴδωσιν
αὐτὸν ὁρμῶντα, κατὰ τὸ ἐναντίον ἀποπεμπόμενοι καὶ τὴν ἐλ-
πίδα δι' ἀπάτης ἐψεύσαντο· τοιαῦτα κατώρθωται καὶ νῦν παρὰ
τοῖς πολλοῖς ἡμῶν, οἱ τὸ σπουδάζειν ἀφέντες, ἐν εὐφυΐᾳ τοὺς
ἀνθρώπους σφαιρίζομεν, ἀντὶ τῆς δεξιᾶς ἐλπίδος, ἣν προϊσχό-
μεθα, τῇ σκαιότητι τῶν γινομένων τὰς ψυχὰς τῶν ἐλπιζόντων
2 <ἐφ'> ἡμῖν παρακρουόμενοι. γράμματα καταλλακτήρια, φιλο-
φροσύναι, σύμβολα, δῶρα, ἀγαπητικαὶ διὰ γραμμάτων περι-
πλοκαί, ταῦτά ἐστι τῆς σφαίρας ἡ ἔνδειξις ἡ κατὰ τὸ δεξιὸν
προδεικνυμένη· ἀλλ' ἀντὶ τῆς ἐλπισθείσης διὰ τούτων εὐφρο-
σύνης κατηγορίαι, συσκευαί, διαβολαί, μέμψεις, ἐγκλήματα,
μονομερῶν ἀποφάσεων ὑφαρπαγαί. μακάριοι τῶν ἐλπίδων
ὑμεῖς οἱ διὰ τῶν τοιούτων τὴν πρὸς τὸν θεὸν παρρησίαν πραγ-
3 ματευόμενοι. ἀλλὰ παρακαλοῦμεν ὑμᾶς μὴ πρὸς τὰ ἡμέτερα
βλέπειν, ἀλλὰ πρὸς τὴν δεσποτικὴν τοῦ εὐαγγελίου διδασκαλί-
αν (τίς γὰρ ἂν ἑτέρῳ τῶν ὀδυνῶν παραμυθία γένοιτο [ἂν ἄλλος]
αὐτὸς ταῖς ὀδύναις ὑπερβαλλόμενος;), ὡς [δ'] ἂν τὴν ἰδίαν
διέξοδον λάβῃ τὰ πράγματα, ὥς φησιν· Ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ
4 ἀνταποδώσω, λέγει κύριος. σὺ δέ μοι, ὦ ἄριστε, πράττειν
1057 M. σεαυτοῦ ἀξίως καὶ τῷ θεῷ ἐπελπίζειν καὶ μὴ ἐγκόπτεσθαι
πρὸς τὸ καλός τε καὶ ἀγαθὸς εἶναι διὰ τὰ παρ' ἡμῶν ὑποδείγ-
ματα, ἐπιτρέπειν δὲ τῷ θεῷ τῷ δικαιοκρίτῃ τὴν συμφέρουσάν
τε καὶ δικαίαν τῶν πραγμάτων ἀπόβασιν, ταύτῃ τε ἄγειν,
5 ὅπηπερ ἂν ἡ θεία κατευθύνῃ σοφία. πάντως οὐδὲ ὁ Ἰωσὴφ
τῷ φθόνῳ τῶν ἀδελφῶν ἐδυσχέραινε, διότι τῶν ὁμογενῶν ἡ
κακία ὁδὸς αὐτῷ πρὸς τὴν βασιλείαν ἐγένετο.

20-21 Rom 12, 19   26 Gen 50, 20-28 respicit

FV 1 πρὸς αὐτὴν F: om sp rel V   2 κατὰ τὸ F: om sp rel V   3 δ' add Pasquali   4 κατὰ τὸ ἐναντίον F: om sp rel V   6 ἡμῶν F: om sp rel V   7-8 προισχόμεθα F: om sp rel V   9 ἐφ' add Pasquali, ἐπελπιζόντων (8) mavult Jaeger cf 22   10-11 περιπλοκὴ V   12 τούτων F: τῆς V   15 τὸν F: om V   18 prius ἂν V: om F   ἂν ἄλλος del Pasquali   19 αὐτὸς Pasquali: αὐτῶν codd αὐτὸν Zaccagni sic Latte qui del 18 alt ἂν solum   δ' del Wilamowitz   22 ἐπελπίζειν F: ἐλπίζειν V   24 δικαίωκριτῆ V

XVII

Τοῖς ἐν Νικομηδείᾳ πρεσβυτέροις

Ὑμᾶς μὲν Ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν καὶ θεὸς πάσης παρα-
κλήσεως, ὁ πάντα ἐν σοφίᾳ πρὸς τὸ συμφέρον οἰκονομῶν,
διὰ τῆς ἰδίας ἐπισκοπήσειε χάριτος καὶ παρακαλέσειεν,
ἑαυτῷ ποιῶν ἐν ὑμῖν τὸ εὐάρεστον, καὶ ἔλθοι ἐφ' ὑμᾶς ἡ
χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ κοινωνία τοῦ
ἁγίου πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸ γενέσθαι ὑμῖν θεραπείαν μὲν
πάσης θλίψεως καὶ δυσχερείας, εὐοδίαν δὲ πρὸς πᾶν ἀγαθὸν
εἰς καταρτισμὸν τῆς ἐκκλησίας καὶ οἰκοδομὴν τῶν ὑμετέρων
ψυχῶν καὶ εἰς προσθήκην τῆς δόξης τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ.
2 ἡμεῖς δὲ ταύτην ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν ἀπολογίαν πρὸς τὴν ἀγάπην
ὑμῶν ποιούμεθα, ὅτι οὐκ ἠμελήσαμεν πρὸς τὴν ἀπόδοσιν τῆς
κεχρεωστημένης ὑμῖν ἐπισκέψεως ἢ ἐν τῷ παρελθόντι χρόνῳ
ἢ καὶ νῦν μετὰ τὴν γενομένην τοῦ μακαρίου Πατρικίου
μετάστασιν, ἀλλ' ὅτι πολλαὶ μὲν αἱ τῶν καθ' ἡμᾶς ἐκκλη-
σιῶν ἀσχολίαι, πολλὴ δὲ καὶ ἡ τοῦ σώματος σαθρότης, ὡς
εἰκὸς προϊόντι τῷ χρόνῳ συνεπιδιδοῦσα, πολλὴ δὲ καὶ ἡ
τῆς ὑμετέρας ἀγαθότητος εἰς ἡμᾶς ῥαθυμία, ὅτι οὐδεὶς
οὐδέποτε λόγος εἰς προτροπὴν ἐν γράμματι ἢ δηλωματικὴ
σχέσις πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς ἐκκλησίαν, τοῦ μακαρίου Εὐ-
φρασίου τοῦ ἐπισκόπου διὰ πάσης γνησιότητος ἑαυτῷ τε
1060 M. καὶ ὑμῖν οἷον σειραῖς τισι τῇ ἀγάπῃ τὴν βραχύτητα ἡμῶν
3 συνδήσαντος. ἀλλ' εἰ καὶ μὴ πρότερον τὸ τῆς ἀγάπης
χρέος ἢ παρ' ἡμῶν διὰ τῆς ἐπισκέψεως ἢ παρὰ τῆς

3-4 II Cor 1,3   4 cf Ps 103 (104), 24   6 Hebr 13, 21   6-8 II Cor 13, 13.   10 Eph 4, 12; II Cor 13, 9. 10 miscet   II Cor 13, 11 respicit   21 adfuit concilio Constantinopolitano a. 381 (Mansi III 572A)

FV 2 τοῦ αὐτοῦ τοῖς ἐν νικομηδεία πρεσβυτέροις F: om V   5 post παρακαλέσειεν dist Pasquali   6 ποιῶν V: om F   9 εὐοδίαν δὲ F: om sp rel V   11 προσθήκην F: om sp rel V   12 ἑαυτῶν F: αὐτῶν V   13 ποιούμεθα ὅτι F: ποιούμενοι V   14 ὑμῖν F: ἡμῖν V   15 ἢ καὶ νῦν μετὰ F: om sp rel V   17 ἀσχολίαι F: om sp rel V   20 ἢ δηλωματικὴ F: om sp rel V   22 γνησιότητος F: ὁσιότητος V

ὑμετέρας εὐλαβείας διὰ τῆς προτροπῆς ἀπεπληρώθη, νῦν
γοῦν εὐχόμεθα τῷ θεῷ, σύμμαχον πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν ἡμῶν
καὶ τὴν ὑμετέραν πρὸς θεὸν συμπαραλαβόντες εὐχήν, διὰ
τάχους ὡς ἐστι δυνατόν, ἐπιδημῆσαί τε ὑμῖν καὶ συμπαρα-
κληθῆναι καὶ συσπουδάσαι, ὡς ἂν ὑφηγῆται ὁ κύριος,
ὥστε καὶ τῶν ἤδη γεγενημένων λυπηρῶν διόρθωσιν ἐξ-
ευρεῖν καὶ εἰς τὸν ἐφεξῆς χρόνον ἀσφάλειαν· ὥστε μηκέτι
ὑμᾶς ἐν τῇ ἀσυμφωνίᾳ ταύτῃ διεσπασμένους, ἄλλου κατ'
ἄλλην ὁρμὴν ἑαυτὸν τῆς ἐκκλησίας ἀπάγοντος, γέλωτα
προκεῖσθαι τῷ διαβόλῳ, ᾧ βούλημα καὶ ἔργον ἐστὶν ἐξ
ἐναντίου τῷ θείῳ θελήματι τὸ μηδένα σωθῆναι μηδὲ εἰς
4 ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. πῶς γὰρ οἴεσθε ἡμᾶς, ἀδελ-
φοί, θλίβεσθαι πρὸς τὴν ἀκοὴν τῶν διαγγειλάντων ἡμῖν
τὰ ὑμέτερα, ὅτι οὐδεμία γέγονεν τῶν ἐφεστώτων ἐπι-
στροφή, ἀλλ' ἡ τῶν ἅπαξ ἀποκλινάντων προαίρεσις ἐπὶ
τῆς αὐτῆς ὁρμῆς ἀεὶ φέρεται, καὶ ὥσπερ ἐκ τοῦ ὀχετοῦ
ὕδωρ πολλάκις εἰς τὴν παρακειμένην ὄχθην ὑπερεκχεῖται
καὶ κατὰ τὸ πλάγιον διαδυὲν ἀπορρέει, μὴ ἀπασφαλισθέντος
δὲ τοῦ ὑπαιτίου τόπου δυσανάκλητον γίνεται κοιλανθέντος
τοῦ ὑποκειμένου πρὸς τὴν τοῦ ῥείθρου φοράν, οὕτως ἡ τῶν
ἀποστάντων ὁρμή, ἅπαξ τῆς εὐθείας τε καὶ ὀρθῆς πίστεως
ἐκ φιλονεικίας παραρρυεῖσα, ἐνεβάθυνεν ἤδη τῇ συνηθείᾳ
5 καὶ οὐκ εὐχερῶς ἐπὶ τὴν ἀρχαίαν ἐπανέρχεται χάριν. διὸ
σοφοῦ τινος καὶ μεγάλου χρῄζει τὰ καθ' ὑμᾶς ἐπιστάτου
καλῶς τὰ τοιαῦτα ὀχετηγεῖν ἐπισταμένου, ὥστε δυνηθῆναι
πάλιν τὴν ἄτακτον τοῦ ῥεύματος τούτου παρατροπὴν εἰς
τὸ ἀρχαῖον κάλλος ἀνακαλέσασθαι, ὡς ἂν πάλιν ὑμῖν τὰ
τῆς εὐσεβείας ἁδρύνοιτο λήια τῇ τῆς εἰρήνης ἐπιρροῇ κατ-
6 αρδόμενα. διὰ ταῦτα πολλὴ χρεωστεῖται τῷ πράγματι παρὰ

4-5 Rom 1, 12 sqq reminiscitur   11-12 II Tim 2, 25 sqq I Tim 2, 4, saepius

FV 1 ὑμετέρας F: ἡμετέρας V   3 ὑμ. πρ. θεὸν συμπ. εὐχ. F: ὑμ. εὐχ. πρ. θεὸν συμπ. V   6 ὡς ci Pasquali   8 ὑμᾶς Zaccagni: ἡμᾶς codd   9 ἄλλην V: ἄλλου F   18 ἀπορρέη F ἀπασφαλισθέντος Wilamowitz: ἀποσφαλισθέντος F ἀποσφαλέντος V   26 παρατροπὴν V: περιτροπὴν F

πάντων ὑμῶν σπουδή τε καὶ προθυμία πρὸς τὸ ἀναδει-
χθῆναι προστάτην ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος τοιοῦτον ὃς
ὅλῳ τῷ ὀφθαλμῷ τὰ τοῦ θεοῦ ὄψεται μόνα, πρὸς οὐδὲν
7 τῶν ἐν τῇ ζωῇ σπουδαζομένων μετεωρίζων τὸ ὄμμα. διὰ
τοῦτο γὰρ οἶμαι τὸν λευιτικὸν νόμον ἀπόκληρον τῆς γηΐνης
κληρονομίας τὸν λευΐτην ποιεῖν, ὡς ἂν μερίδα κτήσεως,
καθὼς γέγραπται, τὸν θεὸν μόνον ἔχοι καὶ τοῦτο περιέποι
διὰ παντὸς ἐν ἑαυτῷ τὸ κτῆμα, πρὸς οὐδὲν ὑλῶδες τῆς
8 ψυχῆς καθελκομένης. εἰ δέ τινές εἰσιν ἢ καὶ ἐσμεν ἀδιά-
φοροι, μηδεὶς πρὸς τοῦτο βλέπων ἐπὶ τῶν ἰδίων βλα-
1061 M. πτέσθω· οὐ γὰρ νόμος ἐστὶ τοῖς ἄλλοις πρὸς τὸ μὴ τὰ δέ-
οντα πράσσειν τὸ παρ' ἑτέροις μὴ δεόντως γινόμενον.
ἀλλ' ὑμᾶς χρὴ τὰ ἑαυτῶν βλέπειν, ὅπως ἂν πρὸς τὸ
κρεῖττον γένοιτο ἡ τῆς ἐκκλησίας ἐπίδοσις, τῶν διεσκορ-
πισμένων πάλιν εἰς τὴν τοῦ ἑνὸς σώματος ἁρμονίαν ἐπαν-
ελθόντων καὶ τῆς πνευματικῆς εἰρήνης ἐν τῷ πλήθει
9 τῶν εὐσεβῶς τὸν θεὸν δοξαζόντων εὐθηνουμένης. πρὸς
τοῦτο καλῶς ἔχειν οἶμαι σκοπεῖν <τὸν> τὰ καλὰ τῇ ἐκκλησίᾳ
βουλόμενον, ὅπως ἂν ὁ ἀναδεικνύμενος εἰς προστασίαν
10 ἐπιτηδείως ἔχοι. γένος δὲ καὶ πλοῦτον καὶ κοσμικὴν
περιφάνειαν ζητεῖν ἐν τοῖς ἐπισκοπικοῖς κατορθώμασιν ὁ
ἀποστολικὸς οὐκ ἐνομοθέτησε λόγος· ἀλλ' εἰ μέν τι τούτων
κατὰ τὸ αὐτόματον ἕποιτο τοῖς προηγουμένοις, ὡς σκιὰν
κατὰ τὸ συμβὰν ἀκολουθοῦσαν οὐκ ἀποβάλλομεν· εἰ δὲ
μή, οὐδὲν ἧττον ἀγαπήσομεν τὰ προτιμότερα, κἂν χωρὶς

4 sqq Num 18, 20   14-16 Joh 11, 52 respicit   21-22 I Tim 3, 1-7; Tit 1, 7-9 intellegit

FV 3 ὄψεται F: om sp rel V   7 ὡς γέγραπται om sp rel V   8 ἐν ἑαυτῷ τὸ κτῆμα V: τὸ κτῆμα ἑαυτῷ F   8-9 τῆς ψυχῆς καθελκόμενος F: om sp rel V corr Wilamowitz   12 μὴ δεόντως F: om sp rel V   13 πρὸς F: om V   14 τῆς ἐκκλησίας ἐπίδοσις F: om sp rel V   16-17 ἐν τῷ πλήθει τῶν F: om sp rel V   18 ἔχειν F: ἔχει V   τὸν add Pasquali 18-19 κλησίᾳ βουλόμενον ὅπως F: om sp rel V   20-21 ἢν περιφάνειαν ζητεῖν F: om sp rel V   22-23 μέν τι τούτων κατὰ τὸ F: om sp rel V   24-25 εἰ δὲ μὴ οὐδὲν F: om sp rel V

11 τούτων τύχῃ. αἰπόλος ἦν ὁ προφήτης Ἀμώς, ἁλιεὺς ὁ
Πέτρος, καὶ τῆς αὐτῆς τέχνης ὅ τε τούτου ἀδελφὸς Ἀν-
δρέας καὶ ὁ ὑψηλὸς Ἰωάννης, σκηνορράφος ὁ Παῦλος, καὶ
ὁ Ματθαῖος τελώνης, καὶ οἱ ἄλλοι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον
ὁμοίως ἅπαντες, οὐχ ὕπατοί τινες καὶ στρατηλάται καὶ
ὕπαρχοι ἢ κατὰ ῥητορικὴν καὶ φιλοσοφίαν περίβλεπτοι,
ἀλλὰ πένητες καὶ ἰδιῶται καὶ ἀπὸ τῶν ταπεινοτέρων ἐπι-
τηδευμάτων ὁρμώμενοι· καὶ ὅμως Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν
ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης
12 τὰ ῥήματα αὐτῶν. Βλέπετε, φησί, τὴν κλῆσιν ὑμῶν, ἀδελ-
φοί, ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δυνατοί,
οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς· ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο
13 ὁ θεός. ἴσως τι μωρὸν καὶ νῦν ἐν τοῖς φαινομένοις τῶν
ὀφθαλμῶν τῶν ἀνθρωπίνων νομίζεται, ὅταν ἀσθενὲς ὑπὸ
πενίας ἢ ἄδοξον ᾖ διὰ τὴν σωματικὴν δυσγένειαν· ἀλλὰ τίς
οἶδεν εἰ μὴ τούτῳ τὸ κέρας τῆς κρίσεως παρὰ τῆς χάριτος
ἐπικλίνεται, κἂν τῶν ὑψηλῶν τε καὶ ἐμφανεστέρων μικρό-
14 τερος ᾖ; τί λυσιτελέστερον ἦν τῇ Ῥωμαίων πόλει, τὸ κατ'
ἀρχὰς τῶν εὐπατριδῶν τινα καὶ ὑπερόγκων ἐκ τῆς ὑπάτου
βουλῆς εἰς προστασίαν λαβεῖν, ἢ τὸν ἁλιέα Πέτρον, ᾧ μηδὲν
ἦν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου πρὸς εὐδοξίαν ἐφόλκιον; τίς οἰκία,
τίνες οἰκέται, ποία κτῆσις διὰ προσόδων τρυφὴν χορηγοῦσα;
ἀλλ' ὁ ξένος καὶ ἄστεγος καὶ ἀτράπεζος τῶν τὰ πάντα ἐχόντων
πλουσιώτερος ἦν, ὅτι διὰ τοῦ μηδὲν ἔχειν τὸν θεὸν εἶχεν ὅλον.
15 οὕτω καὶ οἱ Μεσοποταμῖται βαρυπλούτους ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς
σατράπας, πάντων ἐδοκίμασαν τὸν Θωμᾶν εἰς ἐπιστασίαν

1 Amos 1, 1   1-3 Matth 4, 18-21; Marc 1, 16-19; Luc 5, 1-10   3 Act 18, 3   4 Matth 10, 3   8-10 Ps 18 (19), 5; Rom 10, 18   10-13 I Cor 1, 26-27   13 I Cor 1, 25, 27 sqq respicit   16 I Reg 10, 1 sqq; 16, 13; Exod 29, 21; Lev 7, 25, similes loci   25 Edessenos dicit: Rufin XI 5, p 1008, 16 Schwartz; Chronici Edesseni per Guidium conversi p 6, 12

FV 1 τούτων F: om V   ἀμώς F: om sp rel V   5 οὐχ ὕ om sp rel V   10 φησί V: φησὶν post ἀδελφοί F   11 alt οὐ — δυνατοί V: om F   17 ἀφανεστέρων F   22 χορηγοῦσα V: διαχορηγοῦσα F   26 σατράπας Vitelli: σατραπείας codd

ἑαυτῶν προτιμότερον, καὶ Τίτον Κρῆτες καὶ Ἱεροσολυμῖται
Ἰάκωβον, καὶ ἡμεῖς οἱ Καππαδόκαι τὸν ἑκατόνταρχον τὸν
1064 M. ἐπὶ τοῦ πάθους τὴν θεότητα τοῦ κυρίου ὁμολογήσαντα, πολ-
λῶν ὄντων κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον λαμπρῶν ἐν γένει
καὶ ἱπποτρόφων καὶ τοῖς ἐν τῇ συγκλήτῳ πρωτείοις σεμ-
νυνομένων· καὶ κατὰ πᾶσαν δὲ ἐκκλησίαν εὕροι τις ἂν
τοὺς κατὰ θεὸν μεγάλους τῆς κοσμικῆς περιφανείας προτι-
16 μηθέντας. πρὸς ταῦτα βλέπειν ἐπὶ τοῦ παρόντος οἶμαι
δεῖν καὶ ὑμᾶς, εἴ γε μέλλοιτε πάλιν τὸ ἀρχαῖον τῆς ἐκκλη-
σίας ὑμῶν ἀνακαλεῖσθαι ἀξίωμα.
17 Οἴδατε γὰρ παντὸς μᾶλλον τὰ ὑμέτερα διηγήματα,
ὅτι ἐξ ἀρχαίου, πρὶν τὴν γείτονα ὑμῶν ἐξανθῆσαι πόλιν,
παρ' ὑμῖν ἦν τὰ βασίλεια, καὶ τὸ προέχον ἐν πόλεσιν ὑπὲρ
τὴν ὑμετέραν οὐκ ἦν· καὶ νῦν, εἰ καὶ ὁ τῶν οἰκοδομη-
μάτων καλλωπισμὸς ἠφανίσθη, ἀλλ' ἡ ἐν τοῖς ἀνθρώποις
πόλις ἐν πλήθει τε καὶ δοκιμότητι τῶν οἰκητόρων πρὸς
18 τὸ ἀρχαῖον ἐξισοῦται κάλλος. οὐκοῦν πρέπον ἂν εἴη μὴ
ταπεινότερον τῶν προσόντων ὑμῖν ἀγαθῶν ἔχειν τὸ φρό-
νημα, ἀλλὰ συνεπαίρειν τῇ περιφανείᾳ τῆς πόλεως τὴν
περὶ τῶν προκειμένων σπουδήν, ὡς ἂν τοιοῦτον εὕρητε
παρὰ τοῦ θεοῦ τὸν τοῦ λαοῦ καθηγούμενον, ὡς μὴ ἀνάξιον
19 ὑμῖν ἐπιδειχθῆναι. αἰσχρὸν γάρ, ἀδελφοί, καὶ παντάπασιν
ἄτοπον νεὼς μὲν κυβερνήτην μὴ γίνεσθαι εἰ μὴ τῆς κυ-
βερνητικῆς ἐπιστήμων εἴη, τὸν δὲ ἐπὶ τῶν οἰάκων τῆς
ἐκκλησίας καθήμενον ἀγνοεῖν ὅπως ἂν τὰς τῶν συμπλε-

1 Tit 1, 5; Euseb hist eccl III 4, 5 p 192, 19 Schwartz   2 Hegesipp ap Euseb hist eccl II 23, 4, p 166, 9; Clem Alex ap Euseb hist eccl II 1, 3 p 104, 7   2-3 Martyrolog Hieronym p 33, 134, 146   12 Constantinopolim, non Nicaeam dicit   13 scil Diocletiani aetate   14-15 de Nicomediae aedificiis [Lact] de mort pers 7, 8-10, Amm Marc XXII 9, 3; corruerunt IX kal sept a. 358 (Chron min I 239 M; Amm Marc XVII 7, 2; plures locos collegit Seeck PW 1084)   22 sqq Plato Protag 319b-d; Resp VIII 551c menti obversantur

FV 5 πρωτείοις Zaccagni: πρώτοις codd   6 εὕροι τίς ἂν F: om sp rel V   12 ὑμῶν FV^2: ἡμῶν V   16 τῶν οἰκητόρων F: om sp rel V   18-19 ἔχειν τὸ φρόνημα F: om sp rel V   21 τοῦ θεοῦ τὸν F: om V   23 ἄτοπον νεὼς F: om sp rel V

20 ὄντων ψυχὰς εἰς τὸν λιμένα τοῦ θεοῦ καθορμίσειε. πόσα
γέγονε δι' ἀπειρίαν τῶν καθηγουμένων αὔτανδρα τῶν ἐκκλη-
σιῶν ἤδη ναυάγια; τίς ἂν ἐξαριθμήσαιτο τὰ ἐν ὀφθαλμοῖς
κακὰ μὴ ἂν συμβάντα εἴ τις ἦν που ἐν τοῖς καθηγουμένοις
21 κυβερνητικὴ ἐμπειρία; ἀλλὰ καὶ τὸν σίδηρον οὐ τοῖς ἀτέ-
χνοις, τοῖς δὲ ἐπιστήμοσι τῆς χαλκευτικῆς εἰς τὴν τῶν
σκευῶν ἀπεργασίαν καταπιστεύομεν· οὐκοῦν καὶ τὰς ψυχὰς
τῷ καλῶς ἐπισταμένῳ τῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος ζέσει κατα-
μαλάσσειν ἐγχειριστέον, ὃς διὰ τῆς τῶν λογικῶν ὀργάνων
τυπώσεως σκεῦος ἐκλογῆς τε καὶ εὐχρηστίας ἕκαστον ὑμῶν
22 ἐπιτελέσειε. τοιαύτην ποιεῖσθαι τὴν πρόνοιαν ὁ θεῖος ἀπό-
1065 M. στολος ἐγκελεύεται, διὰ τῆς πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολῆς πᾶσι
νομοθετῶν τοῖς ἀκούουσιν, ἐν οἷς φησι δεῖν τὸν ἐπίσκοπον
23 ἀνεπίληπτον εἶναι. ἆρ' οὖν τούτου μόνου τῷ ἀποστόλῳ μέλει
ὅπως ὁ τῆς ἱερωσύνης προεστηκὼς τοιοῦτος εἴη; καὶ τί
24 τοσοῦτον κέρδος, εἰ ἐν ἑνὶ τὸ ἀγαθὸν κατακλείοιτο; ἀλλ'
οἶδεν ὅτι τῷ προέχοντι συμμορφοῦται τὸ ὑποχείριον, καὶ τὰ
κατορθώματα τοῦ καθηγουμένου τῶν ἑπομένων γίνεται· ὃ
γάρ ἐστιν ὁ διδάσκαλος, τοῦτο καὶ τὸν μαθητὴν ἀπεργάζεται·
οὐ γάρ ἔστι τὸν τῇ χαλκευτικῇ τέχνῃ μαθητευόμενον ὑφαν-
τικὴν ἐξασκῆσαι, ἢ ἱστουργεῖν διδασκόμενον ῥήτορα ἢ γεω-
μέτρην γενέσθαι, ἀλλ' ὅπερ ἐν τῷ καθηγουμένῳ βλέπει ὁ
μαθητής, τοῦτο καὶ εἰς ἑαυτὸν μετατίθησι. διὰ τοῦτό φησι·
κατηρτισμένος ἔσται πᾶς μαθητὴς ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ.
25 τί οὖν, ἀδελφοί; ἆρα δυνατὸν ταπεινόφρονα γενέσθαι καὶ
κατεσταλμένον τῷ ἤθει καὶ μέτριον καὶ φιλοκερδείας
κρείττονα καὶ τὰ θεῖα σοφὸν καὶ πεπαιδευμένον τὴν ἐν
τοῖς τρόποις ἀρετήν τε καὶ ἐπιείκειαν, ταῦτα ἐν τῷ διδα-
26 σκάλῳ μὴ βλέποντα; ἀλλ' οὐκ οἶδα πῶς οἷόν τε τὸν κο-
σμικῷ μαθητευθέντα πνευματικὸν γενέσθαι· πῶς γὰρ ἂν

10 Act 9, 15; II Tim 2, 21   13-14 I Tim 3, 2   24 Luc 6, 40

FV 2 γέγονε F: om sp rel V   3 ἐξαριθμήσαιτο F: ἐξαριθμήσηται V   3-4 ὀφθαλμοῖς κακὰ F: ὁ reliquis omissis sp rel V   4 ἦν V: om F   5 οὐ τοῖς F: om sp rel V   9 διὰ V: καὶ F   11 τοιαύτην F: τοιαῦτα V   21 ἱστουργεῖν V: ἱστουργικὴν F

27 μὴ κατ' ἐκεῖνον εἶεν οἱ πρὸς αὐτὸν ὁμοιούμενοι; τί κέρδος
ἐστὶ τοῖς διψῶσι τῆς τοῦ ὑδρείου μεγαλουργίας, ὕδατος ἐν
αὐτῷ μὴ ὄντος; κἂν ἐν ποικίλοις σχήμασιν ἡ τῶν κιόνων
ἐπάλληλος θέσις ἐπὶ τοῦ ὕψους ἀνέχῃ τὸν πέτασον, τί
μᾶλλον ἂν ὁ διψῶν ἕλοιτο πρὸς τὴν ἑαυτοῦ χρείαν, λίθους
εὖ διακειμένους βλέπειν, ἢ κρουνὸν εὑρεῖν, κἂν ἀπὸ ξυ-
λίνου σωλῆνος ῥέῃ, μόνον διειδές τε καὶ πότιμον τὸ νᾶμα
28 προχέοντα; οὕτως, ἀδελφοί, τοῖς πρὸς τὴν εὐσέβειαν βλέ-
πουσιν ἀμελητέον ἂν εἴη τῆς ἔξω σκηνῆς· καὶ εἴ τις κομᾷ
φίλοις καὶ καταλόγοις ἀξιωμάτων ἀβρύνεται καὶ πολλὰς
ἐτησίους ἀπαριθμεῖται προσόδους καὶ πρὸς τὸ γένος ἑαυτοῦ
βλέπων περιογκοῦται καὶ πανταχόθεν τῷ τύφῳ περιαυτί-
ζεται, τὸν τοιοῦτον ἐὰν ὡς ξηρὸν ὑδρεῖον, εἴπερ μὴ ἔχοι
ἐν τῷ βίῳ τὰ προηγούμενα, ἀναζητεῖν δὲ καθὼς ἂν ᾖ δυ-
νατόν, τῷ λύχνῳ τοῦ πνεύματος πρὸς τὴν ἔρευναν κεχρη-
μένους, εἴ πού τίς ἐστι Κῆπος κεκλεισμένος καὶ πηγὴ ἐσ-
φραγισμένη, καθώς φησιν ἡ γραφή, ἵνα διὰ τῆς χειροτονίας
ἀνοιχθείσης ἡμῖν τῆς ἐν τῷ κήπῳ τρυφῆς καὶ ἀναστομω-
θέντος τοῦ τῆς πηγῆς ὕδατος κοινὸν γένηται κτῆμα τῆς
29 καθόλου ἐκκλησίας ἡ ἐν ἐκείνῳ χάρις. καὶ παράσχοι ὁ κύριος
εὑρεθῆναι διὰ τάχους ἐν ὑμῖν τοιοῦτον ὃς ἔσται σκεῦος ἐκ-
λογῆς, στῦλός τε καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας· πιστεύομεν δὲ
τῷ κυρίῳ ἔσεσθαι ταῦτα, εἴπερ ὑμεῖς βουληθείητε διὰ τῆς
ὁμονοητικῆς συμπνοίας πρὸς τὸ κοινὸν ἀγαθὸν συμφώνως
ἰδεῖν, προτιμήσαντες τῶν ἰδίων θελημάτων τὸ θέλημα τοῦ

15 oculo, quae est lucerna corporis (Matth 6, 22, Luc 11, 34) opponitur   16-17 Cant cant 4, 12   18 Ezech 36, 35, saepius   21-22 Act 9, 15   22 I Tim 3, 15   25-p 58, 2 Rom 12, 2

FV 9 καὶ (ante εἰ) Pasquali: ἢ codd   11 ἐτησίους F: ἐτησίας V   ἀπαριθμεῖται προσόδους F: om sp rel V   12 βλέπων περιογκοῦται F: om sp rel V   13 <προσήκει> ante τὸν add Pasquali   τὸν F: om V   15-16 κεχρημένους F: κεχρημένοι V   16 εἰ που τίς ἐστι F: om V   17 καθώς F: καθὰ V   18 ἀνοιχθείσης ἡμῖν τῆς ἐν F: om sp rel V   20 καθόλου F: καθολικῆς V   ἡ ἐν ἐκείνω χάρις F: om sp rel V   22 τε καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας F: om sp rel V   24 συμπνοίας πρὸς τὸ κοινὸν F: om sp rel V

1068M. κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ
τέλειον, ἵνα κατορθούμενον ἐν ὑμῖν τοιοῦτον ᾖ ᾧ καὶ ἡμεῖς
ἐγκαυχησόμεθα καὶ ὑμεῖς ἐντρυφήσετε καὶ ὁ θεὸς τῶν
ὅλων ἐνδοξασθήσεται, ᾧ πρέπει ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας.

XVIII

Ὀτρηΐῳ ἐπισκόπῳ Μελιτηνῆς

Ὡς καλὰ τῶν καλῶν ἐστι τὰ ὁμοιώματα, ὅταν ἐναργῆ
τοῦ πρωτοτύπου κάλλους τὸν χαρακτῆρα τῆς μορφῆς καὶ
2 ἐφ' ἑαυτῶν διασῴζηται. τῆς γὰρ ψυχῆς σου τῆς ὄντως
καλῆς εἶδον ἐναργεστάτην εἰκόνα ἐν τῇ τῶν γραμμάτων
γλυκύτητι, οἷς ἡμᾶς, καθώς φησί που τὸ εὐαγγέλιον, Ἐκ τοῦ
περισσεύματος τῆς καρδίας σου ἐμελίτωσας· καὶ διὰ τοῦτο
αὐτόν σε προσορᾶν καὶ τὴν ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς εὐφροσύνην
καρποῦσθαι καὶ διὰ τῆς ἐν τοῖς γράμμασι φιλοφροσύνης
ἐνόμιζον, καὶ πολλάκις ὑφ' ἡδονῆς ἐπαναλαμβάνων τὰ γράμ-
ματα καὶ συνεχῶς ἐπιὼν πρὸς μείζονα τῆς ἀπολαύσεως
ἐπιθυμίαν ἐξεκαιόμην, καὶ κόρος τῶν πινομένων οὐκ ἦν,
ὡς οὐδὲ ἄλλου τινὸς τῶν κατὰ φύσιν καλῶν καὶ τιμίων τὴν
3 ἡδονὴν ὁ κόρος διαλυμαίνεται· οὔτε γὰρ τοῦ προσορᾶν τὸν
ἥλιον ἡ συνεχὴς μετουσία τὴν ὄρεξιν ἤμβλυνεν, οὔτε τῆς ὑγείας
ἡ διηνεκὴς ἀπόλαυσις τὴν ἐπιθυμίαν ἔστησεν, οὔτε τῆς σῆς

3-4 II Thess 1, 4. 10 variat 6 haec epistula fortasse Sebasteae anno 380 scripta, ut ep XIX. XXII, nescio an aliae 11-12 Matth 12, 34, Luc 6, 45

FV 1 ιῦ χῦ τὸ ἀγαθὸν F: om sp rel V 3 ἐγκαυχησόμεθα καὶ ὑμεῖς F: om sp rel V

PFV 6 τοῦ αὐτοῦ ὀτρηίω ἐπισκόπω μελιτηνῆς F: τοῦ αὐτοῦ πρὸς ὀτρέϊ////ον ἐπίσκοπον in marg P om V 8 τῆς μορφῆς P: om FV 8-9 καὶ ἐφ' ἑαυτῶν διασώζηται PF: om sp rel V 11 οἷς ἡμᾶς καθὼς PF: om sp rel V 12 σου FV: om P 13 καὶ τὴν ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς P: καὶ τὴν ἐν ὀφθαλμοῖς F om sp rel V 14 καὶ P: om FV 15 ὑφ' ἡδονῆς PF: om sp rel V 17 ἐξεκαιόμην PF: om sp rel V πινομένων Jaeger: γινομένων codd 18 ὡς οὐδὲ P: ὃς καὶ ὡς V ὃς καὶ F 19 ὁ κόρος P: om FV διαλυμαίνεται PF: δια (λυμαίνεται om sp rel) V

ἀγαθότητος, ἣν κατὰ πρόσωπον πολλάκις καὶ νῦν διὰ τοῦ
γράμματος ἔγνωμεν, δυνατὸν εἶναι πεπείσμεθα μέχρι κόρου
προελθεῖν τὴν ἀπόλαυσιν· ἀλλ' οἷόν τι πάσχουσιν οἱ ἔκ τινος
περιστάσεως διψῶντες ἀτέλεστα, οὕτω καὶ ἡμεῖς, ὅσον ἐμ-
φορούμεθα τῶν σῶν ἀγαθῶν, τοσούτῳ μᾶλλον διψώδεις
4 γινόμεθα. εἰ δὲ μὴ θωπείαν τινὰ καὶ ψευδῆ κολακείαν τὸν
ἡμέτερον λόγον ὑπολήψῃ (πάντως δὲ οὐχ ὑπολήψῃ, τά τε
ἄλλα τοιοῦτος ὢν οἷος εἶ, καὶ περὶ ἡμᾶς διαφερόντως, εἰ
καί τις ἄλλος, χρηστός τε καὶ γνήσιος), πάντως πιστεύσεις
τοῖς λεγομένοις, ὅτι τὴν συνεχῆ τῶν δακρύων ἐπιρροὴν ἡ
τῶν γραμμάτων χάρις, οἷόν τι φάρμακον ἰαματικὸν τοῖς
ὀφθαλμοῖς γενομένη, ἀνέστειλε, καὶ προσδοκῶμεν τῇ τῶν
ἁγίων εὐχῶν σου ἰατρείᾳ ὀκλάζουσαν ἤδη τὴν ψυχὴν ἡμῶν
ὑπὸ τῆς τῶν κακῶν συνεχείας ὑπερειδούσῃ ὅτι τάχα καὶ
καθ' ὅλου τὸ τοιοῦτον τῆς ψυχῆς ἡμῶν πάθος ἐξιαθή-
1069M. σεται· ἐπεί, τό γε νῦν ἔχον, ἐν τοιούτοις ἐσμὲν ὡς φεί-
δεσθαι τῆς ἀγαπώσης ἡμᾶς ἀκοῆς καὶ ἐπικρύπτεσθαι σιωπῇ
τὴν ἀλήθειαν, ἵνα μὴ πρὸς κοινωνίαν τῶν ἡμετέρων κακῶν
5 τοὺς γνησίως ἡμᾶς ἀγαπῶντας ἐφελκυσώμεθα. ὅταν γὰρ
ἐνθυμηθῶμεν ὅτι τῶν φιλτάτων ἀπολειφθέντες ἐν πολέμοις
ἀναστρεφόμεθα καί, ἃ μὲν καταλιπεῖν ἐβιάσθημεν, τέκνα
ἐστὶν ἃ ταῖς πνευματικαῖς ἡμῶν ὠδῖσι τῷ θεῷ γεννῆσαι
κατηξιώθημεν, σύμβιος νόμῳ συνηρμοσμένη, κινδύνῳ καὶ

23 ecclesiam Nyssenam dicit

PFV 2 δυνατὸν εἶναι PF: δύναμιν V 5 τοσούτῳ Pasquali: τοσοῦτο FP τοσοῦτον V 7 alt ὑπολήψῃ F: ἅπαξ λήψη V ὑπολαμβάνειν P 8 τοιοῦτος ὢν FV: ὢν οὗτος P 8-9 εἰ καί FV: ἢ εἴ P 10 τοῖς om P 11 ἰαματικὸν P: ἰατρικὸν FV 12 γενομένη P: ἐγγενομένη FV 13-14 ὀκλάζουσαν ἤδη τὴν ψυχὴν ἡμῶν ὑπὸ τῆς τῶν κακῶν συνεχείας ὑπερειδούσῃ Pasquali Jaeger: τὰς ἐλπίδας ἑαυτῶν ἐπερείδοντες codd; at 15 ὀκλάζουσαν ἤδη τὴν ψυχὴν ἡμῶν ὑπὸ τῆς τῶν κακῶν συνεχείας ὑπερειδόυσ (sequitur apex forma anguli recti sinistrorsum versi) post ἐξιαθήσεται add P cf vit Macr p 380 (vol VIII, 1 Jaeger) ὀκλάσασα τὴν ψυχήν 19-p 60, 8 anacoluthia toleranda 22 ταῖς FV: δὲ P 23 σύμβιος PF: om sp rel V νόμω PV: νόσω F συνηρμοσμένα V κινδύνω P: κινδύνοις F om sp rel V

κακοπαθείαις ἐν τοῖς τῶν πειρασμῶν καιροῖς ἐπιδειξαμένη
πρὸς ἡμᾶς τὸ φιλόστοργον, καὶ ἔτι πρὸς τούτοις οἶκος
κεχαριτωμένος, ἀδελφοί, συγγενεῖς, οἰκεῖοι, συνήθεις, φίλοι,
ἑστία, τράπεζα, ταμεῖον, στιβάς, τὸ βάθρον, ὁ σάκκος, ἡ
γωνία, ἡ προσευχή, τὸ δάκρυον, ἃ ὡς ἔστι γλυκέα καὶ διὰ
συνήθειαν ὅσον ἐράσμια, οὐδὲν δεήσομαι πρὸς εἰδότα σε
γράφειν· τὰ δὲ ἀντ' ἐκείνων, ἵνα μή τι ἐπαχθὲς λέγειν
6 δόξω, πάντα ὡς ἄλλως ἔχει σκόπησον. πρὸς τῷ τέλει τῆς
ἐμαυτοῦ ζωῆς ὤν, πάλιν τοῦ ζῆν ἄρχομαι· μανθάνειν ἀν-
αγκάζομαι τὴν εὐδοκιμοῦσαν νῦν τῶν ἠθῶν ποικιλίαν,
ὀψιμαθὴς κακοτροπίας καὶ τοιαύτης πανουργίας γινόμενος,
7 ὡς ἐνερυθριᾶν ἀεὶ τῇ ἀφυΐᾳ τοῦ πράγματος. οἱ δὲ ἀντιτε-
ταγμένοι διδάσκαλοι τῆς σοφίας ταύτης εἰσὶν ἱκανοὶ καὶ
φυλάξαι ὃ ἔμαθον καὶ ἐφευρεῖν ὃ οὐκ ἔμαθον· συστάδην
πολεμοῦσι, πόρρωθεν ἀκροβολίζονται, ἐπὶ παρατάξεως
καταπυκνοῦσι τὴν φάλαγγα, κατὰ τὸ ἀφανὲς προλοχίζονται,
ταῖς ὑπερβολαῖς προκατέχουσι, τοὺς συμμάχους ἑαυτοῖς
8 πανταχόθεν προσπεριβάλλονται. πολὺς δὲ παρ' αὐτοῖς καὶ
ἀκαταγώνιστος τῇ δυνάμει ὁ Μαμωνᾶς, εἰς στρατηγίαν προ-
βεβλημένος ὥσπερ τις ἀγωνιστὴς περιδέξιος διπλῇ τῇ χειρὶ
τοῦ ἰδίου στρατοῦ προμαχόμενος, πῇ μὲν δασμολογῶν τοὺς
9 ὑποχειρίους, πῇ δὲ βάλλων τοὺς προστυγχάνοντας. εἰ δὲ
καὶ τὴν εἴσω ἡμῶν διαγωγὴν ἐξετάζοις, εὑρήσεις ἄλλα
τοιαῦτα· οἰκίδιον πνιγηρὸν κρυμῷ καὶ ζόφῳ καὶ στενοχωρίᾳ

PFV 1 ἐπιδειξαμένη PF: om sp rel V 3 συγγενεῖς οἰκεῖοι PF: συγ sp rel V 5 γωνία· ἡ προσευχή PF: om sp rel V ἃ FV: om P 6 ἐράσμιον P δεήσομαι πρὸς PF: δεή sp rel V εἰδότες V 7 γράφειν PF: γράψαι V 8 δόξω FV: δείξω P ὡς ἄλλως ἔχει PF: om sp rel V 9 ὢν FV: νῦν P μανθάνειν PF: om sp rel V 11 καὶ τοιαύτης PF: της sp post κακοτρόπ rel V 12 ἐνερυθριᾶν P: καὶ ἐνερυθριᾶν F ἐρυθριᾶν V 13 διδάσκαλοι PF: τῇ διδασκαλίᾳ V ταύτης post σοφίας PV: post ἱκανοὶ F 14 prius ὃ FV: ἃ P συστάδην PF: om sp rel V 15 πολεμοῦσι FV: πολεμοῦντες P 16 ἀφανὲς FP: om sp rel V 18 προσπεριβάλλονται e προσπαραβάλλονται V 19 μαμωνᾶς PF: μα sp rel V 21 μαχόμενος P 22 βάλλων] ἄλλων FV 23 τὴν εἴσω V: τὴν ἐν ἴσω F τῇ νόσω P

καὶ πᾶσι τοῖς τοιούτοις καλοῖς εὐθηνούμενον, βίον ὑπὸ
πάντων μωμοσκοπούμενον, φωνὴν καὶ βλέμμα καὶ ἱματίου
περιβολὴν χειρός τε κίνησιν καὶ ποδῶν ποιὰν στάσιν καὶ
πάντα πολυπραγμονούμενα, καὶ εἰ μὴ δασὺ τὸ ἆσθμα καὶ
διὰ πολλοῦ προχεόμενον καὶ εἰ μὴ συνεκδίδοται στεναγμός
τις τῷ ἄσθματι, καὶ εἰ μὴ διεκπίπτοι τῆς ζώνης ἡμῶν τὸ
10 χιτώνιον, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ μὴ κεχρῆσθαι τῇ ζώνῃ, καὶ εἰ
1072M. μὴ περιρρέοι κατὰ τὸ πλάγιον ἡμῶν ἡ διπλοῒς μηδὲ τοῖς
ὤμοις τῶν ὀφρύων τὴν ἑτέραν ἐπισπάσαιμεν, ταῦτα πάντα
μὴ γινόμενα πολεμούντων πρὸς ἡμᾶς ὑπόθεσις γίνεται,
καὶ ἐπὶ τούτοις κατ' ἄνδρας καὶ δήμους καὶ ἐσχατιὰς πρὸς
τὴν καθ' ἡμῶν μάχην συνίστανται.
11 Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἔστι διὰ πάντων πράττειν καλῶς ἢ κα-
κῶς — μέμικται γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διὰ τῶν ἐναντίων
πᾶσιν ὁ βίος —, εἰ δὴ τὸ σὸν ἡμῖν κατὰ θεοῦ χάριν διη-
νεκῶς παρείη, ὑποίσομεν τῶν παρόντων ἀηδῶν τὴν δαψί-
λειαν ἐπ' ἐλπίδι τοῦ τῆς σῆς ἀγαθότητος διὰ παντὸς μετ-
έχειν. μή ποτε οὖν παύσαιο τοιαῦτα χαριζόμενος δι' ὧν
καὶ ἡμᾶς ἀναπαύσεις καὶ σαυτῷ τὸν ἐπὶ ταῖς ἐντολαῖς
μισθὸν πλείω παρασκευάσεις.

9 ὀφρύων] vestis alas dicit 11 non de ἐσχατιῇ πολέμοιο Homerica cogitat Υ 328 sed de coenobiis (cf vit Macr ex. gr. p 378, 22; p 384, 16; p 387, 20, vol VIII, 1 Jaeger) 19-20 Matth 5, 12 vel locum similem respicit

PFV 4 τὸ P: om FV alt καὶ P: om FV 5 συνεκδίδοται P: συνεχὴς διαδίδοται FV 6 τις P: om F σὺν V διεκπίπτοι P: διεκπίπτει FV 8-9 μήτε — ἐπισπασάμενος P: om FV μηδὲ Vitelli 9 ἐπισπασάμενος P: corr Pasquali 10 πολεμούντων PF: πολέμου τοῦ V 13 ἐπεὶ δὲ Pasquali: ἐπειδὴ codd 14 τὸ PF: om V 15 δὲ codd: corr Vitelli 16 τῶν παρόντων ἀηδῶν τὴν P: τὴν τῶν ἀηδῶν FV 17 ἐπ' FV: om P

XIX

Πρός τινα Ἰωάννην περὶ τινων ὑποθέσεων καὶ περὶ τῆς διαγωγῆς καὶ καταστάσεως τῆς τοιαύτης ἀδελφῆς αὐτοῦ Μακρίνης

Οἶδά τινα τῶν ζωγράφων φιλοτιμίαν ἀνόνητον χαρίζεσθαι μέν τι καὶ τοῖς εἰδεχθεστέροις τῶν φίλων ἐν τῷ μεταγράφειν τὴν μορφὴν εἰς εἰκόνα προθυμουμένων, ἐναντίον δέ τι ποιούντων ἢ βούλονται· ἐν οἷς γὰρ διορθοῦνται δῆθεν τῇ μιμήσει τὴν φύσιν τοῖς εὐανθεστέροις τῶν χρωμάτων τὸ τῆς μορφῆς ἀηδὲς ἐπὶ τοῦ πίνακος κρύψαντες, τὸν χαρακτῆρα παραλλάττουσιν, καὶ ἡ πρόθεσις τοῦ τιμᾶν τὸν φίλον διὰ τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον μιμήσεως ἀφορμὴ γίνεται τοῦ μηδ' ὅλως αὐτὸν ἐν τῇ εἰκόνι βλέπειν τὸν φίλον.

2 ὡς οὖν ἐπ' ἐκείνων κέρδος οὐκ ἔστιν οὐδὲν κόμη ξανθὴ καὶ βαθεῖα ἐπικυρτουμένη τῷ μετώπῳ καὶ περιστίλβουσα καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ χείλους ἄνθος καὶ τὸ ἐπὶ τῆς παρειᾶς ἐρύθημα βλεφάρων τε κύκλος καὶ ἀκτὶς ὀμμάτων καὶ ὀφρύες ἐν τῷ μέλανι στίλβουσαι καὶ ἐπιλάμπον τῇ ὀφρύι τὸ μέτωπον, καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτο τὴν τῆς μορφῆς ὥραν συναπεργάζεται — ἐὰν γὰρ μὴ παρὰ τῆς φύσεως ἔχῃ ταῦτα ὁ τῷ ζωγράφῳ προτεθεὶς εἰς τὴν μίμησιν, οὐδὲν ἀπώνατο τῆς τοιαύτης φιλανθρωπίας, ἀλλ' ὁ μὲν πίναξ ἡδύ τι καὶ περιηνθισμένον τὸ διὰ τῆς ζωγραφίας πρόσωπον ἔδειξεν, ἐλέγχει δὲ τὸ περιττὸν τῆς φιλοτιμίας ἄλλο δεικνύμενον τοῦ φίλου τὸ πρόσωπον —, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, δοκεῖ μοι, καὶ εἴ τις ὑπὸ φιλίας ἐπαίνων ὑπερβολὰς τῷ ἀγαπωμένῳ χαρίζοιτο καὶ ἀναπλάσσοι τῷ λόγῳ μὴ οἷός ἐστιν,

2 sqq Macrinae vita perpetuo conferenda

PF 2 ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοῦ πρὸς F (praecedunt de an et res): τοῦ αὐτοῦ reliquis omissis P 3 τοιαύτης non intellego 5 τινὰ P: τινὰς F 6 μέν τι καὶ P: om F τι susp Pasquali 10 κρύψαντες P: κρύπτοντες F 11-13 καὶ ἡ — φίλον P: om F 13 μηδ' Jaeger: μὴ codd 19 τοιοῦτον P 22-25 ἀλλ' ὁ — κατὰ P: om F 26 καὶ P: om F 27 ἀναπλάσσει F

ἀλλ' οἷον εἶναι προσήκει τὸν ἐν παντὶ τὸ τέλειον ἔχοντα,
1073M. τῷ μὲν λόγῳ τὸν ὀρθὸν βίον ἀνετυπώσατο, τὸν δὲ φίλον οὐ μᾶλλον ἐσέμνυνε ταῖς τῶν ἐπαίνων ὑπερβολαῖς ἢ διήλεγξεν ἀντιφθεγγόμενον διὰ τοῦ βίου τῷ λόγῳ καὶ ἄλλον
3 δεικνύμενον ἢ οἷος νομίζεται. τί οὖν ὁ λόγος μοι βούλεται; εἶδον ἐν τοῖς γράμμασι τῆς ἀγάπης σου οἷον ἀνδριάντα τινὰ πρὸς τὸ ἀκρότατον ἀπηκριβωμένον, ᾧ ὄνομα ἦν ἐγώ, ἐμὲ γὰρ ἐδήλου τὸ γράμμα· ἀλλ' ἐπειδὴ ὥσπερ ἐν κατόπτρῳ τῷ βίῳ ἐγὼ τῷ ἐμαυτοῦ κατὰ πᾶσαν ἀκρίβειαν ἐνιδών, ἐμαυτὸν ἔγνων πάμπολυ κεχωρισμένον τῆς διὰ τοῦ λόγου γραφῆς, σὲ μὲν ἀπεδεξάμην καὶ διὰ τούτων τὸ φιλάγαθον δείξαντα· δι' ὧν γὰρ τοιοῦτον εἶναι νομίσας ἔπειτα τοσοῦτον ἠγάπησας, ἐναργεστάτην ἀπόδειξιν τῆς τῶν τρόπων σου πεποίησαι δεξιότητος ὡς οὐδεμίαν ἄλλην <ἔχων> τοῦ ἀγαπᾶν ἀφορμὴν πλὴν τὴν ἀρετὴν μόνην, ἧς καὶ ἡμῖν τι μετεῖναι νομίζων ἐν τοῖς γνησιωτάτοις τῶν φίλων ἔσχες· *** δι' ὃ καλῶς ἔχειν ᾠήθην δι' ἐμαυτοῦ μᾶλλον τὰ ἐμαυτοῦ γινώσκειν ἢ ταῖς ἑτέρων μαρτυρίαις παράγεσθαι, κἂν ἐν τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ἀληθεῖς ὦσιν οἱ μάρτυρες· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ παροιμιώδης λόγος παρεγγυᾷ, ἑαυτῶν ἐπιγνώμονας γίνεσθαι τοὺς μέλλοντας κατὰ τὸν ἔξωθεν λόγον ἑαυτοὺς γινώσκειν.

4 Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον, ὡς ἂν μὴ δοκοίην αὐτῷ τῷ παραιτεῖσθαι τὸν ἔπαινον τῶν ἐπαίνων κατειρωνεύεσθαι· ἐπειδὴ δὲ διεκελεύσω λόγους τινὰς περὶ τῶν ἐν ἡμῖν ζητουμένων πονήσαντα ὠφελῆσαί τι τὸ κοινὸν διὰ

20 Prov 13, 10 21 illud γνῶθι σαυτόν respicit

PF 2 ἀνετυπώσατο P: ἐτυπώσατο F 4 ἀντιφθεγγόμενον F: ἀντιφθειρόμενον P 9 ἐγὼ F: λέγω P 10 ἐμαυτὸν ἔγνων P: ἔγνων ἐμαυτὸν F 11 τούτων F: τοῦτο P 11-12 φιλάγαθον F: φιλάνθρωπον P 12-13 νομίσας ἔπειτα τοσ. ἠγάπησας Pasquali: ἐνόμισας ἔπειτα τοσ. ἀγαπήσας P, νομίσας τοσ. ἠγάπησας F 14 ἔχων add Pasquali 15 μόνην P: om F 16 νομίζων F: om P lac statuit Pasquali fere scripsit Gregorius: ,,te vero (δέ particulae μέν v 11 respondebat), licet sis vir tam gravis, prorsus falli cognovi" διὸ F: διὰ τοῦτο P 17 prius ἐμαυτοῦ P: ἐμαυτὸν F 20 παρεγγυᾷ F: ἐγγυᾷ P 24 ἐπειδὴ P: ἐπεὶ F 25 πονήσαντα e ποιήσαντα F: πονέσαντα P, nescio an recte

τῆς τοιαύτης σπουδῆς, γίνωσκε νῦν σχολῆς ἡμᾶς τοσοῦτον
μετεσχηκέναι, ὅσον μικροῦ δεῖν ἐκεῖνος περὶ οὗ φησί τις
τῶν προφητῶν ὅτι συμπλακεὶς λέοντι καὶ μόγις διεκδὺς
τὸ χάσμα καὶ τὴν τῶν ὀνύχων ἀκμήν, καθ' ὃ μέρος ᾤετο
φεύγειν, ἔλαθε κατὰ στόμα τῆς ἄρκτου γινόμενος, εἶτα
διαδρὰς σὺν ἀγῶνι πολλῷ καὶ τοῦτον τὸν κίνδυνον καὶ
πρὸς τὸν τοῖχον ἑαυτὸν ἀναπαύων ἐνέδρᾳ καὶ δήγματι
ὄφεως συνηνέχθη· τοιαύτη τις γέγονε τῶν συμπεπτωκότων
ἡμῖν ἀνιαρῶν ἡ συνέχεια καὶ οὕτως ἐπάλληλοι τῶν λυπηρῶν
αἱ διαδοχαί, ἀεὶ ταῖς ὑπερβολαῖς τῶν ἐπιγινομένων μικρὰ τὰ
5 φθάσαντα δοκεῖν εἶναι παρασκευάζουσαι. εἰ δὲ μὴ φορτικόν
ἐστι λύπην τοῖς ἀγαπῶσι χαρίσασθαι σκυθρωποῖς διηγή-
μασιν, ἐκθήσομαί σοι δι' ὀλίγου τὴν κακὴν ἱστορίαν.
6 Ἦν ἡμῖν ἀδελφὴ τοῦ βίου διδάσκαλος, ἡ μετὰ τὴν μη-
τέρα μήτηρ, τοσαύτην ἔχουσα τὴν πρὸς τὸν θεὸν παρρησίαν
ὥστε πύργον ἡμῖν ἰσχύος εἶναι καὶ ὅπλον εὐδοκίας, καθώς
φησιν ἡ γραφή, καὶ πόλιν περιοχῆς καὶ πᾶν ἀσφαλείας
ὄνομα διὰ τὴν προσοῦσαν ἐκ τοῦ βίου αὐτῇ πρὸς τὸν θεὸν
7 παρρησίαν. ᾤκει δὲ τοῦ Πόντου τὰ ἔσχατα, τοῦ βίου τῶν
ἀνθρώπων ἑαυτὴν ἐξοικίσασα· χορὸς ἦν περὶ αὐτὴν παρθένων
πολύς, ἃς αὐτὴ διὰ τῶν πνευματικῶν ὠδίνων γεννήσασα καὶ
εἰς τελείωσιν διὰ πάσης ἐπιμελείας προάγουσα, τὴν τῶν
8 ἀγγέλων ἐμιμεῖτο ζωὴν ἐν ἀνθρωπίνῳ τῷ σώματι. οὐκ ἦν
διάκρισις ἐν αὐτῇ νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ νὺξ ἐνεργὸς
ἐν τοῖς τοῦ φωτὸς ἔργοις ἐδείκνυτο καὶ ἡμέρα τὴν νυκτερινὴν
ἡσυχίαν τῷ ἀταράχῳ τῆς ζωῆς ὑπεκρίνετο· φωνῆεν ἦν αὐτῇ

3-8 Amos 5, 19 14 φησὶν ἡ διδάσκαλος de an et res PG 46, 16A (Migne) et sic deinceps; vit Macr p 391, 10 (vol VIII, 1 Jaeger) 16 Ps 60 (61), 4 Ps 5, 13 17 Ps 30 (31), 22; 59 (60), 11; 107 (108), 11 19-23 cf vit Macr p 377-378 23-p 65, 9 cf vit Macr p 381-383

PF 1-2 γίνωσκε τε νῦν σχ. ἡμ. τοσ. μετ. P: γίνωσκε τοσ. ἡμ. μετ. σχ. F τε del Pasquali 5 ἄρκου P, nescio an recte γινόμενος P: γενόμενος F 11 παρασκευάζουσαι F: παρασκευάζουσιν P 12 σκυθρωποῖς P: τοῖς σκυθρωποῖς F 14 ἀδελὴ P 15 τὸν P: om F 26 ὑπεκρίνατο P αὐτῇ F: αὐτοῖς P

διὰ παντὸς τοῦ χρόνου τὸ οἴκημα νυκτὸς καὶ ἡμέρας ταῖς
9 ψαλμῳδίαις περιηχούμενον. εἶδες ἂν πρᾶγμα καὶ ὀφθαλμοῖς
1076 M. ἀπιστούμενον, σάρκα μὴ ζητοῦσαν τὰ ἴδια, γαστέρα, καθάπερ
ἐπὶ τῆς ἀναστάσεως ὑποπτεύομεν, πρὸς τὰς οἰκείας ὁρμὰς
κατηργημένην, δακρύων λιβάδας πρὸς τὸ τῆς πόσεως μέτρον
ἐξησκημένας, στόμα μελετῶν δι' ὅλου τὸν νόμον, ἀκοὴν
τοῖς θείοις σχολάζουσαν, χεῖρα πρὸς τὰς ἐντολὰς ἀεικίνητον·
καὶ πῶς ἄν τις ὑπ' ὄψιν ἀγάγοι πρᾶγμα ὑπερβαῖνον τὴν διὰ
τῶν λόγων γραφήν;
10 Ἐπειδὴ τοίνυν ἐπέστην παρ' ὑμῶν τοῖς Καππαδόκαις,
εὐθύς τις ἡμᾶς ἀκοὴ περὶ αὐτῆς διετάραξε· δέκα δὲ ἦν
ἡμερῶν ἡ διὰ τοῦ μέσου ὁδός, καὶ ταύτην πᾶσαν διὰ τῆς
ἐνδεχομένης ἐπείξεως διανύσας γίνομαι κατὰ τὸν Πόντον
καὶ εἶδον καὶ ὤφθην· ἀλλ' ὥσπερ εἴ τις διὰ μεσημβρίας
ὁδεύων καὶ καταφρυγεὶς τῷ ἡλίῳ τὸ σῶμα, ἐπί τινα κρή-
νην ἀναδραμών, πρὶν ἐπιψαῦσαι τοῦ ὕδατος, πρὶν κατα-
ψῦξαι τὴν γλῶσσαν, ἀθρόως αὐτῷ τῆς πηγῆς ὑποξηραν-
θείσης κόνιν εὕροι τὸ ὕδωρ γενόμενον, οὕτω καὶ αὐτός,
ἐνιαυτῷ δεκάτῳ τὴν ἀντὶ μητρός μοι καὶ διδασκάλου καὶ
παντὸς ἀγαθοῦ ποθουμένην ἰδών, πρὶν ἀποπληρῶσαι τὸν
πόθον, ἡμέρᾳ τρίτῃ κηδεύσας ὑπέστρεφον. ταῦτά μοι τῆς
πατρίδος μετὰ τὴν ἐπάνοδόν μου τὴν ἐξ Ἀντιοχείας τὰ
11 εἰσιτήρια. εἶτά μοι, πρὶν καταπεφθῆναι τὴν συμφοράν,
οἱ πρόσχωροι τῆς ἐμῆς ἐκκλησίας Γαλάται, τὸ σύνηθες
αὐτοῖς περὶ τὰς αἱρέσεις ἀρρώστημα πολλαχοῦ τῆς ἐμῆς

2-3 cf vit Macr p 382, 19 sqq (vol VIII, 1 Jaeger) 3 sqq cf de an et res 148A sqq; 156A sqq (Migne) 3-4 I Cor 13, 5 respicit 6 Ps 118 (119), 70 7 cf vit Macr p 393, 19 sq μηδέποτε λῆξαι τὰς χεῖρας εἰς ἐντολὴν ἐνεργούσας 10 sqq cf vit Macr p 386, 22 sqq 10-14 cf vit Macr p 387 sq 14-21 cf vit Macr p 388 sqq 20 sqq cf vit Macr p 410, 3 sqq

PF 1 τοῦ P: om F 9 τῶν λόγων F: τοῦ λόγου P cf vit Macr p 382, 1-2 ὡς ὑπερβαίνειν τὴν ἐκ τῶν λόγων ὑπογραφήν, at p 382, 19-20 τὴν τοιαύτην διαγωγὴν τίς ἂν ὑπ' ὄψιν ἀγάγοι λόγος ἀνθρώπινος; 11 δὲ P: om F 12 ἡ P: om F 15 καὶ (post ὁδ.) P: om F 17 γλῶτταν P, at cf p 67, 12 19 καὶ (post μοι) om P 23 καταπε*φθῆναι F: καταπεμφθῆναι P

ἐκκλησίας κατὰ τὸ λεληθὸς ὑποσπείραντες, ἀγῶνα παρέσχον
οὐ μικρόν, ὥστε πανταχοῦ διὰ θεὸν μόγις ἐξισχῦσαι περι-
12 γενέσθαι τοῦ πάθους. εἶτα ἐπὶ τούτοις ἄλλα· Ἴβωρα
πόλις ἐστὶν <ἐν> τοῖς ὁρίοις τοῦ Πόντου κατῳκισμένη,
ἔχουσα πρὸς ἡμᾶς ἐξ ἀρχαίου καὶ πρὸς τὴν ὑγιαίνουσαν
πίστιν ἐπιρρεπῶς· καὶ τοῦ ἐπισκοποῦντος αὐτὴν προσφάτως
ὑπεξελθόντος τὸν βίον, πανδημεὶ πρὸς ἡμᾶς ἐπρεσβεύσαντο
μὴ περιιδεῖν αὐτὴν ἔκδοτον ταῖς χερσὶ τῶν ἐναντίων
13 σπαρασσομένην. δάκρυα, προσπτώσεις, οἰμωγαί, ἱκετηρίαι,
πάντα τὰ τοιαῦτα, δι' ὧν ἐγίνετο ἡμῖν ἡ τῶν παρόντων
κακῶν ἀκολουθία. ἐπειδὴ γὰρ ἐγενόμεθα κατὰ τὸν Πόντον
καὶ κατὰ τὸν προσήκοντα τύπον τῆς παρ' αὐτοῖς ἐκκλησίας
ἐπεμελήθημεν συνεργίᾳ θεοῦ, εὐθὺς ἡμᾶς ἐπὶ τοῦ τόπου
καταλαμβάνουσιν ὁμοιότροποι πρεσβεῖαι παρὰ τοῦ πλήθους
τῶν Σεβαστηνῶν φθάσαι τὴν τῶν αἱρετικῶν ἐπιδρομὴν
14 ἀξιούντων. τὰ δὲ ἐπὶ τούτοις σιωπῆς ἄξια καὶ στεναγμῶν
1077 M. ἀλαλήτων καὶ κατηφείας διηνεκοῦς καὶ πένθους τὴν ἐκ τοῦ
χρόνου λύσιν οὐκ ἀναμένοντος· τὰ μὲν γὰρ λοιπὰ τῶν
κακῶν τῷ προσεθισμῷ ῥᾷον οἱ ἄνθρωποι φέρουσι, τὰ δὲ
ἐνταῦθα προϊόντι τῷ χρόνῳ ταῖς ἐφευρέσεσι τῶν ἀηδεστέ-
ρων συναύξεται.
15 Ἀλλὰ γὰρ κατὰ τὴν ἀκολουθίαν γίνομαι μετὰ τῶν λοι-
πῶν ἐπισκόπων τῶν εἰς αὐτὸ τοῦτο συγκεκλημένων ὡς ψή-
φους ὑπὲρ χειροτονίας δεξόμενος, ἡ ψῆφος δὲ ἤμην ἐγὼ

3-4 de situ cf Greg in XL martyr PG 46, 784BC (Migne); Anderson, Studia Pontica I 70 sqq 13 sqq cf Diekamp, Theol Quartalschrift 90, 1908, 384-401, qui demonstravit hanc epistulam a. 380 Sebasteae exaratam esse. de Sebasteae situ cf Cumont, Studia Pontica II 217 sqq, 221 sqq

PF 2 ἐξισχῦσαι P: ἐξίσχυσα F 4 ἐν add Vitelli 7 τὸν βίον F: τοῦ βίου P 8 περιιδεῖν e περιδεῖν P[2] 12 τύπον P: om F 14 ὁμοιότροποι P 17 τὴν F: τοῦ P 18 post λύσιν ras 12 litt F 19 προεθισμῷ P 22 γὰρ κατὰ τὴν ἀκολουθίαν dubitans Pasquali: γὰρ F ὑπὲρ τὴν ἀκολουθίαν P (cf Theodoret hist eccl 131, 21 Parm κατὰ τὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας τύπον „ad normam legis ecclesiaticae") 24 δεξόμενος Diekamp: δεξάμενος codd

καὶ ἠγνόουν ὁ δείλαιος τοῖς ἐμαυτοῦ πτεροῖς ἁλισκόμενος.
16 στάσεις ἐπὶ τούτοις, ἀνάγκαι, δάκρυα, προσπτώσεις, φυλα-
καί, τάγμα στρατιωτικὸν καὶ αὐτὸς ὁ ἐπιτεταγμένος αὐτοῖς
κόμης καθ' ἡμῶν στρατηγῶν καὶ τὴν τοῦ ἡγεμόνος δυνα-
στείαν ἐφ' ἡμᾶς κινῶν καὶ πᾶσαν ἀφορμὴν πρὸς τὴν τυραν-
νίδα τὴν καθ' ἡμῶν συναγείρων, ἕως ἐναφῆκεν ἡμᾶς τοῖς
17 Βαβυλωνίοις κακοῖς *** παρ' οἷς τοσαύτη τις γέγονεν ἡ
περὶ τὴν πίστιν τῶν ἀνθρώπων ἐκ παλαιῶν χρόνων δια-
φορά, ὥστε αὐτοῖς ἐνσκιρωθῆναι τὴν νόσον καὶ δυσδιά-
λυτον εἶναι, καὶ μάχεσθαι πρὸς τοὺς θεραπεύειν ἐπιχει-
18 ροῦντας τὸ πάθος. ἀμαθεῖς δὲ ἄλλως ὄντες καὶ τὴν
γλῶσσαν πλέον ἢ βάρβαροι δασεῖς τε τὴν φωνὴν καὶ
θηριώδεις τὴν δίαιταν, κατὰ τὰ δολερὰ τῶν θηρίων τὴν
πρὸς τὸ κακὸν εὐμηχανίαν οὕτως ἐξήσκηνται, ὡς μηδὲν
αὐτοῖς εἶναι τὸν Ἀρχιμήδην, μᾶλλον δὲ Σίσυφον ἢ Κερκυ-
όνα ἢ Σκείρωνα ἢ εἴ τινας τοιούτους ἄλλους ἐν ταῖς ἱστο-
ρίαις ἀκούομεν, τὸ μὲν γὰρ ψεῦδος πάσης ἀληθείας ἐστὶν
αὐτοῖς ἑτοιμότερον· οὕτω δὲ ἐπιθαρσοῦσιν ὑπ' ἀναισχυν-
τίας τῷ ψεύδεσθαι ὡς οὐδὲ τῷ ἀληθεύειν οἱ περὶ τοῦτο
σφοδροί, καὶ τὸ ἐλεγχθῆναι παρ' αὐτοῖς ἐπὶ τοῖς μεγίστοις
κακοῖς ἀφορμὴ τῆς παρὰ τοῖς πολλοῖς εὐδοκιμήσεως γίνεται,
ὕβρις τε καὶ τραχύτης καὶ ἀναισθησία καὶ ἡ τῶν λεγο-
μένων δυσωδία πολιτισμὸς εἶναι καί τις τοιαύτη φιλο-
καλία νομίζεται.

1 cf Nauck[2] ad Aesch fr 139, 4 sqq, quibus adde Julian Halic ap Usener Rhein Mus 55, 329, Sonny Anal ad Dion Chrys 109 7 captivitatem Judaeorum Babylonicam dicit

PF 2-3 προσπτώσεις φυλακαὶ F: om P 5 ἡμᾶς F: ἡμῶν P 6 συναγείρων F: συνεγείρων P ἐναφῆκεν P: ἐνεφῆκεν F 7 lac statuit Pasquali post κακοῖς; periit „et regere tales coëgit" παρ' ὅσον Wilamowitz nulla lacuna constituta 11 ἀμαθεῖς Pasquali: βαθεῖς codd δὲ P: γὰρ F 13 κατὰ F: καὶ P 13-14 alt τὴν — εὐμηχανίαν Pasquali: τὴν — ἀμηχανίαν P τῇ — εὐμηχανίᾳ F 14 οὕτως ἐξήσκηνται om P μηδὲν] δὲν P. corr nescio quae manus 15-16 Κερκύωνα F, at cf Herodian I 22, 25; II 724, 10 Lentz 19 τοῦτο F: ταῦτα P 21 παρὰ τοῖς F: παρ' αὐτοῖς P 22 τραχύτης P: θρασύτης F

19 Ταῦτά σοι ἀπὸ πολλῶν ὀλίγα, φεύγοντες τὴν ἀμετρίαν
τῆς ἐπιστολῆς, ἐξεθέμεθα, ὡς ἂν μὴ ῥᾳθυμίαν ἡμῶν κατα-
γινώσκοις τὸ λογογραφεῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος παραιτου-
μένων· τὸν γὰρ ἐν τούτοις ὄντα πῶς ἐστι δυνατὸν καὶ
20 τὸ ἴδιον ὄνομα διὰ στόματος ἐν εὐκολίᾳ φέρειν; ἀλλ' εἴ
1080 M. σοι πάντως καταθύμιόν ἐστιν ἐν τούτοις ἡμᾶς ἀσχοληθῆ-
ναί ποτε, χρῆσον ἡμῖν σεαυτὸν μάλιστα καὶ τοῦ συναγα-
γεῖν χρόνον, ἐὰν μή σε πλέον τῆς ἡμετέρας ἀγάπης ὁ
λωτὸς καταγλυκαίνῃ τῆς πόλεως· εἰ δέ σε κρατοίη τὰ καθ'
ὑμᾶς (ἀκούω γὰρ ἔχεσθαί σου πᾶσαν ἐκκλησίαν), ἱκανῶς
ἡμῖν συμμαχήσεις λύσιν τινὰ τῶν κακῶν παρὰ τοῦ θεοῦ
γενέσθαι ἡμῖν ἐπευξάμενος· καὶ τάχα, θεοῦ διδόντος, εἴ-
ποτε τύχοιμεν τοιαύτης σχολῆς, οὐκ ἀσυντελεῖς τῷ κοινῷ
λογισόμεθα.

XX

Πρὸς Ἀδέλφιον σχολαστικόν

Ἐκ τῶν ἱερῶν Οὐανώτων, εἴ γε μὴ ἀδικῶ καλῶν ἐπι-
χωρίως τὸν τόπον, ταύτην σοι τὴν ἐπιστολὴν διεχάραξα·
ἀδικεῖν δέ φημι τὸν χῶρον, ὅτι μηδὲν ἔχει γλαφυρὸν ἡ
ἐπωνυμία, καὶ ἡ τοσαύτη τοῦ τόπου χάρις οὐ συνεμφαί-
νεται τῷ Γαλατικῷ τούτῳ προσρήματι, ἀλλ' ὀφθαλμῶν ἐστι
2 χρεία τῶν ἑρμηνευόντων τὴν χάριν. πολλὰ γὰρ ἐγὼ καὶ

9 Homer ι 93 sqq reminiscitur 16 ad eumdem Adelphium Nazianzeni ep 204 (non 205. 206) data

PF 2-3 καταγινώσκεις [οι] F 3-5 παρόντος — φέρειν P: νῦν ἀναβαλλομένοις F 7-8 συνάγειν absolute adhibetur Theophr char 30, 18, IOG 130, 5, Greg Naz ep 202 p 333B συνδιάγειν Wilamowitz 8 μή σε F: μηδὲ P 10 ὑμᾶς Pasquali: ἡμᾶς codd τὴν ante ἐκκλ. add F 11 συμμαχεύσης P 13 σχολῆς F: σχολῆς οὔσης P 14 λογισόμεθα P: φανησόμεθα F nolui λογισθησόμεθα (cf Schmid, Attizismus IV 617)

PF 16 τοῦ αὐτοῦ πρὸς ἀδέ(λφιον) σχολαστικόν P: τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολαί· ὧν ἡ παροῦσα πρὸς ἀδέλφιον σχολαστικόν F, ubi haec epistula reliquis praecedit 17 οὐανωτῶν F, at οὐανώτων p 70, 20, ἡ οὐάνωτα aut οὐανώτα 69, 10

παρὰ πολλοῖς ἤδη τεθεαμένος, πολλὰ δὲ καὶ διὰ τῆς τῶν
λόγων ὑπογραφῆς ἐν τοῖς διηγήμασι τῶν ἀρχαίων κατα-
νοήσας, λῆρον ἡγοῦμαι τὰ πάντα ὅσα τε εἶδον καὶ ὅσα
3 ἤκουσα συγκρίσει τῶν τῇδε καλῶν. οὐδὲν ἐκεῖνος ὁ Ἑλι-
κών· μῦθος τῶν μακάρων αἱ νῆσοι· μικρόν τι χρῆμα τὸ
πέδον τὸ Σικυώνιον· κόμπος τις ἄλλως ποιητικὸς τὰ κατὰ
τὸν Πηνειὸν διηγήματα, ὅν φασι πλουσίῳ τῷ ῥείθρῳ τὰς
ἐκ πλαγίων ὄχθας ὑπερχεόμενον τὰ πολυύμνητα πεδία
4 τοῖς Θετταλοῖς ἀπεργάζεσθαι. τί γὰρ τοιοῦτόν ἐστιν παρ'
ἑκάστῳ τῶν εἰρημένων, οἷον ἡμῖν ἡ Οὐάνωτα τοῖς οἰκείοις
1081 M. ἐπεδείξατο κάλλεσιν; εἴτε γάρ τις τὴν φυσικὴν ἐπιζητοίη
τοῦ τόπου χάριν, ἀπροσδεής ἐστι τῶν ἐκ τῆς τέχνης καλῶν,
εἴτε τὰ ἐκ τῆς ἐπιτεχνήσεως προσγινόμενα βλέποι, τοιαῦτα
καὶ τοσαῦτά ἐστιν ὡς καὶ φύσεως δύνασθαι δυσκληρίαν
5 νικῆσαι. ἃ μὲν γὰρ ἡ φύσις τῷ τόπῳ χαρίζεται τῇ ἀκατα-
σκεύῳ χάριτι τὴν γῆν ὡραΐζουσα, τοιαῦτά ἐστι· κάτωθεν
μὲν ποταμὸς Ἅλυς ταῖς ὄχθαις καλλωπίζων τὸν τόπον,
οἷόν τις ταινία χρυσῆ διὰ βαθείας ἁλουργίδος ὑποστίλβει,
6 διὰ τῆς ἰλύος ἐρυθραίνων τὸ ῥεῖθρον· ἐκ δὲ τοῦ ἄνωθεν
μέρους ὄρος ἀμφιλαφές τε καὶ λάσιον μακρᾷ τῇ ῥαχίᾳ
παρατείνεται δρυσὶν ἁπανταχόθεν κατάκομον, ἄξιον Ὁμή-
ρου τινὸς ἐπιτυχεῖν ἐπαινέτου μᾶλλον ἢ τὸ Νήριτον ἐκεῖνο
τὸ Ἰθακήσιον, ὅ φησιν ὁ ποιητὴς ἀριπρεπές τε εἶναι καὶ

4-5 de Helicone in sophistarum scholis nobili cf Menander rhet II 432, 7. 30 Sp 5 cf Hesiod op 170 sqq, Pind O II 70 sqq 5-6 illud respicit εἴη μοι τὸ μεταξὺ Κορίνθου καὶ Σικυῶνος (Aristoph Av 968 cum schol; Ath V 219a; Diod VIII 21): cf Lucian Icarom 18, Nav 20; Liban epp 374. 754 7 sqq talis narrationis non accurate meminit, ut est Herod VII 129 (Strab IX 430; Sen H f 286; Philostr mai imag II 14), sed causas feracitatis Thessaliae cum Aegypti confundit 8 cf Eurip Troad 214, Homer B 841, Horat carm I 7, 11 23-p 70, 1 Homer ι 22

PF 4 οὐδὲν F: λῆρος P 6 πέδον F: πεδίον P ἄλλος codd: corr Wilamowitz 8 πεδία P: τέμπη F, at Tempe (Theop ap Ael V H III. 1) vallis, non planities; Larisam dicit 10 οὐανώτα F 14 ὡς F: ὥστε P 20 nolui μακρῷ τῷ ῥάχει, ne Gregorium corrigerem 21 παρατείνεται F: παραγίνεται P

7 εἰνοσίφυλλον. ἐπικατιοῦσα δὲ πρὸς τὸ πρανὲς ἡ αὐτόματος
ὕλη τοῖς ἀπὸ τῆς γεωργίας κατὰ τὴν ὑπώρειαν συνάπτεται·
εὐθὺς γὰρ ἄμπελοι διηπλωμέναι κατὰ τὰ πλάγιά τε καὶ ὕπτια
καὶ κοῖλα τῆς ὑπωρείας, οἷον ἱμάτιόν τι χλοερὸν τὴν βαφήν,
πάντα τὸν ὑποκείμενον χῶρον ἀπολαμβάνουσι· προσετίθετο
δὲ τῇ ὥρᾳ καὶ ὁ καιρὸς θεσπέσιόν τι χρῆμα τῶν βοτρύων
ὑποδεικνύς, ὃ δὴ καὶ μᾶλλον εἰς ἔκπληξιν ἤγαγεν, ὅτι τῆς
γείτονος χώρας ἐν ὄμφακι τὸν καρπὸν δεικνυούσης, ἐνταῦθα
κατατρυφᾶν ἐξῆν τῶν βοτρύων καὶ κατ' ἐξουσίαν ἐμφο-
8 ρεῖσθαι τῆς ὥρας. εἶτα πόρρωθεν ἡμῖν οἷόν τις πυρσὸς ἐκ
φρυκτωρίας μεγάλης ἡ τῶν οἰκοδομημάτων χάρις ἐπέλαμπεν,
<ἐν> ἀριστερᾷ μὲν εἰσιόντων ὁ εὐκτήριος οἶκος τοῖς μάρτυσιν
ἡτοιμασμένος, οὔπω μὲν τὸ τέλειον τῆς δομήσεως ἔχων ἀλλ'
9 ἔτι τῷ ὀρόφῳ λειπόμενος, λάμπων δὲ ὅμως· κατ' εὐθὺ δὲ
ἦν τῆς ὁδοῦ τὰ τῆς οἰκήσεως κάλλη, ἄλλο πρὸς ἄλλο τι τῶν
κατὰ τρυφὴν ἐπινενοημένων μεμερισμένα, πύργων προβολαὶ
καὶ συμποσίων παρασκευαὶ ἐν εὐρυχώροις τε καὶ ὑψορόφοις
πλατάνων στίχοις πρὸ τῶν θυρῶν στεφανοῦντες τὴν εἴσο-
10 δον, εἶτα περὶ τοὺς οἴκους οἱ Φαιάκιοι κῆποι. μᾶλλον δὲ
μὴ ὑβριζέσθω τῇ πρὸς ἐκεῖνα συγκρίσει τὰ Οὐανώτων
κάλλη· οὐκ εἶδεν Ὅμηρος τὴν ἐνταῦθα μηλέαν τὴν ἀγλαό-
καρπον πρὸς τὴν τοῦ ἰδίου ἄνθους χροιὰν τῷ ὑπερβάλ-
λοντι τῆς εὐχροίας ἐπανιοῦσαν, οὐκ εἶδε τὴν ὄγχνην λευ-
11 κοτέραν τοῦ νεοξέστου ἐλέφαντος. τί δ' ἂν τις εἴποι τῆς
Περσικῆς ὀπώρας τὸ ποικίλον τε καὶ πολυειδὲς καὶ ἐξ
1084 M. ἑτερογενῶν συμμεμιγμένον καὶ σύνθετον; ὥσπερ γὰρ οἱ
τοὺς τραγελάφους καὶ ἱπποκενταύρους καὶ τὰ τοιαῦτα μι-
γνύντες ἐκ διαφόρων καὶ τὴν φύσιν παρασοφιζόμενοι γρά-
φουσιν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ὀπώρας ταύτης τὸ μὲν πρὸς

21-22 Homer η 115   26 sqq Plato Resp VI 488a respicit: cf in Apollin p 214, 26 sqq (vol III, 1 Jaeger)

PF, inde a v 9 βοτρύων F   4 τὴν βαφὴν P: τῇ βαφῇ F   5 προσετίθετο Pasquali: προσετίθει codd   7 ἤγαγεν P: ἦγεν F   9 βοτρύων deficit P (in ora inf [ζήτει] τὰ λείποντα prima manu)   12 ἀριστερὰ F: suppl corr Pasquali possis <ἐπ'> ἀριστερὰ   18 στεφανοῦσαι Zaccagni, at cf infra, p 71, 11-13, Kuehner II[2] 1, 74

ἀμυγδαλῆν, τὸ δὲ πρὸς κάρυον, ἕτερον δὲ πρὸς τὸ δωρά-
κινον κατά τε τὸ ὄνομα καὶ τὴν γεῦσιν μεμιγμένον τυ-
ραννηθεῖσα παρὰ τῆς τέχνης ἡ φύσις ἐποίησε· καὶ ἐπὶ
πᾶσι τούτοις τὸ ἐφ' ἑκάστῳ πλῆθος ὑπὲρ τὸ κάλλος ἐδεί-
12 κνυτο. ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν τῇ φυτείᾳ διάθεσιν καὶ τὴν εὔ-
ρυθμον ζωγραφίαν ἐκείνην (ἀληθῶς γὰρ γραφέως μᾶλ-
λον ἢ γεωπόνου τὸ θαῦμα, οὕτω τῇ ἐπιθυμίᾳ τῶν ταῦτα
διατιθέντων ἡ φύσις εὐκόλως ἐπηκολούθησεν) οὐκ οἶμαι
13 δυνατὸν εἶναι διὰ λόγων ἐνδείξασθαι. τὴν δὲ ὑπὸ τὰς ἀνα-
δενδράδας ὁδὸν καὶ τὴν γλυκεῖαν ἐκείνην ἐκ τῶν βοτρύων
σκιὰν καὶ τὴν καινὴν ἐκ πλαγίων τειχοποιΐαν, ῥόδων ὄρ-
πηξι καὶ κληματίσιν ἀμπέλων ἀλλήλαις συνδιαπλεκομένων
καὶ ἀντὶ τοίχων διατειχιζόντων τὴν ἐπὶ τὰ πλάγια πάρ-
οδον, τήν τε κατὰ τὸ ἄκρον τοῦ τοιούτου δρόμου κολυμ-
βήθραν τοῦ ὕδατος καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ τρεφομένους ἰχθύας
14 τίς ἂν ἐνδείξαιτο πρὸς ἀξίαν τῷ λόγῳ; ἐν γὰρ τούτοις
πᾶσι μετά τινος ἐλευθερίου φιλοφροσύνης οἱ τὴν οἰκίαν
ἐπιτροπεύοντες τῆς εὐγενείας σου κατὰ σπουδὴν περιη-
γοῦντο, καὶ ὑπεδείκνυον τὰ καθ' ἕκαστον τῶν σοι πεπονη-
μένων, ἐπιδεικνύμενοι ὡς ἂν αὐτῷ σοι δι' ἡμῶν χαριζό-
15 μενοι. ἔνθα καί τις τῶν νεανίσκων, καθάπερ τις θαυμα-
τοποιός, ἐπεδείξατο ἡμῖν θέαμα μὴ λίαν ἐπιχωριάζον τῇ
φύσει· καταβὰς γὰρ ἐπὶ τὸ βάθος, κατ' ἐξουσίαν ἀνῃρεῖτο
τῶν ἰχθύων τοὺς κατὰ γνώμην, κἀκεῖνοι πρὸς τὴν ἐπαφὴν
τοῦ ἁλιέως οὐκ ἐξενίζοντο, οἷόν τινες χειροήθεις σκύλακες
16 τιθασοὶ ὄντες τῇ χειρὶ τοῦ τεχνίτου καὶ ὑποχείριοι. εἶτά
με παρῆγον ἐπί τινα οἶκον, δῆθεν ὡς ἀναπαυσόμενον·
οἶκον γὰρ ἐνεδείκνυτο ἡμῖν ἡ εἴσοδος, ἀλλ' ἐντὸς τῆς
θύρας γενομένους ἡμᾶς οὐχὶ οἶκος ἀλλὰ στοὰ διεδέξατο·
ἡ δὲ στοὰ μετέωρος ἦν λίμνῃ βαθείᾳ ἐκ πολλοῦ τοῦ ὕψους
ἐπῃωρημένη. προσεκλύζετο δὲ τῷ ὕδατι ἡ κρηπὶς ἡ τὴν

2 cf Plin n h XV 39. 114

F   1-2 δοράκινον F   20 ἐπιδεικνύμενοι suspectum Pasquali, quasi varia lectio ad ὑπεδείκνυον, ex ἐπεδείκνυντο, quod fortasse verum est, depravata   26 τιθασσοὶ F

1085 M. στοὰν ἀνέχουσα τριγώνῳ τῷ σχήματι, οἷόν τι προπύλαιον
17 τῆς ἔνδον τρυφῆς. κατ' εὐθεῖαν γὰρ ἐπὶ τὰ ἐντὸς οἶκός
τις τὴν τοῦ τριγώνου προβολὴν διεδέχετο ὑψηλὸς τὸν
ὄροφον, πανταχόθεν ταῖς τοῦ ἡλίου ἀκτῖσι περιλαμπό-
μενος, γραφαῖς ποικίλαις διηνθισμένος· ὥστε ἡμᾶς περὶ
τὸν τόπον τοῦτον λήθην μικροῦ δεῖν τῶν προλαβόντων
18 ποιήσασθαι· ὁ οἶκος πρὸς ἑαυτὸν ἐπεσπάσατο, ἡ στοὰ
πάλιν <ἡ> ἐπὶ λίμνῃ ἴδιόν τι θέαμα ἦν· οἱ γὰρ βέλτιστοι
ἰχθύες, ὥσπερ ἐξεπίτηδες τοὺς χερσαίους ἡμᾶς διαπαί-
ζοντες, ἐκ τῶν βυθῶν ἐπὶ τὴν ἐπιφάνειαν ἀνενήχοντο,
οἷόν τινες πτηνοὶ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀέρος κατασκιρτῶντες·
ἡμιφανεῖς γὰρ γινόμενοι καὶ διακυβιστῶντες τὸν ἀέρα,
19 πάλιν εἰς τὸν βυθὸν κατεδύοντο. ἄλλοι δὲ κατ' ἀγέλας
στοιχηδὸν ἀλλήλοις ἑπόμενοι θέαμα τοῖς ἀήθεσιν ἦσαν·
ἦν δὲ ἰδεῖν ἑτέρωθι ἄλλην ἰχθύων ἀγέλην βοτρυδὸν περὶ
τρύφος ἄρτου πεπυκνωμένους καὶ ἄλλον ὑπ' ἄλλου παρω-
θουμένους καὶ ἕτερον ἐφαλλόμενον καὶ ἄλλον ὑποδυό-
20 μενον. ἀλλὰ καὶ τούτων ἐποίει λήθην ἐν κληματίσι καὶ
ταλάροις ὁ βότρυς ἡμῖν εἰσκομιζόμενος καὶ ἡ ποικίλη
τῆς ὀπώρας φιλοτιμία καὶ ἡ τοῦ ἀρίστου παρασκευὴ καὶ
τὰ ποικίλα ὄψα καὶ καρυκεῖαι καὶ πέμματα καὶ φιλοτησίαι
καὶ κύλικες.
21 Ἐπεὶ οὖν ἤδη μετὰ τὸν κόρον πρὸς ὕπνον κατεφερό-
μην, παραστησάμενος τὸν ὑπογράφοντα, ταύτην σου τῇ
λογιότητι καθάπερ ἐνύπνιον τὴν ἐπιστολὴν ἀπελήρησα·
εὔχομαι δὲ μὴ διὰ χάρτου καὶ μέλανος, ἀλλὰ δι' αὐτῆς
τῆς ἐμαυτοῦ φωνῆς τε καὶ γλώττης τὰ παρὰ σοὶ καλά
σοί τε αὐτῷ καὶ τοῖς ἀγαπῶσί σε διὰ παντὸς διηγεῖσθαι.

F 8 ἡ add Pasquali 14 θαῦμα ci Pasquali (cf p 39, 6)

XXI

Ἀβλαβίῳ [ἐπισκόπῳ]

Τέχνη τίς ἐστι περιστερῶν θηρευτικὴ τοιαύτη· ὅταν
τῆς μιᾶς ἐγκρατεῖς γένωνται οἱ τὰ τοιαῦτα σπουδάζοντες
χειροήθη τε ταύτην καὶ ὁμόσιτον ἑαυτοῖς ἀπεργάσωνται,
1088 M. τότε μύρῳ τὰς πτέρυγας αὐτῆς ὑποχρίσαντες ἐῶσι συνα-
γελασθῆναι ταῖς ἔξωθεν· ἡ δὲ τοῦ μύρου τῇ εὐωδίᾳ τὴν
αὐτόνομον ταύτην ἀγέλην τιθασὸν ποιεῖται τῷ προεμένῳ·
πρὸς γὰρ τὰς εὐπνοούσας καὶ αἱ λοιπαὶ συνεφέπονταί τε
2 καὶ εἰσοικίζονται. τί δὲ βουλόμενος ἐντεῦθεν προοιμιά-
ζομαι; ὅτι τὸν υἱὸν Βασίλειον τόν ποτε Διογένην τῷ
θείῳ μύρῳ τὰς τῆς ψυχῆς αὐτοῦ πτέρυγας διαχρίσας ἐξέ-
πεμψα πρὸς τὴν σὴν σεμνοπρέπειαν, ὥστε καὶ σὲ αὐτῷ

1 prorsus similis est epistula inter Basilianas 10, sed has litteras genuinas esse Gregorii iudico: neque enim verisimile est a Basilio ad viduam monachum quicum in monasterium convolaret missum esse, et cum tota epistulae structura tum maxime illa τί δὲ βουλόμενος ἐντεῦθεν προοιμιάζομαι (p 73, 10-11) Nyssenum produnt. quem aliquamdiu in solitudinem secessisse ex epistula IX non recte concluserat Tillemontius. hae vero litterae fieri non potuit ut ad episcopum darentur, sed ad illum Ablabium fortasse missae sunt, cum etiam tum sophisticam exerceret, quem pariter Nazianzenus ep 233 ad virtutem cohortatus est quique Theodosio II imperatore a Chrysantho Novatiano (Socr VII 12) in presbyteri munus ordinatus, mox Nicaeae episcopus factus est, cum Nyssenus iamdiu mortuus erat. 5 sqq χειροήθη cf Demosth 3, 31

PFβ 2 τοῦ αὐτοῦ ἀβλαβίω ἐπισκόπω F: τοῦ αὐτοῦ P πρὸς ἐλευθέραν β ἐπισκόπω del Pasquali; qui adiecit, ep VI meminit 3 ὅταν Fβ: ὅτε P 4 τῆς PF: om β 5 χειροήθη τε ταύτην β: καὶ χειροήθη αὐτὴν PF ὁμόσιτον Pβ: ὁμότιμον F ἑαυτοῖς β: om PF 6 ὑποχρίσαντες PF: χρίσαντες β 7 τῇ PF: ἐκείνου β 8 ταύτην PF: ἐκείνην β τιθασσὸν ποιεῖται τῶ προεμένω F: ποιεῖται τῶ προεμένω τιθασὸν P κτῆμα ποιεῖται τῷ κεκτημένῳ τὴν τιθασὸν β 9 εὐπνοούσας FP²β: εὐπνούσας P¹ 10 δὲ β: om PF 10-11 προοιμιάζομαι PF: ἄρχομαι τοῦ γράμματος β 11 ὅτι — διογένην PF: ὅτι λαβὼν τὸν υἱὸν Διονύσιον τόν ποτε Διομήδην καὶ β 12 αὐτοῦ β: om PF 13-p 74, 1 σὲ αὐτῶ συναναπτῆναι PF: σὲ αὐτὴν συναναπτῆναι αὐτῷ β

συναναπτῆναι καὶ καταλαβεῖν τὴν καλιάν, ἣν παρ' ἡμῖν ὁ
3 προειρημένος ἐπήξατο. εἰ ταῦτα γένοιτο καὶ ἴδοιμι ἐπὶ
τῆς ἐμῆς ζωῆς καὶ τὴν σὴν εὐγένειαν πρὸς τὸν ὑψηλότερον
βίον μεταθεμένην, τὴν χρεωστουμένην παρ' ἐμοῦ τῷ θεῷ
εὐχαριστίαν <ἂν> ἀποπληρώσαιμι.

XXII

Τοῖς ἐπισκόποις

Τρεῖς ἦσαν ἡμέραι αἱ τὸν προφήτην ἐν τῷ κήτει κατ-
έχουσαι, ἀλλ' ὅμως ὁ Ἰωνᾶς ἠκηδίασεν· ἐγὼ δὲ τοσοῦτον
χρόνον ἔχω ἐν τοῖς ἀμετανοήτοις Νινευΐταις, ἐν τοῖς
σπλάγχνοις τοῦ θηρίου κρατούμενος, καὶ οὔπω ἐξεμηθῆναι
2 τῆς ἀχανοῦς ταύτης φάρυγγος ἠδυνήθην. εὔξασθε οὖν
τῷ κυρίῳ τελειωθῆναι τὴν χάριν, ἵνα ἔλθῃ τὸ πρόσταγμα
τὸ τῆς συνοχῆς ταύτης ῥυόμενον καὶ καταλάβω τὴν ἐμαυ-
τοῦ σκηνὴν καὶ ὑπ' αὐτὴν ἀναπαύσωμαι.

XXIII

Ἀνεπίγραφος

Φείδομαι πολλῶν λόγων, ἐπειδὴ φείδομαι τῶν σῶν καμάτων. ὑπομνήσθητι τῶν σεαυτοῦ, καὶ πάντα ἕξει τῷ Φαιδίμῳ καλῶς. τάχους χρεία τῇ χάριτι· μέχρι τούτου ἡμῶν ἡ παράκλησις.

6 anno 380 Sebasteae scripta: cf Diekamp, Theol Quartalschr 90, 1908, 400 sqq 8 sqq Ion 2, 1 sqq 10 Ion 1, 1 sqq 3, 1 sqq 12 Ion 2, 11 15 Ion 4, 5

PFβ 1-2 ἐπήξατο ὁ προειρημένος β 2 εἰ PF: ἐὰν οὖν teste Garnero β γένοιτο καὶ PF: om β 3 καὶ β: om PF εὐγένειαν PF: σεμνοπρέπειαν β 4 μεταθεμένην β: μετατεθεῖσαν PF 4-5 τὴν χρεωστουμένην—ἀποπληρώσαιμι F: τὴν χρεωστουμένην—ἀποπληρώσω P πολλῶν προσώπων ἀξίων τοῦ θεοῦ δεηθήσομαι τὴν κεχρεωστημένην τιμὴν ἀποπληρῶσαι αὐτῷ β <πῶς ἂν> τὴν χρεωστουμένην—ἀποπληρώσαιμι; dubitanter Pasquali ἂν post εὐχαριστίαν add Jaeger

F 7 τοῦ αὐτοῦ τοῖς ἐπισκόποις F

PF 17 τοῦ αὐτοῦ ἀνεπίγραφος F: tit om P 19 Φαιδίμῳ nomen personae existimat Pasquali, at potuit nomen post φαιδίμῳ excidere

XXIV

Ἡρακλειανῷ αἱρετικῷ

Ὁ τῆς ὑγιαινούσης πίστεως λόγος τοῖς εὐγνωμόνως
τὰς θεοπνεύστους φωνὰς παραδεχομένοις ἐν τῇ ἁπλότητι
τὴν ἰσχὺν ἔχει καὶ οὐδεμιᾶς λόγου περινοίας εἰς παρά-
στασιν τῆς ἀληθείας προσδεῖται, αὐτόθεν ὢν ληπτὸς καὶ
σαφὴς ἐκ τῆς πρώτης παραδόσεως, ἣν ἐκ τοῦ κυρίου
1089M. φωνῆς παρελάβομεν ἐν τῷ λουτρῷ τῆς παλιγγενεσίας τὸ
τῆς σωτηρίας μυστήριον παραδόντος· Πορευθέντες γάρ,
φησί, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς
εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύ-
ματος, διδάσκοντες τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν·
2 διαιρῶν γὰρ εἰς δύο τὴν τῶν Χριστιανῶν πολιτείαν, εἴς τε
τὸ ἠθικὸν μέρος καὶ εἰς τὴν <τῶν> δογμάτων ἀκρίβειαν, τὸ
μὲν σωτήριον δόγμα ἐν τῇ τοῦ βαπτίσματος παραδόσει κατ-
ησφαλίσατο, τὸν δὲ βίον ἡμῶν διὰ τῆς τηρήσεως τῶν ἐντο-
3 λῶν αὐτοῦ κατορθοῦσθαι κελεύει. ἀλλὰ τὸ μὲν κατὰ τὰς
ἐντολὰς μέρος, ὡς μικροτέραν φέρον τῇ ψυχῇ τὴν ζημίαν,
ἠφείθη παρὰ τοῦ διαβόλου ἀπαρεγχείρητον· ἐπὶ δὲ τοῦ
κυριωτέρου καὶ μείζονος ἡ πᾶσα γέγονε τοῦ ἀντικειμένου
σπουδή, τοῦ παρατραπῆναι τῶν πολλῶν τὰς ψυχὰς εἰς τό,
μηδὲ εἴ τι διὰ τῶν ἐντολῶν κατορθωθῇ, κέρδος εἶναι, τῆς
μεγάλης καὶ πρώτης ἐλπίδος ἐν τῇ περὶ τὸ δόγμα πλάνῃ τοῖς
4 ἀπατηθεῖσι μὴ συμπαρούσης. διὰ τοῦτο συμβουλεύομεν τῆς
ἁπλότητος τῶν πρώτων ῥημάτων τῆς πίστεως μὴ ἀποχωρεῖν
τοὺς ἀντιποιουμένους τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας, ἀλλὰ παρα-
δεχομένους ἐν τῇ ψυχῇ πατέρα καὶ υἱὸν καὶ πνεῦμα ἅγιον,
μὴ μίαν ὑπόστασιν πολυώνυμον εἶναι νομίζειν· οὔτε γὰρ

2 in universum ep V conferenda 3 Tit 1, 13; 2, 2 variat 4 II Tim 3, 16 8 Tit 3, 5 9 sqq Matth 28, 19 sqq

F 2 τοῦ αὐτοῦ Ἡρ. αἱρ. F 12 διδ. αὐτοὺς Matth 14 τῶν add Pasquali 22 κατωρθώθη Wilamowitz, at cf Praechter GGA 1906, 870. 875; Reinhold, diss Hal XIV 1, 107 κατορθωθείη Jaeger

δυνατόν ἐστι τὸν πατέρα ἑαυτοῦ πατέρα λέγεσθαι, μὴ ἀληθῶς
ἐξ αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ τῷ πατρὶ τὴν κλῆσιν ἐπαληθεύοντος,
οὔτε τὸ πνεῦμα ἓν τῶν εἰρημένων εἶναι νομίζειν, ὥστε εἰς
πατρὸς ἢ υἱοῦ ἔννοιαν διὰ τῆς τοῦ πνεύματος προσηγορίας
ἐνάγεσθαι τὸν ἀκούοντα· ἀλλ' ἰδίως καὶ ἀποτεταγμένως ἐν
ἑκάστῳ τῶν ὀνομάτων συνυπακούεται ἡ ἐνσημαινομένη ταῖς
προσηγορίαις ὑπόστασις, καὶ τὸν πατέρα ἀκούσαντες τὴν
τοῦ παντὸς αἰτίαν ἠκούσαμεν, τὸν δὲ υἱὸν μαθόντες τὴν ἐκ
τῆς πρώτης αἰτίας ἀναλάμψασαν δύναμιν εἰς τὴν τοῦ παντὸς
σύστασιν ἐδιδάχθημεν, τὸ δὲ πνεῦμα γνόντες τὴν τελειωτικὴν
δύναμιν τῶν διὰ κτίσεως εἰς τὸ εἶναι παραγομένων ἐκ τοῦ
5 πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ ἐνοήσαμεν. αἱ μὲν οὖν ὑποστάσεις κατὰ
τὸν εἰρημένον τρόπον ἀσυγχύτως ἀπ' ἀλλήλων διακεχω-
ρισμέναι εἰσί, πατρὸς λέγω καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος·
ἡ δὲ οὐσία αὐτῶν, ἥτις ποτὲ αὕτη ἐστίν — ἄφραστος γάρ
ἐστι λόγῳ καὶ νοήματι ἄληπτος — εἰς ἑτερότητά τινα φύσεως
οὐ διαμερίζεται· διότι τὸ ἀκατάληπτον καὶ ἀπερινόητον καὶ
λογισμοῖς ἀπερίδρακτον ἴσον ἐστὶν ἐφ' ἑκάστου τῶν ἐν τῇ
6 τριάδι πεπιστευμένων προσώπων. ὁ γὰρ ἐρωτηθεὶς τί
κατ' οὐσίαν ἐστὶν ὁ πατήρ, εὐγνωμόνως καὶ ἀληθῶς ὁμο-
λογήσει τὸ ὑπὲρ γνῶσιν εἶναι τὸ ζητούμενον· ὡσαύτως
καὶ περὶ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ οὐδενὶ λόγῳ τὴν οὐσίαν
καταληφθῆναι δυνατὸν εἶναι συνθήσεται· Τὴν γὰρ γενεὰν
αὐτοῦ, φησί, τίς διηγήσεται; ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ πνεύ-
ματος τοῦ ἁγίου τὸ ἴσον τῆς κατὰ τὴν κατάληψιν ἀμηχανίας
ὁ τοῦ κυρίου λόγος ἐνδείκνυται λέγων ὅτι τῆς μὲν φωνῆς αὐτοῦ
ἀκούεις, οὐκ οἶδας δὲ πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ ὑπάγει.
7 Ἐπειδὴ τοίνυν οὐδεμίαν ἐν τῷ ἀκαταλήπτῳ τῶν τριῶν
προσώπων διαφορὰν ἐννοοῦμεν (οὐ γὰρ τὸ μὲν μᾶλλον
ἀκατάληπτον τὸ δὲ ἧττον, ἀλλ' εἷς ἐπὶ τῆς τριάδος ὁ τῆς
1092 M. ἀκαταληψίας λόγος), διὰ τοῦτό φαμεν, αὐτῷ τῷ ἀλήπτῳ

23-24 Esai 53, 8; Act 8, 33 26 sqq Ioh 3, 8

F 2 αὐτοῦ F 18 ἑκάστω F: corr Pasquali (cf infra v 30; p78, 8) 21 τὸ ante ὑπὲρ del Wilamowitz 26 τὴν φωνὴν αὐτοῦ Ioh 27 ἀλλ' οὐκ οἶδας Ioh

καὶ ἀκατανοήτῳ χειραγωγούμενοι, μηδεμίαν τῆς οὐσίας ἐπὶ
τῆς ἁγίας τριάδος διαφορὰν ἐξευρίσκειν ἐκτὸς τῆς τάξεως
τῶν προσώπων καὶ τῆς τῶν ὑποστάσεων ὁμολογίας· τάξις
μὲν γάρ ἐστιν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ παραδοθεῖσα, καθ' ἣν ἐκ
πατρὸς ἡ πίστις ἀρχομένη διὰ μέσου τοῦ υἱοῦ εἰς τὸ πνεῦμα
τὸ ἅγιον καταλήγει· ἡ δὲ διαφορὰ τῶν προσώπων <ἐν>
αὐτῇ τῇ τάξει τῆς τῶν ὑποστάσεων παραδόσεως φαινομένη
οὐδεμίαν σύγχυσιν ἐμποιεῖ τοῖς δυναμένοις ἐπακολουθεῖν
ταῖς σημασίαις τοῦ λόγου, ἰδίαν ἔννοιαν τῆς τοῦ πατρὸς
προσηγορίας ἐμφαινούσης καὶ τοῦ υἱοῦ πάλιν καὶ τοῦ
ἁγίου πνεύματος ἰδίαν, κατ' οὐδένα τρόπον τῶν σημαινο-
8 μένων ἐν ἀλλήλοις συγχεομένων. βαπτιζόμεθα τοίνυν, ὡς
παρελάβομεν, εἰς πατέρα καὶ υἱὸν καὶ πνεῦμα ἅγιον· πι-
στεύομεν δὲ ὡς βαπτιζόμεθα — σύμφωνον γὰρ εἶναι προσ-
ήκει τῇ ὁμολογίᾳ τὴν πίστιν —· δοξάζομεν δὲ ὡς πιστεύ-
ομεν — οὐδὲ γὰρ ἔχει φύσιν μάχεσθαι τῇ πίστει τὴν δόξαν,
ἀλλ' εἰς ἃ πιστεύομεν, ταῦτα καὶ δοξάζομεν.
9 Ἐπειδὴ τοίνυν εἰς πατέρα καὶ υἱὸν καὶ πνεῦμα ἅγιον
ἡ πίστις ἐστίν, ἀκολουθεῖ δὲ ἀλλήλοις ἡ πίστις ἡ δόξα
τὸ βάπτισμα, διὰ τοῦτο καὶ ἡ δόξα οὐ διακρίνεται ἡ πατρὸς
10 καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος. αὕτη δὲ ἡ δόξα ἣν ανα-
πέμπομεν τῇ ἰδίᾳ φύσει, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἀλλ' ἡ τῶν
προσόντων τῇ μεγαλειότητι τῆς θείας φύσεως ἀγαθῶν
ὁμολογία· οὐ γὰρ ἐξ ἡμετέρας δυνάμεως τιμὴν προστίθεμεν
τῇ ἀτιμήτῳ φύσει, ἀλλὰ τὰ προσόντα ὁμολογήσαντες τὴν
11 τιμὴν ἐπληρώσαμεν. ἐπεὶ οὖν πρόσεστιν ἑκάστῳ τῶν ἐν
τῇ ἁγίᾳ τριάδι πιστευομένων προσώπων ἀφθαρσία ἀιδιό-
της ἀθανασία ἀγαθότης δύναμις ἁγιασμὸς σοφία, πᾶν
νόημα μεγαλοπρεπές τε καὶ ὑψηλόν, ἐν τῷ λέγειν τὰ προσ-
όντα ἀγαθὰ τούτῳ τῆς δόξης ποιούμεθα τὴν ἀπόδοσιν.

12-17 cf Basil ep 175, PG 32, 652D (Migne) 19 sqq Eph 4, 5 εἷς κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα 22 sqq cf adv Maced p 95, 27-97, 20 (vol III, 1 Jaeger) 26 sqq cf adv Maced p 92, 13 sqq. 23/24

F 6 ἐν add Pasquali 22 ἢ F 30 ἀπόδοσιν] οσιν in ras F

12 καὶ ἐπεὶ πάντα μὲν τὰ τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς ἔχει, πάντα δὲ τὰ τοῦ υἱοῦ ἀγαθὰ ἐνθεωρεῖται τῷ πνεύματι, οὐδεμίαν εὑρίσκομεν ἐν τῇ ἁγίᾳ τριάδι κατὰ τὸ ὕψος τῆς δόξης πρὸς ἑαυτὴν διαφοράν· οὔτε γὰρ κατά τινα σωματικὴν σύγκρισιν τὸ μὲν ὑψηλότερόν ἐστι τὸ δὲ ταπεινότερον — τὸ γὰρ ἀόρατον καὶ ἀσχημάτιστον μέτρῳ οὐ καταλαμβάνεται —, οὔτε κατὰ δύναμιν ἢ ἀγαθότητα τὸ διάφορον συγκριτικῶς ἐπὶ τῆς ἁγίας τριάδος εὑρίσκεται, ὡς εἰπεῖν παρὰ τὸ πλεῖον καὶ ἔλαττον εἶναι ἐν τούτοις παραλλαγήν· ὁ γὰρ ἰσχυρότερον τὸ ἓν τοῦ ἑτέρου εἰπὼν κατὰ τὸ σιωπώμενον ὡμολόγησε τὸ ἐλαττούμενον ἐν τῇ δυνάμει ἀσθενέστερον εἶναι τοῦ δυνατωτέρου, τοῦτο δὲ τῆς ἐσχάτης ἀσεβείας ἐστὶν ἔμφασίν τινα ἀσθενείας ἢ ἀδυναμίας εἴτε ἐν ὀλίγῳ εἴτε ἐν πλείονι περὶ τὸν μονογενῆ θεὸν καὶ περὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ ἐννοεῖν· τέλειον γὰρ ἐν δυνάμει καὶ ἀγαθότητι καὶ ἀφθαρσίᾳ καὶ πᾶσι τοῖς ὑψηλοῖς νοήμασι καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα ὁ τῆς ἀληθείας παραδίδωσι λόγος.

13 εἰ οὖν παντὸς ἀγαθοῦ ἡ τελειότης <ἐφ'> ἑκάστου τῶν ἐν
1093 M. τῇ ἁγίᾳ τριάδι πιστευομένων προσώπων εὐσεβῶς ὁμολογεῖται, οὐκ ἔχει φύσιν τὸ αὐτὸ καὶ τέλειον λέγειν καὶ πάλιν διὰ συγκρίσεως ἀτελὲς ὀνομάζειν· τὸ γὰρ ἔλαττον <λέγειν> κατὰ τὸ μέγεθος τῆς δυνάμεως ἤτοι τῆς ἀγαθότητος οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἀτελὲς εἶναι κατὰ τοῦτο διισχυρίζεσθαι. εἰ οὖν τέλειος ὁ υἱός, τέλειον καὶ τὸ πνεῦμα, τελείου τέλειον οὔτε ἀτελέστερον οὔτε τελειότερον ἐπινοεῖ ὁ λόγος.

14 Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐνεργειῶν τὸ ἀδιαίρετον τῆς δόξης καταμανθάνομεν. ζωοποιεῖ ὁ πατήρ, καθὼς ἔφη τὸ εὐαγγέλιον· ζωοποιεῖ καὶ ὁ υἱός· ζωοποιεῖ δὲ καὶ τὸ πνεῦμα κατὰ τὴν τοῦ κυρίου μαρτυρίαν τοῦ εἰπόντος ὅτι

1 sqq cf c Eunom I p 120, 10 sqq (vol I Jaeger)   Ioh 16, 15; 17, 10 respicit   4 sqq cf c Eunom I p 99, 9 sqq; adv Maced p 90, 27-91, 12   12 sqq cf adv Maced p 94   18 sqq cf adv Maced p 95, 1-26   27-28 Ioh 5, 21

F 1 ὁ υἱὸς om F, add super versu alia manus   3 τὸ ὕψος Pasquali: τοῦ ὕψους F   18 ἑκάστῳ F: corr suppl Pasquali (cf adv Maced)   22 λέγειν add Pasquali

15 Τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιοῦν. προσήκει οὖν δύναμιν ἐκ πατρὸς ἀρχομένην καὶ δι' υἱοῦ προϊοῦσαν καὶ ἐν πνεύματι ἁγίῳ τελειουμένην νοεῖν· ἐμάθομεν γὰρ πάντα ἐκ θεοῦ εἶναι, καὶ πάντα διὰ τοῦ μονογενοῦς καὶ ἐν αὐτῷ συνεστάναι, καὶ διὰ πάντων διήκειν τὴν τοῦ πνεύματος δύναμιν, πάντα ἐν πᾶσι καθὼς βούλεται ἐνεργοῦσαν, ὥς φησιν ὁ ἀπόστολος.

XXV

Ἀμφιλοχίῳ

Ἤδη μοι πέπεισμαι κατορθώσασθαι κατὰ θεοῦ χάριν τὴν ἐπὶ τῷ μαρτυρίῳ σπουδήν. θελήσειας· πέρας τὸ σπουδαζόμενον ἕξει τῇ δυνάμει τοῦ θεοῦ ἔργον ποιῆσαι δυναμένου τὸν λόγον ᾗ ἂν εἴπῃ. ἐπειδή, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, Ὁ ἐναρξάμενος ἔργον ἀγαθὸν καὶ ἐπιτελέσει, παρακλήθητι καὶ ἐν τούτῳ μιμητὴς γενέσθαι τοῦ μεγάλου Παύλου καὶ εἰς ἔργον ἡμῖν προαγαγεῖν τὰς ἐλπίδας καὶ τεχνίτας ἡμῖν
2 τοσούτους πέμψαι, ὥστε ἱκανοὺς πρὸς τὸ ἔργον εἶναι. γένοιτο δ' ἂν ἐκ συλλογισμοῦ τῇ τελειότητί σου γνώριμον εἰς
1096 M. ὅσον μέτρον ἅπαν τὸ ἔργον συλλογισθήσεται· οὗ χάριν φανεράν σοι ποιῆσαι πειράσομαι πᾶσαν τὴν κατασκευὴν διὰ τῆς τοῦ λόγου γραφῆς.

3 Σταυρός ἐστι τοῦ εὐκτηρίου τὸ σχῆμα τέσσαρσιν, ὡς εἰκός, οἴκοις ἀπανταχόθεν ἀναπληρούμενος· ἀλλὰ καταλαμβάνουσιν ἀλλήλας αἱ συμβολαὶ τῶν οἴκων, ὥσπερ ὁρῶμεν

1 Ioh 6, 63   5-6 I Cor 12, 11 πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται, at 12, 6 ὁ δὲ αὐτὸς θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν   7 ad totam epistulam perpetuo cf Strzygowski, Kleinasien 74-77; Br Keil ibd 71-74, 77-90; O Wulff, Byz. Ztschr. XIII 1904, 557, Altchristliche u. byzantinische Kunst 252; Friedenthal, das kreuzförmige Oktogon (diss techn Karlsruhe 1908), 35-51; Heisenberg, Grabeskirche u Apostelkirche II 108. 124[1]; Friedländer, Johannes von Gaza 73[3]; Schmaltz, Mater Ecclesiarum 466   8 Amphilochius episcopus Iconiensis intellegendus   13 Phil 1, 6

F 8 τοῦ αὐτοῦ ἀμφιλοχίῳ F

πανταχοῦ ἐν τῷ σταυροειδεῖ τύπῳ γινόμενον. ἀλλ' ἔγκειται
τῷ σταυρῷ κύκλος ὀκτὼ γωνίαις διειλημμένος· κύκλον δὲ
διὰ τὸ περιφερὲς ὠνόμασα τὸ ὀκτάγωνον σχῆμα, ὥστε τὰς
τέσσαρας τοῦ ὀκταγώνου πλευρὰς τὰς ἐκ διαμέτρων ἀλλή-
λαις ἀντικειμένας δι' ἀψίδων τοῖς τετραχῇ παρακειμένοις
4 οἴκοις τὸν ἐν τῷ μέσῳ συνάπτειν κύκλον. αἱ δὲ ἄλλαι
τέσσαρες τοῦ ὀκταγώνου πλευραὶ αἱ μεταξὺ τῶν τετρα-
γώνων οἴκων διήκουσαι, οὐδὲ αὗται κατὰ τὸ συνεχὲς εἰς
οἴκους ἀποταθήσονται, ἀλλ' ἑκάστη τούτων ἡμικύκλιον
περικείσεται κοχλοειδῶς κατὰ τὸ ἄνω ἐπὶ ἀψῖδος ἀναπαυό-
μενον· ὥστε ὀκτὼ γενέσθαι ἀψῖδας τὰς πάσας, δι' ὧν ἐκ
παραλλήλου τὰ τετράγωνά τε καὶ ἡμικύκλια πρὸς τὸ μέσον
5 τὴν συνάφειαν ἕξει. ἔσωθεν δὲ τῶν διαγωνίων πεσσῶν
ἰσάριθμοι παραστήσονται κίονες εὐκοσμίας τε καὶ ἰσχύος
χάριν· ἀνέξουσι δὲ καὶ οὗτοι ὑπὲρ ἑαυτῶν ἀψῖδας ταῖς
6 ἔξωθεν δι' ἴσου συγκατεσκευασμένας. ἄνω δὲ τῶν ὀκτὼ
τούτων ἀψίδων διὰ τὴν συμμετρίαν τῶν ὑπερκειμένων
θυρίδων ὁ ὀκτάγωνος οἶκος ἐπὶ τέσσαρας αὐξηθήσεται
πήχεις. τὸ δὲ ἀπ' ἐκείνου στρόβιλος ἔσται κωνοειδής, τῆς
εἰλήσεως τὸ σχῆμα τοῦ ὀρόφου ἐκ πλατέος εἰς ὀξὺν σφῆνα
κατακλειούσης. διάστημα δὲ κατὰ τὸ πλάτος ἑκάστου τῶν
7 τετραγώνων οἴκων ὀκτὼ πήχεις ἔσται, ἡμιολίῳ δὲ πλέον
1097 M. εἰς τὸ μῆκος, ὕψος δὲ ὅσον ἡ ἀναλογία τοῦ πλάτους βού-
8 λεται. τοσοῦτον ἔσται καὶ ἐπὶ <τῶν> ἡμικυκλίων· ὡσαύτως
ὅλον μὲν εἰς ὀκτὼ πήχεις τὸ μεταξὺ τῶν πεσσῶν διαμε-

2 acumen peribit, si γωνίαις cum Heisenbergio „pilis", non cum Keilio „angulis" intellexeris 13 πεσσοὺς διαγωνίους pilas dici angulares (non, ut existimavit Keil, crucis bracchia), κίονας columnas interiores in circulum dispositas intellegendas esse perspexit Wulff; sed ἔνδοθεν (v 16) non iam tolerandum

F 3 ὀκτάγωνον ex ὀκταγώνου corr F 10 κογχλοειδῶς F 13 ἔχει F: corr Pasquali διαγωνιῶν F 16 ἔξωθεν Pasquali: ἔνδοθεν F (fuit varia lectio ad ἔσωθεν v 13) 21 διάστημα Caraccioli: διαστῆ F κάτω F: corr Pasquali 22 <εἰς> ante ὀκτὼ Keil, non necessario πήχεις Keil: πήχεσιν F πλέον Wilamowitz: πλέονας ex πλείονας F 23 εἰς del Keil, non necessario 24 τοιοῦτον ci Wilamowitz τῶν add Keil

τρεῖται· ὅσον δὲ δώσει ἡ τοῦ διαβήτου περιγραφή, ἐν τῷ
μέσῳ τῆς πλευρᾶς πηγνυμένου τοῦ κέντρου καὶ ἐπὶ τὸ ἄκρον
αὐτῆς διαβαίνοντος, τοσοῦτον πλάτος ἕξει· τὸ δὲ ὕψος ἡ
9 ἀναλογία τοῦ πλάτους καὶ ἐπὶ τούτων ποιήσει. τὸ δὲ τοῦ
τοίχου βάθος ἔξωθεν τῶν κατὰ τὸ ἐντὸς μεμετρημένων δια-
στημάτων, <ὂν> τριῶν ποδῶν, ὅλον περιδραμεῖται τὸ ἔργον.
10 Ταῦτά σου τῆς ἀγαθότητος μετὰ σπουδῆς κατελήρησα
τοῦτον ἔχων σκοπόν, ὥστε σε διά τε τοῦ βάθους τῶν
τοίχων καὶ διὰ τῶν ἐν μέσῳ διαστημάτων ἐπιγνῶναι δι'
ἀκριβείας εἰς ὅ τι κεφαλαιοῦται μέτρον ὁ τῶν ποδῶν ἀρι-
θμός· διότι περιδέξιός ἐστί σοι πάντως ἡ φρόνησις, ὅπουπερ
ἂν θέλῃς, ἐν ἐκείνῳ κατὰ θεοῦ χάριν εὐοδουμένη, καὶ δυ-
νατὸν ἔσται σοι διὰ τῆς κατὰ λεπτὸν συναριθμήσεως ἐπι-
γνῶναι τὸ συναθροιζόμενον ἐκ πάντων κεφάλαιον, ὡς μήτε
πλείονας μήτε ἐνδέοντας τῆς χρείας ἡμῖν τοὺς οἰκοδόμους
11 ἐκπέμψαι. τούτου δὲ μάλιστα παρακλήθητι πολλὴν ποιή-
σασθαι τὴν φροντίδα, ὡς εἶναί τινας ἐξ αὐτῶν καὶ τὴν
ἀνυπόσκευον εἴλησιν ἐπισταμένους· ἔμαθον γὰρ ὅτι τοιοῦτο
γινόμενον μονιμώτερόν ἐστι τοῦ ἐπαναπαυομένου τοῖς ὑπερ-
είδουσιν· ἡ γὰρ τῶν ξύλων σπάνις εἰς ταύτην ἄγει ἡμᾶς
τὴν ἐπίνοιαν, ὥστε λίθοις ἐρέψαι τὸ οἰκοδόμημα ὅλον διὰ τὸ
12 μὴ παρεῖναι τοῖς τόποις ἐρέψιμον ὕλην. πεπείσθω δὲ ἡ
ἀψευδής σου ψυχὴ ὅτι τῶν ἐνταῦθά τινες τριάκοντά μοι
τεχνίτας συνέθεντο εἰς τὸν χρύσινον ἐπὶ τῷ τετραπεδικῷ
ἔργῳ, δηλαδὴ καὶ τῆς τετυπωμένης τροφῆς τῷ χρυσίνῳ
ἀκολουθούσης· ἡμῖν δὲ ἡ τοιαύτη τῶν λίθων οὐ πάρεστιν,
ἀλλ' ὀστρακίνη πλίνθος ὕλη τοῦ οἰκοδομήματος ἔσται καὶ οἱ

5 ἔσωθεν defendit Heisenberg ad murum referens, qui inter hemisphaeria et rectangula cucurrerit; at nullus fuit, nam pilis separabantur 12 cf Rom 1, 10 δεόμενος εἴ πως ἤδη ποτὲ εὐοδωθήσομαι ἐν τῷ θελήματι τοῦ θεοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς

F 3 πλάτος F: βάθος ci Keil 5 ἔξωθεν Keil: ἔσωθεν F 5-6 διαστημάτων Keil: διάστημα τῶν F 6 ὂν add Pasquali, post ποδῶν iam Keil 8 ἔσχων F 10 κεφαλαιοῦται Keil: κεφαλαίου τοῦ F 11 πάντως Pasquali: πάντων F 24 συνετίθεντο Keil, quod pactum conclusum non sit

ἐπιτυχόντες λίθοι, ὡς μὴ εἶναι αὐτοῖς ἀνάγκην τρίβειν τὸν χρόνον ἐν τῷ τὰ μέτωπα τῶν λίθων συγχέειν ἐναρμονίως πρὸς ἄλληλα. ἐγὼ δὲ κατὰ τὴν τέχνην καὶ τὴν περὶ τὸν μισθὸν
1100 M. εὐγνωμοσύνην ἐπίσταμαι τοὺς αὐτόθεν κρείττους εἶναι τῶν
13 ἐνταῦθα κατεμπορευομένων τῆς χρείας ἡμῶν. τὸ δὲ τῶν λαοξόων ἔργον οὐ μόνον ἐν τοῖς κίοσίν ἐστι τοῖς ὀκτώ, οὓς χρὴ αὐτοὺς τῷ καλλωπισμῷ βελτιῶσαι, ἀλλὰ βωμοειδεῖς σπείρας ἀπαιτεῖ τὸ ἔργον καὶ κεφαλίδας διαγλύφους κατὰ τὸ
14 Κορίνθιον εἶδος. καὶ εἴσοδος ἐκ μαρμάρων τῷ καθήκοντι κόσμῳ κατειργασμένων, <καὶ> καθυπερκείμενα τούτων θυρώματα τοιαύταις γραφαῖς τισι, καθὼς ἔθος ἐστίν, εἰς κάλλος κατὰ τὴν τοῦ γεισίου προβολὴν ἐξησκημένα — ὧν πάντων αἱ μὲν ὕλαι δῆλον ὅτι παρ' ἡμῶν πορισθήσονται, τὸ δὲ ἐπὶ τῇ ὕλῃ εἶδος ἡ τέχνη δώσει, — πρὸς τούτοις δὲ καὶ κατὰ τὸ περίστῳον κίονες, οὐχ ἧττους ὄντες τῶν τεσσαράκοντα, λαοξικὸν ἔργον καὶ οὗτοι πάντως εἰσίν.

15 Εἰ τοίνυν ἐνέφηνεν ὁ λόγος δι' ἀκριβείας τὸ ἔργον, δυνατὸν ἂν γένοιτό σου τῇ ὁσιότητι κατιδούσῃ τὴν χρείαν διὰ πάντων ἡμῖν παρασχεῖν τὸ ἐπὶ τοῖς τεχνίταις ἀμέριμνον. εἰ δὲ μέλλοι τὸ πρὸς ἡμῶν ὁ τεχνίτης συντίθεσθαι, προσκείσθω, εἴπερ οἷόν τε, φανερὸν μέτρον τοῦ ἔργου τῇ ἡμέρᾳ, ἵνα μή, ἄπρακτος παρελθὼν τὸν χρόνον, μετὰ ταῦτα μὴ ἔχων ἐπιδεῖξαι τὸ ἔργον, ὡς τοσαύταις ἡμέραις
16 ἡμῖν ἐργασάμενος τὸν ὑπὲρ αὐτῶν μισθὸν ἀπαιτῇ. οἶδα δ' ὅτι μικρολόγοι τινὲς τοῖς πολλοῖς δόξομεν, οὕτω περὶ τὰς συνθήκας διακριβούμενοι· ἀλλὰ παρακλήθητι συγγνώμην ἔχειν· ὁ γὰρ Μαμωνᾶς ἐκεῖνος, πολλὰ πολλάκις παρ' ἡμῶν ἀκούσας κακῶς, τέλος ἀπῴκισεν ἑαυτὸν ἡμῶν ὡς

3 sqq de Isaurorum certe in arte muraria praestantia testimonia collegit Holl, Hermes XLIII 1908, 242[3]   4-5 κατεμπορεύομαι γενικῇ hinc fortasse Suidas

F   3 καὶ Keil: κατὰ F   6 <δὶς> ὀκτώ falso Keil   9 sententiam trans ὧν — δώσει (12-14) usque ad εἰσίν (16) produxit Pasquali   10 καὶ ante καθ. add Keil   16 λαοξοικὸν Keil, at cf Vettius Valens 11, 14 Kr   20 μέλλοιτο πρὸς F, dist Keil   28 ἀπῴκησεν F: corr Keil

πορρωτάτω, μισήσας οἶμαι τὴν ἀεὶ γινομένην κατ' αὐτοῦ φλυαρίαν, καὶ τινι χάσματι ἀδιαβάτῳ, τῇ πενίᾳ λέγω, ἑαυτὸν ἡμῶν διετείχισεν, ὡς μήτε ἐκεῖνον πρὸς ἡμᾶς ἐλθεῖν μήτε ἡμᾶς πρὸς ἐκεῖνον διαπερᾶσαι. τούτου χάριν περὶ πολλοῦ ποιοῦμαι τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν τεχνιτῶν, ὥστε δυνηθῆναι πρὸς τὴν προκειμένην ἡμᾶς ἐξαρκέσαι σπουδὴν μὴ κωλυθέντας τῇ πενίᾳ, τῷ ἐπαινετῷ καὶ εὐκταίῳ
17 κακῷ. ἀλλὰ τούτοις μέν τι καὶ παιδιᾶς καταμέμικται· σὺ δέ μοι, ὦ ἄνθρωπε τοῦ θεοῦ, ὅπως ἂν δυνατὸν καὶ νενομισμένον ᾖ, οὕτω τοῖς ἀνθρώποις συνθέμενος θαρρῶν ἐπάγγειλαι πᾶσιν αὐτοῖς τὴν παρ' ἡμῶν εὐγνωμοσύνην καὶ τὴν τῶν μισθῶν ἀποπλήρωσιν· δώσομεν γὰρ ἀνελλιπῶς τὰ πάντα, τοῦ θεοῦ διὰ τῶν σῶν εὐχῶν καὶ ἡμῖν τὴν χεῖρα τῆς εὐλογίας ἀνοίγοντος.

XXVI

τοῦ σοφιστοῦ Σταγειρίου πρὸς Γρηγόριον ἐπίσκοπον

Πᾶς μὲν ἐπίσκοπος πρᾶγμα δυσγρίπιστον· σὺ δὲ ὅσῳ παρελήλυθας τοὺς ἄλλους λογιότητι, τοσούτῳ μοι καὶ φόβον παρέχεις μὴ ἄρα ἰσχυρῶς ἐνστῇς πρὸς τὴν αἴτησιν.
2 ἀλλὰ ἀποθέμενος τὴν εἰς ἀντιλογίαν σοφίαν τὸν μεταδοτι-

2-4 Luc 16, 26 detorquet μεταξὺ ἡμῶν καὶ ὑμῶν χάσμα μέγα ἐστήρικται, ὅπως οἱ θέλοντες διαβῆναι ἔνθεν πρὸς ὑμᾶς μὴ δύνωνται μηδὲ ἐκεῖθεν πρὸς ἡμᾶς διαπερῶσιν   7 illud μακάριοι οἱ πτωχοί Matth 5, 3; Luc 6, 20 respicit   9 cf I Tim 6, 11   13-14 Luc 24, 50 respicit?   15 ep XXVI ~ Libanii ep 1592W (347 inter Basilii epistulas ed Migne) perpetuo ad hanc et ad insequentem epistulam cf P Maas, Berliner Sitzungsber 1912, 988-993, 995-998, 1118, B ph W 1913, 1471; Pasquali, B ph W 1914, 1516 sqq ad Stagirium ep IX data est   21 Gregorii refutationem Eunomii respicere videtur

F   10 ἐπάγγειλε F: corr Keil

PΛ   16 τοῦ—ἐπίσκοπον P: λιβάνιος βασιλείῳ Λ   18 τοὺς ἄλλους παρελήλυθας Λ   19-20 μοι καὶ φόβον Λ: μοι φόβον P   19 μὴ—ἐνστῇς P: μήπως ἔξαρνος στῇς Λ   20-p 84, 1 ἀλλὰ—τρόπον P: om Λ

κόν, ὦ θαυμάσιε, ζήλωσον τρόπον, κἀπειδὴ στρωτήρων δεόμεθα πρὸς <τὸ> τὸν οἶκον ἐρέψαι (κάμακας δ' ἂν εἶπεν ἄλλος σοφιστὴς [μᾶλλον] ἢ χάρακας, ἐγκαλλωπιζόμενος τοῖς ῥηματίοις μᾶλλον ἤπερ τῆς χρείας γινόμενος), νεῦσον πολλῶν ἑκατοντάδων δόσιν. σὺ μὲν γὰρ κἂν ἐκ τοῦ παραδείσου τεμεῖν βουληθῇς, δύναμιν ἔχεις· ἐγὼ δέ, εἰ μὴ σὺ δοίης, ὕπαιθρος διαχειμάσω. μεγαλοψύχησον οὖν, ὦ θαυμάσιε, γράμμα ἐπιθεὶς πρὸς τὸν Ὀσιηνῶν πρεσβύτερον τὴν δόσιν κελεῦον.

XXVII

ἀντίγραφον τοῦ ἁγίου Γρηγορίου πρὸς τὸν σοφιστήν

Εἰ τὸ κερδαίνειν γριπίζειν λέγεται καὶ ταύτην ἔχει τὴν σημασίαν ἡ λέξις ἣν ἐκ τῶν Πλάτωνος ἀδύτων ἡ σοφιστική σου ἡμῖν προεχειρίσατο δύναμις, σκόπησον, ὦ θαυμάσιε, τίς ἐστι μᾶλλον ἀγρίπιστος, ἡμεῖς οἱ οὕτως εὐκόλως ἀποχαρακούμενοι δι' ἐπιστολιμαίας δυνάμεως, ἢ τὸ τῶν σοφιστῶν γένος, οἷς τέχνη τὸ τελωνεῖν τοὺς λόγους

8 Osiana primam a Nyssa stationem ad viam quae ad Caesaream ducit commemorat Itinerarium Antonini p 206, 5W 10 ep XXVII ~ Basilii epistulae inter Libanianas 1593 (Migneanas 348) 13 non apud Platonem legitur, sed Gregorius sophistae vocem vulgarem exprobrat, simulat, qua humanitate fuit, se credere illum e Platonis libro sibi ignoto hoc verbum prompsisse

PΛ 2 δέομαι Λ πρὸς—ἐρέψαι P: om Λ τὸ add Maas 2-3 ἂν εἶπεν ἄλλος σοφιστὴς ἢ χάρακας Pasquali: εἶπεν ἄλλος σοφιστὴς μᾶλλον ἢ χάρακας P ἂν ἢ χάρακας ἄλλος εἶπε σοφιστὴς οὐ χρήζων, ἀλλὰ Λ 3-4 τοῖς ῥηματίοις ἐγκαλλωπιζόμενος Λ 4 μᾶλλον P: om Λ praeter Harleianum Mignei ἤπερ P: ἢ Λ 4-6 νεῦσον—ἔχεις P: om Λ 7 δοίης P: παράσχοις vel παράσχοιο Λ 7-9 μεγαλοψύχησον—κελεῦον P: om Λ

PΛ 11 ἀντίγραφον—σοφιστήν P: βασίλειος λιβανίῳ Λ 12 τοῦτο ante γριπίζειν add Λ 13 τὴν Λ: om P 14 σου Λ: νῦν P δύναμις P: om Λ 15 μᾶλλόν ἐστι Λ ἀγρίπιστος P: δυσγρίπιστος Λ 16 εὐκόλως P: om Λ δι' ἐπιστολιμαίας δυνάμεως ἀποχαρακούμενοι Λ 17 alt τὸ Λ: om P

2 ἐστί. τίς γὰρ τῶν ἐπισκόπων τοὺς λόγους ἐφορολόγησε;
τίς τοὺς μαθητευομένους μισθοφόρους ἐποίησε; τούτῳ δὲ
οἱ σοφισταὶ καλλωπίζονται, ὤνιον προτιθέντες τὴν ἑαυτῶν
3 σοφίαν ὥσπερ οἱ τοῦ μέλιτος ἑψηταὶ τὰ μελίπηκτα. ὁρᾷς
ὅσα ποιεῖς τῇ ἀπορρήτῳ σου καὶ μουσικῇ τῶν λόγων δυνάμει, ὅς γε κἀμὲ τὸν γέροντα ὑποσκιρτᾶν παρεκίνησας καὶ τοὺς ἀπείρους τῆς ὀρχήσεως ὑποκινεῖς πρὸς τὴν ὄρχησιν;

4 Ἐγὼ δὲ σοὶ τῷ κατὰ τὰς μελέτας τοῖς Μηδικοῖς ἐμπομπεύοντι ἰσαρίθμους τοῖς ἐν Θερμοπύλαις ἀγωνιζομένοις στρατιώταις στρωτῆρας δοθῆναι προσέταξα, πάντας εὐμήκεις καὶ κατὰ τὸν σὸν Ὅμηρον δολιχοσκίους — οὕς μοι σώους ὁ ἱερὸς δεῖνα ἀποκαταστήσειν κατεπηγγείλατο —, λέγων μὴ μυρίους μηδὲ δισμυρίους στρωτῆρας, ἀλλὰ τοσούτους ὅσους τῷ τε αἰτηθέντι χρῆσθαι καὶ τῷ λαβόντι εὐχερὲς ἀποδοῦναι.

XXVIII

Οἱ πρὸς τὸ ῥόδον ἔχοντες ὡς τοὺς φιλοκάλους εἰκός, οὐδὲ τὰς ἀκάνθας ὧν τὸ ἄνθος ἐκφύεται δυσχεραίνουσιν· καί τινος ἤκουσα τοιοῦτό τι περὶ αὐτῶν παίζοντος

11 Γ 346 saepius 16 ep XXVIII ~ Basilii epistulae inter Libanianas 1587 (= 342 Migne); cf Maas, Berliner Sitzungsber 1913, 994 sqq, 998-99

PΛ 1 γὰρ P: om Λ ἐφοροθέτησε Λ 2 ἐποίησε P: κατέστησε Λ 2-4 τούτῳ—σοφίαν P: ὑμεῖς οἱ προτιθέντες τοὺς λόγους ὤνια Λ 5-6 ὅσα—κἀμὲ P: ὡς καὶ Λ 6-7 καὶ τοὺς—ὄρχησιν P: om Λ 7 ὑποκινεῖν P: corr Maas ὑποκνίζεις Vitelli 8 σοι Λ: om P κατὰ τὰς μελέτας P: ταῖς μελέταις Λ τοῖς Μηδικοῖς P: om Λ 9-10 τοῖς—στρατιώταις Λ: om P 10 δοθῆναι P: χρησθῆναι Λ ἅπαντας Λ 11 καὶ P: om Λ 11-12 μοι σώους PΛ^{B}: om Λ 12 ἱερός sanum (cf Iul II 539, 14 Hertl) 12 δεῖνα Wilamowitz e δ' $\Lambda^{Mon\ Bar}$: δῖος P (διὸς Λ^{R}) sive omiserunt sive mutarunt (ἀλφαῖος, εὐστάθιος, δονάτος) Λ^{var} 13-15 λέγων—ἀποδοῦναι P: om Λ 14 χρήσασθαι P: corr Maas

PΛ 16 τοῦ αὐτοῦ P: βασίλειος λιβανίῳ Λ 18 οὐδὲ PΛ^{var}: οὐδὲ αὐτὰς τὰς Λ^{var} 19 τοιοῦτον Λ

ἢ τάχα που καὶ σπουδάζοντος, ὅτι καθάπερ ἐρωτικά τινα
κνίσματα τοῖς ἐρασταῖς τοῦ ἄνθους ἡ φύσις τὰς λεπτὰς ἐκεί-
νας ἀκάνθας προσέφυσεν, εἰς μείζονα πόθον τοῖς ἀπλήκτοις
2 κέντροις τοὺς δρεπομένους ὑπερεθίζουσα. ἀλλὰ τί μοι
βούλεται τοῖς γράμμασι τὸ ῥόδον ἐπεισαγόμενον; πάντως
οὐδὲν δεῖ σε παρ' ἡμῶν διδαχθῆναι τῆς ἐπιστολῆς μεμνη-
μένον τῆς σῆς, ἣ τὸ μὲν ἄνθος εἶχε τοῦ λόγου τοῦ σοῦ,
ὅλον ἡμῖν τὸ ἔαρ τῆς εὐγλωττίας διαπετάσασα, μέμψεσι
3 δέ τισι καὶ ἐγκλήμασι καθ' ἡμῶν ἐξηκάνθωτο. ἀλλ' ἐμοὶ
τῶν σῶν λόγων καθ' ἡδονήν ἐστι καὶ ἡ ἄκανθα πρὸς
μείζονα πόθον τῆς φιλίας ἐκκαίουσα· ὥστε γράφε καὶ
συνεχῶς γράφε, ὅπως ἂν ᾖ σοι φίλον τοῦτο ποιεῖν, εἴτε
σεμνύνων, καθώς ἐστί σοι σύνηθες, εἴτε καὶ ὑποκνίζων
διὰ τῶν μέμψεων.
4 Μελήσει δὲ πάντως ἡμῖν τοῦ μηδέποτέ σοι τῆς εὐλόγου
μέμψεως τὰς ἀφορμὰς παρασχεῖν, ὥσπερ οὐδὲ νῦν παρ-
εσχήκαμεν, πρὸ τῆς ἐπὶ τὴν Ἑῴαν ἀποδημίας πάντα κατα-
πραξάμενοι ὅσα σοί τε καταθύμια ἦν καὶ παρ' ἡμῶν ὠφεί-
λετο τῷ δικαίῳ· καὶ τούτου μάρτυς ὁ αἰδεσιμώτατος καὶ
κοινὸς ἡμῶν ἀδελφὸς Εὐάγριος (ὃς ὁμοῦ τε τὴν ἐπιστολὴν
ὤρεξε ταύτην καὶ πάντα παρὰ τῶν σῶν ἐδιδάχθη· παρ-
όντες γὰρ ἔτυχον), τῆς τε ἡμετέρας ὑπὲρ τοῦ δικαίου
σπουδῆς τῶν τε οἰκονομούντων τὰ σὰ τῆς ἐπὶ τοῖς γεγε-
νημένοις εὐχαριστίας.

17 iter Arabicum dicit

PΛ 1 ἢ τάχα που καὶ σπουδάζοντος Λ: om P (ταχα ἢ sive ἡ Λ^{var}) 2-3 τοῦ — ἀκάνθας PΛ^{R}: τὰς λεπτὰς ἐκείνας ἀκάνθας ἡ φύσις τῷ ἄνθει Λ 3 εἰς P: πρὸς Λ ἀπλήτοις ci Maas, at cf c Eun I p 387, 4; II p 157, 21 (Jaeger); infra 91, 3 4-5 ἀλλὰ — βούλεται P: τί μοι δὴ βούλεται sive τί βούλεταί μοι Λ 5 τὸ ῥόδον τοῖς γράμμασιν Λ^{val} ἐπεισαγόμενον Λ: ἐπισυναγόμενον P 6 δεῖ σε PΛ^{var}: sive σε δεῖ sive χρή σε Λ παρ' ἡμῶν P: om Λ 7 λόγου τοῦ σοῦ P: ῥόδου Λ 8 τῇ εὐγλωττίᾳ P 11 ὥστε usque ad finem P: om Λ 20 periodum trans ὃς — ἔτυχον transduxit, post ἔτυχον distinxit Pasquali

237 M.

XXIX

τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Πέτρῳ ἐπισκόπῳ Σεβαστείας

Μόλις ἐπιτυχὼν βραχείας σχολῆς τῇ τε τοῦ σώματος
θεραπείᾳ προσσχεῖν ἠδυνήθην μετὰ τὴν ἐκ τῆς Ἀρμενίας
ἐπάνοδον καὶ συναγαγεῖν τὰ σχιδάρια τὰ πρὸς Εὐνόμιον κατὰ
συμβουλὴν τῆς σῆς συνέσεως ὑπηγορευμένα· ὥστε μοι λοιπὸν
εἰς λόγου σύνταξιν ἐναρμοσθῆναι τὸν πόνον καὶ πυκτίον
2 ἤδη γεγενῆσθαι τὸν λόγον. γέγραπται δέ μοι οὐ πρὸς
ἀμφοτέρους τοὺς λόγους· οὐδὲ γὰρ ἐπέτυχον τοσαύτης
σχολῆς, τοῦ χρήσαντός μοι τὸ τῆς αἱρέσεως βιβλίον κατὰ
πολλὴν ἀπειροκαλίαν εὐθὺς ἀνακαλεσαμένου πρὸς ἑαυτὸν
καὶ οὔτε μεταγράψασθαι οὔτε κατὰ σχολὴν ἐνδιατρῖψαι
ποιήσαντος· ἐν ἡμέραις γὰρ ἑπτακαίδεκα μόναις σχολάσας,
οὐχ οἷός τε ἤμην ἐν οὕτως ὀλίγῳ τῷ χρόνῳ πρὸς ἀμφο-
3 τέρους ἀρκέσαι τοὺς λόγους. πολλάκις δὲ παρὰ πολλῶν
ἐνοχληθεὶς ἀνθρώπων τῶν τινα ζῆλον ὑπὲρ τῆς ἀληθείας
ἐχόντων διὰ τὸ περιτεθρυλῆσθαι οὐκ οἶδα ὅπως τὸ πεπο-
νῆσθαι ἡμῖν πρὸς τὴν βλασφημίαν ἀντίρρησιν, καλῶς ἔχειν
ᾠήθην πρὸ πάντων τῇ σῇ συνέσει περὶ τούτων συμβούλῳ
χρήσασθαι, εἴτε χρὴ καταπιστεῦσαι ταῖς τῶν πολλῶν
4 ἀκοαῖς, εἴτε τι καὶ ἄλλο βουλεύσασθαι. ὃ δέ μοι τὴν ἀμ-
φιβολίαν ποιεῖ, τοῦτό ἐστιν· ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν τοῦ ἁγί-
ου Βασιλείου τὴν κοίμησιν τὸν τοῦ Εὐνομίου λόγον ὑπε-
δεξάμην, ἔτι τῆς καρδίας περιζεούσης τῷ πάθει καὶ πρὸς

1 haec epistula autumno anni 380 vel hieme anni 381 conscripta: cf Jaeger, prolegomenorum ad libros contra Eunomium p IX

FLZSV 2 τῷ — Σεβαστείας sci: τοῦ ἐν ἁγίοις πρς ἡμῶν γρηγορίου ἔπου νύσσης ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ πέτρον ἐπίσκοπον σεβαστείας V τοῦ — πρὸς πέτρον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ L ἐπιστολὴ γρηγορίου ἐπισκόπου πρὸς τὸν ἀδελφὸν πέτρον Z ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἴδιον ἀδελφὸν πέτρον S τοῦ αὐτοῦ πέτρω F 4 προσσχεῖν L: προσχεῖν FZSV ἀρμενίας FL 5 σχιδάρια FL: σχεδάρια ZSV 6 μοι om L 17 καὶ ante διὰ add S 18 βλασφημίαν FLZS: βλάσφημον V 22 κατὰ τὴν L 24 πάθει FLZS: πόθω V

τὴν κοινὴν τῶν ἐκκλησιῶν συμφορὰν ὑπεραλγούσης, γέγραπτο δὲ τῷ Εὐνομίῳ οὐχ ὅσα μόνον τοῦ καθ' ἑαυτὸν δόγματος ἔχειν ἐδόκει τὴν σύστασιν, ἀλλ' ἡ πλείων αὐτοῦ σπουδὴ περὶ τὰς λοιδορίας ἦν, ἃς κατὰ τοῦ πατρὸς ἡμῶν φιλοπόνως συνέγραψεν, τούτου ἕνεκεν ὑποτραχυνθεὶς ἐκ τῶν ἐφ' ὕβρει παρ' αὐτοῦ ῥηθέντων ἔστιν ὅπου θυμόν τινα κατὰ τοῦ συγγραφέως καὶ φλεγμονὴν καρδίας ἐνεδει-
5 ξάμην. ἐπεὶ οὖν ἄλλα ἴσως ἡμῖν οἱ πολλοὶ συνεγνώκασιν,
240M. ὅτι πρὸς τὸ ὑπομένειν τοὺς ἀτάκτως καθ' ἡμῶν θρασυνομένους ἐπιτηδείως ἔχομεν, ὡς ἔστι δυνατὸν ἐκ τῆς τοῦ ἁγίου ἐκείνου διδασκαλίας ἀσκήσαντες ἐν τῷ ἤθει τὸ μέτριον, δέδοικα μὴ ἐκ τῶν πρὸς τὸν ἀντίπαλον ἡμῖν γεγραμμένων νεοφανεῖς τινες τοῖς ἐντυγχάνουσι δόξωμεν, ὡς εὐκόλως πρὸς τὰς τῶν ὑβριστῶν λοιδορίας ἐκτραχυνόμενοι.
6 ἢ τάχα παραιτήσεται ἡμᾶς πρὸς τὸ μὴ δοκεῖν εἶναι τοιούτους τὸ μὴ ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν ἀλλ' ὑπὲρ τῶν κατὰ τοῦ πατρὸς εἰρημένων ὀργίζεσθαι· ἐν γὰρ τοῖς τοιούτοις τάχα τὸ μετριάζειν τοῦ χαλεπαίνειν ἐστὶν ἀσυγγνωστότερον.
7 Εἰ δὲ τὰ πρῶτα τοῦ λόγου ἐξαγώνιά πως εἶναι δοκεῖ, λογίζομαι τὸν κρίνειν ἐπεσκεμμένον ἀποδέξασθαι ἂν τὴν τοιαύτην περὶ τὸν λόγον οἰκονομίαν. οὔτε γὰρ ἀσυνηγόρητον ἔδει παρεθῆναι τὴν τοῦ μεγάλου ὑπόληψιν ταῖς τοῦ ἀντιδίκου βλασφημίαις σπαρασσομένην, οὔτε πάντη καταμιγνύειν τῷ λόγῳ σποράδην παρενείροντα τὴν περὶ
8 τούτου μάχην. ἄλλως δὲ τῷ ἀκριβῶς λογιζομένῳ καὶ ταῦτα μέρη τῶν ἀγώνων ἐστίν· ἐπειδὴ γὰρ εἰς δύο σκοποὺς καὶ ὁ τοῦ ἐναντίου λόγος μεμέρισται, εἴς τε τὰς καθ' ἡμῶν διαβολὰς καὶ εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ ὑγιαίνοντος

FLZSV 1-2 ἐγέγραπτο S 2 μόνον LZV: μὲν FS 7 κατὰ τῆς ante καρδίας add F 8 ἄλλα ἴσως ἡμῖν οἱ πολλοὶ LV: ἄλλα ἡμῖν οἱ πολλοὶ ἴσως F ἄλλο ἡμῖν ἴσως οἱ πολλοὶ ZS 12 τὸν om F 15 ἢ codd 18 ἐστὶν om Z 20 τοῖς — ἐπεσκεμμένοις Z ἰσκεμμένον F 20-23 ἂν τὴν — ταῖς τοῦ om F 23 σπαρασσομένη F πάντη LV: παντὶ FZS 24 περὶ om Z 25 δὲ LFSV: τε δὲ Z 26 τὰ ante μέρη add V γὰρ] καὶ Z 27 καὶ om S εἰς] πρὸς Z

δόγματος, ἔδει πρὸς ἑκάτερα καὶ τὸν ἡμέτερον ἀντιταχθῆναι λόγον. σαφηνείας δὲ χάριν καὶ τοῦ μὴ διακοπῆναι τὸν εἱρμὸν τῶν κατὰ τὸ δόγμα ζητουμένων ταῖς παρενθήκαις τῶν πρὸς τὰς παρ' αὐτοῦ διαβολὰς λεγομένων, ἀναγκαίως εἰς δύο τεμόντες τὴν πραγματείαν κατ' ἀρχὰς μὲν περὶ τὴν ἀπολογίαν τῶν ἐπιφερομένων ἡμῖν ἠσχολήθημεν, μετὰ ταῦτα δὲ τοῖς κατὰ τοῦ δόγματος εἰρημένοις
9 κατὰ τὸ δυνατὸν συνεπλάκημεν. ἔχει δὲ ὁ λόγος οὐ μόνον ἀνατροπὴν τῶν αἱρετικῶν ὑπολήψεων, ἀλλὰ καὶ διδασκαλίαν καὶ ἔκθεσιν τῶν ἡμετέρων δογμάτων· αἰσχρὸν γὰρ εἶναι καὶ παντάπασιν ἀγεννὲς ὑπελάβομεν, τῶν ἐχθρῶν οὐκ ἐπικρυπτομένων τὴν ἀτοπίαν, ἡμᾶς μὴ ἐμπαρρησιά-
10 ζεσθαι τῇ ἀληθείᾳ. ἐρρωμένον σε ψυχῇ καὶ σώματι φυλάσσοι ὁ κύριος τῇ ἐκκλησίᾳ.

241M.

XXX

Πέτρου ἐπισκόπου Σεβαστείας πρὸς Γρηγόριον Νύσσης τὸν αὐτοῦ ἀδελφόν

Τῷ θεοσεβεστάτῳ ἀδελφῷ Γρηγορίῳ Πέτρος ἐν κυρίῳ χαίρειν. Ἐντυχὼν τοῖς γράμμασι τῆς ὁσιότητός σου καὶ κατανοήσας ἐν τῷ κατὰ τῆς αἱρέσεως λόγῳ τὸν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καὶ τὸν ὑπὲρ τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν ζῆλον, οὐ τῆς σῆς δυνάμεως ἔργον εἶναι τὸν λόγον ᾠήθην, ἀλλὰ τοῦ
2 τὴν ἀλήθειαν ἐν τοῖς ἑαυτοῦ δούλοις λαλεῖσθαι οἰκονομή-

22-23 reminiscitur Act 4, 29 δὸς τοῖς δούλοις σου . . . λαλεῖν τὸν λόγον σου

FLZSV 11 ἀγενὲς V, fuerat F 12 τὴν bis V 13 ἐρρωμένον usque ad finem FZS (sed 14 τῇ ἐκκλ. om S): om LV

FLZSBV 16-17 Πέτρου — ἀδελφόν sci: τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν πέτρου ἐπου σεβαστείας ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἅγιον γρηγόριον νύσσης τὸν αὐτοῦ ἀδελφόν BV (nisi quod εἰς ante πρὸς [hoc ex τὸν corr], τῷ θεοσεβεστάτῳ post ἀδελφόν add V) om FLZS, qui primam epistulae sententiam tituli instar scribunt 18-19 τῷ — χαίρειν LBV: τῷ θεοφιλεστάτῳ καὶ θεοσεβεστάτῳ ἡμῶν γρηγορίῳ πέτρος ἐν κῶ χαίρειν (θεοφιλεστάτῳ καὶ om Z) SZ γρηγορίῳ πέτρος F 23 δούλοις FLZS: δόγμασι BV

σαντος· ὥσπερ δὲ τὴν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας συνηγορίαν αὐτῷ τῷ πνεύματι τῆς ἀληθείας ἀναθεῖναι καλῶς ἔχειν φημί, οὕτω μοι δοκεῖ δεῖν καὶ τὴν κατὰ τῆς ὑγιαινούσης πίστεως σπουδὴν οὐκ εἰς Εὐνόμιον ἀλλ' εἰς αὐτὸν ἀναφέρειν τὸν πατέρα
3 τοῦ ψεύδους. καὶ ἔοικεν ὁ ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος ὁ ἐν ἐκείνῳ φθεγξάμενος καθ' ἑαυτοῦ σπουδαίως ἠκονηκέναι τὸ ξίφος· εἰ γὰρ μὴ ἐκεῖνος τοσοῦτον κατὰ τῆς ἀληθείας ἀπεθρασύνετο, οὐδεὶς ἄν σε πρὸς συνηγορίαν τῶν τῆς εὐσεβείας δογμάτων ἐκίνησεν· Ὁ οὖν δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν ἔδωκεν αὐτοῖς, ὡς ἂν μάλιστα τὸ σαθρόν τε καὶ ἀσύστατον τοῦ δόγματος αὐτῶν διελεγχθείη, καὶ φρυάξασθαι κατὰ τῆς ἀληθείας καὶ τὰ κενὰ μελετῆσαι
4 διὰ τῆς κενῆς ταύτης λογογραφίας. ἐπειδὴ τοίνυν Ὁ ἐναρξάμενος ἔργον ἀγαθὸν ἐπιτελέσει, μὴ ἀποκάμῃς ὑπηρετῶν τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος, μηδὲ ἡμιτελῆ ποιήσῃς τὴν ἀριστείαν τῶν κατὰ τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ στρατευομένων, ἀλλὰ μίμησαι τὸν γνήσιόν σου πατέρα, ὃς κατὰ τὸν ζηλωτὴν Φινεὲς τῇ μιᾷ πληγῇ τοῦ ἐλέγχου τὸν μαθητὴν τῷ διδασκάλῳ συναπεκέντησεν· οὕτως καὶ σὺ εὐτόνως τῇ χειρὶ τοῦ λόγου δι' ἀμφοτέρων τῶν αἱρετικῶν βιβλίων ὦσον τὴν τοῦ πνεύματος μάχαιραν, ἵνα μὴ τὴν κεφαλὴν συντεθλασμένος ὁ ὄφις κατὰ τὴν οὐρὰν περισπαίρων τοὺς ἀκεραιοτέρους φοβῇ· τῶν γὰρ πρώτων τοῦ λόγου ἀναιρεθέντων, ἐὰν τὸ τελευταῖον ἀνεξέταστον ἀφεθῇ, ἰσχύν τινα κατὰ
5 τῆς ἀληθείας ἔχειν παρὰ τοῖς πολλοῖς νομισθήσεται. ὁ δὲ

3 ὑγιαίνοντας τῇ πίστει Tit 2, 2 5 Ioh 8, 44 partim transscribit, partim deflectit 9-10 I Cor 3, 19 12 Act 4, 25 (Ps 2, 1) 13-14 Phil 1, 6 15 Luc 4, 14; Rom 15, 13 et 19 17 sqq Num 25, 8 19 sqq cf Jaeger, prolegom ad ll. c Eun p X 21 Eph 6, 17 21-22 Ps 73 (74), 13-14

FLZSBV 3 δεῖν om Z 6 ἐν om FL 9 τοὺς om F 12 φρυάξασθαι FLZS Act: φράξασθαι BV 13 καινῆς S 14 ἔργων ἀγαθῶν Z 19 ξυνεξεκέντησεν F οὖν post οὕτως add S 21 τὴν κεφαλὴν FBV: τῇ κεφαλῇ LZS 23 περιφοβῇ F 25 νομισθήσεται] λογισθήσεται F sed γρ. νομισθήσεται in mrg eadem manus

ἐμφαινόμενος τῷ λόγῳ θυμὸς τὴν τοῦ ἅλατος χάριν τοῖς τῆς ψυχῆς αἰσθητηρίοις παρέχεται· ὡς γὰρ οὐ βρωθήσεται
244M. κατὰ τὸν Ἰὼβ ἄρτος ἄνευ ἁλός, οὕτως ἄπληκτος ἂν ἦν καὶ ἀκίνητος εἰς ἐπιθυμίαν ὁ λόγος μὴ τοῖς ἀμυκτικωτέροις
6 τῶν τοῦ θεοῦ ῥημάτων ἐφηδυνόμενος. θάρσει τοίνυν ὡς καλὸν ὑπόδειγμα τῷ μετὰ ταῦτα βίῳ γενόμενος, διδάσκων ὅπως χρὴ τοὺς εὐγνώμονας παῖδας πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς ἔχειν πατέρας. εἰ μὲν γὰρ περιόντος ἔτι τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ τοῦ ἁγίου τὴν τοιαύτην ἐπεδείκνυσο κατὰ τῶν ἀποθρασυνομένων εἰς τὴν ὑπόληψιν ἐκείνου σπουδήν, οὐκ ἂν ἴσως διέφυγες τὴν τοῦ δοκεῖν κόλαξ τις εἶναι διαβολήν· νυνὶ δὲ τὸ γνήσιον καὶ ἀληθὲς τῆς ψυχῆς, ὅπως ἔχεις εὐνοίας περὶ ἐκεῖνον τὸν διὰ τῶν πνευματικῶν σε ὠδίνων εἰς φῶς ἀγαγόντα, ἡ περὶ τὸν κατοιχόμενον σπουδὴ καὶ ἡ κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ ἀγανάκτησις σαφῶς ἐπιδείκνυσιν. ἔρρωσο.

2-3 Iob 6, 6

FLZSBV 1 τὴν τοῦ ἅλατος] κατὰ τοῦ ἀλάστορος S 3 ἅλατος B 4 ἀμυκτικωτέροις FZS: μυστικωτέροις LBV 12 τὸ ἀληθὲς καὶ γνήσιον S

APPENDIX

V

ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἀπιστοῦντας τῇ ὀρθοδόξῳ <αὐτοῦ πίστει, παρὰ τῶν> κατὰ Σεβάστειαν αἰτηθεῖσα

Ἐγνώρισαν ἡμῖν τινες τῶν ὁμοψύχων ἀδελφῶν περὶ
τῆς κατασκευαζομένης καθ' ἡμῶν δυσφημίας παρὰ τῶν
μισούντων τὴν εἰρήνην καὶ καταλαλούντων λάθρᾳ τῶν
πλησίον αὐτῶν καὶ μὴ φοβουμένων τὸ φοβερὸν καὶ μέγα
κριτήριον τοῦ ἐπαγγειλαμένου καὶ περὶ τῶν ἀργῶν ῥημάτων
ἀπαιτήσειν τὸν λόγον ἐν τῇ προσδοκωμένῃ τῆς ζωῆς ἡμῶν
ἐξετάσει, λέγοντες τὰ περιθρυλούμενα καθ' ἡμῶν ἐγκλήματα
εἶναι τοιαῦτα, ὅτι ἡμεῖς ὑπεναντία φρονοῦμεν τοῖς κατὰ
Νίκαιαν ἐκθεμένοις τὴν ὀρθὴν καὶ ὑγιαίνουσαν πίστιν καὶ
ὅτι τοὺς ἐν Ἀγκύρᾳ ἐπ' ὀνόματι Μαρκέλλου ποτὲ τὴν σύν-
αξιν ἔχοντας ἀκρίτως καὶ ἀνεξετάστως εἰς τὴν κοινωνίαν
2 τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας παρεδεξάμεθα. ἵνα οὖν μὴ καταχρατῇ
τῆς ἀληθείας τὸ ψεῦδος, δι' ἑτέρων γραμμάτων αὐτάρκη
ἐποιησάμεθα τὴν ὑπὲρ τῶν ἐπενεχθέντων ἡμῖν ἐγκλημάτων
ἀπολογίαν, καὶ ἐπὶ τοῦ κυρίου διεβεβαιωσάμεθα μήτε τῆς

2 potius quam epistula, expositio fidei est, idcirco composita ut eam in concilio recitaret 7-8 Ps 119 (120), 6 8-9 Ps 100 (101), 5 10-12 Matth 12, 36 πᾶν ῥῆμα ἀργὸνδ λαλήσουσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀποδώσουσιν περὶ αὐτοῦ λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως
VN 3-5 τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἐπισκόπου νύσης ἐπιστολὴ — τῇ ὀρθοδόξ (ξ super lineam, accentus cum ξ coniunctus, ut incertum sit quo spectet) κατὰ σεβάστειαν (ειαν per compendium) αἰτηθ (θ super lineam, tum compendii nota) V: ἐπιστολὴ τοῦ ἐν ἁγίοις πρς ἡμῶν γρηγορίου ἐπισκόπου νύσσης πρὸς φλαβιανὸν ἐπίσκοπον falso N αὐτοῦ πίστει, παρὰ τῶν add Pasquali possis τῇ ὀρθοδοξίᾳ <αὐτοῦ, τοῖς> 9 αὐτῶν N: αὐτοῦ V 10 τῶν V: om N 11 ἀπαιτήσειν N: ἀπαιτεῖσθαι V 12 περιθρυλλούμενα VN 15 ἀγγύρα N 17 ἵν' V

πίστεως τῶν ἁγίων πατέρων ἐκβεβηκέναι μήτε περὶ τῶν
προσθεμένων ἐκ τῆς Μαρκέλλου συνάξεως εἰς τὴν ἐκκλη-
σιαστικὴν κοινωνίαν ἀκρίτως καὶ ἀνεξετάστως τι πεποιηκέναι·
ἀλλὰ τῶν κατὰ <τὴν> Ἀνατολὴν ὀρθοδόξων <ἀδελφῶν> καὶ
συλλειτουργῶν ἐπιτρεψάντων βουλεύσασθαι τὰ περὶ τῶν
ἀνθρώπων καὶ τοῖς γεγενημένοις συναινεσάντων, πάντα
3 ἐπράξαμεν. ἐπειδὴ δὲ τὴν ἀπολογίαν ἐκείνην ἔγγραφον
ἡμῶν ποιησαμένων, πάλιν τινὲς τῶν ὁμοψύχων ἀδελφῶν
ἰδίως ἐκ τῆς ἡμετέρας φωνῆς ἐπεζήτησαν γενέσθαι τὴν τῆς
πίστεως ἔκθεσιν καθ' ἣν πεπληροφορήμεθα, ταῖς θεοπνεύ-
στοις φωναῖς καὶ τῇ παραδόσει τῶν πατέρων ἀκολουθοῦντες
ἀναγκαῖον ἐλογισάμεθα καὶ περὶ τούτων βραχέα διαλεχθῆναι.
4 Ἡμεῖς τὴν τοῦ κυρίου διδασκαλίαν, ἣν πρὸς τοὺς μα-
θητὰς ἐποιήσατο παραδιδοὺς αὐτοῖς τὸ τῆς εὐσεβείας
μυστήριον, θεμέλιον εἶναι καὶ ῥίζαν τῆς ὀρθῆς καὶ ὑγιαι-
1032M. νούσης πίστεως ὁμολογοῦμεν, καὶ οὔτε ὑψηλότερον τῆς
παραδόσεως ἐκείνης οὔτε ἀσφαλέστερον ἄλλο τι εἶναι
πιστεύομεν. ἡ δὲ τοῦ κυρίου διδασκαλία ἐστὶν αὕτη· Πο-
ρευθέντες, φησί, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες
αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου
5 πνεύματος. ἐπειδὴ τοίνυν ἡ ζωοποιὸς δύναμις ἐπὶ τῶν ἐκ
τοῦ θανάτου πρὸς τὴν αἰώνιον ζωὴν ἀναγεννωμένων διὰ τῆς
ἁγίας τριάδος παραγίνεται τοῖς μετὰ πίστεως καταξιουμένοις

4 sqq hinc apparet hanc epistulam ante concilium Constantinopolitanum a. 381 scriptam esse; illud enim omnibus episcopis canone VII praecepit ut Sabelliani (cum his Marcelliani can. I coniunguntur; accedit quod can. VII potissimum haeretici commemorantur οἱ ἀπὸ Γαλατῶν χώρας ἐρχόμενοι) non aliter in ecclesiam reciperentur atque gentiles; hinc contra patet nondum ullum certum praeceptum fuisse. ita prorsus Basilius ep 265, 3 nihil aliud Marcellianos poscit, nisi ut opinionem suam pravam anathematizent, priusquam ad communionem admittantur, de baptismate silet 14-15 I Tim 3, 16 18-21 Matth 28, 19 21 sqq I Petr 1, 3, Ioh 6, 40 variat

VN 1 περὶ om N 4 τὴν et ἀδελφῶν add Pasquali 5-6 τῶν ἀνθρώπων V: τοῦ ἀνθρώπου N 6 τῶν γεγενημένων N 7 ἀπολογίαν V: ὁμολογίαν N

τῆς χάριτος, καὶ ὁμοίως ἀτελὴς ἡ χάρις ἑνός τινος οἵου
δήποτε τῶν ἐκ τῆς ἁγίας τριάδος ὀνομάτων παραλειφθέντος
ἐν τῷ σωτηρίῳ βαπτίσματι — οὐ γὰρ χωρὶς πατρὸς ἐν
μόνῳ υἱῷ καὶ πνεύματι τὸ μυστήριον τελεῖται τῆς ἀναγεν-
νήσεως, οὔτε υἱοῦ σιωπηθέντος ἐν πατρὶ καὶ πνεύματι τὸ
τέλειον τῆς ζωῆς παραγίνεται τῷ βαπτίσματι, οὔτε ἐν πατρὶ
καὶ υἱῷ παρεθέντος τοῦ πνεύματος ἐκτελεῖται ἡ τῆς ἀνα-
στάσεως χάρις —, διὰ τοῦτο πᾶσαν τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν
πεποίθησιν τῆς τῶν ψυχῶν ἡμῶν σωτηρίας ἐν ταῖς τρισὶν
ὑποστάσεσιν ἔχομεν διὰ τῶν ὀνομάτων τούτων γνωριζομένην·
καὶ πιστεύομεν εἴς τε τὸν πατέρα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ, ὅς ἐστιν ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, καὶ εἰς τὸν μονο-
γενῆ υἱὸν τοῦ πατρός, ὅς ἐστιν <ὁ> ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς,
καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον
τοῦ θεοῦ, περὶ οὗ εἶπεν ὁ κύριος ὅτι Τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ
6 ζωοποιοῦν. καὶ ἐπειδὴ τοῖς λυτρωθεῖσιν ἡμῖν ἀπὸ τοῦ
θανάτου ἡ χάρις τῆς ἀφθαρσίας διὰ τῆς εἰς πατέρα καὶ
υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα πίστεως ἐν τῷ σωτηρίῳ βαπτίσματι,
καθὼς εἰρήκαμεν, παραγίνεται, ἐκ τούτων ὁδηγούμενοι οὐδὲν
δοῦλον οὐδὲ κτιστὸν οὐδὲ τῆς μεγαλειότητος τοῦ πατρὸς
ἀνάξιον τῇ ἁγίᾳ τριάδι συναριθμεῖσθαι πιστεύομεν, ἐπειδὴ
μία ἐστὶν ἡ ζωὴ ἡμῶν ἡ διὰ τῆς εἰς τὴν ἁγίαν τριάδα πίστεως
εἰς ἡμᾶς παραγενομένη, ἐκ μὲν τοῦ θεοῦ τῶν ὅλων πηγάζουσα,
διὰ δὲ τοῦ υἱοῦ προϊοῦσα, ἐν δὲ τῷ ἁγίῳ πνεύματι ἐνεργουμένη.
7 ταύτην οὖν ἔχοντες τὴν πληροφορίαν βαπτιζόμεθα μὲν ὡς
προσετάχθημεν, πιστεύομεν δὲ ὡς βαπτιζόμεθα, δοξάζομεν
δὲ ὡς πιστεύομεν, ὥστε ὁμοφώνως τὸ βάπτισμα καὶ τὴν
πίστιν καὶ τὴν δόξαν εἰς πατέρα εἶναι καὶ υἱὸν καὶ πνεῦμα

12-13 Ioh 3, 16. 18   13 Act 3, 15   14 non Paulum sed Petrum dicit   15-16 Ioh 6, 63   16-17 Hos 13, 14   24 II Cor 4, 12 ὁ θάνατος ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται, ἡ δὲ ζωὴ ἐν ὑμῖν

VN 3 οὐ V: οὕτω N   πρς N: πνεύματος V   4 πρι N: πατρὶ V   6 τῆς ζωῆς V: om N   πατρὶ N: πνεύματι V   7 πνς N: πατρὸς V   12 ὅς—ζωῆς V: om N   13 ὁ add Pasquali   14 καθώς N: καθά V   23 εἰς ἡμᾶς N: om V   παραγενομένη N: παραγινομένη V   28 εἶναι καὶ υἱὸν V: καὶ υἱὸν εἶναι N

8 ἅγιον. εἰ δέ τις δύο ἢ τρεῖς θεοὺς ἢ τρεῖς θεότητας λέγει,
ἀνάθεμα ἔστω· καὶ εἴ τις κατὰ τὴν Ἀρείου διαστροφὴν
ἐκ μὴ ὄντων λέγει τὸν υἱὸν ἢ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον γεγε-
νῆσθαι, ἀνάθεμα ἔστω. ὅσοι δὲ τῷ κανόνι τῆς ἀληθείας
9 στοιχήσουσι καὶ τὰς τρεῖς ὁμολογοῦσιν ὑποστάσεις εὐ-
σεβῶς ἐν τοῖς ἑαυτῶν ἰδιώμασι γνωριζομένας καὶ μίαν
πιστεύουσιν εἶναι θεότητα μίαν ἀγαθότητα μίαν ἀρχὴν
καὶ ἐξουσίαν καὶ δύναμιν, καὶ οὕτως τὸ τῆς μοναρχίας οὐκ
ἀθετοῦσι κράτος καὶ οὔτε εἰς πολυθεΐαν ἐκπίπτουσιν οὔτε
τὰς ὑποστάσεις συγχέουσιν οὔτε ἐξ ἑτερογενῶν καὶ ἀνο-
μοίων τὴν ἁγίαν τριάδα συντίθενται, ἀλλ' ἐν ἁπλότητι δέ-
χονται τὸ τῆς πίστεως δόγμα πᾶσαν τὴν ἐλπίδα τῆς ἑαυ-
τῶν σωτηρίας ἐν πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι κατα-
πιστεύοντες, οὗτοι κατὰ τὴν ἡμετέραν κρίσιν τὰ αὐτὰ φρο-
νοῦσι, μεθ' ὧν καὶ ἡμεῖς ἔχειν ἐν κυρίῳ μέρος εὐχόμεθα.

4-5 Gal 6, 16 ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσιν   7-8 I Cor 15, 24 πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν   12-13 I Thess 5, 8   15 Ioh 13, 8 οὐκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ

VN 5 στοιχήσουσι V cf test: στοιχοῦσι N   7-8 ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν V cf test: ἐξουσίαν ἀρχήν τε N   8-9 οὕτως — καὶ οὔτε N: οὔτε τὸ τῆς μοναρχίας ἀθετοῦσι κράτος οὔτε V   15 μέρος V cf test: μερίδα N

INDEX NOMINUM *)

*) Prophetas, evangelistas, personas Scripturae non enotavi nisi certis de causis

ADDENDA ET CORRIGENDA*

p. LXXXV,10 lege Molineanam
p. LXXXVII,27 lege Molineana
p. 6,14 lege ἀπεκλείσθησαν
p. 7,24 adde 23–8,1 cf Phil 2,3
p. 8,31 adde 22 sq cf Ps 102,3
p. 10,28 pro 9,12 lege 9,11
p. 13,17 adde 8 sq cf Luc 3,5 (Is 40,4)
p. 16,22 pro 7,22 lege 7,21 sq
p. 20,28 ad 5 I Tim 6,13 adde Rom 4,17
p. 20,28 adde 11 Ps 118,120
p. 20,31 pro 3,1 lege 3,2
p. 23,32 adde 23 sqq Joh 1,9
p. 24,33 adde 16 cf Matth 11,19 (τὴν βρῶσιν, τὴν πόσιν); cf Matth 8,24 (τὸν ὕπνον); cf Joh 4,6 (τὸν κόπον) adde 17 cf Luc 2,40 et 2,52
p. 24,33-34 ad I Petr 2,22 adde (Is 53,9)
p. 26,26 adde 2 cf Luc 1,35
p. 26,27 adde 17 cf II Cor 11,4
p. 27,24 pro 13,4 lege 13,5
p. 28,29 adde 2 cf Joh 1,9
p. 29,27 adde 14-15 cf Gen 3,19 adde 23 cf Joh 3,19; Rom 13,12; Act 26,18; I Joh 2,11; Luc 11,34-36
p. 31,24 pro 119,6 lege 119,7 adde 13 cf II Tim 4,3; Tit 1,13
p. 32,34 adde cf etiam Joh 5,24
p. 33,30 adde 5 cf Joh 4,14; Ps 35,10
p. 47,1 lege σά φημι
p. 48,9 lege οἷον
p. 50,29 adde 24 II Tim 4,8
p. 51,26 ad 4 adde I Cor 12,7 (πρὸς τὸ συμφέρον)
p. 51,28 adde 9 cf II Cor 1,4 (πάσης θλίψεως)
p. 52,4 lege ὡς ἔστι
p. 54,27 pro 1,1 lege 7,14
p. 55,29 post 146 adde cf Matth 27,54
p. 56,31 adde 8 cf Rom 12,11
p. 64,31 adde 24-26 cf Rom 13,12
p. 65,28 adde 5 cf Ps 79,6
p. 65,29 post ἐνεργούσας adde cf Ps 118,48
p. 66,29 adde 16-17 cf Rom 8,26
p. 75,29 post variat adde cf II Tim 4,3
p. 76,32 adde 22 cf Joh 1,18 (τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ)
p. 77,27 lege ἀϊδιότης
p. 78,23 lege διϊσχυρίζεσθαι
p. 79,22 pro ἀλλὰ lege ἀλλ᾽ οὐ (coni Klock)
p. 79,34 adde 14 cf I Cor 11,1
p. 83,25 post respicit? adde cf Ps 103,28
p. 83,29 pro 21 lege 20
p. 90,26 adde 2 cf Joh 14,17
p. 90,27 post 3,19 adde cf Iob 5,12 sq

---

* sumpta ex illis libris huius voluminis, qui in aedibus instituti Monasteriensis, cui nomen est Forschungsstelle Gregor von Nyssa, iam dudum his et aliis notis instructi instrumenta sunt idonea ad Lexicon Gregorianum conficiendum.